

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DİNİ İSTİSMAR BOYUTUYLA

15 TEMMUZ

DARBE GİRİŞİMİNİN ARKA PLANI

DİNİ İSTİSMAR BOYUTUYLA

15 TEMMUZ

DARBE GİRİŞİMİNİN ARKA PLANI

-Teolojik, Tarihsel ve Sosyolojik Analizler-

ensar

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN : 978-605-2174-16-6

Sertifika No: 17576

Kitabın Adı

Dini İstismar Boyutuyla 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arka Planı
-Teolojik, Tarihsel ve Sosyolojik Analizler-

Yayın Yönetmeni

Hüseyin KADER

Editörler

Doç. Dr. Osman GÜMAN
Yrd. Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU

Son Okuma

Ayşe Şentepe-Büşra Çakmaktaş-Betül Elmacı
Feyza Doğruyol-Kübra Cevherli-Zeynep Şeker
Ziya Erdinç-Zübeyde Özben

Kapak

Orient Basım Yayın Sanayi Ticaret

Baskı-Cilt

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi
Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL
Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35
Sertifika No: 12683

1. Basım

Mart 2018 / 1.000 adet basılmıştır.

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No :7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarnesriyat.com.tr siparis@ensarnesriyat.com.tr

DİNİ İSTİSMAR BOYUTUYLA

DARBE GİRİŞİMİNİN ARKA PLANI

-Teolojik, Tarihsel ve Sosyolojik Analizler-

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Osman GÜMAN
Yrd. Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU

İstanbul 2018

İÇİNDEKİLER

REKTÖRDEN	7
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DEKANI'NDAN	9
EDİTÖRDEN	13

I. BÖLÜM TEOLOJİK ARKA PLAN

1.1. FETÖ'NÜN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE TEOLOJİSİ Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	19
1.2. FETÖ ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM SORUNU-YANLIŞ FETÖ OKUMALARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER Prof. Dr. Mehmet EVKURAN	61
1.3. MÂTÜRÎDÎ OLMANIN BEDELİ Yrd. Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU	83
1.4. FETÖ'NÜN DİNİ İSTİSMAR İÇİN KULLANDIĞI BİR UYGULAMA: Hz. PEYGAMBER'İ RÜYADA GÖRME-MAHİYETİ VE BİLGİ DEĞERİ- Doç. Dr. Hayati YILMAZ	107
1.5. DİNDARLIK ALGILARININ DİNİN TEMEL ÖĞRETİLERİYLE UYUŞMAMASINDAN KAYNAKLI TOPLUMSAL PROBLEMLERİN ANALİZİ Doç. Dr. Emine ÖĞÜK	131

II. BÖLÜM TARİHSEL ARKA PLAN

2.1. DİN ALGISI İNŞÂSINDA ASR-I SAADET'İN ARAÇSALLAŞTIRILMASI Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN	151
2.2. GÜLEN HAREKETİNİN TARİHSEL PROTOTİPİ OLARAK HASAN SABBAAH VE HAŞHAŞÎLER Doç. Dr. Haşim ŞAHİN	193

III. BÖLÜM
SOSYOLOJİK ARKA PLAN

3.1. TÜRKİYE’DE DİNÎ GRUPLARIN ANATOMİSİ VE FETÖ HAREKETİ Prof. Dr. Tayfun AMMAN.....	215
3.2. ÖĞRENME İLE BAĞLANMA İKİLEMİNDE CEMAAT VE CEMAATÇİLİK Prof. Dr. Suat CEBECİ	227
3.3. “DİNÎ ÖRGÜT”TEN ÖRGÜTÜN “DİN”İNE: GÜLEN HAREKETİNİN SOSYOLOJİK DEĞİŞİMİ: ELEŞTİREL BİR ANALİZ Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE.....	249
3.4. TÜRKİYE’NİN CEMAATLERLE İMTİHANI: FETÖ ÜZERİNDEN DİNÎ- SOSYOLOJİK BİR OKUMA Yrd. Doç. Dr. İsmail AKYÜZ.....	289

REKTÖRDEN

15 Temmuz 2016 tarihinde ülke olarak menfur bir darbe girişimi yaşadık. Yaşanan olay başlangıçta bir dinî cemaat yapılanması olarak görülen bir yapının zaman içinde uluslararası bir suç örgütüne dönüşerek devletine, milletine ve yüce dinine karşı işlediği akıl almaz bir hâdiseydi. Millet olarak bu menfur olayda şehitler verdik, gazilerimiz oldu. Şehitlerimize rahmet, gazilerimize sağlık afiyet, devletimize ve milletimize birlik, beraberlik ve ebedî bekâ diliyorum.

Şüphesiz böyle bir yapıyla verilen ilk mücadelede devletimiz ve milletimiz el ele çok başarılı bir netice almıştır. Sn. Cumhurbaşkanımızın, yetkili makamlarımızın ve aziz milletimizin kararlı tutumu sayesinde bu tehlike bertaraf edildi. Ancak geçmişi itibarıyla yaklaşık yarım asırlık bir örgütün verdiği zararların bertaraf edilmesi çok yönlü ele alınması gereken, soğukkanlı ve profesyonelce yönetilme zorunluluğu olan çok hassas bir mesai alanını da elzem kılmaktadır. Bu sinsi ve tehlikeli terör örgütünün diğer pek çok örgütten farklı yönleri bulunmaktadır. Öncelikle bu yapı din gibi kutsal ve hassas bir alanı kullanarak yol yürümüş, müntesiplerinin akıl ve iradelerini kontrol altına almış, gizli ve sinsice iş tutmuş ve bunları uluslararası bağlantılarla desteklemiştir. Dolayısıyla bu mücadele kriminal, idârî, adlî ve siyasî kurumlar eliyle yürütülürken, aynı zamanda çok daha uzun zamana yayılan sosyolojik ve akademik faaliyetlerle de desteklenmesi zorunlu hale gelmiştir. Bütün bu analiz alanlarının hakkını verecek donanımda kurumlarımız ve yetişmiş insanlarımızın olduğuna itimadımız tamdır.

Bu bağlamda üniversitelerimize de çok büyük görevler düşmektedir. Bu örgütle ilgili tehdit algısı Sakarya Üniversitemizde oldukça erken bir dönemde fark edilmiştir. Özellikle görev yaptığım dönemde, 17/25 Aralık 2013 tarihi sonrası ve 15 Temmuz menfur darbe girişiminden sonra da bu yapıyla irtibatı, iltisakı, üyeliği veya yöneticiliği bulunanların kuruma

alınmaması ve ayıklanması yönünde yerinde ve hakkaniyet içinde adımlar atılmıştır.

Bu yapının dinî esas ve kavramları istismar etmesi yönüyle İlahiyat Fakültelerinin taşın altına elini koymasını ayrıca anlamlı ve gerekli buluyoruz. İşte bu bilinçle böyle bir çalışma yapılmasına da oldukça erken bir dönemde başladık. Ancak sürece dair bazı aksaklıklar sebebiyle çalışmanın tamamlanması kısmen zaman almıştır.

Yürütücülüğü İlâhiyat Fakültemizin yöneticileri ve öğretim üyeleri tarafından yapılan bu kıymetli proje bu alanda gösterdiğimiz önemli gayretlerin ürünlerindendir. Kitapta 7'si üniversitemiz hocalarından olmak üzere toplam 11 değerli akademisyenimiz alanlarında çok değerli analizler ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Hazırlanan çalışmada daha çok işin dinî yönü ele alınmış, tarihî ve sosyolojik boyutu da masaya yatırılmıştır.

Çalışmanın millet olarak hepimizin, genç insanlarımızın, öğrencilerimizin bilinçlenmesine önemli ölçüde yardımcı olacağını düşünüyorum. Bu vesileyle emeği geçen bütün hocalarımıza ve katkı sağlayan akademik personelimize teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Elmas
Sakarya Üniversitesi Rektörü

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DEKANI'NDAN

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşadığımız darbe girişimi milletimize, devletimize ve yüce dinimize yapılmış menfur bir saldırdır. Bu girişim, başta Sn. Cumhurbaşkanımız olmak üzere yetkililerin kararlı tutumu ve aziz milletimizin basireti ve direnci ile atlatılmıştır. Saldırı atlatıldıktan sonra tabii olarak darbe girişimine teşebbüs eden yapının daha iyi tanınması ve bunun için de yakından incelenmesi zarureti ortaya çıkmıştır. Darbe girişiminin püskürtülmesinin hemen ardından planlanan bu çalışma, böyle bir zaruretin yansıması mahiyetindedir.

Menfur darbe girişiminin ardından FETÖ/PDY örgütüne karşı toplumda pek çok kesimden farklı tepkiler gelmiştir. Bunların büyük bir kısmı bu sinsi örgütle mücadele için önemli ve gerekli idi. Ancak bu yapıyı farklı yönlerden inceleyen, toplumumuzun benzer nitelikteki oluşumlara karşı bilincini artıran doyurucu nitelikte akademik çalışmalara olan ihtiyaç bugün de yarın da devam edecektir. Çünkü toplumumuzun her kesiminde bu yapıya karşı belirli bir bilinç gelişmiş olmakla birlikte bu, birçok kesimde oldukça yüzeysel bilgilere dayanmaktaydı. Alanında yetkin hocalarımız tarihi arka planın yanı sıra, meselinin dinî ve sosyolojik boyutunu ortaya koyan bir çalışma yapmak suretiyle bu örgüte karşı akademisyenler olarak en güzel tepkinin ortaya konulmuş olacağını düşündüler ve hep birlikte böyle bir çalışmaya karar verdik.

Bu çalışmayla toplumumuzu bu şer hareketine karşı bilinçlendirmeyi hedefliyoruz. İnsanların bu kitabı okudukları zaman örgütün iç yüzünü görüp, bu örgüt hakkında daha sağlıklı bir kanaat edineceklerini ümit ediyoruz. En azından bundan sonra, toplumumuzun, özellikle gençlerimizin bilinçlendirilmesi, din eğitiminin “doğru yer ve ellerden alınması” mesajı-

nın verilmesi noktasında bu kitabın önemli bir katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Bu yönüyle çalışma, tarihe düşülen bir not mesabesinde olacaktır.

Alt başlığından da anlaşılacağı üzere kitapta konular üç ana bölüm halinde ele alınmaktadır. Öncelikle meselenin dinî boyutu ele alınmıştır. Bu amaçla örgütün ortaya koyduğu başlıca argümanlar ilahiyatçı bakış açısıyla incelenip değerlendirilmiştir. FETÖ'nün başta masum imam ve takiyye anlayışı olmak üzere ehl-i sünnet düşüncesine aykırı inançları ehl-i sünnet prensipleriyle karşılaştırılarak ortaya konulmuştur. Terör örgütü elebaşının, örgütünü yönlendirirken kullandığı güçlü ve etkili araçlardan biri de rüyalarlardır. Bu sebeple çalışmada Hz. Peygamber'i rüyada görmenin mahiyeti ve bilgi değeri ele alınarak konunun İslâm dini açısından bilimsel yönü ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Tarihi boyutunda ise Gülen hareketinin tarihsel prototipi olarak Hasan Sabbah ve Haşhaşiler konusu ele alınmıştır. Ayrıca FETÖ terör örgütünün Peygamberimizin ve yakın arkadaşlarının yaşadığı dönemi araçsallaştırması ve kendi emelleri doğrultusunda yaptığı keyfi yorumlamaları detaylı olarak ortaya konulmuştur.

Çalışmada meselenin sosyolojik boyutu da ihmal edilmemiştir. Örgütün toplumdaki temelleri nelerdir, nereden beslenmektedir, benzer yapılarla ne tür ortaklıkları ve farklılıkları vardır vb. sorulara da cevaplar verilmiştir.

Böyle bir çalışmanın fakültemiz hocalarının öncülüğünde hazırlanmış olması bizim için ayrı bir mutluluk ve gurur kaynağı olmuştur. Üniversitemizin İlâhiyat Fakültesi dışındaki bölümlerinden ve farklı üniversitelerden değerli akademisyenlerin katkıları da çalışmayı daha zengin ve kıymetli bir hale getirmiştir.

Bu vesileyle şunu da ifade etmek isteriz ki, yaşadığımız bu menfur darbe girişimi din eğitiminin ve İlâhiyat Fakültelerinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu süreçte iyice anlaşılmıştır ki akıllı, kalbi ve vicdanı askıya alan, sorgusuz itaat ve kör taklit merkezli bir din anlayışı son derece yanlıştır. Kur'an-ı Kerim'de buyrulduğu üzere akletmeye,

düşünmeye, sorgulamaya dayalı bir din anlayışının ve eğitiminin önemini bu vesile ile bir kez daha tecrübe etmiş bulunmaktayız. Şeffaf bir şekilde yürütülmesi gereken ve son derece hassas bir mesele olan din eğitiminin, halkın dinî duygularından beslenen ve onları maddi-manevi açıdan sömüren bu tür oluşumların eline bırakılmaması gerektiği de çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak, öncülüğünü yaptığımız bu çalışma ve benzeri faaliyetlerle toplumumuzun bilinçlendirilmesi noktasında elden gelen gayreti sarf etmeye devam edeceğimizin sözünü veriyoruz.

Bu vesile ile bir kez daha, 15 Temmuz şehitlerimizi rahmetle, gazilerimizi minnetle yadediyoruz.

Prof. Dr. Ahmet Bostancı
Sakarya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı

EDİTÖRDEN

Milletimizin yaramaz bir ur gibi yıllar boyunca semirip büyüyen sinisi örgüt FETÖ'yü vicdanlarda yokluğa mahkûm ettiği 15 Temmuz 2016 tarihi, hiç tartışmasız İstiklal Harbi'nden bu yana ülkemiz için en önemli kırılma noktalarından biri ve belki de en önemlisidir. Başta Allah Teâlâ'nın tevfik ve inayeti olmak üzere, Cumhurbaşkanımız Sn. Recep Tayyip Erdoğan ve mesai arkadaşlarının ortaya koyduğu kararlı duruş ve milletimizin kahramanca direnişi neticesinde FETÖ'nün yarım asırlık hain planı akamete uğramış ve 249 şehidimiz ile 2000'i aşkın gazimiz, tarihe mal olan bu zaferimizin tacı olmuştur. Şehitlerimize Allah'tan rahmet, gazilerimize sıhhat ve selamet diliyoruz.

Üzerinden iki yıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen 15 Temmuz gecesi yaşananlar hafızalarımızdaki sıcaklığını hâlâ korumaktadır. Gözü yaşlı ve içli bir vaiz olarak nam salan Gülen'in dini bir cemaat olarak bilinen mankurtları o gece üzerlerindeki kuzu postunu çıkararak Türkiye'yi ateş alanına çevirmiştir. 17-25 Aralık Yargı-Polis darbe girişimi ve ardından gelen 15 Temmuz, bu örgütün dini, toplum nezdinde itibar temin etmek, eleman devşirmek ve böylelikle siyasi emellerine ulaşabilmek için bir paravan olarak kullandığını gözler önüne sermiştir.

17-25 Aralık sürecinden itibaren örgütle siyasi ve yargısal alanda mücadele aralıksız sürmektedir. Ancak toplum tabanında kendisine sağlam bir yer edinmiş, truva atı gibi hemen bütün ailelere bir neferini sokmayı başarabilen ve gizlenip kendini kamufle etmekte ustalaşmış bir örgütün toplum nezdinde tamamen çöktürülüp etkisiz hale getirilebilmesi için sadece siyasi ve yargısal alanda mücadele yeterli olmayıp özellikle ilahiyatçılar ve sosyal bilimciler tarafından toplumun geneline hitap edecek bir içerikte akademik çalışmalar yapılması bir zarurettir.

Örgütün kendisini uzun yıllar boyunca dinî cemaat olarak takdim etmesi, örgüt liderinin vaazlarında sürekli kendisini Hz. Peygamber'le, üyelerini de sahabe nesli ile özdeşleştirmesi, rüya ve ilham gibi subjektif ve denetlenemez nitelikteki bilgi kaynaklarını üyelerini endoktrine etmek için kullanması örgütün yaslandığı teolojik zemini detaylı bir şekilde incelemeyi zorunlu kılmıştır. Nitekim bu ihtiyacı karşılamak için 17-25 Aralık ve 15 Temmuz sürecinde ulusal gazete ve dergilerde pek çok yazı yazılmış, kitaplar neşredilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müstakil bir rapor yayınlanmıştır. Bu eserin hazırlanması kararı da esasında 15 Temmuz'un hemen akabinde alınmış; ancak kısa bir süre zarfında tamamlanması planlanan çalışmanın kisve-i tab'a bürünüp okur karşısında arz-ı endam etmesi hesapta olmayan engellerden dolayı bir yıl gecikmeli olarak gerçekleşebilmiştir.

Kalkışmanın bastırılmasının hemen ardından Sakarya Üniversitesinde rektörlük düzeyinde yapılan bir toplantıda FETÖ'yü interdisipliner bir tarzda inceleyen akademik bir eser vücuda getirilmesi kararı alınmış ve bu ağır işin editörlüğü bizim uhdemize verilmiştir. Başta Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olmak üzere, farklı üniversitelerden uzmanlık alanlarında FETÖ hakkında yazı yazabilecek akademisyen hocalarımızla irtibata geçilerek kendilerinden birer yazı ile bu çalışmaya katkıda bulunmaları talebinde bulunulmuş ve hocalarımızın hemen hepsi teklifimizi hiç tereddütsüz kabul etmişlerdir.

Kitapta Prof. Dr. Mustafa Öztürk, Prof. Dr. Mehmet Evkuran, Prof. Dr. Adnan Demircan, Prof. Dr. Suat Cebeci, Prof. Dr. Tayfun Amman, Doç. Dr. Hayati Yılmaz, Doç. Dr. Emine Ögük, Doç. Dr. Haşim Şahin, Yrd. Doç. Dr. Hülya Terzioğlu, Yrd. Doç. Dr. İsmail Akyüz, Yrd. Doç. Dr. Abdullah İnce gibi birbirinden kıymetli akademisyenlerimizin FETÖ'yü kendi uzmanlık alanları açısından ele alıp inceledikleri yazıları yer almaktadır. Yazılar, kitabın alt başlığında da görüleceği üzere teoloji, sosyoloji ve tarih olmak üzere üç temel alanda yoğunlaşmaktadır.

İlham ve rüya gibi denetlenemez bilgi kaynakları, peygamberlik kurumu, sahabe nesli, Hızır, Mehdi, Mesih gibi kült şahıslar FETÖ lideri ve ekürisi tarafından miri malı gibi kullanıldığı için kitapta teolojik yazılara

ağırlık verilmiş; vaazlarında sürekli üyeleri ile sahabe nesli arasında özdeşlik kurmak suretiyle Hz. Peygamber'in siretini bir endoktrinasyon aracı olarak kullandığı için Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasına dair bir araştırma yazısına yer verilmiş ve FETÖ'nün ustalıklı modellediği tarihi bir örgüt olarak Hasan Sabbah ve Haşhaşilik incelenmek suretiyle iki örgüt arasındaki dikkat çekici benzerlik gözler önüne serilmiştir.

FETÖ'nün teolojik, sosyolojik ve tarihi açıdan masaya yatırıldığı çalışmada haliyle aktüel konumundan dolayı ağırlık merkezini FETÖ oluşturmaktadır. Ancak bu, sorunun sadece FETÖ'den ibaret olduğu anlamına gelmemektedir. Bir daha böyle acı tecrübelerin yaşanmaması için dinî cemaatlerin teolojik açıdan aksayan yönlerine dair nitelikli akademik çalışmalar sürdürülmeli, dinî ve gayri dinî cemaat ve oluşumların haddinden fazla büyüyerek diğer cemaat ve oluşumların önünü kesmemesi ve devleti ele geçirmeye kalkışmaması için cemaatlerin her türlü faaliyetleri şeffaflaştırılmalı, piramit şeklinde gizli yapılanmalarına ve devletin belli kurumlarını istila etmelerine mücadele edilmemelidir.

Bu çalışma FETÖ'yle mücadelede atılan adımların ne ilkidir, ne de sonuncusu olacaktır. Bununla birlikte hâlâ örgütün zehrini vücudundan atamayan, afsunundan kurtulamayan birilerine bu çalışma panzehir olur ve onları örgüt batağından kurtarabilirse Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak kendimizi bahtiyar sayarız.

Son olarak önemli bir hususu belirtelim: Akademik özgürlüğe saygının bir gereği olarak kitapta yer alan yazıların içeriklerine herhangi bir müdahalede bulunulmamış, sadece noktalama, yazım yanlışları ve anlatım bozuklukları düzeltilmekle yetinilmiştir. Bu itibarla kitapta yer alan yazılarda yazarların birbiri ile örtüşmeyen bazı fikir ve ifadelerine, zaman zaman da konunun tabiatı gereği tekrarlanan hususlara rastlanması mümkündür.

Eserin Sakarya Üniversitesi tarafından yapılan birinci baskısı satışa sunulmamış, üniversiteler, kütüphaneler ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına dağıtılmıştır. Kitabın basımından haberdar olan okurlardan gelen talep üzerine yeniden basılmasına ihtiyaç duyulmuş ve Ensar Yayıncılık tarafından ikinci baskı yapılmıştır. Eserin bu baskısında ilk baskıdaki bazı mizanpaj hataları düzeltilmiş ve metinler bir kez daha gözden geçirilmiştir.

Hülâsa; başta çalışmanın tamamlanması için teşvik ve desteğini bizden esirgemeyen rektörümüz Prof. Dr. Muzaffer Elmas’a, İlahiyat Fakültesi dekanımız Prof. Dr. Ahmet Bostancı’ya, çalışmanın başlatıldığı dönemde kıymetli fikirleriyle bizi yönlendiren Prof. Dr. Atilla Arkan’a, teklifimizi kabul edip yazılarıyla kitaba katkıda bulunan hepsi birbirinden kıymetli akademisyen hocalarımıza, baskıya hazırlama sürecinde katkı sunan fakülte personelimize ve teklifimizi kabul ederek eserin yeni basımını üstlenen Ensar Yayıncılığa teşekkürü bir borç biliriz.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır.

Doç. Dr. Osman Güman
Yrd. Doç. Dr. Hülya Terzioğlu

I. BÖLÜM
TEOLOJİK ARKA PLAN

1.1. FETÖ’NÜN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE TEOLOJİSİ

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

1960’lı yılların ikinci yarısında Fethullah Gülen adlı şahıs tarafından kurulan ve son birkaç yıla kadar “Cemaat”, “Camia”, “Gülen Cemaati”, “Hizmet Hareketi” gibi çeşitli isimlerle anılan FETÖ’nün (Fethullahcı Terör Örgütü) teşkilat yapısı, faaliyet tarzları ve küresel düzeydeki çok boyutlu bağlantıları dikkate alındığında, bu örgütü dinî bir cemaat veya sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamak imkân dâhilinde değildir. Hâl-i hazırda müseccel bir terör örgütü olarak kodlanması gerektiği hususunda hiçbir tereddüt bulunmamakla birlikte, yapısal özellikleri bakımından FETÖ’nün efrâdını câmi, ağıyarını mâni şekilde tanımlanması oldukça zor görünmektedir.

Tanımlama zorluğu örgütün yerel ve küresel düzlemdeki sosyal, siyasal ve kültürel akışkanlık içerisinde kendini sürekli yenilemesi, bir bakıma mütemadiyen evrim geçirmesiyle ilgilidir. FETÖ’nün evriminde birkaç önemli aşamadan söz edilebilir. Bazı araştırmacılara göre 1970-1983 yılları örgütün “dinî grup/cemaat” tarzında oluşum dönemi, 1983-1997 yılları kurumsallaşma ve Türkiye sathına yayılma dönemi, 28 Şubat 1997 ve müteakip yıllar zoraki liberalleşme¹ ve aynı zamanda devletin kritik kurumlarında kolonileşme dönemi olarak tespit edilebilir. 17/25 Aralık 2013

1 Bkz. M. Hakan Yavuz, “Gülen Hareketi/Türk Püritenler”, [*Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi* içinde], yayına haz. M. Hakan Yavuz & John L. Esposito, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s. 71-88.

operasyonu ve 15 Temmuz darbe teşebbüsü ise örgütün kendini terörle tes-cillediği döneme karşılık gelir.

FETÖ, yapısal özellikleri itibarıyla sosyal, siyasal, kültürel ve dinî unsurlardan müteşekkil bir koalisyon hüviyetindedir. Zaman içerisinde değişen şartlar bütün bu unsurların tekrar tekrar gözden geçirilip yeniden yapılandırılması ve yeni koalisyonlar kurulması gibi bir sonuç vermiştir. Örgütün merkezindeki çekirdek yapı sabit kalmakla birlikte söylemler, projeler ve faaliyetler çok boyutlu değişim geçirmiştir.² Bu noktada “fırsat kollama” ya da “fırsatçılık” diye ifade edilebilecek bir durum ve vaziyet alıştan söz edilebilir. Zira FETÖ’nün sürekli olarak kendini yeniden yapı-landırma ve tanımlama çabası hem Türkiye’de hem de bütün dünya düz-lemine ortaya çıkan yeni fırsat alanlarına uygun araçlar bulunması ve bu araçların etkili şekilde kullanılmasıyla ilgili bir stratejidir. Gerek Gülen’in söylemlerinde, gerekse bizzat sevk ve idare ettiği örgütün fiilî refleksle-rinde değişim ve dönüşüm gibi görünen birçok husus ise tedbir (takiyye) denilen ahlâk dışı stratejisiyle yakından ilişkilidir.

Bu açıdan bakıldığında FETÖ, Şehristânî’nin (ö. 548/1153), “Onların her zaman ve zeminde yeni bir söylemleri, her dilde yeni bir görüş ve düşünce biçimleri vardır” şeklindeki Bâtıniyye (Haşîşiyye, Sabbâhiyye, İsmâiliyye) tanımlamasıyla³ örtüşen bir yapı olarak değerlendirilebilir. FETÖ ile Bâtınîlik başta gizli örgütlenme modeli olmak üzere kılıktan kılığa girme, özellikle kritik zamanlarda asıl kimliği gizleme gibi birçok taktik ve stratejide de benzerlikler gösterir. FETÖ mensuplarının özellikle TSK’ya nasıl sızdıkları, gerçek kimliklerini gizlemek için ne tür taktikler uyguladıkları artık herkesin malumudur. Kılıktan kılığa girerek asıl kimliği gizleme hususunda Bâtınîler ve Haşhaşîler de gerek Sünnî müslümanla-rı ayartmak, gerekse Sünnî yönetimlerin hışmına uğramamak için zaman

2 M. Hakan Yavuz, “Neo-Nurcular: Gülen Hareketi”, [Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: İslâmcılık içinde], cilt ed. Yasin Aktay, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, VI. 306.

3 Ebü’l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, nşr. Ahmed Fehmî Muhammed, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1992, s. 201.

zaman sūfî pozu vererek beş vaktin üstüne beş daha eklemek ve şeriata sımsıkı temessük eylemek gibi taktikler uygulamışlardır.⁴

Genel Karakteristiği

FETÖ öncelikle çok katmanlı/tabakalı bir yapıdır. Bu örgütsel yapıyı en güzel tarif eden şey, üzüm salkımıdır. Üzümün her bir tanesi kendi içinde bir bütün olup diğer tanelerden bağımsızdır. Ayrıca tüm taneler küçük dallara, küçük dallar da ana dala bağlıdır. Örgütteki ana dal Gülén'den başkası değildir. Bilindiği gibi geleneksel cemaat yapılarında sıkı bir dayanışma ağı vardır; ancak FETÖ'de böyle bir dayanışma ağı yoktur. Bu örgütte yatay ilişkilere izin verilmediği için herkes yalnızdır. Örgüt içerisindeki kişi ya abidir veya bir abiye tâbîdir. Abilik kurumu mikro düzeydeki ilişkilere kadar yayıldığı için herkes bir vesileyle birinin ya altında (ast) veya üstünde (üst) konumlanır. Örgüt içi ilişkiler sıkı bir hiyerarşiye ve dikey yapılanmaya dayalıdır. Bu hiyerarşi imamlar, abiler, ablalar, şakirtler gibi farklı kategorilerden oluşan örgüt mensupları arasında sıkı arkadaşlık ve dostluk ilişkisini engelleyen bir mekanizmadır. Örgüt mensupları bu mekanizma içerisinde çok sıkı bir kontrol ve denetime tâbî tutulur. Bir bakıma herkes herkesten sorumludur⁵ ya da herkes herkesin casusudur.

1990'lı yılların sonlarına kadar Gülenî hareket içerisinde yer alan ve bu tarihten sonra harekettten ayrılan Ahmet Keleş'in çizdiği piramitsel şemaya göre FETÖ yedi tabakadan oluşur. Örgütteki hiyerarşik düzenin tepe noktasına karşılık gelen yedinci katta mutlak otorite olarak Fethullah Gülen yer alır. Ancak Gülen'in buradaki konumu paradoksaldır. Zira o hem yöneten hem de büyük bir akıl tarafından yönetilen konumundadır. Altıncı kat bizzat Gülen tarafından atanan ve örgütün kozmik kadrosunu oluşturan çekirdek gruba, beşinci kat yurt içi ve yurt dışındaki kurumlardan ve medya gibi alanlardan sorumlu ekibe mahsustur. Üçüncü kat küçük il ve ilçe imamları ile öğretmen ve esnaf gibi sınıfların imamlarına, ikinci kat

4 Bkz. Farhad Daftary, *İsmaililer Tarih ve Kuram*, çev. Ercüment Özkaya, Rastlantı Yayınları, Ankara 2001, s. 399, 436, 492-493; Ayşe Atıcı Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan Sabbâh ve Alamût "Nizârî İsmâîlîleri"*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s. 173, 181-182.

5 Ömer Çaha, "Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi", *Liberal Düşünce*, yıl: 21, sayı: 83 (2016), s. 102-103.

yurt, okul ve kursların müdürleri ile bu kurumların imamlarına mahsustur. Birinci ve zemin katta ise Işık evlerinde kalan öğrenciler ile örgüte hizmeti dine hizmet zanneden kitleler (avam-ı nâs) bulunur.⁶

Hizmet diye ifade edilen faaliyetler örgütün ilk üç tabakasındaki kadrolar tarafından yürütülür. Daha üstteki üç tabaka ise alt kademelerde üretilen imkân ve değerleri örgütsel projeler için kullanma işini yürütür. Bu açıdan bakıldığında, alt tabakadakiler ile üst tabakadakiler arasında niyet, faaliyet ve hedef açısından mübâyenet (farklılık ve başkalık) bulunduğu tespit edilebilir. Dinî referanslar ve motivasyonlar büyük ölçüde örgütün alt tabakaları için geçerlidir. Gerek örgüte insan kaynağı oluşturma, gerekse mevcut insan kaynağını verimli şekilde kullanma söz konusu olduğunda dine başvurmak, yani tabandaki sıradan insanları Allah yolunda ibadet ya da daha özel olarak cihad gibi ulvî bir iş yaptıklarına inandırma noktasında din ve dinî referansları kullanmak elzemdir.

Dinî grup alt yapısı ve epistemolojik paradigması itibarıyla Nurculuk bünyesinde oluşan, fakat zaman içerisinde geleneksel Nurculuktan bağımsız bir hüviyet kazanan FETÖ'nün dışa dönük tarafı oldukça modern ve liberal görüne de iç yapısı fazlasıyla skolastik ve totaliterdir. Bu skolastik ve totaliter karakter her zaman ve zeminde topluluğun (cemaat) bireye tercih edilmesi, cemaat ya da örgüt içerisinde her türlü eleştirel düşüncenin reddedilip aykırı görüşlere asla izin verilmemesi ve her hâlükârda mutlak itaatin telkin edilmesi gibi birçok veriyle temellendirilebilir. Bu özellik örgütteki endoktrinasyon (beyin yıkama) usulleriyle yakından ilişkilidir.

Daha açıkçası, örgüt kendi sarmalına aldığı insanları genellikle iki aşamalı olarak endoktrine eder. Birinci aşamada Gülen'e ait konuşmaların dinlenmesi, kitaplarının okunması, sohbet, abilerin rehberliği gibi çok yönlü bir kuşatmayla kişinin kendine özgüllüğü, özel ilgi ve merakı yok edilir. Bu arada ferdiyet ve şahsiyete yönelik ciddi bir saldırı hamlesi olarak düşünme, sorgulama, tercihte bulunma gibi edimler şeytânî şeyler olarak telkin edilir. Makbul ve muteber olan, şakirdin kendi “ben”inden sıyrılıp, gassâlin elindeki meyyit ya da Cizvitlerin tabiriyle “ölü gibi itaat” misâli,

tüm benliğini Gülen'in iradesine ve örgüt inisiyatifine teslim etmesidir. Böylece şakirdin vazgeçtiği kendi "ben"inin yerine Gülen'in şişkin ve kabarık benliği ile örgütün "kaypak" ve "çok yüzlü" karakteri ikame edilir.

Endoktrinasyonun ikinci aşamasında dinî değerler üzerinden motivasyon aşısı yapılır. Bu noktada şakirt yürüttüğü faaliyetler ile örgüt tarafından önüne konulan hedefler ve ideallere aşırı biçimde motive edilir. Örgütün tensip buyurduğu meslek veya konum şakirt için mutlaka ulaşılması gereken yüce ideal haline getirilir. Bu ideale ulaşma yolunda atılan her adım kutsal addedilir. Böylece gerek örgüt aidiyeti gerekse örgütün yüce menfaati her türlü değere öncelenir. Tabiatıyla, örgüt adına yapılan işlerde hiçbir dinî, ahlâkî, insânî ilke ve sınır tanınmaksızın tüm yollar meşru hale gelir. Bu safhadan sonra yalancılık, kaypaklık, sahtekârlık, riyakârlık gibi her türlü rezilet normal insan davranışları gibi algılanır ve nihayet şeytana külahını ters giydirecek düzeyde bir şeytânî beceri kazanılır.⁷ Bütün bunlar olup biterken, İslâm tarihinde fedakârlık ve civanmertlikleriyle nam salmış şahsiyetler, özellikle siyer-i nebi ve sahabe nesliyle ilgili menkıbeler abartılı bir dille anlatılarak, şakirtlerin "ikinci veya son kutsîler"(!) olarak günümüz dünyasında sahabenin rolünü üstlendikleri fikri empoze edilir. İşbu dolduruşa getirme usulü sürekli olarak güncellenir ve sonunda 15 Temmuz akşamı kendi milletine kurşun sıkan robotlar üretilir.

FETÖ'ye gönülden teslim olmuş kişi tam anlamıyla bir mankurt ve/veya mutanttır. Çünkü onun efendisi, abiler silsilesi içinde devam eden ve Gülen'in şahsında nihayete eren örgütten ibarettir. Her bir FETÖ'cü mankurt nazarında örgüte adanmak ve örgüt için yaşamak en büyük erdemdir. Bu noktada mankurtların hizmetten başını kaldırmaması için aksiyon üstüne aksiyondan söz edilir. Bizzat Gülen'in ifadeleriyle aktarırsak, "hizmette misâl olma mevkiinde bulunanlar, her şeyleriyle hizmet insanı olmak zorundadırlar. Bunlar gece-gündüz durmadan koşuşturmalı, hatta onları kimse uyurken görmemeli... Ayrıca hizmet insanı kendisini davasından alıkoyacak her şeyi elinin tersiyle itmesini bilmelidir. Ev mi, çoluk-çocuk mu, iş mi her neyse ayağına pranga olan hiçbir şeyin esiri olmamalıdır."⁸

7 Çaha, "Cemaatten Terör Örgütüne", s. 98, 100.

8 M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, Nil Yayınları, İzmir 1995, s. 87.

FETÖ her ne kadar, “Zaman tarikat zamanı değil, imanı kurtarma zamanıdır” (Said Nursî) düsturuna bilindik tasavvuf-tarikat formasyonuna mesafeli dursa da bilhassa tasavvuf-tarikat geleneğindeki mürit-mürşit ilişkisinde, irşat makamındaki zatla ilgili kemal vasfının istikametten çok keramet üzerinden tarif edilmesi gibi, örgütün diğer bütün dinî cemaatler ve hareketlerden fâikiyeti de çoğunlukla modern hurafeler ve menkıbelerle temellendirilir. Özellikle Gülen’in şahsıyla ilgili menkıbe edebiyatı sayısız keramet ve mucizevî hadise içerir. Hz. Peygamber’in şeref konuğu olarak Türkçe olimpiyatlarına teşrif buyurması, Hz. Hatice’nin Işık evlerine ziyarette bulunması gibi düzmece hikâyeler tabandaki geniş kitlelerin Gülen’e bağlılık ve hayranlıklarını artırmak için dilden dile nakledilir.

Gülen’in kendisi ve ailesiyle ilgili menkıbeler de benzer bir işleve sahiptir. Gülen kimi zaman ailesinin soy kütüğünü Hz. Peygamber’e bağlar, kimi zaman da örgüte sadakat aşısı yapmak için kendi hayatına dair düzmece hikâyecikler aktarır.⁹ Aşî iyi tutsun diye zaman zaman Said Nursî’yi de işin içine katar. “Tek ayak üstünde kırk yalan söylemek” deyimini hatırlatan şu hikâye çok çarpıcı bir örnektir:

“Ben bir trafik kazası yaptığımda, arabamda teyp çalışıyordu. Tehlikeyi görünce ‘Allah!’ diye bağırmışım ve teyp bu sesi kaydetmiş. O bantı bir arkadaşşıma verdim. Daha sonra Bedüzzaman’ın [Van kalesinden ayağı kayıp düştüğü esnada], ‘Davam!’ deyişiyse, benim ‘Allah!’ deyişim arasındaki farkı değerlendirdim. Kendime ait ifadenin ne kadar bencil ve hodbince olduğunu gördüm. Gerçekten davasına dilbeste. olmuş bir insan kendi kurtuluşunu hedefleyip, ‘Allah!’ diye bağırmıyor da, ‘Davam!’ diye haykırıyor. Kaderini bütünüyle insanlığın kaderine bağlamış ve kendini bu istikamette programlamış bir yüce ruh, bir yüce kâmet: Evet, işte ıstırap insanının portresi! Ve işte onun talebelerinden birinin ruh haleti!”¹⁰

FETÖ’de dinî kavramlar ve değerlerin retorik (söylem) düzeyinde çok önemli bir yere sahip olduğu kuşkusuzdur. Fakat dinin pratikteki yeri

9 Gülen’in ecdadı, ebeveyni ve kendisi hakkında anlattığı hikâyeler için bkz. Latif Erdoğan, *Fethullah Gülen Hocaefendi “Küçük Dünyam”*, AD Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 11-33.

10 M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, Nil Yayınları, İstanbul 1995, s. 140.

ve işlevi konusunda durum çok farklıdır. Bilindiği üzere “Din, kitlelerin afyonudur” şeklinde meşhur bir söz vardır. Karl Marx’a atfedilen bu söz, genellikle, din olgusunun geniş kitleleri zulme karşı direnmeden ve hak arayışı mücadelesinden alıkoyan, statükoyu korumaya yarayan bir araç olduğunu anlatmak için kullanılır. Tartışmaya açık görünen bu yaygın anlam ve kullanımıyla Marx’ın, “Din kitlelerin afyonudur” sözünün FETÖ’deki hâkim din algısı ve anlayışı için büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir.

Her şeyden önce, Gülen din ve dinî kavramları bir tür efsunlama aracı olarak kullanır. Başka bir ifadeyle, Gülen dinî söylem ve öğretisine mistik ve ezoterik bir boyut katarak insanları büyülemeye ve/veya hipnotize etmeye çalışır. Tarihî olayları, figürleri, rüyaları, zaman zaman da bilimsel bilgi ve bulguları kullanarak bütün bunlardan mistik bir öğreti üretir. Özellikle tarihî olayları fiyakalı, metaforlu, rumuzlu bir üslupla ve çoğunlukla da ağlayarak anlatıp örgüt elemanlarını endoktrine eder. İnsanlar bir raddeden sonra anlatılan kıssalar ve menkıbelerdeki mesaj içeriğinden ziyade, Gülen’in anlatım tarzına odaklanır ve bunun etkisinde kalır. Hâliyle sahicilik, gerçeklik, doğruluk, yanlışlık gibi hususlar bir kenara konularak söz konusu anlatımların mistik, ezoterik ve arabesk tarafına teslim olunur.

Gülen özellikle peygamberler tarihi ve siyer-i nebiyi kendisinin ve örgütünün terceme-i hâli gibi formatlamayı başarır. Bu formatta Gülen kendi şahsını Peygamber, takipçilerini de sahabe gibi konumlandırır. “Kutsîler” ya da “son kutsîler” tabiri bunun kanıtıdır. herkul.org sitesinde yayımlanan bir metinde, Gülen şöyle demektedir:

“Ümmetimden âhir zamanda kutsîler çıkacak, onlar benimle Kevser havuzunun başında buluşacak” mealindeki bir rivayete istinaden kendi takipçilerini şöyle tanımlar: “Ey Kutsîler! Devlet kuşu, saadet kuşu sizin başınıza ta devr-i saadette taç olarak konduruldu, biliyor musunuz? İki cihan serverinin soluduğu sohbet atmosferinden çıkan müjdeliler sizsiniz. Dünya sahnesinin son kutsî oyuncularını bu lütuf sizedir. Bu büyük görev sizedir, ey seçilmiş kutsîler. Her gece Resul-i Zîşân’ın başınızı okşadığına, sırtınızı sıvazladığına inanır mısınız? Sizi günahlardan koruduğunu söylesem inanır mısınız? İkinci devr-i saadetin seçilmişlerisiniz, desem inanır mısınız?”

Gülen’in ifadelerindeki “seçilmişlik” ve “ismet-masumiyet” (günahattan korunmuşluk) vurguları dikkat çekicidir. Seçilmişlik vehmi, özseverlik ve kibirlilik gibi hususlarda FETÖ’nün eline su dökülemeyeceğini bu vesileyle not etmek gerekir. Bunu belgeleyen sayısız örnek verilebilir. Gülen’in, “Tarihi Tekerrürler ve Bir Uzun Temenni” başlıklı konuşmasındaki şu ifadeleri çarpıcı bir örnektir:

“Bugün olup biten hâdiseleri, kalp ve ruh rasathanelerinden temaşa edebilenler... kaderî programların kendilerine yüklediği misyonu bütün teferruatıyla temsile çalışmaktalar. Onlar yürüyor, yollar onlara selam duruyor. Yürüdükleri her yerde aşılmaz gibi görülen engeller onların karşısında secdeye kapanıp dümdüz kesiliyor, kesiliyor ve âdetâ bu kutluların ayaklarına yüz sürüyor...”

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Allah ulvî bir vazife için Gülen ve örgütünü seçmiştir. Dolayısıyla Gülen ve avanesinin kendilerine yönelik algısı, Yahudiler ve Hristiyanların *nahnü ebnâullâh ve ahıbbâuh* (“Biz Allah’ın evlatları, O’nun nazlılarıyız” [Mâide 5/18]) iddiasından pek farklı değildir. Bir kişi ve grup etrafında kült oluşturma operasyonu, “seçilmişlik” iddiası ve algısıyla iç içedir. Söz konusu operasyon bağlamında bir dizi düzmece hikâye üretilir ve bu hikâyelerle bezeli bir “merkez kişilik” dinin odağı hâline getirilir. Gülen’in kendini “Allah tarafından seçilmiş ve görevlendirilmiş bir şahsiyet” olarak takdiminde her ferdi veli (Allah dostu) olan mübarek bir soy kütüğü üretmesi ve bu soyu menkıbelerle süslemesi önemli bir yere sahiptir.

Bilindiği gibi FETÖ kendini “Hizmet hareketi” diye isimlendirir. Ne var ki FETÖ’cü şakirt neye hizmet ettiğini veya hizmetinin nihai hedefinin ne olduğunu bilmez, üstelik bunu sorgulama ihtiyacı da hissetmez. O sadece kendisine verilen talimatları tıpkı bir robot gibi yerine getirir. Burada akıl, sorgulama, muhakeme ve eleştirel düşünceye set çeken temel faktör, “hikmet” kavramında ifadesini bulur. Örgüt tüm faaliyetlerine mistik ve ezoterik bir boyut katarak her bir fiil ve faaliyetin arkasında ulvî bir hikmet bulunduğunu, bu hikmetin şakirtlerce kavranmasının mümkün olmadığını empoze eder. Şakirtler en başından itibaren bu yönde endoktrine edilir.

Beyin yıkama neticesinde şakirt her şeyin arka planında gizli bir hikmet bulunduğu varsayımından hareketle hiçbir şeyi hiçbir şekilde sorgulayamaz, başını kaldırıp yukarı bakamaz hale gelir.¹¹

Bu hikmetçi ve sırcı söylem Gülen tarafından sık sık tekrar edilir. Yakın çevresindeki kişilerce derlenip toparlanan kitaplarının birinde, “Her dava ve düşünce evvela iradenin plan ve projeleriyle varlığa erer. Onun itici gücü ve çekici kuvvetiyle en sarp ve derin engebeleri aşarak zirveye ulaşır. Sonra da yine onun yukarı âlemlere bağlı esrarlı oyunlarıyla devamlılık kazanır ve yerinde kalır.”¹² diyen Gülen, melekût âlemiyle bağlantı kurulduğunda akıl, delil, sebep, sonuç gibi tüm faktörlerin devre dışı kaldığını, bütün her şeyin sırrına erilemez hikmetler mücibince gerçekleştiğini vurgular. Hikmetlerin esrarına vâkıf olmak, sözüm ona kendisi gibi “ehlul-lah” ya da “evliyaullah” a münhasırdır. Bizzat Gülen’in ifadesiyle,

“insan belli bir yere kadar delil ve istidlallerle yürür. Evet, deliller insanın elinden tutar ve sarayın kapısına kadar getirirler. Getirir ve bir halayık gibi insana teşrifatçılık yaparlar. Ama saraya gelindiğinde artık kapının önünde kalırlar, içeriye alınmazlar. Zira artık ihsan sırrı zuhur etmiş, aranan gayb bulunmuştur; vicdan O’ndan gelen sesi duymaktadır. Medlul [Allah] ile konuşurken, delilin orada ne işi var? Ballar balını bulan, kovanın yağmalanmasına aldırış eder mi hiç? Allah cisimden, arazdan münezzehtir ve müberrâdır. Ancak bu noktada insan sanki bir adım daha atsa kendini O’nun kucağında bulacak gibi olur. Tabii O bütün bunlardan münezzehtir. Zaten O, insana şah damarından daha yakın değil mi? Bu sırrın zuhur ettiği yerde, hiç delil veya istidlâlden bahsedilir mi?”¹³

Akıl, düşünce, delil, sebep, sonuç gibi unsurların Allah’la hemdem ve hemhal olma ya da Gülen’in edep dışı ifadesiyle, “kendini Allah’ın kucaklarında bulma” mertebesinde tümünden rafa kalkması, âhir zamanda ortaya çıkacak “mesîhî ruh” ya da “mesîhiyet”i temsil ettiğine inanılan örgüt için

11 Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne”, s. 105.

12 Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 125.

13 Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 45.

de geçerlidir. Mesîhî ruhun özelliklerinden biri, Gülen’e göre kozalitenin, yani sebep-sonuç ilişkisinin aşılmasıdır.

“Bu demektir ki vazife ve hizmetlerde sebepler üstü olmak gibi bir hususiyet vardır. Cenâb-ı Hakk’ın bugünkü mürşitleri muvaffak kılp inayetiyle yürüttüğü hizmetlerinde illetler ile malulleri, sebepler ile neticeleri, mebd’ ile müntehayı tenâsüb-i illet, yani sebep-netice uygunluğu prensibine göre izah etmemiz mümkün değildir. Mesela, bugün dünyaya açılmanız, matematiğe göre milyarları aşan ihtimal hesaplarıyla bile izah edilemez. En az on ihtimal aynı anda zuhur ediyor ve buna göre siz dünyaya açılıyorsunuz. Bunun apaçık bir inayet olduğu ortadadır.”¹⁴

Görüldüğü gibi Gülen bir taraftan kendi örgütünün bizzat Allah tarafından gözetilip sevk ve idare edildiğini, küresel çapta faaliyet yürütme imkânına kavuşmanın da ancak ilâhî inayetle izah edilebileceğini söylemekle kendi takipçilerine motivasyon aşılarken, bir taraftan da bu büyük başarının akıl ve mantık kurallarıyla açıklanamaz olduğundan bahisle hem ilâhî inayet ve hikmet çerçevesinde bir esrar halesi oluşturmakta, hem de takipçilerine akıl, düşünce ve sorgulama gibi şeylerin işlevsizliğini ve değersizliğini anlatmaya çalışmaktadır. İşte bu hikmetçi ve sırcı özelliğinden dolayı Gülen örgütü istismara çok açık bir yapıdadır. İstismarın sıkça görüldüğü hususların başında “himmet” yer alır. Bu bağlamda himmet iki şeye atıfta bulunur: Birincisi örgüte para toplama mekanizması, ikincisi ise Gülen’in öteki dünyada kendi takipçilerine şefaathle onların kurtuluşuna vesile olması... Şakirt bütün imkânlarıyla kendini hizmete adanarak suretiyle Gülen’e sadakatini ispatlayınca uhrevî âlemdeki şefaathle himmetini(!) hak eder. Bu hak ediş hem “hidayet” hem de “necât” ve “felâh” demektir. Şakirtler mutlak sadakat ve hizmet sayesinde Gülen’in kendilerine şefaatte bulunmasını, dolayısıyla öteki dünyadaki hayatı garanti altına alır.¹⁵

Gülen tarafından formüle edilen din anlayışında hidayet ve kurtuluşun ermenin yolu, Allah’a ibadet ve ahlâkî yaşantıdan öte, kendini örgütün hizmetine adanmaktan geçer. Başka bir ifadeyle, Güleni din anlayışı, örgüt

14 Gülen, *Fastıdan Fastıla 2*, s. 13-14.

15 Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne”, s. 106.

mensuplarının yirmi dört saatine hükmeden totaliter bir karaktere sahiptir. Şakirdin özel yaşantısı diye bir şey söz konusu değildir. Örgüt bu sayede mensuplarını sürekli meşgul ederek kendileriyle baş başa kalmalarını ve sorgulama yapmalarını önlemiş olur. Gülen’in ifadesiyle,

“İman ve Kur’an’a gönül veren herkes çok iyi bir plan ve programla sürekli çalıştırılmalı ve kat’iyen oturmalarına, oturup nefisleriyle başbaşa kalmalarına imkân ve fırsat verilmemelidir. Zira bir yerde oturup tembel tembel düşünenler hep karanlık düşünür, karanlık konuşur, fitne ve fesada açık yaşarlar.”¹⁶

Şakirtlerin örgüte bağlılıkları büyük ölçüde Gülen’i tâzim ve teb-cil söylemleriyle gerçekleşir. Bu operasyonel söylemde Hz. Peygamber ve Ehlibeyt adeta birer figüran hâline getirilir. Şöyle ki Gülen’in düzmece soy kütüğü hikâyesine göre Ehlibeyt’e -ki Ehlibeyt ne kadar harcanırsa har-cansın tükenmek bilmeyen bir sembolik sermayedir- mensup bazı insanlar Emevîler ve Abbâsîlerin zulmünden kaçarak bugünkü Bitlis İli’ne bağlı Ahlat’a sığınmışlardır. Tevafuka bakın ki Gülen’in ataları da Ahlat’tan çıkmıştır. Gülen bu bağlamda ebeveyninin Ehlibeyt’e mensup olduğu iddiasında bulunmuş, ama ne hikmetse bu soyun seçeresi kaybolmuştur.¹⁷

Bu hikâye Kâdiyânîlik hareketinin kurucusu Mirza Gulâm Ahmed’in (ö. 1908) kendini ilkin “seyyid”, ardından “müceddid”, daha sonra da hem Hz. Muhammed’in (s.a.) hem İsâ’nın ruhunu temsil misyonuna sahip bir “Mehdî-mesih” ilan etmesini anımsatır. Her ne kadar Gülen;

“gerek rüyalar ve yakazalar gerekse cinleri, şeytanları kullanma yolu ile -hafazanallah- bazı ahvalde inananlar, doğru yoldan sapabilir. Mesela, Gulâm Ahmed böyle bir handikapın içine düşmüş ve kaybetmiştir. O Yogizm ve Hinduizm’de ruha kendi gücünü kazandırma hususunda ileri seviyede biri olduğundan, müslümanlığın üstünlüğünü bu yolla ortaya koyma yolunu tutmuş ve dilini gırtlığına sokup altı ay bir şey yemeden durmaya çalışmıştır. Güya o bununla Brahmanlara, Budistlere karşı İslâm’ın üstünlüğünü ortaya koyma-

16 M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 3*, Nil Yayınları, İstanbul 2011, s. 125.

17 Bkz. Erdoğan, *Küçük Dünya*, s. 12-15.

ya çalışmıştır. Sonuçta Gulâm Ahmed sırasıyla Mehdîyim, imâm-ı muntazarım, peygamberim” demiş ve son kertede hulûl ve ittihâda inanarak ‘Ben Allah’ım’ demiştir.”¹⁸

şeklindeki ifadeleriyle kendisinin Gulâm’a hiç benzemediğini söylese de Gulâm’ın vahiy ve ilâhî ilhama mazhariyet iddiasında bulunması gibi Gülen’in de Allah’ı ve Hz. Peygamber’i görüp konuştuğu, yaptığı her işi bizzat Hz. Peygamber’in onayına sunduğu yönünde iddialar ve hezeyanlarda bulunduğu malumdur. Bütün bunlar bir tarafa, Gulâm da tıpkı Gülen gibi söylem düzeyinde tevazu, hoşgörü ve toleranstan dem vuran ve fakat “kuyruğuna basılınca” -ki bu ifade Gülen’e aittir- ağzını bozup, muhaliflerine hem beddua/lanet okuyan, hem de, “Bana muhalefet edenler var ya, işte onlar birer alçak, şeytan, fıskı yiyen köpek, o... çocuğudur” gibi küfürler yağdıran bir kişi olarak tanınır.¹⁹

Bu noktada Gülen’in, aşağıdaki sözde görülen tevazu ve mahviyet edebiyatı ile 17/25 Aralık sürecindeki beddua ve lanet okuma seansı birlikte mütalaa edildiğinde Kıtırmir Gülen ile Gulâm arasındaki şahsiyet benzerliği çok daha iyi anlaşılır.

“İnsan kendini ‘sıfır’ kabul etmeli; sıfır bile değil, Arapçadaki haliyle sıfır bilmeli. Çünkü ‘ı’larda kendini hissettiren bir sertlik vardır. Samimi mümin, o kadarcık dahi olsa nefsin nazara vermemeli...”²⁰ Müslüman bir ana babadan dünyaya gelmiş, tekke ve zaviye çevresinde yetişmiş, İslâm’ı duya duya gelişmiş; bütün bunlardan sonra da Cenâb ı Hak, onu din-i mübîn-i İslâm’ı yüceltme adına mübarek bir hizmette istihdamla şereflendirmişse bu mazhariyetleri tam değerlendiremediğinden ötürü bu insanın kendine yer yer kıtmir, âciz, fakir demesinden daha tabi ne olabilir? Kıtırmir sözünü siz köpek manasında alabilirsiniz. Ancak köpeğin bile kendi adına birçok hususiyetleri olduğundan, ben şahsen kendime öyle demeyi bile bazen çok görmüşümdür.”²¹

18 M. Fethullah Gülen, *Prizma 1*, Nil Yayınları, İstanbul 1997, s. 208-209.

19 Bkz. İhsan İlahi Zâhir, *el-Kâdiyânîyye Dirâsât ve Tahlîl*, İdâre Tercümânü Sünne, Lahor 1983, s. 139-142; Ethem Ruhi Fırlalı, *Kâdiyânîlik: Ahmedîyye Mezhebi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1986, s. 63-64.

20 M. Fethullah Gülen, *Kırk Testi*, Zaman Kitap, İstanbul 2002, s. 27.

21 Gülen, *Fasıldan Fasıla 3*, s. 232.

Gulâm Ahmed ve Kâdiyânîlik Hindistan’daki işgalci İngiliz idaresine karşı Müslümanları satmasıyla da bilinir. Daha açıkçası, Gulâm, Hindistan coğrafyasındaki Müslümanlarla ilgili olarak, “İngiliz Hindistan’ını Dârü’l-Harp ilan eden aptal Müslümanlardan bir kısmının isimlerini listeye eklemek lazımdır. Umarım akıllı hükümetimiz bu listeleri bir devlet sırrı olarak koruyacaktır” demek suretiyle baştan beri İngiliz yönetimine gösterdiği bağlılık ve ispiyonajın tipik örneğini sergilemiştir. Yine Gulâm 1857’deki Sipâhî ayaklanmasına katılan müslümanları ve bu müslümanlardan 1895’te hayatta olanların adlarını kendisine muhalif oldukları için hükümete bildirmiş ve ayaklanma kayıtlarının incelenmesini talep etmiştir.²²

FETÖ’ye gelince, 2002 yılındaki Filistin ablukasından dolayı Türkiye’de İsrail’e karşı büyük bir öfke patlaması yaşandığında, Gülen ve örgütü İsrail büyükelçisini Fatih Üniversitesi’ne davet ederek konferans verdimiştir. Yine Gülen ve örgütü benzer bir operasyonu 2008 yılındaki Gazze saldırısı münasebetiyle de hayata geçirmiştir. Söz konusu saldırı sebebiyle Türkiye sathında İsrail’e karşı büyük bir infial yaşanırken, FETÖ, İsrail konsolosunu konferansçı olarak aynı üniversiteye davet etmiştir.²³ Keza Gülen 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara hadisesinde, “İsrail’den izin aldınız mıydı?” demeyi tercih etmiştir. Gülen ve örgütü küresel düzeyde kudretli olanla iş tutma politikasını bu şekilde sürdürürken, Türkiye sınırları dâhilinde faaliyet yürüttüğü uzun yıllar boyunca da daima ülkenin zinde güçlerinden taraf olmayı yeğlemiştir. Sözgelimi, Gülen Sızıntı Dergisi’ndeki “Son Karakol” başlıklı yazısında 1980 darbesine eyvallah deyip darbecileri “Hızır” diye nitelendirmiş, 28 Şubat sürecinde ise dönemin kudretli paşası Çevik Bir’e yazdığı ve son satırlarını, “Böyle bir mektupla kıymetli vakitlerinizi işgal etme sû-i edebinde bulunduğum için tekrar özür diler, yeni yılda sıhhat ve afiyet dileklerle birlikte, en derin saygılarımın kabulünü arz ederim efendim” şeklindeki mürâyî ifadeleriyle bağladığı mektupla da kusursuz haysiyet yoksunluğu sergilemiştir.

Gulâm ile Gülen arasındaki bir diğer benzerlik, her ikisinin de ba-
ğış ve himmet adı altında nitelikli dolandırıcılık yapmasıdır. Gulâm tıp-

22 Zâhir, *el-Kâdiyâniyye*, s. 19-33; Fırlıklı, *Kâdiyânîlik*, s. 70, 72.

23 Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne”, s. 110.

kı Kıtmir Gülen gibi her fırsatta kendini dünyevî işlerle hiçbir ilgisi bulunmayan ve zahid gibi yaşamayı arzulayan bir kul olarak takdim eder. Ancak başlangıçta kitaplarını basabilmek için abonelik yoluyla para toplayan Gulâm, etrafında geniş bir taraftar kitlesi oluştuktan sonra, “Ananascı Gülen” gibi şöyle konuşmaya başlamıştır: “Kazançlarının bir kısmını bana göndermeleri taraftarlarımdan görevidir. Bu ilandan sonra üç ay bekleyeceğiz; üç ay içerisinde kazançlarının bir bölümünü bize göndermeyenlerin adlarını defterden sileceğiz... Para olmadan bir şey yapmak mümkün olmadığından, halk Ahmedîyye’ye [Kâdiyânîlik hareketine] bağışta bulunmalıdır. Resulullah, Mûsâ, İsrâ ve her peygamber devrinde bağışlar toplanmıştır. Bu yüzden, topluluğumuzun bu noktaya dikkat etmesi ve bağış toplamayı zorunlu bir görevdir.”²⁴

FETÖ’nün karakteristiğini şekillendiren Gülen’in “şişkin ben”i ve seçilmişliği meselesine tekrar dönersek, Gülen çocukluk çağlarında çok ilginç tecrübeler yaşadığından, boş ve faydasız işlerden uzak durması için gaybî-ilâhî ikazlara muhatap/mazhar olduğundan da dem vurmuştur. Daha açıkçası, Gülen, Hz. Peygamber’in nübüvvet öncesi hayatına ilişkin bazı rivayetler ile Kur’ân’daki itâb (paylama) âyetlerinden mülhem kendisine dair şöyle bir hikâye uydurmuştur:

“Hayatımda iki defa düğüne gittim. Yaşım da küçüktü. Karşıda, düğünde içip içip oynayan erkekleri seyreliyordum. Yanıma bir sarhoş geldi; bana, ‘Senin burada işin ne?’ dedi ve suratıma bir tokat aşketti. O tokadın acısıyla, biraz da mahcup eve geldim. Diğerinde talebeydim. Yine düğüne gittim. Eve geldim, saatlerce kapıyı çaldım, ama duyuramadım. Sabaha kadar evin önünde, hem de karın altında bekledim. Hâlbuki babamın uykusu çok hafiftir. Dışarıda bir çıtırtı olsa uyanır. Buna rağmen benim o kadar kapı çalmamı duymamıştı. O gün donarak ölecektim. Her iki düğüne gidişimin tokadını da çok acele yedim.”²⁵

24 Zâhir, *el-Kâdiyâniyye*, s. 144; Fığlalı, *Kâdiyânilik*, s. 71.

25 Gülen’in düzmece menkıbelerine dair sıkı bir eleştiri için bkz. Sükuti Memioğlu, “Mistik Hezeyanlar ve Yeni Bir Kutb-ı A’zam”, <http://www.iktibasdergisi.com>. Gülen’in bahsettiği tokat (şefkat tokadı) bir yönüyle kendisinin tıpkı peygamber gibi seçilmiş bir mübarek şahsiyet olarak Allah tarafından ikaz edildiğine işaret etmekte, diğer bir yönüyle de mankurtlarına, “Emre itaat-sizlik ederseniz benim tokadımı yersiniz” mesajı vermektedir.

Böyle bir seçilmişlik vehmi dinî ve ahlâkî planda birçok probleme yol açar. Öncelikle bu vehim Kıtmir Gülen ve mankurtlarının, “Biz de hata yaptık” demesini imkânsız kılar. Nitekim Gülen, “Peygamberler dışındaki insanlar için ismet sıfatından bahsedilebilir mi?” şeklindeki soruya Ehl-i Sünnet kelâmındaki anlayış istikametinde, “Âlimlerin büyük çoğunluğuna ait görüş peygamberlerden başka hiç kimsenin mâsum olamayacağı yönündedir” diye cevap verir; fakat daha sonra şunları ekler:

“Burada bir noktaya dikkat çekmek icap eder. Bir insanın farazî ve takdîrî olarak hata ve günah işleyebileceğini söylemek, onun bilfiil günah işlediğini söylemek anlamına gelmez. Onun için peygamberlerin dışında insanlığa kudve ve imam olacak dinî lider ve büyüüklerin de Cenâb-ı Hak tarafından korunabileceğini söyleyebiliriz. Bunun Şia’ya ait ‘İmam masumdur’ düşüncesiyle uzaktan yakından alâkası yoktur. Mesela, ‘İmam Rabbânî günah işleyebilir mi?’ sorusuna, hepimiz, ‘Evet, işleyebilir’ deriz. Çünkü İmam Rabbânî peygamber değildir ve farazî olarak günah işlemesi mümkündür. Fakat acaba Rabbânî hayatında hiç günah işlemiş midir? İşte bu soruya verilecek cevap yukarıdaki cevap olmayacaktır. Çünkü hiç kimse İmam Rabbânî’nin işlediği küçük bir günahı dahi göstermeye veya ispat etmeye muktedir değildir. Demek oluyor ki zâtında günah işleyebilir olmak, günah işlemiş olmak demek değildir. Cenâb-ı Hak bu manâda evliya’yı, asfiya’yı ve kendisine yakın mukarrebini korur ve onlara da günah işletmeyebilir.”²⁶

Görüldüğü gibi Gülen bu sinsice ifadelerinde kendisinin de günah-tan korunmuş olduğuna atıf yapmakta, ancak bunu açıkça söylemek yerine dolaylı ve dolambaçlı şekilde anlatmaktadır. Açıkçası Gülen’in ifadeleri “masumiyet” iddiası taşır; fakat son kırk yıllık kariyeri dinî ve ahlâkî normlar açısından değerlendirildiğinde, kendisinin günah-tan değil, sevap-tan korunmuş olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkar. İlahiyatçı yazar olarak tanınan bir FETÖ’cü mankurta göre Gülen ve örgütü için ancak ictihad ve tercihte hata söz konusudur. Kaldı ki bu hatada iyi niyet ve samimiyet hâkimse, günah değil sevap vardır.²⁷

26 M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur 2*, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 149-150.

27 Ahmet Kurucan, “Allah’ın Bitirdiğini Kimse Bitiremez”, *Zaman Gazetesi*, (24 Ocak 2104).

Bu mesele bir tarafa, Gülen'in günah ve masumiyet konusunda özellikle İmam Rabbânî'yi (ö. 1034/1624) örnek vermesi tesadüf olmasa gerktir. Aslında Gülen kendine dair seçkinlik ve seçilmişlik algısıyla İmam Rabbânî'nin bu yöndeki iddiaları arasındaki benzerliklerden hareketle bir bakıma kendini onun üzerinden anlatmaya çalışmaktadır.

Daha önce bahsi geçtiği üzere Gülen sempatizan konumundaki insanları kesin inançlı ve mutlak itaatkâr fedai ordusuna dönüştürmek için Hz. Peygamber ve sahabenin siretini kendine ve örgütüne tercüme ederek anlatma metodunu kullanır. Devlet içerisinde gizlice kadrolaşıp tüm kritik kurumlarda koloniler kurmak, kumpasçılık yapmak, örgüt mensuplarına gizli ses ve görüntü kaydı yaptırmak, insanların mahremiyetlerine tecavüzde bulunmak gibi ahlâksızlıkları meşrulaştırma hususunda da bu metoda başvuran Gülen, *Sonsuz Nur* adlı eserindeki "Kitmânîlik: Sezdirmeden Hareket Etme" başlığı altında şunları söyler:

"Hitler, askerlik mesleği adına, 'Sezilmeme sırrını ben keşfettim' dedi. Oysaki eskilerin ifade ettiği şekliyle, kitmânîlik Hz. Muhammed tarafından ortaya atıldı ve insanlık onun sayesinde kitmânîliği tanıdı. Ne taarruz ne de müdafaada onun hedef ve stratejisini kimsenin bilmesi mümkün değildi. Yolun bir bölümünü kat etmeden evvel, şuraya buraya gidiyorum demezdi. Mekke'ye bir konak mesafe kalıncaya kadar, ne müşriklerin ne de kendi ordusunun net olarak hedeften haberi yoktu... Evet, Allah resulü kendi hesabına bir haber ağı kurmuştu ama ona ait sırları elde edecek haber ağlarına fırsat ve malzeme vermemişti. Onda öyle bir kitmânîlik vardı. Sezilmemeye dair kim ne söylerse söylesin, 14 asır evvel her şeyi ona talim eden Zat (Allah) bunu da ona talim etmiş ve insanlık gerçek kitmânîliği Hz. Muhammed Mustafa'yla tanımıştır."²⁸

FETÖ'nün karakteristik özelliklerinden biri de kurumsal olarak çok güçlü ve yaygın bir eğitim sistemine sahip olmasıdır. Örgütün eğitim programlarında en temel husus, öğrencilerin veya daha genel çerçevede şakirtlerin Gülen'e mutlak itaat duygusuyla bağlanmalarını sağlamaktır. Tüm eğitim faaliyetleri bu hedef doğrultusunda icra edilir. Eğitim süre-

cinde Gülen konusu o kadar sık işlenir ki öğrenciler ve örgüte yeni katılan kimseler onun adeta peygamber gibi her türlü günahtan ve hatadan korunmuş mübarek bir şahsiyet olduğuna ikna edilir. Işık evlerinde²⁹ kalan her öğrenci eğitim sürecinde az da olsa Said Nursî'nin eserleriyle tanışır ve okur. Ancak bu okumalar bir şekilde Gülen'le irtibatlandırılıp onu yücelterek yapılır. Okuma sürecinde ağırlıklı olarak Gülen'in dergilere yazdığı yazılar ve konuşmalardan oluşan metinler okutulur. Bu okumalar çerçevesinde yarışmalar düzenlenerek başarılı öğrenciler mükâfatlandırılır. Ayrıca öğrencilere düzenli olarak Gülen'in vaaz ve sohbet türü konuşmaları dinletilir. Diğer taraftan, Gülen'e işaret ettiği ileri sürülen âyetler, hadisler, kerametler ve menkıbeler dilden dile aktarılıp yayılır. Örgütün kıdemli üyeleri Gülen ile birlikte yaşadıkları harikulade(!) olayları anlatmak üzere gezgin vaizler olarak bütün Türkiye'yi dolaşır. Örgütle temas kuran herkes böylece kendini büyük bir manevi anlatılar manzumesi içinde bulur. Ayrıca örgütün yaşlı üyelerinden oluşan bir grup, müfettiş ve irşat ekibi olarak görev alır ve ülkeyi baştanbaşa dolaşarak insanlara hizmet mefkûresini anlatır. Benzer bir grup yurt dışında da iş başındadır. Gerek öğrenci gerek halk kesiminde arı gibi çalışan örgüt üyeleri mükâfatlandırılır. Bizzat Gülen ile görüşüp onunla aynı sofrada yer almak çok büyük bir mükâfat sayılır.

Örgütün “Hoca Efendi’yi Nasıl Tanıtacağız?” başlıklı eğitim dökümanında iki metottan söz edilir. Birinci metot taklittir. Buna göre belletmen konumundaki kişi (abi) öncelikle kendini öğrenciye sevdirecek, ona anne-babasından daha şefkatli bir muamele gösterecektir. Böylece öğrenci belletmen abisini sevecek, haliyle abinin sevdiği şeylere yakın ilgi gösterecektir. İkinci metot fikirleri sevdirmektir. Bu metotta öğrenciye Gülen'in

29 Gülen'in Nûr 24/36. ayette zikri geçen “evler”le (buyût) ilişkilendirip “Dâru'l-Erkâm”a ben-zettiği Işık evler (Bkz. M. Fethullah Gülen, *Prizma 2*, Nil Yayınları, İstanbul 1997, s. 14-15) Moonculuktaki “Kilise evler” gibi bir işleve sahiptir (Bkz. Hüsnü Ezber Bodur, “Moonculuk Hareketi ve Türkiye’de Benzer Bir Cemaat Yapılanmasının Sosyolojik Analizi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1 (2003), s. 28). Yine Gülen'in Işık evlerini metafizik gerilim üretme merkezleri olarak tarif etmesi, Cizvit tarikatının kurucusu Ignatius'un “Manevi-Ruhani Temrinler” (Spiritual Exercises) uygulamasını ihsas etmektedir. Spiritual Exercises, Ignatius'un kendi manevi tecrübelerini kaydettiği metinlere dayanan bir kılavuz eser olup endoktrinasyon işlevine sahiptir. Çünkü Ignatius manevi temrinlere tabi tuttuğu insanlara, tıpkı bir asker disipliniyle Tanrı'nın hizmetine girmek için kendi benliklerini yeniden inşa etmelerini salık vermiş ve söz konusu temrinler de bu amaca göre düzenlenmiştir. Bkz. Ali İbra Güngör, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri*, Asam Yayınları, Ankara 2002, s. 65-72.

yazılarından bazı metinler okutup ezberletilir. Ancak bu safhada Gülen’in adını açıkça zikretmek yerine öğrencinin söz konusu metinlere aşinalık kesbetmesi, beğenmesi ve sonunda metinlerin sahibini merak etmesi hedeflenir. Daha sonraki aşamada ise, “Senin çok sevdiğin metinler var ya, işte onların sahibi Gülen Hoca Efendi’dir” denilerek, öğrencinin Gülen’e derin sevgi beslemesi temin edilir.

Gülen’i yakından tanıma safhasında ilk olarak onun ilmî yönünü tanıtmakla işe başlanır. Mesela, “Hoca Efendi her konuda çok fazla bilgi sahibidir. Biz sadece maddelerin en küçük yapı taşı olarak atomları biliriz. Hâlbuki o, sohbetlerinde ve derslerinde atom altı parçacıklardan, kuarklardan bahsetmektedir. Bir profesör dahi bu kadar geniş bilgiye sahip değildir” şeklindeki yalanlarla öğrencinin beyni yıkanır. Bu aşamada Gülen’in hocalık ya da vaizlikten öte, büyük araştırmacı, büyük düşünür, büyük şair ve edip gibi sıfatlarla zikredilmesi gerektiği üzerinde durulur. Daha sonraki aşamalarda ise Gülen ilmî ve mânevî yönüyle eşsiz bir şahsiyet olarak anlatılır. Bahsi geçen dokümanda Gülen öğrencilere şöyle tanıtılır:

Yeryüzünde onun kadar hızlı okuyup anlayan hiç kimse yoktur.

Kültür, bilim ve teknik alanında Türkiye’de ve Batı dünyasında yayımlanan tüm dergileri okumuştur.

Meydan Larousse Ansiklopedisi’ni ezberlemiş ve çok hacimli bu eseri ezberlerken hiç zorluk çekmemiştir.

İnsanların toplandığı yere bir kutu yaptırmış, herkesin her türlü sorusunu yazıp kutuya atmasını istemiş, daha sonra bu soruların hiçbirine bakmadan hepsini cevaplayıvermiştir.

Altı yaşında iken hıfzını ikmal etmiş ve her gün Kur’ân’dan sekiz cüz (160 sayfa) ezberlemiştir.

Çocukluk çağında her gece Hz. Peygamber’i rüyasında görmüştür.

Tuvalette bir karınca görmüş ve onu kurtarmak için yarım saat boyunca çaba sarf etmiştir.

Çocukluk yıllarında medreseden eve döndüğü sırada gözü bir kadına ilişmiş ve bunun üzerine, “Allah’ım, ahirette seni açık seçik göremeyeceğim; bu gözlerimi al!” diye dua etmiştir.

FETÖ'nün karakteristik özelliklerinden bir diğeri de rant devşiren bir mafyavârî şebeke olması, başka bir ifadeyle, burs ve himmet adı altında bir çeşit nitelikli dolandırıcılık yapmasıdır. Özellikle son yıllarda örgüt tü-müyle parasal faaliyetlerle özdeş bir karakter kazanmıştır. Maddi kaynak-larının çok önemli bir kısmını himmet, burs, zekât, sadaka, kurban parası, bağış gibi dinî terminolojiye dayalı kavramlar üzerinden devşiren örgütün temel finansman kaynağı "himmethimmet"tir. Örgüt periyodik olarak himmet se-ansları düzenler. Bu seanslara işadamları davet edilir. Onlara ilkin güzel zi-yafetler çekilir, ardından bu iş için özel eğitilmiş, güçlü hitabet kabiliyetine sahip biri çıkıp örgütün yurt içi ve yurt dışındaki faaliyetlerini biraz mistik, biraz arabesk bir atmosfer içinde anlatarak insanları cûş-u hurûşa getirir. Böylece insanlar ellerinde avuçlarında bulunan her şeyi vermek için can atar hale gelir. Duygusal zemin bu şekilde tavına getirildikten sonra açık arttırma yöntemiyle himmet seansı başlar. Bu sırada herkesin ne kadar yardım yapacağını açıkça belirtmesi psikolojik baskı yarattığından, ortam gönüllü veya gönülsüz olarak yoğun rekabetin yaşandığı bir haraç-mezat alanına dönüşür.

Himmethimmet seanslarında örgüte göbekten bağlı olan bazı işadamları "teşvikçi" olarak görev alır. Bu zevat salonun muhtelif yerlerinde konuş-lanır ve yüksek rakamları taahhüt ederek başkalarını coşturmaya çalışır. Bunların teşvikçi olduğunu sadece himmet seansını organize eden örgüt mensupları bilir. Himmet seanslarına katılan iş adamlarının bir kısmı teş-vikçiler tarafından oraya getirilir. Teşvikçi zevat böylece arkadaşlarını örgüt adına bir nevi dolandırır.³⁰ Örgütün sözde yardımlaşma faaliyetinin esas amacı insanlardan para devşirmektir. Yakından tanıyanların tanıklık-larına göre örgütün yoksullara yardım etmek gibi bir derdi yoktur. Çünkü örgütte acıma, merhamet, şefkat, paylaşma gibi insânî ve ahlâkî değerler

30 Keleş'in bizzat tanıklık ettiği himmet seanslarında katılımcıları coşturma ya da dolduruşa getirme konuşmasından sonraki safahat şöyledir: En yüksek himmette, bağışta bulunacak kişiye Gülen'le görüşme ve kahvaltı vs. sözü verilir. Yeni gelenler coşsunlar diye eski abiler önce verecekleri rakamları açıklarlar. Bir de insanları vermeye zorlayan ayakta konuşan himmet simsarı vardır. O himmetin açılış rakamını belirler. "On milyonla başlıyorum. On milyon verecek ilk kahramanın adını yazacağız" der... Simsar bu arada bir kalem veya bir saat çıkarıp masaya bırakır. "Bu dava için kalemini ve saatini veren gençleri utandırmayın" der. Her türlü ajitasyon yapılır... Himmet sonunda istenilen rakama ulaşamamışsa son bir ajitasyonla ne koparılsa faslına geçilir. Çekler alınır, senetler imzalatılır... Keleş, *Feto'nun Günah Piramidi*, s. 124-125.

yoktur. Aslında FETÖ önüne çıkan her şeyi güç ve iktidar mücadelesindeki amaçlarına doğru sürükleyen bir tsunamiye benzer. Örgüt ülkeyi ve dünyayı iktidar mücadelesine hazır hâle getirmek için para kaynaklarını çok hoyrat biçimde kullanır. Kaynakları bu amaçla kullanma yollarından biri, faaliyette bulunduğu yerdeki partileri veya adayları destekleyerek sempati kazanmaktır.

Örgüt herhangi bir düşünceyi veya ideolojiyi desteklemez; farklı düşünce ve ideolojileri savunan siyâsî partiler ve/veya politikacılara mad-di yardım ve destekte bulunarak onları tavlalar. Ancak bunu, “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez” fehvasınca yapar. Sonuçta örgüte elini veren kolunu kaptırır. Örgüt benzer bir adam tavlama stratejisini Türkiye’deki ve yurt dışındaki aydınlar üzerinde de uygular. Örgütün Abant Platformu gibi organizasyonlar vesilesiyle farklı kesimlerden aydınlar ve akademisyenleri bir araya getirip entelektüel içerikli faaliyetler icra etmesinin esas amacı bir gün girişeceği iktidar mücadelesinde aydınların sempatisini ve desteğini kazanmaktır. 17-25 Aralık sürecinden sonra bazı aydınlar ve sivil toplum kuruluşlarının hükümete karşı Gülen ve örgütünün yanında yer alması işbu adam tavlama stratejisiyle alakalıdır.³¹

FETÖ’nün karakteristik özelliklerinden biri de kaypaklık, yalancılık ve münafıklık olarak kendini gösterir. Gülen’in aşağıda aktaracağımız ifadelerinin 17/25 Aralık sürecindeki beddua seansları göz önünde tutularak okunması tavsiye edilir:

“Müminin edep, nezaket ve nezahetin dışına çıkması mümkün değildir... İsterseniz, Kur’ân’dan bir örnekle konuyu daha da müşahhaslaştıralım. Allah, Hz. Mûsâ’ya Firavun hakkında, “Ona yumuşak söz söyle, belki düşünür” (Tâhâ 20/44) diyor. Yani sana ve kavmine yıllarca kan kusturan Firavun bile olsa, yumuşak söz ve tatlı dille muamelesi söz konusu... O halde muhatap kim olursa olsun, bir şeyler anlatabilmek için mülâyemet ve müsamaha vazgeçilmez şartlardır. Demek ki Müslüman daima tavr-ı leyyin, kalb-i leyyin, vicdan-ı leyyin, kavl-i leyyin içinde bulunmak mecburiyetindedir ki gerçek irşat insanı olabilsin... Aksi halde, yani yumuşamamış, eri-

31 Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne”, s. 107-109.

memiş, Muhammedî ruh kalıbına dökülmemiş bir insanın her hali ve tavrı sun'î ve yapmacıktır. Böyleleri belli bir süre tebessüm etseler de kuyruğuna basıldığı zaman hemen dış gösterir ve mahiyet-i asliyelerini ortaya koyarlar.”³²

Bir taraftan, “Böyleleri belli bir süre tebessüm etseler de kuyruğuna basıldığı zaman hemen dış gösterir ve mahiyet-i asliyelerini ortaya koyarlar” ifadesini akılda tutarak, bir taraftan da 17/25 Aralık sürecindeki beddua seansını ve 15 Temmuz darbe teşebbüsünü hatırlayarak aşağıdaki ifadelerini okuduğumuzda ne kadar ilkesiz ve ahlâk yoksunu bir şahısla karşı karşıya olduğumuz kuşkusuz daha iyi anlaşılır:

“Lâ ilâhe illallah muhammedün resulullah ile İslâm’a dehalet eden herkese kucak açmalı ve onları bağrımıza basmalıyız... Böyle olunca hoşgörü bizi bir araya getirecek ve bağlayacaktır. Hele meseleyi hizmette strateji ve hizmetin tekniği diyerek bağnazlığa ve müsamahasızlığa kapılırsak, bu hepten hayat-ı ictimaiye için bir semm-i katil [öldürücü zehir] haline gelir ve bizi parçalar, böler ve canavarlaştırır...”³³ Üç beş günlük bir dünya için baş yarmayacak, göz çıkarmayacak, kem söz söylemeyecek, gönül kırmayacak ve herkese sevgi çağrısında bulunacağız ve milletimize karşı münasebetlerimizde hep bir büyüğün şu sözlerine bağlı kalacağız: Senelerden beri çektiğim bütün eza ve cefalar, maruz kaldığım işkenceler, katlandığım musibetler, hepsi de helal olsun...”³⁴

Faili meçhul cinayetlere kurban giden Uğur Mumcu, Turan Dursun, Bahriye Üçok gibi isimlerle ilgili katl/cinayet suçunun Müslümanlara mal edilmesinden müşteki olan Gülen, “Bu insanlar devletin dahi üzerine gitmeye cesaret edemeyeceği devletler, kuruluşlar vasıtasıyla desteklendiği veya bizâtihî onlar tarafından planlanıp uygulandığı için, bu hadiselerin katilleri adına tarihe de not düşülemedi” demiş ve bu bağlamda, “Pekâlâ bu faili meçhul cinayetler neden Müslümanların üzerinde kalıyor denecek olursa?” sorusuna kendince cevap da vermiştir. Bu soruya verdiği cevap, özellikle 1980 darbesinden bir ay kadar sonra Sızıntı dergisinde yazdığı

32 Gülen, *Prizma 1*, s. 27-29.

33 M. Fethullah Gülen, *Kendi Ruhumuzu Ararken*, Nil Yayınları, İzmir 2013, s. 77.

34 Gülen, *Kırık Testi*, s. 369.

darbe güzellemesi ve gerekse 15 Temmuzdaki darbe girişimi dikkate alındığında, Gülen'in asıl niyetinin ne olduğunu belgeler niteliktedir. Zira ona göre faili meçhul cinayetler gibi hadiseler vesilesiyle askeriye darbe adına davetiye çıkarıldığı apaçık bir gerçektir. Türkiye'nin yakın geçmişine bakıldığında 1960, 1971 ve 1980 ihtilalleri öncesi hep bu türlü sun'î karışmaları görürüz. Bu darbeleri ülkemizin büyüüp gelişmesini istemeyen odakların planladığı şüphesizdir. Hâlbuki askerî ihtilallerde -her ne kadar askerî erkân ülke yararına birçok faydalı iş yapsa da- demokrasi düşüncesi inkıtaya uğramakta ve onun Batı devletlerinde olduğu ölçüde, bütün kurumlarıyla ülke geneline mal edilmesi çabaları maalesef akim kalmaktadır. Ayrıca askerî ihtilal dönemlerinde devlet yönetme tecrübesine sahip olmayan komutanlar iş başına geçince, birtakım olumsuzlukların, geriye gitmelerin olması kaçınılmazdır. Nitekim ihtilâller sonrası yapılan tespitlerde her bir darbe sebebiyle Türkiye'nin sadece ekonomik kalkınma alanında en az on yıl geriye gittiği, artık herkesin üzerinde ittifak ettiği bir gerçektir.³⁵

Teolojik Sistemi

Fethullah Gülen'in yazıları ve konuşmaları çok yoğun dinî referanslar içerir. Bu referanslar İslâm düşünce ve siyaset tarihindeki birçok farklı ekol, fırka ve mezhepten tedarik edilmiştir. Daha açıkçası, Gülen'in dinî söylemlerinde Sünnî gelenekteki biat ve itaat, Şîî gelenekteki imamet, ismet, Mehdilik, tasavvuf-tarikat kültüründeki kutbiyet, rüya, ilham, Bâtînilik ve Hurûfîlikteki cifr, ebced gibi sayısız unsur birbirine mezcedilmiş haldedir. Bu bakımdan FETÖ dinî söylem tarzı bakımından melez karakterlidir. FETÖ özellikle yurt dışına açılmadan önceki safhada Sünnî-keîâmî paradigma içinde kalmaya dikkat etmiş olmakla birlikte, hâl-i hazırda yapı ve faaliyet tarzları itibarıyla hem melezleşmiş hem de here-tikleşmiş haldedir.

1960'lı yılların sonlarından 1980 darbesine kadar geçen zaman zarfında gerek anavatanda diaspora algısı gerekse din ile devlet (laik rejim) arasında sıkışıp kalmışlık duygusu ile baş etmeye çalışan FETÖ özellikle yurt dışına açıldıktan sonra kimliğini yenileme ihtiyacı hissetmiş, haliyle

35 Gülen, *Prizma 1*, s. 299-301.

bu süreçte gerçekleşen kimlik ve karakter melezleşmesini bilerek ve isteyerek tercih etmiştir. Melezleşme farklı kültürlerle ait düşünceler, değerler, söylemler, sembollerin yeni bir kültür potasında birbiriyle kaynaştırılması yahut çeşitli kültürlerle ait farklı unsurların harmanlanması diye tanımlanan senkretiklik (bağdaştırmacılık) kavramıyla da ifade edilebilir.

FETÖ dışı dönük tarafıyla dinî alanda sıkı gelenekçiliğin temsilcisi gibi görünür. Bunun sebebi Türkiye sathında dindar halkın yeni yorumlara pek sıcak bakmaması, dolayısıyla geniş kitlelerin sempatisinin yenilikçi değil, gelenekçi söylemle kazanılacağına farkında olunmasıdır. Gelenek karşısında son derece itaatkâr bir tavır takınan ve dinî düşüncede tecdit fikrine çok soğuk bakan FETÖ, dinlerarası diyalog söz konusu olduğunda “geniş mezheplilik” diyebileceğimiz bir anlayışı benimser. Gülen 1998 yılında Papa II. Jean Paul’e hitaben yazıp Zaman gazetesinde yayımladığı mektubunda şöyle der:

“Pek muhterem Papa cenapları, üç büyük dinin doğum yeri olarak bilinen toprakların dünyayı daha iyi yaşanabilir bir mekân kılma yolundaki kutsal misyonumuzu tam manâsıyla bilen halkımdan size en içten selamları getirdik. Yoğun gündeminizde bize zaman ayırarak sizinle müşerref olmayı bahsettiğiniz için zatı âlilerinize en derin kalbî teşekkürlerimizi sunarız. Papa VI. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik.”

Gülen bu ifadeleriyle inkültürasyon hizmetine talip olduğunu belirtmektedir. İnkültürasyon Cizvitlerin iştirakiyle Vatikan’da tezgâhlanan dinlerarası diyalog projesindeki misyonun ta kendisidir. Katolik kilisesinin yeni misyon anlayışına J. Masson tarafından dahil edilen ve 1979’da Papa II. Jean Paul’ün “Catechasi Tradendae” adlı bildirgesinde yer almasıyla teolojik mahiyete de bürünen inkültürasyon, İncil’in mesajını farklı kültürlerle uygun hale getirmeyi ya da Hıristiyanlığı dünya üzerindeki diğer kültürlerle yedirmeyi ifade etmektedir. İnkültürasyon Kilise’nin sevk ve

idaresinde farklı inanç sistemleri arasında diyalog ve uzlaşa sağlama metodu anlamına da gelir. Bu metod sistemli bir şekilde II. Vatikan Konsili'nde (1962-1965) gündeme gelmiştir. “Ad Gentes” adlı dökümanda bu konuyla ilgili olarak, “Mahalli kiliseler çeşitli halkların sahip olduğu bütün zenginlikleri tespit etmek ve bunlara sahip çıkmak durumundadır. Çünkü bu zenginlikler Hristiyan olmayan halklara Tanrı tarafından ödünç verilmiştir” gibi ifadeler yer verilmiş, “Redemptoris Missio” bildirgesinde ise inkültürasyon, Hristiyanlık lehine diğer kültürleri istismar yaklaşımını yansıtır tarzda, “farklı kültürel değerleri Hristiyanlıkla bütünleştirmek suretiyle esaslı bir değişime uğratmak ve Hristiyanlığı çeşitli kültürlerle sokmak” diye tarif edilmiştir.³⁶

Gülen dinlerarası diyalogla ilgili bir yazısında şu ilginç ifadeleri kaydetmiştir:

“Diyalog içinde bulunduğumuz insanlarla, fasl-ı müşterekleri artırmak ve onlar üzerinde konuşmak gerekir. Hatta konuştuğunuz, görüştüğünüz bu insanlar Yahudi ve Hristiyanlar bile olsa yine bu düşünce ile hareket edilmeli ve muvakkaten bizi birbirimizden ayıracak hususlar bahis mevzu edilmemelidir. Mesela, siz onlarla Allah, âhiret konularında anlaşamadı iseniz, onlara Efendimiz’i anlatmanın bir mânâsı yoktur... Yani herkesin nabzını tutma ve nabza göre şerbet verme esas olmalıdır.”³⁷

Bu ifadeler Gülen’in tıpkı Pavlus gibi bir misyona sahip olduğunu, hatta İslâmiyet’in Pavlus’u olma rolüne soyunduğunu gösterir. Zira Pavlus Korintlilere birinci mektubunda şunları söylemiştir:

“Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Mûsâ Yasasının denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı’nın yasasına sahip olmayan biri değilim; Mesih’in Yasası altındayım. Buna karşın

36 Katoliklik, II. Vatikan Konsili, Cizvitler, dinler arası diyalog ve inkültürasyon hakkında geniş bilgi için bkz. Güngör, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri*, s. 114-163, 193-237.

37 Gülen, *Prizma 2*, s. 33, 36.

Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Gücsüzleri kazanmak için gücsüzlerle gücsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum.”³⁸

Gülen'in 1998'de Papa II. Jean Paul'le görüşüp el etek öpmesi, bu tarihten kısa bir süre sonra Türkiye'den ayrılıp Amerika'ya yerleşmesi ve liderlik ettiği örgüte küresel çapta hedefler belirlemesi kaçınılmaz olarak birçok yönden melezleşmeyi beraberinde getirmiştir. Örgüt küresel kulvarlarda koştukça hem kendisine vücut veren milli ve yerli değerlerle irtibatını zayıflatmış, hem de aşırı kendinden yaparak gelişme stratejisini rafa kaldırmış, buna mukabil yabancı kültürler, kurumlar ve karanlık yapılarla sıcak temas kurma çabasına ivme kazandırmıştır. Bu arada küreselleşen cesamet Gülen ve örgütündeki mesiyânîk eğilim ve yönelimi daha da canlandırmıştır.

Gülen kendisini insanlığın maddi/manevi sıkıntılarını sona erdirecek, dinî ve içtimâî hayatı kemâle eristirecek bir ruhânî otorite olarak görmekte ve böyle bir kendilik algısı İslâm geleneğindeki Mehdîliğe tekabül etmektedir. Bu noktada FETÖ'nün kişisel karizma ve otorite mezhebi olarak tanınan Şia'nın reflekslerine benzer reflekslere sahip olduğunu, Gülen'in de bir icma mezhebi olan Sünnîlikte ön plana çıkan ümmet masumiyeti fikrinin aksine Şiîliğin ilâhî hak nazariyesi ekseninde geliştirdiği kişisel karizmaya dayalı masum imam profilini yansıttığını gözden kaçırmamak lazımdır. Esasen Şia'nın Mehdî inancıyla FETÖ'deki Mehdîlik anlayışı arasında önemli bir fark yoktur. Belki sadece şöyle bir farklılıktan söz etmek mümkündür: Şia'da Mehdî muayyen bir figüre tekabül eder. FETÖ'de ise Mehdî Fethullah Gülen'e, Mehdîyyet ise tüzel kişilik olarak örgüte işaret eder gibidir. Başka bir ifadeyle, Gülen bizzat Mehdî misyonuna, örgüt ise kurumsal bedenleşme yoluyla Mehdî'nin gören gözü, işiten kulağı olma işlevine sahiptir, denilebilir. Buna göre FETÖ'deki Mehdîlik telakkisi Şia'dan farklı olarak hem ferdî hem içtimâîdir.

Gülen Mehdîyyet ve mesîhiyyeti birçok kez kendine atıfla tarif eder. Ona göre mesîhiyyetin bir boyutu nasihattır.

“Aslında Hz. Mesih’in bir adı da Nâsîh’tir. Bu itibarla da denebilir ki bir zaman gelecek, bu hususta da Hz. Mesih’i temsil edecek büyük nâsîhler yetişecek... Ve bunlar camilerde yeni bir va’z u nasihat sistemiyle, çağın idrak ve şuuruna göre Kur’ânî ve kevnî ilimleri cami kürsülerine taşıyacak, mabetleri kendi hususiyetlerinin yanında birer mektep, birer medrese haline getirerek Hz. Bedüzzaman’ın nüvelerini attığı o büyük terkibi Kur’an-ı Kerîm’in sehl-i mümteni üslubuyla her seviyedeki insana anlatacaklardır.”³⁹

FETÖ’deki en güçlü endoktrinasyon (beyin yıkama) araçlarından biri, Mehdîlik ve mesihlik telakkisidir. Gülen, *Fasıldan Fasıla* adlı eserindeki “Mesihîyeti Temsil” başlığı altında; “Yüce hakikatler tarihî seyirleri içinde belli esmâya mazhar peygamberler tarafından temsil edilmiştir. Mesela, hilafet Hz. Davud’la, saltanat ise Hz. Süleyman’la temsil edilmiştir” dedikten sonra Hz. Muhammed’den sonra nebi-resul gelmeyeceğine ve fakat yüce hakikatlerin mutlaka yine aynı esmâya mazhar olan bazı şahıslar tarafından temsil edileceğine dikkat çeker. Bunun ardından da şunları kaydeder:

“Hz. Mesih belli bir dönemde irşat ve tebliğ hizmetini yürütüp rab-bine mülâkî olmuştur. Bugün dünyanın dört bir bucağında aynı irşat ve tebliğ hizmetini yapan, organize ve münferit pek çok müslüman vardır. Yani bunlar da bir noktada Hz. Mesih’i temsil etmektedirler... Mesihîyyet devresini Muhammedî devre takip eder. İnşallah -Efendimiz’in beyanları içinde- bu irşat ve tebliği itmam edecek o “kerpiç” yakın zamanda gelecek⁴⁰ ve bu tabii gelişmeleri tarihî süreç içinde oturması gereken yere oturtacaktır.”⁴¹

39 Gülen, *Fasıldan Fasıla* 2, s. 13.

40 Gülen “kerpiç” kelimesiyle, “Benim konumum ile geçmiş peygamberlerin konumu şuna benzer. Bir adam düşünün ki bir ev yapar; fakat evin duvarında bir kerpiçlik yer boş kalır. İşte ben o boşluğu dolduracak kerpicim” mealindeki hadise atıf yapmaktadır. Hadis için bkz. Buhârî, “Menâkıb” 18; Müslim, “Fezâil” 20-23.

41 Gülen, *Fasıldan Fasıla* 1, s. 329-330.

Gülen aynı eserdeki “Temsil Noktası” başlığı altında da şunları söyler:

“Efendimiz’den sonra peygamber olmadığı için, gelen evliya ve mücedditler nübüvveti temsil etmişlerdir. Efendimiz’de hâkim olan unsur bu velilerde de hâkimdir. Tıpkı Hz. Davud’da hâkimiyet, Hz. Âdem’de tevhid hâkim olduğu gibi Allah resulünde de ferdiyet hâkimdir. Herhalde ism-i a’zâm sayılırken başta ‘Ferd’ isminin zikredilmesinin sırrı da bu olsa gerek. Ayrıca ‘Allah’ lafz-ı celalinin baş harfi olan ‘elif’, Ahmed’in de baş harfidir. Allah Ahmed’de mütecellidir. Hizmet-i imâniyede bulunanlar, hangi nebinin cemaatinden olurlarsa olsunlar, şeffaf birer ayna hükmündedirler. Onlara bakanlar, aslî olan peygamberlerini görürler. Tahriften evvelki Hristiyan Hz. Îsâ’yı, Müslüman ise Hz. Muhammed’i görür. Bugün, hizmetteki bazı hususiyetlerde evsaf-ı İseviyye ne kadar ileri giderse gitsin, evsaf-ı Muhammediye daima hâkimdir... Bugün, devrin getirdiği şartlar ve hizmetin stratejisi açısından, bir yanağına vurana öbür yanağını çevir, karşılık verme, sokağa dökülme diyorsak, bir manâda bu ruhu temsil gereğinden dolayıdır. İleride inşallah Muhammedî zemin tam oturacak ve Muhammedî renk bütün renklere hâkim olacaktır. Şimdilik bu cemaatte mülayemet ve müsamaha manâsına mesîhiyyet yönü galip olabilir, o şeffaf aynada Mesih görülebilir. Bu manâyı anlamayanlar ve aslî tecelli ile karıştıranlar mesîhî ruhun temsilcisine Mesih nazarıyla bakabilirler. Bu iltibasa Bediüzzaman hazretleri bir yerde işaret ederek, “Evliya mertebeleri içinde bir mertebe vardır ki o mertebede Hz. Hızır ile görüşülür ve buna ‘Makam-ı Hızır’ denilir. Bu makamdaki bir veli bazen ayn-ı Hızır, yani Hızır’ın bizzat kendisi olarak görülebilir demektir. İhtimal, ileride bir cemaat hilafeti temsil edecektir. Bu makamın aslî temsili Hz. Davud ve Hz. Süleyman’a aittir.”⁴²

Bâtînî te’villerle bezeli bu görüşlerin ilham kaynağı, Gülen’in de açıkça zikrettiği üzere Said Nursî’dir. Kur’an’daki onlarca âyeti ebced,

42 Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 221-222. Gülen’in, “İhtimal, ileride bir cemaat hilafeti temsil edecektir. Bu makamın aslî temsili Hz. Davud ve Hz. Süleyman’a aittir” ifadesi FETÖ’nün devleti ele geçirme operasyonlarını izah etmektedir. Hz. Davud ve Hz. Süleyman vurgusu dikkate alındığında, devletin “Tanrı Krallığı” peşinde koşanlar adına ele geçirileceğini de söylemek gerekir. Bu vesileyle Gülen’in kendini çok güçlü ve zeki zanneden bir ahmak ve aynı zamanda şahsının onaylanması ve pohpohlanması karşılığında tüm değerlerini haraç-mezat satacak kadar da haysiyetsiz olduğu not edilmelidir.

cümel, cifr gibi sözde usullerle akla ziyan biçimde yorumladığı *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* adlı eserinde Nursî, “Fâşetmek hatırıma gelmeyen bir sırrı fâşetmeğe mecbur oldum” demiş ve şöyle devam etmiştir:

“Ümmetin beklediği, âhir zamanda gelecek zatın üç vazifesinden en mühimmi ve en büyüğü ve en kıymettarı olan iman-ı tahkikiyi ve ehl-i iman dalaletten kurtarmak cihetiyle, o en ehemmiyetli vazifeyi aynen bitemâmihâ Risâle-i Nur’da görmüşler. İmam-ı Ali ve Gavs-ı A’zam ve Osman Hâlidî gibi zatlar bu nokta içindir ki o gelecek zatın makamını Risâle-i Nur’un şahs-ı manevisinde görmüşler gibi işaret etmişler, bazen de o şahs-ı mânevîyi bir hâdimine vermişler, o hâdime mültefitâne bakmışlar. Bu hakikatten anlaşılıyor ki sonra gelecek o mübarek zat Risâle-i Nur’u bir programı olarak neşr ve tatbik edecek. O zatın ikinci vazifesi, şeriatı icra ve tatbik etmektir. Birinci vazife, maddi kuvvetle değil, belki kuvvetli itikat ve ihlas ve sadakatle olduğu halde, bu ikinci vazife gayet büyük maddi bir kuvvet ve hâkimiyet lazım ki o ikinci vazife tatbik edilebilsin. O zatın üçüncü vazifesi, Hilafet-i İslâmîye’yi İttihad-ı İslâm’a bina ederek İsevî ruhânîleriyle ittifak edip Din-i İslâm’a hizmet etmektir. Bu vazife, pek büyük bir saltanat ve kuvvet ve milyonlar fedakârlarla tatbik edilebilir. Birinci vazife o iki vazifeden üç-dört derece daha ziyade kıymettardır; fakat o ikinci, üçüncü vazifeler pek parlak ve çok geniş bir dairede ve şâşâlı bir tarzda olduğundan umurun ve avamın nazarında daha ehemmiyetli görünüyorlar.⁴³

Said Nursî’nin *Tekbîrâtü’l-Hüccâc* başlıklı mektubundaki izahlarına, “Nur’un ehemmiyetli bir kısım şakirdleri pek musırrane olarak âhir zamanda gelen Âl-i Beyt’in büyük bir mürşidi seni zannediyorlar. Sen de onların fikirlerini musırrane kabul etmiyorsun, çekiniyorsun. Bu bir tezad-ıdır. Hallini isteriz” diye itirazda bulunulmuş, bunun üzerine *Şuâlar* adlı eserde şöyle bir izahatta bulunma ihtiyacı duyulmuştur:

“Bundan sonra gelecek Mehdî-i Resul’ün temsil ettiği kudsî cemaatin şahs-ı manevisinin üç vazifesi olduğu, bunların iman kurtarmak, hilafet-i Muhammediye (A.S.M.) unvanıyla Şeâir-i İslâmîyeyi ihya etmek ve inkılâbât-ı zamanîye ile çok ahkâm-ı Kur’âniyenin ve

şariat-ı Muhammediyenin (A.S.M.) kanunlarının bir derece ta'tile uğramasıyla o zât bu vazife-i uz mâyî yapmağa çalışır. Nur şakirdleri birinci vazifeyi tamamıyla Risâle-i Nur'da gördüklerinden ikinci, üçüncü vazifeleri de buna nispeten ikinci, üçüncü derecededir diye Risâle-i Nur'un şahs-ı manevîsini haklı olarak bir nevi Mehdî telakki ediyorlar. Bir kısmı, o şahs-ı manevînin bir mümessili olan biçare tercümanını zannettiklerinden bazen o ismi ona da veriyorlar. Hatta evliyanın bir kısmı, keramet-i gaybiyelerinde Risâle-i Nur'u aynı o âhir zamanın hidayet edicisi olduğu, bu tahkikatla, te'vil ile anlaşırlar diyorlar. İki noktada bir iltibas var, te'vil lâzımdır. Birincisi: Âhirde iki vazife, gerçi hakikat noktasında birinci vazife derecesinde değiller. Fakat hilafet-i Muhammediye (A.S.M.) ve ittihad-ı İslâm avamda ve ehl-i siyasette hususen bu asrın efkârında o birinci vazifeden bin derece geniş görünüyor. Gerçi her asırda hidayet edici bir nevi Mehdî ve müceddid geliyor ve gelmiş. Fakat her biri üç vazifeden birisini bir cihette yapması itibarıyla, âhir zamanın büyük Mehdîsi unvanını almamışlar. İkincisi: Âhir zamanın o büyük şahsı, Âl-i Beyt'ten olacak. Gerçi manen ben Hazret-i Ali'nin (R.A.) bir veled-i manevîsi hükmündeyim. Ondan hakikat dersini aldım ve Âl-i Muhammed (A.S.M.) bir manâda hakikî Nur şakirtlerine şamil olmasından ben de Âl-i Beyt'ten sayılabilirim. Fakat Nur'un mesleğinde hiçbir cihette benlik, şahsiyet, şahsî makamları arzu etmek, şan ve şeref kazanmak olmaz. Nur'da ihlası bozmamak için uhrevî makâmât dahi bana verilse, bırakmaya kendimi mecbur bilirim diye yarı muvafakat şeklinde bir cevap verilmekte ve bu Mehdîlik teklifi açık ve kesin olarak reddedilmemektedir.⁴⁴

Said Nursî'nin ifadelerindeki “kudsî cemaat” kavramının genel olarak Nurculara, Gülen'in ifadelerindeki “cemaat” ve “hizmet” kavramlarının da FETÖ'ye karşılık geldiğini izaha hacet yoktur. Bunun yanında Said Nursî ve Gülen'in kendilerine nübüvvet/risâlet misyonunu temsil rolü biçtikleri de gayet açıktır. Bütün bunlar bir tarafa, her iki ismin subliminal mesajlar içeren ifadeleri düpedüz endoktrinasyondur. Bu endoktrinasyonun ağırlık noktası ise yer yer Bâtınlılığı zorlayan te'villerle mesih/Mehdî fikrini aşlamak, dolayısıyla kendilerini kurtarıcı Mehdî, takipçilerini de Mehdînin askerleri olarak konumlandırmaktır. Fethullah Gülen'le 1960'lı

yılların İzmir Kestanepazarı semtinde tanışan Mesut Zeybek isimli bir Risâle-i Nur talebesinin şu ifadeleri hayli manidardır:

“Yakın çevresindeki insanları Gülen’in Hz. İsâ olduğuna inandırmışlar. Kendisi ‘Ben İsâ’yım’ demiyor ama yakınındakilere İsâ’nın nasıl geleceğini kırk yıl önce ‘Bir gün valizle İzmir’e çıkar gelir’ sözleriyle anlatmış, ‘Hoca da elinde valizle geldi, tamam budur’ demişler. Hoca da ‘Hz. İsâ değilim’ demiyor, ‘Ben İsâ’yım’ da demiyor, ama bütün adresler ona çıkıyor. Bu konu İzmir esnafı abiler arasında konuşulunca hocanın kulağına gitmiş. Hoca rahatsız olmuş. ‘Siz niye ulu orta konuşuyorsunuz?’ demiş. Bu konu üzerine bir toplantı yapıldı. Bize de bunu yaydığımız gerekçesiyle kızdı. Biz de, ‘Yanında kalan adamlar bunu yayıyor, kızacaksan bize değil, onlara kız’ dedik. Bu lafımız üzerine kontrolünü kaybetti, ‘Mehdî’yi de İsâ’yı da ben bilirim. Ne zaman nereye geleceğini ben bilirim’ dedi ve sinirlendi.⁴⁵

İstanbul 18. Asliye Ceza Mahkemesi’nde İlhan Karagöz isimli hâkimin 15 Temmuz darbe girişiminden kısa bir süre önce yayımladığı akıllara zarar mahkeme kararında Fethullah Gülen’in “Mehdî” ilan edilmesiyle ilgili şu ifadeler Nurculuk ve Gülencilikteki Mehdi inancı ile bu inancı da içeren beyin yıkama faaliyetinin nüfuz gücü hakkında yeterli fikir verir tarzdadır:

“İşte buradan ilan ediyoruz, Fethullah Gülen hocaefendi son peygamber Hazreti Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem efendimizin kendi soyundan, Ehlibeyt’inden geleceğini haber verdiği ve bizim de hem Hazreti Ali ve hem de yine Ehlibeyt’ten olan Abdülkadir Geylani hazretlerinin kitaplarından aktardığımız gibi o seçilmiş bir kişi olur ve Hazreti Ebubekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali Peygamber Efendimiz’in halifeleri iken, Mehdi Aleyhisselam ayrı ve özel olarak son kez insanlığı doğru yola sevk ederek yanlışlıkları gösterecek özel bir insan olduğu için her ne kadar harikuladelikleri ve kerametleri olacak ise de zaten ortaya çıktığında birçok kişi hazır beklediği için ona biat edecek ve derhal tamir ve onarıma başlayacak ve kendisi her türlü hare-

45 Mesut Zeybek, “Gülen’i İsâ Sanıyorlar”, söyleşi: Recep Yeter, [*Fethullah Gülen’in Dini Söyleminin Eleştirisi* içinde], der. Mehmet Şahin, Evre Yayınları, İstanbul 2014, s. 347-348.

ket serbestisine sahip olduğu için nasıl ve ne şekilde davranacağını ve insanların nasıl yönlendirileceğini bildiği için Allah'ın halifesi olarak huruç edecektir... Âsâ-yı Mûsâ tabii ki Fethullah hoca ile birlikte ortaya çıkacak ve daha sonraki süreçte de Hazreti İâ Aleyhisselam'ın dünyaya gelerek Mehdî Aleyhisselam'ın arkasında namaza duracağı ona tabi olacağı fakat daha sonraki aşamada da Mehdî Aleyhisselam'ın da Hazreti İâ Aleyhisselam'ın arkasında namaza duracağını yazmaktadır kaynaklar... Ben de herhalde bu kararım ile yine Mehdîlik kitabında geçen Cehcah oluyorum..."

Mehdî inancına ilişkin bu psiko-patolojik anlayış günahın sıradanlaştırılması, hatta sevap gibi algılanması gibi sonuçlar üretir. Böyle bir tespit ilk nazarda garip karşılanabilir. Bu noktada tarihteki en büyük mesihçi hareketlerden biri olan Sabataycılık ile Frankizm tarikatı meramımızın anlaşılmasına yardımcı olabilir. Şöyle ki 1665 yılında Gazzeli Abraham Benjamin Nathan isimli Yahudi İlahiyatçısı kıyametin çok yakın olduğuna hükmedip 1626 İzmir doğumlu Sabatay Sevi'yi Filistin'de mesih, kendisini de onun nebisi ilan eder. Bu ilanın ardından Sabatay Sevi İzmir'de çok sayıda mürit edinir. Müritler Sevi'nin Osmanlı padişahı Avcı Mehmed'i (ö. 1104/1693) tahttan indirip onun yerine kendisinin geçeceğine inanır. Ancak Padişah Sevi'ye tövbe edip İslâm'ı benimsediğini açıklamadığı takdirde boynunu vurduracağını söyler. Bu süreçte olup bitenler hakkında, "İsâ çarmıhta ölmeyi yeğlemişti, Sabatay Sevi ise müslüman olup başını kurtarmayı tercih etti" denilir. Ancak mesih beklentisi kaybolmaz; müritleri Sevi'yi takip eder ve aynı zamanda yeni duruma uygun bir ilâhiyât geliştirirler. Bu arada Sabataycıların kurdukları "Dönme" mezhebinden bir dizi tarikat ve cemaat zuhur eder.⁴⁶

Bu tarikatlardan biri Frankizmdir. Polonyalı bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Jacob Frank'ın (ö.1791) -kendi nitelemesiyle "Bilge Yakub"- kurduğu bu mesihanik tarikatın mensupları "günahın kurtarıcı gücü"ne inandıklarından içlerinde yaşadıkları toplumların ahlâk

46 Sabatay Sevi ve Sabataycılık hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, s. 249-401; Gershom Scholem, "Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönmeleri", çev. Abdurrahman Küçük, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXX (1988), s. 217-244.

anlayışı ne olursa olsun, diledikleri gibi hareket etmiş, özellikle de Tevrat ahkâmına aykırı davranışlar sergilemişlerdir. Kendi yazılarında sık sık ilâhî müşahede (vizyon) ve rüyalardan söz eden, kimi vaazlarında da “Sizi gelmiş geçmiş tüm yasalardan, tüm töre, anane ve inançlardan kurtarmaya geldim” gibi sözler söylediği belirtilen Jacob⁴⁷ şeytani ikna gücüne sahip bir şahsiyet olarak tarihe geçmiştir.

Frankizm tarikatında kötü güçlerden korunmanın yolu, sessiz kalmak, hatta takiiyeyi esas almak şeklinde tespit edilmiştir. Frankistlerin gerçek imana “Tevrat ihlâl edilmeden ulaşılamayacağı” düşüncesi, zaman içinde başta siyaset olmak üzere reel hayatın diğer alanlarına da sirayet etmiştir. Geçmiş bir kalemde silecek küresel ölçekli bir ihtilal hayali kuran Frankistlere göre kendi elleriyle gerçekleşecek kıyameti müteakiben insanlık yeniden doğacaktır. Bu sebeple, kutsal kitaplarda kıyametin kopuşuna yol açacağı bildirilen her türlü günah işlenmeli ki dünya bir an önce batsın, daha sonra da insanlık için yepyeni ve tertemiz bir sayfa açılsın...⁴⁸

Frankistlerin bu inançları ile FETÖ mensuplarının genel davranış kodları arasında yakın benzerlikler vardır. Her şeyden önce Gülen ve avenesi de dinî söylemlerinde rüya, müşahade ve gaybî alanla irtibat gibi kavramlara çok sık atıf yapmaktadır. Önemli ölçüde Said Nursî’nin söylemleri ve eserlerinden mülhem seçilmişlik algısı ile mesihanik-apokaliptik merak da FETÖ ile Frankizm arasındaki bir diğer benzerlik noktasını oluşturmaktadır. Yine FETÖ’nün başta 15 Temmuz darbe teşebbüsü olmak üzere sınav sorusu çalmak, gizli ses ve görüntü kayıtlarıyla şantaj yapmak, ülke sathında infial yaratacak suikastlar planlamak, uluslararası gizli servisler ve terör örgütleriyle kirli ilişkiler kurmak gibi cürümleri işleme mantığı da Frankizmdeki “günahın kurtarıcı gücü” inancıyla bağdaşır tarzdadır. Nitekim çok yakın zamana kadar yeterince fark edilmemiş olsa da FETÖ’deki hareket fıkhi, kendisini İslâm’ın, ülkenin ve belki de bütün

47 Frank Jakob’un biyografisi ve “Rabbin Sözleri” diye anılan metinleri için bkz. Pawel Majejko, *The Mixed Multitude Jacob Frank and the Frankist Movement, 1755-1816*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011, s. 12-20; Harris Lenowitz, *The Collection of the Words of the Lord [Jacob Frank]*, <https://archive.org/details>

48 Alev Alatlı, “Günahın Kurtarıcı Gücü Kıyameti Zorlayanlar: Sabetay Sevi, Frenk Yakup, Vb.”, <http://www.alevalatli.com.tr>.

dünyanın geleceği için yegâne kurtuluş ümidi olarak kodlayan bir anlayışla oluşturulmuş ve bu anlayış gerektiğinde her şeyin ulvî hizmet(!) uğruna gözden çıkarılabileceği yönünde bencil, özcü ve narsist bir kendilik algısının içselleştirilmesine yol açmıştır. Kendi varlığını çok mümtaz gören ve yine kendisini diğer bütün dinî gruplardan ayırıştırma hususunda çok titizlenen, bu arada kibrinden de hiç ödün vermeyen FETÖ öncelikle kendi selameti, menfaat ve maslahatı için din, millet, devlet gibi her türlü değerini feda edilmesini mubah sayan bir itikat geliştirmiştir.

Hedeflerine kazasız-belasız ulaşmak adına Gülen ve örgütünün özellikle kritik zamanlarda İslâmî ilkelerle bağdaşmayan, gerektiğinde dinî-ahlâkî hassasiyetleri sıfırlayan davranışlar sergilediği gayet iyi bilinmektedir. Dolayısıyla 15 Temmuz darbe teşebbüsünde tanık olunduğu üzere kendi dindaşına ve vatandaşına gözünü kırpmadan kurşun sıkmak FETÖ’cüler nezdinde sıradan bir iş gibi telakki edilmektedir. Bununla ilgili en trajik örneklerden biri, darbe gecesi gözünü kırpmadan bir kamu görevlisini öldüren mankurtun suyu çömelerek ve besmele çekerek üç yudumda içmesi hadisesidir. Belli ki bu mütedeyyin(!) mankurt, insan öldürmekle suyu besmeleyle içmek arasında fark gözetmiyor, hatta suyu besmeleyle üç yudumda içmeyi Sünnet’e ittiba olarak kabul ederken, gözünü kırpmadan insan öldürmeyi de tıpkı Frankistler gibi günahın kurtarıcı gücüne bağlıyordu. Nitekim çok rahat şekilde işlediği cinayeti, “Niye yadırgıyorsunuz ki bu arkadaşınız şehit oldu” diyerek izah ediyor ve bu izahıyla, “Arkadaşınız benim mübarek kurşunumla can vermek gibi bir şerefe nail oldu” demek istiyordu.

Bu noktada, M. Naci Bostancı’nın, “Ya Benimsin Ya Toprağın” başlıklı yazısından hareketle FETÖ’nün sevap işler gibi günah işleme pratiklerine dair şöyle bir analiz yapılabilir: Kendi kolektif imgesine narsistik bir yönelişle kapanmış olan, ötekiyle gerçek ilişkiler kuramayan, kendisini kurtuluşcu bir hareket olarak kodlayan ve herkesin kurtuluşunun ancak kendi çatısı altında toplanmakla mümkün olacağına inanan bu mesihanik hareketin başkalarına reva göreceği muamele, pek tabii ki “Ya benimsin ya toprağın” sloganında ifadesini bulur. Çünkü mesihanik inanç

gereği bu hareketin bulunduğu yer mutlak hakikatin tek adresi olarak kavranır. Dolayısıyla hırsızlık, şantaj, şiddet, cinayet gibi tüm cürümler ulvî bir amacın aracı olarak algılanır. Amacın sözde ulvilîği her türlü suç ve günahın mazur/masum olduğu vehmini yaratır. Bu bakımdan, şiddet ve cinayet FETÖ’cüler nazarında dalalet içinde yüzen insanları gerçek kulluk ve ibadetle tanıştırap sefil hayattan kurtarmak gibi soylu bir amaca hizmet eden bir araçtır ki böylelikle cinayetin tüm trajik sonuçları darbeci katil nazarında yok olur; çünkü her şey ancak gelecekte anlaşılabacak ve herkesçe onaylanır bir bağlam içerisinde asıl yerine oturacaktır. Başkaları şimdiye odaklanmışken, darbeci katil tüm insani reflekslerden sıyrılarak geleceğin hayalini kurar ve hüsnü kuruntusunun kendisine sağladığı bir ahlâkî üstünlük duygusuyla böyle davranır.⁴⁹

FETÖ’de kılıktan kılığa girme ve gerçek kimliği gizleme şeklinde kendini gösteren kaypaklık karakterinin teolojik boyutuna gelince, Gülen *Sonsuz Nur* adlı eserinde “gerçek kimliği gizleme” meselesine dair ilginç şeyler söylemiştir. Daha açıkçası, “İnsanlar öyle bir zaman dilimiyle karşılaşacaklar ki o günün mü’mini onların arasında gizlenecek; tıpkı bugün münafikların sizin aranızda kendilerini gizlemesi gibi...” mealindeki hadis-in(?) günümüz Türkiye’indeki umumi manzarayı tasvir ettiğini söyleyen Gülen bu rivayeti şöyle tevil etmiştir:

“O devrede münafik nasıl davranıyordu? Kendisini hissettirmemek için hangi çarelere başvuruyordu; aynen mümin de onun gibi davranacak, ibadetlerini gizli gizli yapacak ve bulunduğu yeri koruyacak, aksi halde onu iflah etmeyeceklerdir. Bu şerr-i mütegallice onu ve onun gibi olanları bağrında barındırmak istemeyecektir. İş yerleri ve devlet kademelerinin bazı kesimleri onlara tamamen kapalı tutulacak ve onlar cemiyet içinde hor ve hakir görülecektir... Evet, eğer belli bir dönemde gelip geçenler sayılmazsa, namazından dolayı horlandığı, ayıp bir iş yapmış gibi suçlandığı ve şer güçlerin hâkimiyeti altında inim inim inlediği günler de gelecek ve mümin bu âfeti de gizlenmek suretiyle geçştirecektir.”⁵⁰

49 M. Naci Bostancı, “Ya Benimsin, Ya Toprağın”, *Birikim*, sayı: 128 (1999), <http://www.birikim-dergisi.com>

50 M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur 1*, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 123.

FETÖ terminolojisinde “tedbir” diye ifade edilen bu anlayış, Şîî gelenekteki takiyye siyasetinin satın alınması ve masum bir adlandırmayla Ehl-i Sünnet dünyasına taşınması olarak değerlendirilebilir. Örgüt diğer İslâmî gruplar arasında ciddi rahatsızlık yaratan çok boyutlu güç tedarikini ve bilhassa yargı, emniyet gibi kritik kurumlarda kadrolaşma ve diğer bütün grupları saf dışı bırakma kabiliyetini büyük ölçüde tedbir-takiyye siyasetine borçludur. Takiyyenin bu türü, Ali Şeriatî’nin ifadesiyle, “Safevî Şiası”na özgüdür. Safevî Şiası’nda takiyye kişinin veya grubun kurulu düzeni korumak, kendi selametini garanti altına almak, sıkıntı ve zarara uğramamak için hâkim gücün baskı ve zulümleri karşısında suskun kalmasıdır.⁵¹

Gülen hareketinde İslâm dini de aslında bir takiyye malzemesidir. Daha açıkçası İslâm, örgütteki yönetici sınıfın tabandaki insanlara karşı takiyyesi ve/veya mânevî maskesidir. Yönetici sınıf kendi tabanlarına İslâm’ı anlatır, kendilerini perdelemek için İslâm’ı takiyye malzemesi olarak kullanır. Diğer taraftan kamuoyuna açık yayın organlarında örgütün dinî bir hareket olmadığı vurgulanır ve bu vurgu farklı toplum kesimlerine karşı takiyye gereği yapılır. Sözcü konumundaki kişiler bir taraftan kamuoyuna örgütün dinî bir hareket ve cemaat olmadığını deklare eder, bir taraftan da kendi tabanına takiyye icabı böyle bir deklarasyonda bulunulduğunu söyler. Yine örgütün kurmay kadrosu derin ilişkiler ağı içinde İsrail ve ABD ile görüşürken, kendi tabanına karşı İslâm’ı takiyye gereği kullandığını söyler. Ezcümle, devasa bir yalan makinası gibi bir mekanizmaya sahip olan FETÖ’deki takiyye çok katmanlı ve çok kullanışlı bir araçtır.⁵²

FETÖ’nün teolojisinde rüyanın yeri ve hemen her kritik konuda rüyanın referans gösterilmesi de zikre değer bir konudur. Rüyaya aşırı vurgunun temel sebeplerinden biri, öncelikle Gülen’in kendi şahsına rûhânî bir karizma atfetme gayesidir. Gülen’in kerameti kendinden menkul rüyalarından biri şöyledir:

“Yıllar önce görmüş olduğum bir rüya ile meseleye ayrı bir renk

51 Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet&Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 118-119.

52 Selahattin Adanalı, “Cemaatin Psikolojik Kaosu”, [*Fethullah Gülen’in Dinî Söyleminin Eleştirisi* içinde], ed. Mehmet Şahin, Evre Yayınları, İstanbul 2014, s. s. 170.

katmak istiyorum: 1980 ihtilalinden az önce, zannediyorum son iki vaazımdan önce, rüyamda kürsümün devrilir gibi olduğunu gördüm. Tuhaftır, kürsü devrildiği sırada ben Meryem Sûresi'nin 96. âyetini tefsir ediyorum. Yani, "İman edip salih amelde bulunanlara rahman olan Allah (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır." Bu âyeti izah eden şöyle bir hadis de vardır: Allah bir ferdi sevince Cebrail'e, "Ben falanı seviyorum, sen de sev" der. Cebrail de onu sever ve bütün gök ehline, "Allah falanı seviyor, ben de seviyorum; siz de onu sevin" der ve onlar da sever. Derken bu sevgililere yeryüzünde hüsn ü kabul vaz edilir. Evet, rüyamda bu âyet ve muhtevasını arz ederken, birden kürsü devrilir gibi oldu ve doğruldu. İşte o gün bugün bir bakıma inşirah içindeyim. Zira bugünkü ehl-i hizmete hüsnü kabul vazedilmiş olduğu ümidini besliyorum."⁵³

Gülen'in rüya üzerinde çokça durmasının bir diğer sebebi de örgüt faaliyetlerine mahrem, esrarengiz ve aynı zamanda sorgulama/tartışmaya kapalı bir hüccet kaynağı oluşturma çabasıdır. Gülen'in şu ifadeleri tam da bununla alâkalıdır:

"Rüya her şeyden önce Hz. Peygamber'in hayat tecrübesinde nübüvve temrin işlevine sahiptir. Bu yüzden bir hadiste, 'Müminin gördüğü rüya nübüvvetin kırk altı cüzünden biridir' denilmiştir. Yine bir hadiste, 'Âhir zamanda en sadık olan şeyler rüyalar'dır' denilmiştir. Çünkü içinde bulunduğumuz zamanda peygamberlik yok, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'le zaman üstü bir noktada görüşme yok ve emir alma da yok. Ayrıca bugün bir İmam Rabbânî, İmam Şâzeli, Şâh-ı Geylânî, Ahmed Rufâî, Bediüzzaman da yok. Bizler hepimiz ümmî insanlarız. Bu açıdan hakikat âleminde mişkât-ı nübüvvetten alınacak şeyleri doğrudan doğruya elimizi uzatıp alamıyor, zaman üstü olamıyor, peygamberlerle belli bir kuşakta buluşamıyoruz. Hâlbuki Cüneyd-i Bağdâdî, 'Ben doğrudan doğruya görüştim; bana rüyamda şunları söyledi veya açıktan açığa bana şu emri verdi' diyor. İşte biz bütün bunlardan mahrumuz. Durum böyle olunca, bunca günah, bunca karışıklık içinde Allah bize olan

53 Gülen, *Prizma 1*, s. 35. Gülen'in rüya te'viline göre Allah 1980 darbesini yapan paşaların gönlünde Gülen sevgisi yaratmıştır. Şayet darbeci paşaların gönlünde Gülen'le ilgili bir şey varsa, bize göre o şey, Allah'ın yarattığı sevgi değil, Gülen'in darbeden bir ay kadar sonra Sızıntı dergisinde yayımladığı "Son Karakol" başlıklı yazıdaki yaltaklanmanın eseri olarak haysiyetsizlik algısı ve tiksinti duygusu olmalıdır.

lütuflarını rüyalar yoluyla lütfediyor veya bazı saf gönüller sayesinde ‘yakazalar’ vasıtasıyla içimize akıtılıyor, başta Efendimiz olmak üzere birçok sahabe, evliya ve mukarrabınle görüşüp buluşturuyor? Onun için Hz. Sahib-i şeriat, ‘Âhir zamanda en doğru çıkan şeylerden biri de rüyalar’dır’ buyuruyor. Allah resulü bu rüyalara mübeşşirât diyor. Mübeşşirât muştı, bişâret ve müjde ifade eden şeylere denir. Mesela, siz bir gün rüyada görüyorsunuz ki Efendimiz geliyor ve sizin kâkül-ü gülberlerinizden tutarak alnınızdan öpüyor, öpüyor ve ‘Ohh sizler cennet kokuyorsunuz’ diyor. Siz, ‘Neden ya Resulallah?’ diyorsunuz. O da ‘Tam gönlüme göre hizmet ediyorsunuz’ buyuruyor.⁵⁴

Şimdi böyle bir şeye ihtiyacımız var mı, yok mu? Bunca handicap karşısında, sokakların lağım kanalı gibi aktığı bir dönemde, pislikten arınma ve doğruyu bulma... Evet, bunlar çok zor şeyler. İşte bu çok zor şeyler karşısında Allah mübeşşirât ile sizi teşvik ve takdir ediyor olabilir. Bir başka misâl, nasıl ana-babalar çocuklarının istemediği veya zorla kabul ettikleri bir işi onlara yaptırmak istediklerinde şekerleme, çikolata vs. ile onları teşvik ederler, yani onlara avans vererek dediklerini yaptırırlar. Aynen bunun gibi küfrün bütün üniteleri ile hayata hâkim olduğu bir dönemde dine hizmet edenlere Allah şekerleme nev’inden mübeşşirât ile onları teşvik edebilir. Yakazaya gelince, Gülen, “Ben yakazaya inanan biriyim” der ve bunu yine kendi hayatından şöyle bir anekdotla örnekler: Bir gün bir yerde bir zatla, gençlik dönemlerimde, hem de teşvike çok ihtiyacım olduğu bir anda, o zat birden heyecanlanıp donuklaştı ve bana, “Üstad’la falan ve filan şu anda buraya geldi” dedi. Ne dediklerini sorunca, onların mesajını söyledi. Belki ben buna inandım veya inanmadım ama işin doğrusu böyle bir müjde irademe fer verdi.⁵⁵

Sosyal medya mecrasında tweetleri ikiye katlama talimatını nebevî bir uyarı olarak anlamamız gerektiğini telkin eden bu hezeyanların ardından Gülen’in Kur’ân’ı yorumlama tarzını da birkaç örnekle ortaya koymakta fayda vardır. Gülen dinlerarası diyalog uğruna Kur’ân’daki bazı âyetleri tahrifle eşdeğer biçimde yorumlamıştır. Çarpıcı bir örnek vermek

54 Gülen, *Prizma 1*, s. 205-206.

55 Gülen, *Prizma 1*, s. 206-207.

gerekirse, Gülen, “Meryem [sırf ibadetle meşguliyet için] kendini ailesinden ve diğer insanlardan tecrit etmişti. Biz ona ruhumuzu gönderdik. Ruh ona eli yüzü düzgün bir erkek kılığında göründü” mealindeki Meryem suresi 19/17. âyete ilişkin olarak “Hz. Meryem’e Mesih’i nefheden Ruh kimdir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Bütün tefsirler bunu Cebraîl (as) olarak ifade ediyorlar. Fakat âyetle ‘ruh’ tabiri kullanılıyor. Bu ruhun tayininde ihtilaf vardır. İhtimalin sınırları ise ihtilafın çerçevesini aşkın ve Efendimizin ruhunu içine alacak kadar geniştir. Çünkü Hz. Meryem çok afife ve nezîhe bir kadındı, bu itibarla da gözlerinin içine başka bir hayalin girmemesi gerekiyordu.⁵⁶ Ayrıca Efendimiz de bir makamda onun kendisiyle nikâhlandığına işaret etmektedir. Bu açıdan da “Ruh” Efendimizin ruhu da olabilir.”⁵⁷

Bazı hadis kaynaklarında geçen zayıf bir rivayette Hz. Peygamber’in uhrevî âlemde Firavun’un karısı Âsiye, Hz. Mûsâ’nın ablası Külsûm ve İmran kızı Meryem’le izdivacından söz edilir.⁵⁸ Bu bilgi doğru kabul edilse dahi söz konusu izdivaçlar bu dünyada değil, öteki âlemde gerçekleşecektir. Ancak Gülen Vatikan namına yürüttüğü inkültürasyon hizmeti mücibince Hz. Peygamber ile Hz. Meryem’i bugünkü tarihten iki bin küsur yıl önce evlendirerek İslâm’ı Hristiyanlığa dönür yapmakta, haliyle Hz. Peygamber -haşa- hem İsâ’nın babası hem de bütün Hristiyan âleminin eniştesi olmaktadır.

İşte bu denli sapkın bir zihniyete sahip olan Gülen bazı âyetlerden bâtinî te’vil yoluyla devlet bürokrasisine mankurt yerleştirmeye ilişkin taktik ve stratejiler de belirlemiştir. Mesela, Kehf 18/18. âyet münasebetiyle, “Şimdi de âyetin ilham ettiği nüktelerin günümüzle alâkalı yönlerine bir kuşbakışı bakmaya çalışalım” demiş, ardından şöyle devam etmiştir:

56 “Gözlerinin içine başka bir hayalin girmemesi gerekiyordu” ifadesi Gülen’in sağdan soldan çalıp çırpıp tasannulu bir üslupla dinî terminolojiye uyarladığı fiyakalı laflar arasındadır. Daha açıkçası, Gülen bu ifadeyi kuvvetle muhtemel olarak Zeki Müren’in “Beklenen Şarkı” (Gözlerinin İçine Başka Hayal Girmesin) adlı şarkısından aşırıp sözde Kur’an yorumunda kullanmıştır.

57 M. Fethullah Gülen, *Kur’ân’dan İdrake Yanşıyanlar*, Nil Yayınları, İzmir 2010, s. 264-265.

58 Bkz. Ebû’l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecid es-Silefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire trs., VIII. 309, (hadis no: 8006); Ali b. Hüsâmiddîn Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1981, XI. 414.

Her devirde Ashab-ı Kehf konumunda olan alperenler olacak ve bunlara da başkaları takılacak; duygu, düşünce ve inançta aynı çizgide olmasalar bile aynı mülâhazalar etrafında bu yolculuğu sürdürmede kararlı olacaklar. Her devirde böyle mağara hayatı yaşayan ya da yaşamaya mahkûm edilen insanlar nöbetarları da ihmal etmemelidirler; zira belli bir fasıldan sonra onlara, onların hizmet ettikleri müesseselere, hatta evlerine taarruzlar, hücumlar söz konusu olabilir. Onun için tedbirlerini almalı, hatta kapı önlerinde eğitilmiş köpekler bulundurmalıdırlar. Bu köpekler sıradan olmamalı. Dıştan gelebilecek her türlü tehlikeye göğüs gerecek, karşı duracak ve duruşuyla kötü niyetlilerin içine korku salacak ölçüde caydırıcı olmalıdır.⁵⁹

Gülen'in Kur'an'daki bazı kelimeler ve kavramlarla ilgili yorumları ise kelimenin tam manâsıyla edep dışıdır. Örnek vermek gerekirse, bir eserinde,

“Cenab-ı Hakk'ın zât, sıfat, esmâ ve ulûhiyetiyle alâkalı hususlarda söz söylerken çok dikkatli ve edepli olunmalıdır... Ne var ki bazen izah adına konuşmak zarureti hâsıl olabiliyor. Öyle zamanlarda da Bediüzzaman Hazretlerinin tavır ve anlayışı bizler için bir ölçü olmalı ve yapılan izahlarda mutlaka münezzeh, mukaddes, müberrâ gibi edep ifadeleri kullanılarak, Cenâb-ı Hakk'a ait şe'niyetler öyle anlatılmalıdır. Yoksa O Zât-ı Ecell-i A'lâdan herhangi birinden bahsediyor gibi bahsetmek hatadır, ciddi bir saygısızlık ve cehalet ifadesidir.”⁶⁰

diyen Gülen, başka bir eserinde Arş ve Kürsî hakkında şunları söylemiştir:

“Arş ve Kürsî hakkında istifhama müstenit herhangi bir soru sorulmadıkça konuşmamayı tercih ederim. Zira bunları Rabbimin namusu gibi telakki ediyorum. Çok mahrem bir yakınının iç çamaşırlarından nasıl bahsetmiyorsam Arş ve Kürsî'den de bahsetmek istemem.”⁶¹

59 Gülen, Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar, s. 243-244.

60 Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 46-47.

61 Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 45.

Bu çirkin ifadeler Allah’a karşı düpedüz edepsizliktir. Yine bu ifadeler ihlas, takva ve tevâzû kılıfına sokulmuş büyük bir kibir ve ucb göstergesidir. Çünkü Gülen mezkûr ifadelerinde, “Arş ve Kürsî’nin gerçek mahiyetini ben biliyorum; ama Allah’ın -hâşâ- namusunu korumak için bu bilgiyi sizinle paylaşmıyorum” demek istemektedir. Öte yandan, Arş ve Kürsî konusundaki bilgi mahremiyetini iç çamaşırı benzetmesiyle anlatmak, kutsala hürmet adına onu tahkir/tezeyif etmekten başka bir şey olmasa gerektir. Aslında Gülen sözde vaaz ve sohbetlerinde şathiye ve cezbe eseri gibi göstermeye çalıştığı birçok ifadesinde kutsal değerleri hafife almaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

FETÖ hem genel karakteristikleri hem de fiilî refleksleri itibarıyla Türkiye’deki dinî grup ve cemaat yapılarına benzememektedir. Bu örgüt birçok farklı yönüyle İslâm mezhepler tarihinde Hâşîsiyye, Fidâviyye gibi isimlerle de anılan Nizârî-Bâtînî İsmailîlik fırkası, son dönem İslâm dünyasında Kâdiyânîlik, Hıristiyan dünyasında ise Cizvitler, Opus Dei ve Moonculuk gibi tarikatlarla benzeşmektedir. Ancak bu konu şimdilik bahs-i diğerdur. FETÖ’de aslolan her halükârda kendi çıkarlarının teminidir. Bu çıkarlara hâle gelme durumu söz konusu olduğunda hoşgörü, alçakgönüllülük, kardeşlik gibi erdemler söylem düzeyinde bile kaybolur; bunun yerine hırçın, haşın ve saldırgan bir tavır kaim olur. Örgütün zaman ve zemine göre farklı çehrelere bürünmesi çok temel bir karakteristiktir. Bu özelliğin pratikteki tezahürü kendisinden güçlü olana boyun eğmek ya da eğiyormuş gibi görünmek, güç ve iktidar kendi eline geçtiğinde ise herkesi itaate icbar edip diz çöktürmektir.

FETÖ müthiş bir açgözlülükle de temayüz eder. Gülen bu açgözlülüğü şöyle izah eder:

“Hayatını Muhammedî anlayış içinde örgütleyen bir mümin her zaman doyma bilmeme kuşağında yaşar. Onun gözü Kur’ân’ın ifadesiyle, hel min mezîd ([Cehennem dedi ki:] “Daha yok mu?”) mülahazasıyla gözü hep ötelerdedir. İşte bu anlayış seviyesine ulaşmış

biri için, hizmet hesabına doymak yoktur. Böyleleri her sene, hemen her beldede bir sürü okul, bir sürü de üniversite açsalar ve benzer eğitim müesseselerinin sayısını artırsalar yine de “Daha yok mu?” der dururlar. Hatta bir gün yeryüzünü bütünüyle işğa boğsa ve her tarafı aydınlatsalar, bu defa da göklere merdiven dayama yollarını arar ve “Daha yok mu?” derler.⁶²

FETÖ’de din, ahlâk, ideoloji, söylem, eylem gibi bütün her şey ahlâk ve şeraite göre değişebilir; ama bir tek şey değişmez: Her zaman ve zeminde havayı iyi koklayıp mutlaka kazanacak ata oynama ve yine her zaman ve zeminde en güçlünün yanında yer alma stratejisi... Bu stratejiye göre Gülen ve örgütün çıkarları her türlü milli ve mânevî değerın üstündedir. Örgütsel çıkar söz konusu olduğunda, kimi zaman Türkiye, kimi zaman Ümmet-i Muhammed bir çırpıda gözden çıkarılabilir. Gülen kendini “kutbu’l-aktâb” olarak bütün kâinattan sorumlu bir şahsiyet olarak algıladığından, dolayısıyla kutbiyet makamı gereğince vatan kavramı seyyar olduğundan, sözüm ona “kutbu’l-aktâb” mertebesine ulaşınca değin ekmeğinden yiyip suyundan içtiği öz yurdunu haraç mezat satabilir. Dahası, 15 Temmuz’da olduğu gibi iç savaş ve işgal garantili darbe teşebbüsünde de bulunabilir.

En başından itibaren gizli yapılanma içinde olan FETÖ acımasız bir sisteme sahiptir. Örgütteki mekanizma Gülen’e mutlak itaat ve sadakat prensibine göre işlemektedir. Hizmet diye adlandırılan faaliyetler kapsamında bir şehre, bölgeye veya ülkeye tayin edilen kişi görev yerine gitmez ya da kendi başına karar alarak başka bir iş yapmaya yeltenirse, Gülen ve avanesi tarafından ihanetle suçlanarak aforoz edilir. Örgütteki üst düzey görevliler vasıtasıyla evlendirildiği için eşi de elinden alınıp boşanması sağlanır. Kısacası, FETÖ’ye girmek kolay, çıkmak neredeyse imkânsız gibidir. Çünkü Gülen şöyle demektedir:

“Kaptan gemiyi, komutan meydanı en son terk etmelidir. Bunlar yerine göre kendisinden istifade edilmesi gereken tecrübe alışımlı sözlerdir. Ama biz yeni bir vecize geliştirmek zorundayız. Bu vecizede yukarıdaki sözün sonunu, son kelimeden önce bitirmeliyiz.

Yani ‘terk etme’ kelimesini telaffuz dahi etmemeliyiz. Bizde kaptan veya komutan ne pahasına olursa olsun gemiyi terk etmez. Kimse kalmamışsa atını mahmuzlar ve deniz gibi düşmanların üzerine sürer. İslâm tarihinde bunun nice misâlleri vardır... Evet, bizde terk etme yoktur.”⁶³

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere FETÖ’ye mensubiyet, tüpten çıkan dış macunu misâlidir. Nitekim örgüte giren ve belli bir alanda görev ifa eden kişinin her talimatı derhal yerine getirmesi, aksi halde cezayı peşinen kabullenmesi gerekir. Örgütün sinsi otoritesi kişinin ölüm anına kadar dâimîdir ve bilhassa Gülen baskısı Demokles’in kılıcı gibi her örgüt mensubunun ensesinde kendini hissettirir. Bu noktada George Orwell’in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı romanının bir de bugün okunması özellikle tavsiye edilir. FETÖ’den ayrılmak, batakhaneye düşen birinin bir daha temize çıkamaması gibidir. Bununla birlikte çocukluk ve gençlik çağında beyni yıkanmış her bir FETÖ’cü için temel varlık nedeni Gülen’e ve örgüte hizmettir. Bu yüzden de örgüt mensuplarının rehabilitasyonu hayli zor görünmektedir.

1.2. FETÖ ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM SORUNU -YANLIŞ FETÖ OKUMALARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER-

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sorun ve Yöntem

Gazzâlî, döneminin en büyük ve kapsamlı sorunu olan Bâtınîlerle Sünnî Selçuklu iktidarı ve Abbâsî hilafeti adına mücadele etmişti. Düşünürümüz, verdiği entelektüel mücadelenin tarihsel belgesi niteliğinde olan *Fedâihu 'l-Bâtıniyye* adlı eserinin girişinde yönteme dair metodolojik açıklamalar yapmıştır. Bâtınîlik problemini ele almanın iki yolu olduğunu ifade eden Gazzâlî, ilk olarak kısa, özlü ve halkın anlayacağı türden basit tanımlama ve değerlendirmelerin işlevi hakkında görüşlerini sıralar. İkinci yol olan derin, kapsamlı ve tartışmalara yer veren yaklaşımın ise bilgi ve akıl sahiplerini tatmin etmesi bakımından daha değerli olduğunun altını çizer. Eser, ikinci yöntem temel alınarak yazılmıştır.⁶⁴

Günümüzde din ile ilgili konuların kamuoyu önünde tartışılmasının sakıncalı olduğu, bu yöntemin halkın din duygusunu aşındırdığı, güzel ve saf inancın yerleşmesini engellediği yolunda bir eleştiri vardır. Din uzmanlarının ya da dinî liderlerin sert, kaba ve suçlayıcı bir üslupla rakiplerine saldırmaları gerçekten de din ve dindarlık adına olumsuz izlenimler bırakmaktadır. Bu sorun asırlar önce de alimlerin gündemine girmiş, dinî tartışmaların ulemanın görev alanı olduğu belirtilmiş ve dinî ihtilafları halka taşımamak gerektiği, dini anlatırken açık, seçik, kesin ve anlaşılır bir dil

64 Ebû Hamid Gazzâlî, *Fedâihu 'l-Bâtıniyye*, (Bâtınîliğin İçyüzü), çev. Avni İlhan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 5.

kullanmanın zorunlu olduğu düşüncesi geliştirilmiştir. Tüm müslümanların üzerinde uzlaştığı inanç, ibadet ve ahlâk ilkelerini içeren ilmiyal yazma geleneği böylece oluşmuştur.

Gazzâlî, bu sorunu her boyutta yaşamış ve tartışmaya müdahil olmuş bir alimdir. O, bir yandan halkın derin teolojik tartışmalardan uzak tutulmasını (*İlcâmu'l-Avâm 'an İlmi'l-Kelâm*) savunurken din politikasında saflık, sadelik, konformizm ve açıklık yanlısı bir görüntü vermektedir. Dinî tartışmalardan uzak duran avam/halk, bu tartışmalarda öne sürülen görüşlerin dinî duygu ve bağlılığı yıpratıcı ve savurucu etkilerinden de korunmuş olacaktırlar. Bu politikayı salık veren düşünürümüz, diğer yandan felsefecilerle ve Bâtınîlerle entelektüel cephede mücadele etmekte, derin kelâmın en çetrefil problemleri arasında yüzmektedir. Nitekim batıl düşüncelerle bu kadar uğraşmasını ve onlara bu denli zaman ayırmasını sakıncalı bulan dostlarına ve öğrencilerine şu şiiri hatırlatarak cevap vermektedir:

Kötülüğü kötülük yapmak için değil, ondan korunmak için tanıdım.
Kim insanlardaki kötülüğü tanımazsa tuzağına düşer.⁶⁵

Kötülük, bizim bildiğimiz ve saygı duyduğumuz protokol kurallarını izlememektedir. Onun kendine özgü ilan edilmemiş gizli bir programı vardır. Biz ilmiyal düzeyinde bir İslâmî bilgiyle korunaklı bir dindarlık oluşturmaya çalışırken, çılgın teolojik düşünce ve söylemlere karşı insanların savunmasız kalmasına yol açtığımızın farkında mıyız? Sivil müslüman camiada bu açığı giderecek donanımda oluşumlar olmadığı gibi bu yapılanmalar daima bir güven ve meşruiyet krizi içinde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla din öğretimi ve dinî medya konusunda aşama katetmenin zamanı çoktan gelmiştir. Değişen dünyanın, müslümanların beklentilerinin ve yaşanan sorunların iyi analiz edilmesi ve toplumsal gerçeklere uygun bir din politikasının oluşturulması zorunludur.

Kronolojik olarak birbirinin peşi sıra patlak veren radikal selefi (İŞİD) ve radikal Bâtınî (FETÖ) krizler, İslâm dininin öğretilmesi konusunda izlenen vesayetçi, çekingen, aşırı konformist ve çağa göre komik din öğretiminin iflas ettiğini tüm kanıtlarıyla ortaya koymuştur. “Halkımız

65 Gazzâlî, *Bâtınîliğin İçyüzü*, s. 3

din tartışmalarını anlamıyor ve tepki duyuyor.” söylemi tam olarak gerçeği yansıtmıyor. FETÖ’nün en ağır, gizemli, şifrelerle dolu gnostik söylemlerini anlayan ve benimseyen bir kitle oluşmuş iken, ‘saf, temiz ve cahil dindar halk’ söylemi gerçeğe haksızlık gibi durmaktadır.

Artık avam-havas ayrımı kalmamıştır. Günümüzde gelişen bilişim ve bilgi teknolojisi sayesinde en mahrem bilgi ve belgeler en sıradan (avam), hazırlıksız ve donanımsız insanlara ulaşmaktadır. Dindar kitlelerin dinî hamaset ve saflığını bozduğu gerekçesiyle felsefe ve kelam ilminin kısıtlanmasını savunanların bunu bir kez daha düşünmeleri gerekir. Üniversite düzeyinde tartışılması gereken felsefî ve düşünsel konular ortaöğretim öğrencilerinin bile gündemindedir. En tuhaf ve sarsıcı düşünceler çocuklarımıza çekici yöntemlerle sunulurken, tam da bu sorunlarla baş etmeye yarayacak olan araçların (felsefe, kelam, sanat, eleştirel düşünce) kendilerinden esirgenmesi kocaman bir ironi ve traji-komik bir durumdur.

Nitekim selefî radikalizmin ülkemize ve insanlarımıza yönelik acımasız saldırıları ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında krizin dinî-teolojik boyutunun anlaşılmasına dönük talep ve çalışmalarda bir artış gözlemlenmiştir. Bu, şartların zorladığı ileri aşamadır ve beraberinde ele alınan konunun hangi yöntemle daha iyi anlaşılacağı sorusunu getirmektedir.

Yöntem tartışmaları, kaçınılmaz biçimde zihniyet ile ilgili paradigma tartışmalarıdır. Doğal olay ve olgulardan farklı olarak toplumsal ve tarihsel olaylar, öngörülemez ve ucu açık niteliğe sahiptir. Bu nedenle doğa bilimlerinde kullanılan açıklama temelli yöntemler yerine toplum bilimlerinde anlamaya dayalı yöntem ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Hiç kuşkusuz anlama, açıklamayı dışlamaz ve hatta onu tamamlar. Anlamaya yapılan vurgu, sosyal bir olayın derinliğine, karmaşıklığına ve çok yönlülüğüne dikkat çekmektedir. Doğal olaylardaki katı determinizm, yasaların ve işleyişin sabitliği ve sonuçların öngörülebilirliği toplumsal olaylarda çok geçerli olmamaktadır. Bu nedendir ki, tarih boyunca devrimciler ve aydınlanmacılar gibi tasavvurları doğrultusunda toplum mühendisliği yapmaya çalışan kesimler, inançlarının ve beklentilerinin boşa çıkması karşısında sık sık hayal kırıklığı yaşamışlardır.

Aynı sorun sosyal bilimciler için de geçerli değil midir?

Tarihte ya da günümüzde yaşanan bir olayın açıklamasını yapmak, onu anlamaya bağlıdır. Ancak sosyal olayın karakterini ve doğasını anlamak, kişisel görüş ve öznel kabullerin çok uzağında mümkün olmamaktadır. Bu nedenle sosyal bilimler, ideolojilerin ve dünya görüşlerinin bir buluşma, rekabet ve mücadele alanıdır.

Bir toplumun tarihinde ve toplumsal hayatında meydana gelen sarsıcı olaylar, sosyal bilimler üzerindeki yükü ve beklentileri arttırır. Bir anda analistler, strateji uzmanları ortaya çıkarlar ve sanki kendisine vahiy indirilmiş birer peygamber gibi konuşmaya başlarlar. Genellikle kriz sonrası süreçler, ‘ben demiştim.’ tarzı bir söylem tutturan ve kendine politik-entelektüel bir alan açmaya çalışan ideologlar için bulunmaz fırsatlarla doludur. Geçmişin ve geleceğin bilgisine sahip ve her şeyi bilen bir duruş sergileyen bu türden örnekler insanların kendilerinin bilgi, yetenek, zekâ ve duruşuna ihtiyaç duymalarından ve değerlerinin nihayet anlaşılmış olmasından büyük mutluluk duyarlar.

Kesin inançlılıktan ya da oportünizmden kaynaklanan bu karmaşık zihin ve ruh hali, krizin okunması sürecini başka bir krize dönüştürür. Daha genel bir çerçeveden konuşursak, paradigmanın kendini her aşamada sürdürmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Yaşanan olaylar ve ortaya çıkan krizler, paradigmanın hatalı ya da çarpık yanlarını ortaya koymakta, en azından onlara işaret etmektedir. Ancak derin kökleri olan bir ağacı yerinden oynatmak nasıl imkânsız ise, yerleşik bir paradigmayı sorgulamak ve dönüştürmek de aynı şekilde zordur. Krizden sonra paradigmanın eleştirel söylemlere karşı kendini koruma eğilimi güçlenir. Uykudan uyanmak ve gerçekleri görmek için nasihat da, musibet de yeterli olmaz.

Paradigmanın yapısal ironisidir bu. Krizi anlama ve çözüm üretme aşamasında paradigma kendini yeniden kurar, yeniler ve tazeler. Bu arada hatalar, çarpıklıklar ve sorunlar da korunur. Tıpkı kendine acı verdiği ve hayatı çekilmez kıldığı halde, bile bile aynı hataları tekrarlayan insanların durumunda olduğu gibi, paradigma da ona inanan insanlar tarafından tekrar tekrar takviye edilir. Söylemeye çalıştığım şey, krizi anlamak için

rahatsız edici ancak geçerli bir konum ve sorgulayıcı bir arka plan olmadığına, krizin gerçekten de farkına varılamadığıdır. Zira kriz tek başına, onu doğuran tarihsel-toplumsal-zihinsel yapıdan bağımsız olarak anlaşılamaz. Basitleştirme eğiliminin yanına, kendini aklama ve kimliği koruma duyguları eklendiğinde, krizi görmek değil de onu ‘gömmek’ ve ‘gözlerden uzaklaştırmak’ hatasına düşülmektedir.

Eleştirel düşünme, zihin ile gerçeklik arasındaki ilişkileri dengede tutan, aşırı gerçekçilik kadar mitolojik savrulmalara karşı da zihni koruyan bir yetenektir. Dinin teslimiyet olduğu iddiasına dayanarak, akıl yürütme ve düşünmeyi dinî konularda zararlı gören yaklaşım, müslüman dünyada uzunca bir süredir hâkimiyetini korumaktadır. Gelenekçilik güçlendikçe de bu damarın günümüze taşındığı görülmektedir. Kur’an ve peygamberin öğütlediği dindarlık tarzına göre, akıl, düşünme ve sorgulamadan uzak bir dindarlığın sonu hiç de güzel değildir. Akletmek, eleştirmek ve sorgulamak inanan bir insanın en belirgin özelliğidir. O, sorgulama gücü ve yetkisini Allah’a olan imanından ve bireysel sorumluluğundan alır. Zira kimse-nin başkasının günah yükünü çekmeyeceğini, her insanın hesabını sadece kendisinin vereceğini, sadece amellerinin kendi lehine şahitlik yapacağını bilir. Aslında bu paradigma ilk ve kısmen onları izleyen ikinci müslüman nesilde görülmektedir. Zamanla siyasetin ve gelenekçiliğin etkisiyle bu özgür ruh İslâm dünyasını terk etmiştir. Günümüzde neyi kaybettiğimizi sorduğumuzda, en başa yerleştirilecek değer, özgürlük ve eleştirel düşüncedir. Hayatın, ölümün ve dinin anlamı özgür ve eleştirel düşünen insana kendini açacaktır.

Başımıza gelenler, yaşadıklarımız, bize isabet eden şeyler ya da her nasıl adlandırırsak, tıpkı zihin dünyamız gibi sınırları kolay çizilemeyecek niteliktedir. ‘Nasıl düşündüğünüze dikkat edin! Çünkü düşünüş biçiminiz, zamanla hayatınız olur.’ vecizesini arka plan yapıp konuşursak, zihnimizde oluşturduğumuz düşünsel-duygusal yapıları güçlü bir tutkuyla (sevgi ya da öfke) dış dünyaya bir bumerang gibi savuruyor sonra dönüp bizi vurduğunda ise yedeğimizdeki kullenmiş tutkularla savuşturmaya çalışıyoruz.

Toplumsal ve tarihsel sorunların tek boyutlu olmadıkları ve bu nedenle de çok yönlü ve kompleks yaklaşımlarla ele alınması gerektiği ileri sürülebilir ve bu düşünce kesinlikle doğrudur. Ancak sorunları oluşturan başat bileşenleri fark etmeyi zorlaştıran, sınırları belirsiz aşırı esnek okumaların da ayrı bir sorun oluşturduğu inkâr edilemez. Her şeyi konuşmak isterken konuyu dağıtıp düşünsel özgüvenini kaybetmek tehlikesine düşmek de mümkündür.

FETÖ olayını anlamaya çalışırken yaşadığımız zorluklar, konunun doğasının yanında yerleşik düşünüş tarzımızdan da beslenmektedir. Kendini tekrar eden zihniyet yapıları, ele aldığı sorunları incelerken kendini sağlama alma eğilimine girerler. İnanç ve değerlerle yapılandırılmış olan zihniyet, sorunu tartışırken temelde meşruiyetini, düşünsel gücünü ve sağlığını korumaya çalışır. Bunun en önemli sonucu, asıl tartışılması ve yüzleşilmesi gereken konuların ince stratejilerle es geçilmesi ve sahici sorgulamaların açılmasının engellenmesidir.

Belirli inanç ve değerlerle inşa edilmiş bir bilme ve düşünme tarzının, yine kendi duyarlılıklarının istismar edilmesi sonucu krizler ve savrulmalar yaşaması, kendi kazdığı kuyuya düşmesidir. Ancak bunu kabul etmek kolay değildir. İçindeki kötülüğü çekip almak, dışarıya yerleştirmek ve bir mesafeden ona bakmak acı veren ve rahatsız edici bir deneyimdir. Kendini korumak ile kendine ve hakikate karşı dürüst olmak arasındaki ince çizginin kaybolması, yeni ve tehlikeli savrulmalara yol açmaktadır. Bu da belirli aralıklarla yaşanan kısır döngülerin, ‘tarihin tekerrür etmesi’ ve bir sosyal kader olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Kısır döngü tarihte, doğada, zamanda olan bir şey, sabit bir yasa değildir. Aksine kökleri, zihniyet yapısında, dünyayı algılama tarzında, kültürel alışkanlıklarda ve tekrar edilen davranışlarda yer alan, doğası gereği değişebilir olan, dünyevî bir gerçekliktir. Değişken olanı sabit ve mutlak olarak algılamak, dünyevî olanı mitleştirmektir. Sonuçta değişen bir şey yoktur. İnsanlar ve toplumlar, kendi elleriyle yaptıklarının getirdiği akıbetleri yaşarlar. Kendi eylem ve düşünüşleri ile bunların hayattaki sonuçları arasındaki ilişkiyi fark edemedikleri için de felek, döngü, tekerrür gibi kavramlara sığınır.

Kötülüğün Ekolojisi

Ekoloji kavramı, doğa bilimlerinde bir canlının hayat sürdüğü biyolojik ortamı tüm bileşenleriyle tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır. Sosyal ve siyasal bilimlerde de benzer anlamda bu kavramı kullanmak mümkün ve hatta zihin açıcı olması bakımından gereklidir de. Her düşüncenin, akımın, siyasal hareketin, inanç yapılarının içinde doğduğu, geliştiği, dönüştüğü sosyal ve tarihsel ortamları vardır. Ortam kavramı, süreci de içermek durumundadır. Zira hayat akmakta olan aktif ve dinamik bir süreçtir. Fotoğraftan çok videoya benzer. Neden-sonuç, etkileşim, dönüşüm yasalarını bilmek, hayatı ve olayları anlamak için zorunludur. Bu nedenle ekoloji kavramı, hem ortama hem de süreçlere dikkat çektiği için elverişli görünmektedir.

Karşımıza kararlı, kanlı ve acımasız bir örgüt olarak dikiliveren F. Gülen yapılanmasının ideolojisi/teolojisi, kendine uygun bir toplumsal tarihsel ekoloji bulduğu ya da bunu inşa ettiği için bu kadar derin ve kapsamlı zararlar verebilmiştir. Zarar verme potansiyeli, kendi ilke ve ilişkilerinin yanında buna imkân tanıyan toplumsalın elverişliliğinden de kaynaklanmıştır.

FETÖ'nün ekolojisini anlamak, bu yapılanmanın dinî bir cemaatten, gizli ve illegal bir örgüte dönüşme sürecinde izlediği yol ve yöntemleri araştırmaktan fazla bir şey yapmayı gerektirmektedir. Yerel ve küresel ölçekte beslendiği maddî ve manevî kaynakları, temel kavram ve ilkeleri, gelişimine katkı sağlayan süreç ve aktörleri, hasımlarını, engelleri aşarken geliştirdiği yetenekleri içine alan bir çerçeve tanımlamak ve bu bağlamda yapısal işleyişi anlamaya çalışmak önemli görünmektedir.

15 Temmuz konusunu tartışırken haklı olarak, problem alanını FETÖ olarak tanımlanan yapılanmayla sınırlandırmanın yanlışlığı düşüncesi üzerine yoğunlaşıldı. Sınır ve mesafe tayin etmek sosyal olaylarda zorlu ve ciddi bir sorundur. İnsanlar kendilerine kötü ve acı olaylar yaşatan olguları, kendi dışlarına atma ve tam da karşılarında/dışlarında konumlandırma eğilimindedirler. Kötülükle aralarına bir mesafe koymak, kendilerini temize çıkarmak, masumiyeti ve kimliği korumak için çaba harcarlar. Ve

bunların tümünü birden yerine getirecek ‘hikâyeler’ dinlemeyi şiddetle arzularlar.

Tam da bu noktada, hikâye ile açıklama/analizin birbirlerine karıştığı bir belirsizlik durumu oluşmaktadır. Belirsizlik, yerleşik inanç ve düşünce kalıplarının kriz olarak yaşanan gerçeklik karşısında meşruiyetini korumak ve kendini yeniden üretmek ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu aşamada toplumsal benliğe rahatsızlık veren en önemli konu, yaşanan kriz ve kötülüklerde bir şekilde payı olduğu düşüncesidir. Bu nedenle hikâye, bu payın inkâr edilmesi ve benliğin kötülükten tenzih edilmesini sağlayacak bir tarzda inşa edilir.

Hikâyeleştirme girişimlerinin baskısı, bilimsel ve entelektüel araştırmalarda da kendini göstermektedir. Bilimsel ya da entelektüel analiz adı altında karşımıza çıkan metinlere hâkim olan söylemlerin satır aralarına sızmaya çalışır. Öyle ki zaman zaman yapılan değerlendirmeler arasında hikâyeleştirme niteliğinde olanlar, derine inmek ve öze dokunmak isteyen sahici ve fakat rahatsız edici analizlerin önünü keser; konuyu dağıttığı, ‘esaslı kaçırdığı’ ve detaya boğduğu gerekçesiyle onları ötekileştirir. Söylem düzeyinde yaşanan adı konmayan bu rekabet benlikte, kendini eleştiriye açmak isteyen ile koruma altına almak isteyen iki karşıt eğilimin çekişmesinden başka bir şey değildir. İyi niyetli ve yenilenerek güçlenme amacı güden okumalar, tutucu söylemlerin oluşturduğu güçlü bariyerlerle karşılaşır. 15 Temmuz’un üzerinden bir yılı aşkın bir süre geçtikten sonraki mevcut tablonun paradigmatik ve problematik özeti böyledir.

Bu iki eğilimi somutlaştırmak adına iki örnek üzerinde durulabilir. 15 Temmuz sonrasında, darbe girişimi gecesinde yaşanan çatışma ve operasyonlara dair menkıbelerin anlatılmaya başladığı görülmüştür. Belirli dinî çevreler, darbe girişimi gecesinde savaş araçlarının ve silahların, manevî liderleri tarafından bozulduğunu ve çalışamaz hale getirildiğini söylemeye başladılar. Bu tutum, darbe girişiminin önlenmesi ve püskürtülmesindeki eşsiz toplumsal başarıyı, kendi manevî güç ve tasarruflarına bağlama arzusu taşıyan dinî çevrelerin yeni bir iktidar alanı oluşturma girişimidir. Bu girişim, milletin kendini boyunduruk altına almayı amaçlayan saldırgan

ve işgalci güçlere karşı sergilediği cesur ve fedakâr mücadelesine manevi bir derinlik ve teyit sağlaması açısından sempatik ve anlamlı bulunabilir. Ancak millet iradesinin yanlış okunması, yeni ve tehlikeli gnostik hiyerarşileri oluşturması, milletteki çeşitliliği görmezden gelmesi ve sağlıklı bir sosyal teorinin geliştirilmesine engel olması bakımından problemlidir. Zamanla belirli kesimlerin kendilerini dışarıda ve öteki gibi hissetmesine yol açabilme riski taşımaktadır.

Yukarıda tasvir edilen süreci, 15 Temmuz sonrasında ülkemizde dinî grupların konuya yaklaşımları ve geliştirdikleri söylemler üzerinde doğrulamak mümkündür. 15 Temmuz’u izleyen birkaç ay boyunca toplumda hâkim olan cemaat ve tarikatlara yönelik eleştirel hava dağılmış, özellikle tarikatlar, kısa süre içinde meşruiyet tartışmalarını aşarak daha güçlü bir konum elde etmeyi başarmışlardır. Yine kökü dışarıda (yöneticileri ABD’de yaşamaktadır ve ABD vatandaşıdır.) olan bir dinî grubun 15 Temmuz üzerinden bir yıl bile geçmemiş iken büyük bir özgüven ile İlahiyatları ve Diyanet’i hedef alması, TV, internet medyası, gazete aracılığıyla hedef seçilen isimlere yönelik itibarsızlaştırma kampanyası düzenlemesi ve işin en dikkat çekici yanı başarılı olması, sorunu FETÖ ile sınırlandırmanın yanlışlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Görmezden gelinen konulardan biri de Türkiye’de din-siyaset ilişkileridir. Siyasetin geçmişte izlediği yolun tutarlılığını ve ahlâkiliğini tartışmak, ülkemizdeki yaygın siyaset anlayışı açısından imkânsız bir ufuktur. 15 Temmuz konusunda AK Parti’ye yönelik olarak iki temel eleştiri geliştirilmiştir. İlki; geçmişte Gülen Cemaati ile olan ilişkisi ve ona sağladığı desteklerdir. İkincisi ise; 15 Temmuz darbe girişimi sonrası başlatılan so-ruşturmalarda darbe girişiminin siyasî ayağının ortaya çıkarılmaya çalışılmaması, en azından bu konuda isteksiz bir tutum sergilenmesidir.

İlk eleştiri, aslında tümüyle siyaset kurumuna yöneltilmesi gereken bir eleştiridir. Yaklaşık 60 yıldır faaliyet gösteren, gizlilik, takiiye ve tedbir yöntemleriyle her dönemde özellikle de krizlerden kazançlı çıkmayı başarmış bir örgütlenme olan FETÖ’nün, sol ve Kemalist oluşumları daha ‘iyi yönettiği’, İslâmcı kökenden gelen kişi ve kurum yöneticileri ile daha çok

sorunlar yaşadığı söylenebilir. F. Gülen’in dindar, muhafazakâr ve İslâmcı liderlere ve hareketlere yönelik özel nefreti bilinen bir gerçektir. Bir kez olsun yanılıp da müslümanların sempatisini kazanacak bir duruş sergilememiş, daima müslümanları eleştiren bir söylem kullanmıştır. Mavi Marmara ve Filistin meselesinde adeta İsrail muhibbi gibi davranmış, Siyonistlerin katliamlarını ısrarla görmezden gelmiştir. Buna karşılık kendisine yardımı dokunan sol liderlere olan sevgi ve saygısını açıkça dile getirmiş, imkân bulduğunda şefaathaklarını onlar için kullanmak istediğini belirtmiştir.

Dolayısıyla Türkiye’de son 60 yılda kurulmuş hükümetlerin tamamının şu ya da bu düzeyde bu örgütün güçlenmesine ve devlet içinde kadrolaşmasına yardımcı olduğu iddiası daha doğrudur. Bu açıklama Gülen cemaatinin güçlenmesinde AK Parti’nin payını ortadan kaldırmaz. Bu nedenle dindar ve muhafazakâr bürokrat ve yöneticilerin özeleştiriyapmaları ve yanlışlarını telafi etmeye çalışmaları, kamuoyu tarafından beklenen sosyal-siyasî bir görevdir.

Türkiye’de FETÖ konusunda kamu ve sivil toplumda öne çıkan tutumları incelerken, sadece 15 Temmuz 2016 sonrasına odaklanmak sosyal bilimler perspektifi açısından tutarsız ve eksik bir yaklaşımdır. Siyasal iktidarın ve yargı camiasının, yürütülen OHAL soruşturmaları için bir ölçüt olması bakımından tespit ettiği tarihlendirmeler, politik ve hukuksal anlamda anlamlı ve geçerlidir. Oysa sosyal bilim açısından bakıldığında, konunun sınırları daha geniştir ve kökleri de daha eskilere uzanır.

FETÖ konusunu ele alırken politik ve hukuksal gerekçelerle çizilen sınırlar, bilimsel araştırmalar açısından mutlak değildir. Kötülüğün tarihinin ve tanımının gerçek bir açıklamasına ulaşmayı amaçlayan dürüst bir çalışma, kötülüğün ‘iyilik’ olarak anıldığı dönemlerde yaşananların portresini ortaya koymaya çalışır. Bu nedenle FETÖ’yü anlamaya çalışan bir yaklaşım, onu var eden, mümkün kılan, katkı sağlayan, meşrulaştıran tüm toplumsal ve tarihsel faktörleri de içine alan bir anlama çabası içine girmektedir. Bu yapılanmayı incelerken onu mümkün kılan değerleri de anlamaya çalışır. Bu aşamada siyasal ve toplumsal kimliklerin kendilerini meşrulaş-

tırmak, vurgulamak ya da temize çıkarmak amacıyla başvurdukları söylem ve davranışlara, ancak araştırma ve inceleme konusu olarak bakar.

Örneğin sorunu, sadece FETÖ'nün kötülük imparatorluğunun hikâyesi olarak okuyan, diğer toplumsal aktörleri belirsizleştiren ya da ancak mağdur statüsü ile onları söyleme dahil eden yaklaşım, özünde bir politik apolojidir ve gerçekleri gözden kaçırmanın yanında yapısal sorunların yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır.

Nitekim yukarıda yapılan yönlemsel tartışmanın dikkat çektiği sorunlar, FETÖ'ye dair yaklaşımlarda görülmektedir. Sözgelimi 15 Temmuz öncesi çalışmalarda Gülen Hareketi'nin Yeni Nurculuk Hareketi olarak nitelendiği ve bu ilişkilendirmenin çok da eleştiri almadığı bilinmektedir. Ancak 15 Temmuz'dan sonra Fetullah Gülen ile Said Nursî arasında önceden kurulan ve sessizce onaylanan tüm ilişkilendirmeler bu kez kesin bir dille reddedilmeye başlandığı gibi, FETÖ'nün diğer Nurcu gruplarla bir ilgisinin olmadığı, hatta onları baskı altına aldığı söylemi öne çıktı. Şüphesiz toplumsal olgu ve süreçlere dair okuma ve anlama girişimleri mutlak değildir ve zamanla da yeni gerçekler keşfedilebilir. Ancak okuma ve yorumlama girişimlerinin, tek belirleyen olarak siyasal konjonktür tarafından belirleniyor olması, FETÖ sorununa dahil edilmesi gereken yapısal ve ciddi bir sorundur.

FETÖ araştırmalarında öne çıkan yaklaşımların dayandığı temel tezleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. FETÖ, Sünniliğin ve yaygın din anlayışımızın doğurduğu hastalıklı bir sonuçtur.
2. FETÖ tarihsel, kültürel ve dinî geleneklerimizle ilişkilendirilemeyecek nitelikte oldukça ayrıksı bir yapılanmadır.
3. FETÖ, politik bir sorundur ve bu nedenle din eksenli teolojik çalışmaların, sorunun tanımlanmasına ve çözümlenmesine sağlayacağı katkı oldukça sınırlıdır.

4. FETÖ, küresel güçlerin ülkemize ve İslâm dünyasına yönelik uluslararası çok boyutlu bir operasyonun ince kurgulanmış bir aparatıdır.
5. FETÖ'yu üreten ve yönlendiren aklın zaman ve mekân algısı bizimkinden farklıdır. Teolojik ve stratejik açılardan milenyum ölçeğinde planlamalar yapan kararlı, tutarlı ve sürekli bir akletme tarzı ile karşı karşıyayız. Ve yaşanan süreci anlamak için kısa vadeli, sınırlı ve yoğun algılama tarzımızı yeniden yapılandırmak zorundayız.

Gnostik Okuma ve Sınırları

15 Temmuz sonrası süreçte akademik ve entelektüel piyasada hızlı biçimde bir FETÖ literatürü oluştu. Bu literatürün önemli bir bölümü örgüt liderinin kişilik yapısı, düşünceleri,⁶⁶ eserleri, ilişkileri ve faaliyetleri hakkındadır.⁶⁷ Örgütün tarihi, gelişimi, kurumsallaşması ve devlete ve sivil kurumlara sızma süreci üzerine de ciddi bir birikim oluşmuştur. Ancak örgütün ideolojisi ve hedeflerini gerçekleştirme politikaları üzerine yapılan analizler daha geriden gelmektedir. Bunun bazı nedenleri üzerinde durulabilir.

İlk olarak, bu türden analizlerin daha uzun süreli ve derinlikli ortak çalışmaları gerektirmesidir. Dinî araştırmalar bağlamında konuşursak, ilahiyat bilimlerine ve ilahiyat birikimine bilimsel ve eleştirel bir gözle bakma cesaret ve donanımına sahip uzman ve akademisyenlerin görev alarak bu konuyu tüm yönleriyle ortaya koymak için çalışmaları sağlanmalıdır. Ayrıca sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla işbirliği yapmaksızın sorunun sınırlarını ve içeriğini tanımlamak mümkün değildir. Bu sinerji için gereken ortam, selefilik çalışmaları bağlamında ortaya çıkmış olup 15 Temmuz sonrası süreçte zirve yapmıştır. Burada donanımdan ve bilimsel birikimden daha değerli başka bir şey vardır ki o da düşünme ve değerlendirme cesa-

66 Mustafa Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek: FETÖ*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 46-57, 301-316

67 Örneğin bir komisyon tarafından hazırlanan *FETÖ-Örgütlenmiş Din İstismarının Tahlili* adlı kitapta F.Gülen'in kişilik yapısı ile teolojisi arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. *FETÖ-Örgütlenmiş Din İstismarının Tahlili*, TDV Yayınları, Ankara 2017.

retidir. Bunun temeli toplumsal ve politik özgürlüklerde saklıdır. Gerek selefi radikalizm gerek FETÖ (özellikle de o, çünkü devlet imkânlarını kullanabilecek aşamaya gelerek bir korku ve kumpas imparatorluğu kurabilmiştir.) kendine karşı koyan herkesi tehdit eden ve zarar veren bir güce ulaşmışlardı. O nedenle selefilik ve F. Gülen hareketinin eleştirel yaklaşımla ele alınması, bireysel inisiyatifleri aşmakta, kurumsal destek ve yardımlara ihtiyaç duymaktadır. Nitekim Gazzâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye* adlı eserini, Nizâmülmülk'ün teşviki ve halifenin isteği üzerine yazmıştı.

İkinci olarak, yaşanan büyük krizlere rağmen din-devlet-toplum ilişkilerinin sorunlu olarak sürdürüldüğünü fark eden düşünürlerin, krizi yüzeysel ve kısmî olarak tanımlamaya yönelik resmî tutumlar karşısında sergiledikleri isteksizliktir. Entelektüel düşünüş biçimi, doğası gereği sorunları tüm boyutları ile ele alma eğilimindedir. Sorunların yüzeysel, parçacı ya da geçici kavramlarla araştırılmasından rahatsızlık duyar. Bu nedenle 15 Temmuz sonrasında oluşan sorgulayıcı havanın korunamaması, aksine tuhaf biçimde yeni tür karadeliklerin oluşmaya başlaması entelektüel cesaretin kırılmasına ve katkısının sınırlı kalmasına yol açmış olabilir. Oysa Türkiye'de sosyal bilimler alanında ülke ve bölge sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilecek önemli bir birikim bulunmaktadır. Önemli olan bu birikimin özgürce ortaya çıkacağı güven ortamını oluşturmaktır.

F. Gülen örgütü üzerine yapılan çalışmalarda örgütün ezoterik ve gnostik yapılanmasına dikkat çekilmektedir.⁶⁸ Örgütün dışarıya sızdırmayan içe dönük yapılanmasını anlamak amacıyla bazı benzetmeler yapılmaktadır. Doğu'dan ve Batı'dan benzer örgütler tekrar hatırlanmıştır. Örneğin Cizvitler, Opus Dei tarikatı, Moon tarikatı, Haşhaşiler gibi gizemci ve şiddetli bir yöntem olarak kullanan örgütlerin yapılanmaları ve çalışma tarzları ile FETÖ arasında bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır.⁶⁹ Bu yöntem konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlar sağlayabilir. Toplumsal yapımıza etki etmiş, yerel değerleri çok iyi kullanmış en azından belirli bir kitleyi kendisine bağlamış olan bir yapının gerçek yüzünü görmek için,

68 Hilmi Demir, *Gülen Örgütü-Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi*, Ay Yayınları, İstanbul 2017.

69 Mahmut Aydın, *FETÖ'nün Uluslararası Kodları-Cemaatten Terör Örgütlüğüne*, Eski Yeni Yayınları, Ankar 2017, s. 15-29

benzer türden başka bir yapının anlatılması ve karşılaştırılması bir ayna görevi görebilir.

Yine başka bir araştırmada ‘günümüzde söz konusu harekete benzeyen örnekler var mıdır?’ sorusu sorulmakta ve Pakistan coğrafyasında faaliyet gösteren Tahiru’l-Kadrî hareketi üzerinde durulmakta, ülkemizde pek bilinmeyen bu hareketin tarihsel gelişimi, teolojik ilkeleri ve çalışma yöntemleri hakkında bilgiler verilmektedir. Tarihten ise Muhtar es-Sakafî, Karmatî, Haşhaşî hareketleri ve Fatımîler örnek verilmektedir.⁷⁰ Bu hareketler ile FETÖ arasında mehdîci yaklaşım ve Bâtınîliğe yaslanma ortak paydaları üzerinden bir ilişki kurulmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere bu tarz yaklaşımlar İslâm dünyasındaki benzer yapılanmalara dikkat çekmesi ve uyarması bakımından değerlidir. Ancak dinî ve toplumsal yapımızda aksayan ve benzer savrulma potansiyelleri taşıyan sorunlu yapılanmalardan dikkatleri kaçırdığı için bir noktadan sonra sakıncalı bile olmaktadır.

Ancak abartıldığında bu yöntemin de bazı sakıncaları olduğu görülmektedir. Başta gelen sakıncası, krizin ötekileştirilmesidir. Bize ait sorunların, tarihimizde ve sosyolojimizde yer alan nedenleri bulunmaktadır. Neden-sonuç ilkesi işletildiğinde, krizin anlaşılmasının bir kimlik özeleştirisine ve davranış sorgulamasına götürmesi kaçınılmaz olacaktır. Oysa aktörlerin (buradaki örnekte F. Gülen ve örgütü) yabancı yapılanmalarla özdeşleştirilmesi, ortaya çıkan sorunun ve yaşanan felaketlerin bizdeki nedenlerinin örtülmesine neden olacaktır. Bu yöntem, geçici bir rahatlatma ve arınma duygusu sağlayabilir ve insanların buna ihtiyaçları olduğu anlaşılabilir bir durumdur. Ancak benzer kriz ve felaketlerin yaşanmaması için gerekli olan içe bakış ve yakıcı eleştiri yapılmadığı sürece, bu yöntem bir kendini aldatmaya dönüşecektir. Bir milletin hayatında bu tarz kimlik kurucu ve koruyucu yöntemlerin yanında, eleştiri ve düzeltme mekanizmalarının da işletilmesi gerekir.

Gnostiklerin birbirine benzemesi düşünüş ve inanış tarzlarından kaynaklanmaktadır. İktidara ve topluma karşı mücadele veren gizemli yapıların, benzer kavram ve yöntemler üretmiş olması normaldir. Bunlar arasında organik bağ bulunması gerekmez. Keza Cizvitler, Opus Dei tarikatı ve

Haşhaşîler ile FETÖ arasında pek çok benzerlik bulunabilir. Anakronizme düşmeden ve tarihsel olayların tikel karakterlerini kaçırmadan yapılacak benzetme ve karşılaştırmalar ufuk açıcı ve uyarıcı olabilir. Bize karşı çalışan gnostik ve bâtinî hareketin nasıl çalıştığının ve hangi ortak kavramları kullandığının sergilenmesi, bu mekanizmaya karşı bir direnç sağlayacaktır. Ancak ihtiyaç duyduğumuz farkındalık, zaman ve mekân olarak çok uzak gnostik hareket ve ilişkilerle oyalanmakla sağlanamayacaktır. Gazzâlî'nin Bâtınîler'in tevillerini kastederek dile getirdiği 'onların oyunları usta sihirbazların büyüleri gibidir.' benzetmesini hatırlarsak, dinî kavram ve değerlerin istismar edilmesine karşı direnç sağlayan bir din eğitiminin ne kadar kritik olduğu bir kere daha anlaşılır. Yaşanan krizin özünde, dinin dine karşı kullanılması sorunu yatmaktadır. 1970'li yılların zihniyet yapıyla olaya bakarak sakin, dindar ve teslimiyetçi nesiller yetiştirilmesini savunmak, onca yaşanan olaydan hiçbir şey anlamamak demektir. Tekrar vurgulanmalıdır ki, karşımızdaki sorunu dine karşı dinsizlik, bilgiye karşı cehalet olarak tanımlamak olayın özünü kaçırmaktır.

Cehalet Argümanının Geçersizliği

Cumhuriyet döneminde din ile ilgili sorunlar yaşandığı zaman yönetici elit tarafından otomatik olarak dile getirilen bir eleştiri ve tel'in söylemi vardı. Halkın cahil ve anlayışsız olması, istismarcılar tarafından kolaylıkla aldatılması, hiç okumaması vb. türünden düşüncelere dayanan bu söylem, açıktır ki aydınlanmacı bir dünya ve toplum görüşüne dayanmaktaydı. Ahlâkî çelişkileri bir yana, bu bakış açısının en sorunlu yanı, aşağıladığı halkın sahip olduğu bilme ve görme biçiminden habersiz olmasıydı. Zayıf temelli seçkinciliklerinden kaynaklanan önyargılarından örülmüş duvar, halktan çok kendileri için bir sınır ve perde olmuştur.

Toplum ve insan ile ilgili gafletin, özellikle de yönetim ve karar mercilerinde bulunanların sergiledikleri kısırlığın sosyal ve tarihsel karşılıkları bulunmaktadır. Sosyal telafi mekanizmaları devreye girmekte, iyi çalışmayan unsurun ya da organın yerine alternatifi ikame edilmektedir. Keza toplumuna yabancılaşan bir yönetici ya da aydın, insanların kendilerine uygunlarını bulması ya da yetiştirivermesi karşısında yaşadığı şaşkınlık ve

öfkeyi yönetmekte zorlanmaktadır. Kaybedenler kulübünün de menkıbele-re ve hikâyelere ihtiyacı vardır.

FETÖ konusunda en son söylenecek ya da hiç söylenemeyecek söz, cemaatin/örgütün insanların cehaletinden yararlanmış olduğudur. Cehalet argümanı kadar, bu meselede zayıf, yetersiz ve yanıltıcı başka bir argüman olamaz. Burada bir eksiklik yoktur, abartma, fazlalık, şişirme, vurgulama vardır. Kısacası yanlışlık ve kötülük, eksiklikten çok fazlalıktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle F. Gülen yapılanmasını anlamaya çalışırken kullanılması gereken kavramlar özel bilinç oluşturma, yabancılaştırma, spesifik yorum ve tevil yeteneği geliştirme stratejileridir.

F. Gülen yapılanması içinde yer alan insanlar, cahil ve bilgisiz oldukları için değil, eğitilmiş ve motive oldukları için ‘böyle’ davranmaktadırlar. Eğitimini aldıkları özel programı titizlikle uygulamaktadırlar. Dünyaya ve topluma yönelik bakışları, onların hakikat kavrayışlarından beslenmektedir. Seçilmiş ve kayırılıyor olma duygusu, keskin biçimde içinde yaşadıkları topluma ve coğrafyaya karşı onları yabancılaştırmaktadır. Öyle ki bir an bile dine, ahlâka ve hukuka aykırı davrandıklarını düşünmemektedirler.

Diğer yandan cehalet argümanını geçersiz kılan bir olgu da pragmatik eğilimlerdir. İnsanlar inanç sahibi olmak ve ahirette kazananlar arasında yer almayı arzu ederler. Bununla birlikte dünyada rahat, kazançlı ve başarılı bir hayat sürmek isterler. Bu açıdan bakıldığında insanın, hayatına uhrevî bir anlam katarken bile şu ya da bu düzeyde ilişkilerinde çıkarlarını gözettiği söylenebilir. FETÖ yapılanmasına katılan ya da destek veren insanların din ve dünya görüşleri bir yana çıkarlarını sağlama almak üzere örgütle bağlantıya geçtikleri görülmektedir. Ulusal ve küresel bir güç haline gelen, devlet ve toplumda kendine diğer dinî guruplara oranla görünür bir şekilde yer açan F. Gülen cemaati içinde yer alarak kendilerine imkânlar sağlamak ya da çocuklarının geleceğini garantiye almak istemiş olabilirler. Bu ihtimal Türk toplumunun değerleri ve devlet ile olan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda hiç de yabana atılmamalıdır. Hükümet ile örgüt arasında iplerin gerildiği ve çatışmaya başladığı süreçte devletin tepesinden gelen uyarılara karşı ağırdan alan bir tutum sergilemeleri de

kolaylıkla ihanetle tanımlanamaz. Geçmişte örgüt ile gönül bağı kurmuş olanların bir anda ilişkilerini kesmelerini beklemek pek de gerçekçi değildir. Zira kavganın nasıl biteceği sorusu, sadece örgüt üyeleri ve sempatanları değil, devlet bürokrasisi ve Ak Parti yöneticileri tarafından da merakla beklenen bir durumdu.

Sıradan insanlar için apaçık kötü ve zararlı olan şeyler, bâtinî/gnostik eğitimden geçmiş F. Gülen örgütü üyeleri için böyle algılanmamaktadır. Esasen gnostik savrulmaya maruz kalmış insanlarda görülen ‘gerçeğe yabancılaşma’ olgusunun uç örneklerini, F. Gülen örgütü üyelerinde gözlemlemek mümkündür. Aklın ve vicdanın yeniden yapılandırılması (daha doğrusu çarpık inşası demek gerekir.) olarak çalışan gnostik savrulma sürecini anlamak için, örgütün uyguladığı takiyye ve tevil yöntemlerinin incelenmesi gerekir.⁷¹

15 Temmuz darbe girişiminde, yaptıkları işin ne olduğunun bilincinde olan ve bilerek buna katılan FETÖ’cü asker ve sivillerin kendi toplumlarına karşı bu denli düşmanca davranabilmiş olmaları sıradan zihinleri de uzmanları da şaşkınlık ve dehşete sevk etmektedir. Bu ihaneti ve yabancılaşmayı mümkün kılan tevil mekanizmasının işleyişi incelendiğinde, gnostik-bâtinî zihin yapısının sonsuz derecede esnek, kaypak ve denetimsiz meşrulaştırma potansiyelinin özel bir yönlendirmesi ile karşılaşılmaktadır. 15 Temmuz sonrasında pek çok çevrenin dinî ve siyasî hayatta açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin hâkim olması yönündeki çağrısı ortak vicdanın ve aklın bir sesi olmuştur.

Müslümanlar uzun bir zamandır geçmişe, tarihe ve geriye bakarak yaşamaktadır ve geriye dönük/bağlı/bağımlı olmanın tıkanmışlığı içindedir. Bir gelecek tasavvuru inşa edememiş olmanın tıkanıklığı, dinî benliği rahatsız etmektedir. Tam da bu noktada FETÖ, fütürist bir söylemle ortaya çıkarak bu birikmiş potansiyeli somut bir projeyle birleştirmiştir. Artık tarihte yolunu kaybetmiş bir yolcu gibi yaşamak caiz değildir! Bir hedef, canlı ve başarılı organik bir topluluk ve gösterilebilir dünyevî başarılar eşliğinde somut bir varoluş imkânı sunulmaktadır. Fütürist özelliğini mehdi

71 Takiyye ve tedbirin F. Gülen örgütü tarafından nasıl kullanıldığı ile ilgili olarak bkz. Mehmet Evkuran, *15 Temmuz Üzerine Düşünceler*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2017, s. 36, 45, 48, 49.

inancından elde eden F. Gülen örgütü, bağlılarını motive etmek amacıyla bir ‘dünya krallığı’ inancını gizli ve açık biçimde işlemiştir.

Bu noktada ‘FETÖ, mehdi inancını istismar etmiştir.’ sözünün sahiciliği kalmamaktadır. Ortada çok çekici ve karşı konulması imkânsız, adeta ‘kullanılmak için yalvaran’ bir mit vardır. Diğer yandan kurtuluş, arınma ve kendini gerçekleştirme arzusuyla yanıp tutuşan kitle hazır kıta beklemektedir. Teolojik devşirmenin gerekleri oluşmuş ve bir arz-talep mekanizması oluşmuştur. Böylece çevrim tamamlanmakta ve mekanizma tarihsel koşullara uygun olarak kurulmaktadır.

15 Temmuz sonrasında mehdi inancının, kutsal kurtarıcı ve seçilmiş topluluk tasavvurlarının sorguya açılması beklenen bir durumdur.⁷² Ancak mevcut din anlayışının yapısal kurgusu sağlamdır ve sorgulamayı pasifize edecek tutumları geliştirmekte gecikmemiştir. Mehdi inancının, itikadın ayrılmaz bir parçası olduğuna inanan dinî gruplarda, sahte mehdinin deşifre olduğu ve gerçek mehdinin önünün açıldığı düşüncesi canlandı ve yeni bir heyecan inşa edildi.

FETÖ’nün topluma verdiği zararları anlamak için onun ürettiği insan tipinin temel özelliklerini fark etmek gerekir.⁷³ Örgüt ‘dinî bir cemaatmiş gibi’ davranırken toplumda oluşan izlenim, onların çekingen, duygusal, kırılgan, mahcup kimseler olduğu, çevreye zarar verme niyet ve güçlerinin olmadığı yolundaydı. Ancak 15 Temmuz’da sahaya çıkan canavar, FETÖ kişinin, uzun yıllar özenle imal edilen, suskunluğu ve uysallığının ardında dehşet verici bir kini besleyen son derece hesabî bir kişilik yapısıyla karşı karşıya olduğumuzu gösterdi.

FETÖ’nün yetiştirdiği insan tipinin kendine ait bir hayatı yoktur. Evliliği, işi, kazancı, kararları kendisine ait değildir. Karşınızda konuştuğunuz kişinin tuhaf üslubu ve yapmacık davranışları, aslında orada olmayan bir insana hitap ettiğinizi hissetmenize neden olur. Kendi sesi ve iradesiyle evet ya da hayır demez. Kesin konuşamaz. Edindiği takıyyeci yaşam biçimi ve tevilci düşünüş tarzı, gerçek bir diyaloga izin vermemektedir.

72 Kolektif, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet*, KURAMER, İstanbul 2017.

73 Bkz. Evkuran, *15 Temmuz Üzerine Düşünceler*, s. 39, vd.

Çünkü o, kendi cüz'î iradesini, örgütün, daha doğrusu F. Gülen'in liderinin küllî (acaba küresel irade mi demelidir?) iradesi içinde huşu ile eritmiştir. Örgüt ise, tıpkı Hasan Sabbah'ın ya da Şah İsmail'in hedef ülkelerde geçen ve sahiplerine biat toplayan, her türlü yerel değer ve zaafı kullanan dâileri/propagandacıları gibi çalışmıştır.

15 Temmuz sonrası süreçte ortak toplumsal akılda ortaya çıkan hassasiyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Vatan kavramı yeniden keşfedilmiş/kesbedilmiştir. Milliyetçi ve muhafazakâr söylemlerde dile getirilen ve sanki tarih öncesinden haber veren kadim bir mevzu gibi gelmeye başlayan kavram, toplumsal bir refleksle yeniden kesbedilmiştir. İslâmcılık ve vatan ilişkisi uzun uzun konuşulması gereken bir konudur. Şimdilik şunu söyleyebilirim: Vatani ancak bir ideoloji sayesinde sevenler, hesabî ve marazî tiplerdir. Yaşadığı ülkeyi sevmek için bir ideolojiye ihtiyaç duymayan, ideolojik açıdan 'tasnif dışı' bireylerin varlığını mahcubiyet içinde kabul ettik. Hangi ideolojiye inanmış olursa olsun insanlar, inançlarını ve kültürlerini yaşayabilmek için özgür bir ülkeye ihtiyaç duyarlar. Vatan ve ülke, her türlü ideolojinin üzerinde, değeri ve önemi 'apaçık' kavramlardır. Halihazırdaki ideolojilerin kifayetsizliği ifşa oldu. Sekülerler çağdaşlığı, milliyetçiler millî değerleri, dinciler de ahlâk ve maneviyatı tüketti. Bunun nedeni hepsinin de bir ideolojinin büyüme kapılmış olmalarıdır. Hepsine hükmeden daha büyük bir büyü çıktı, küresel hipnoz hareketi olarak da nitelenen FETÖ, masum görünen diğer hipnoz türlerinin de deşifre olmasını sağladı. Milliyetçi ideolojiyi benimsemeksizin de vatan seviyormuş; 'dinci ya da dindar' olmadan da ahlâklı ve fedakâr olunabiliyormuş.
2. Dinin doğru anlaşılmasının sadece dinî ve uhrevî bir mesele değil, dünyevî bir problem olduğu anlaşılmıştır. Yaşadığımız coğrafyamızda din politikaları, toplum teorilerinin ve siyaset kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Bu, her iş ve eylemin dinî referanslara dayandırılması demek değildir. Her dindarın en te-

mel arzusu, inandığı dini, kaynaklarına uygun biçimde doğru anlamak ve yaşamaktır. Liberal yaklaşıma göre, bu talebin devletin kontrolü dışındaki sivil alanda karşılanması gerekir. Uzun vadede bu gerçekleşebilir. Ancak 15 Temmuz olayı, konunun bu tarzda ele alınmasının toplum ve devlet için de çok yönlü yıkıcı sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Gerçi FETÖ örneği, sivil oluşumun topluma galebe çalması ve rehin alması olayı gibi okunamaz. Aksine sivil toplumda devşirilen gücün zamanla devlet otoritesine şerik olmasıdır. Devlet teorisi ve pratiğindeki sorunlar ekseninde okunması gereken bir probleme dönüşmüştür. Kökü dışarıda olan bu hareketin nasıl olup da toplumu ve devleti sarsacak düzeyde onlara sirayet ettiği ‘üst akıl’ ya da ‘dış mihrak’ teorileriyle açıklanırvermesi kolaycılıktır. Dindar kesimlerin, kendilerini ülkelerine yabancılaştıracak ve onları vatansız bırakacak, özünde siyasî olan din anlayışlarına karşı da bir duyarlılık geliştirmeleri zorunludur.

3. Dinin doğru anlaşılması dindar olmayan kesimlerin de problemidir. Zira toplumsal bir kurum olan dinin doğru anlaşılması, onların hayatlarını da etkileyecektir. Din, çarpık yorumların yönlendirmesiyle her an siyasal bir güce ulaşarak tüm bir topluma tahakküm etme potansiyeli taşımaktadır. Dinî bir inanç taşımasa bile insanların aynı ülkede yaşadıkları dindarların dünyasını tanımaması, özgür ve açık bir toplum yolunda onlardan beklentilerini net biçimde dile getirmeleri toplumsal uzlaşi için vazgeçilmezdir. Onlar belki farkında değiller; ancak dindar olmayanları hesaba katan dindarlıklar, dinin daha esnek ve barışçıl bir kurum olmasını sağlayan en önemli etkenlerdendir.

Sonuç

Hakikatin sivil yüzüyle tanışmaya hazır olmak gerekir. Hakikat tartışmalarını çok politik düzeyde sürdürüyoruz. Hakikat özünde sivildir. Şu oldukça haklı görünen gerekçelerle politize etsek de gerçekte hakikat devletten çok topluma ait bir kavramdır. Tarih boyunca hakikati politize etmek, güncel iktidar mücadeleleri arasında aşınmasına, yıpranmasına,

itibarsızlaşmasına yol açmıştır. Hakikatin dünyevî amaçlar doğrultusunda terörize edilmesi, onun ancak olağanüstü ve kesintisiz güç ve otorite kullanımıyla ayakta tutulabileceği düşüncesini güçlendirir. Bu ise toplumsal alanda iktidarın daha da otoriterleşmesini ve her şeyi kendine boyun eğdirmesini meşrulaştırmaktadır. Hakikat-iktidar özdeşliği, insanlık tarihinde görülen acımasız ve baskıcı yönetimlerin düşünsel arka planını oluşturmuştur. Hakikat terörü, iktidarın ürettiği *de facto* bir sorundur. Farklı hakikatlerin amansız biçimde bastırıldığı ve alternatiflerin sert biçimde yok edildiği süreçlerin sonuçlarına hazırlıklı olmak gerekir.

Dogmatizm kıyamete kadar devam etmez. Çünkü iktidar ilişkileri sabit değildir, zamanla değişip dönüşür. Hakikati tanımlayan somut politik örgütlenme dağılınca, hakikatin denklemi de değişir. İkinci olarak, insanlarda yer alan sağduyu ve gündelik hayatın somut bilgeliği, politik söylemin yarattığı sanal dünyaya tam olarak dahil olmayı engeller. Bu nazik süreçte politik ve etik aylaklık, ahalinin iktidara yönelik öne çıkan davranışlarındandır. Geleceğin iktidarı, muhalefet kimliğinde oluşmaya başlar. Tarihsel ve politik hayattaki neden-sonuç ilişkilerini iyi analiz eden ve kültürel hayatın kırılğanlığına dikkat eden esnek ve öngörülü bir bakış açısını elden bırakmamak gerekmektedir.

İktidar alanında yaşananlar düşünce dünyasında da karşılığını bulur. İktidara aşırı duyarlı toplumlarda, kültürel hayat siyasal hayatın bir gölgesi gibidir. Sistemli filozof ile sofistin birbirlerine çok uzak olmadığı gibi nihilizm de dogmatizmin peşi sıra yürür. Tökezlediği anda tepesine çıkar. Hakikat terörüyle başlayıp hiççiliğe uzanan sarmalın çalışma tarzının ve sonuçlarının farklı olması için özel bir neden bulunmamaktadır.

Tam da FETÖ ile ilgili bir çalışmada sivillğe vurgu yapan bir yaklaşım aykırı ve tuhaf görünebilir. Zira FETÖ sivil toplumun tüm imkânlarını kullanmış, sivillikten kaynaklanan gücü ve sermayeyi ulusal ve küresel politik düzlemlere kaydırmış/aktarmıştır. Ancak tam da bu nedenle sivillğe önem vermek gerekmektedir. Devlet-toplum ve din ilişkilerini yeniden düzenlemek, toplumu güçlendirmek, sivil olanın resmî olanın altında sürekli vesayetine son verilmelidir.

Kendimizle yüzleşmeye hazır olmamız gerekir. Yüzleşmenin elbette bir yolu ve adâbı vardır. Çocukların küçük yaştan itibaren güçsüzlüklerini belli etmemek ve daima güçlü görünmek üzere yetiştirildiği bir toplumda oluşan kimlikler ‘delikanlılık’ hastalıklarıyla malûldür ve hatalar kolaylıkla kabul edilmez. Bu nedenle eleştirîl düşünmenin insan hayatı için çok değerli ve kaçınılmaz bir şey olduğunu kabul eden bir eğitim paradigmasının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Sadece devlet okullarının ve özel eğitim kurumlarının bunu vermesi yeterli olmamaktadır. Toplumsal kültür de bunu desteklemelidir.

Kaynakça

- Aydın, Mahmut. FETÖ’nün Uluslararası Kodları-Cemaatten Terör Örgütlüğüne. Ankara: Eski Yeni Yayınevi, 2017.
- Demir, Hilmi. Gülen Örgütü-Ezoterik bit Kült Cemaatin Radikalleşmesi. İstanbul: Ay Yayıncılık, 2017.
- Evkuran, Mehmet. *15 Temmuz Üzerine Düşünceler*. Ankara: Eski Yeni Yayınevi, 2017
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Fedâihu'l-Bâtıniyye-el-Mustazhırî, (Bâtınîliğin İçyüzü)*. çev. Avni İlhan. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kolektif. İslâm Düşünce ve Geleneginde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Komisyon. FETÖ-Örgütlenmiş Din İstismarının Tahlili. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Komisyon. Gülen Yapılanması-15 Temmuz’a Giden Süreçte FETÖ’nün Analizi ve Tavsiyeler. İstanbul: İSAM, 2017
- Öztürk, Mustafa. *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek: FETÖ*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

1.3. MÂTÜRÎDÎ OLMANIN BEDELİ

Yrd. Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

“En tehlikeli insan tipi, az anlayan, çok inanandır”, bu söz bir Rus yazar olan Çehov’a ait. Bunun anlamı inanma ile akletme arasındaki hassas ayarı telmih ediyor. İslam dini özelinde bu ayarın doğru kurulması kişiye sahih itikad kazandırarak onu İslam’ın temel değerlerine bağlılığa götürürken ayarın bozulması akıl ve iradeyi baypas etmek suretiyle din üzerinden bir çeşit bağımlılık oluşturarak kişiyi inancının nesnesi haline getirebilmektedir.

Bilindiği gibi ülkemiz 15 Temmuz 2016’da çok acı bir tecrübe yaşadı. Bu olağanüstü ve acı tecrübe dinin anlaşılma biçimi üzerinden de okunabilecek bir süreçti. Bu menfur sonuca götüren pek çok parametrenin yeniden gözden geçirilme zorunluluğu doğmuştur ki sahih itikad anlayışının tevzii adına söylenecek pek çok söz de bu kabilden anlaşılmalıdır. İçinde farklı renk ve tonlarda pek çok dini argüman ve anlayışın melez ve karmaşık bir yapılanması olan FETÖ hareketi kısmen sünnî, daha çok tasavvufî, bâtinî, hurûfî ve ezoterik pek çok görünürlülüğün ortak yorumu olmuştur.⁷⁴ Bu anlayışta dinin en temel alanları olan ulûhiyet ve nübüvvet mevzuları ve bunlara muhatap olan insanın manevî kimyası bozulurak nasıl hakkaniyetsiz yorumlara tabi tutulduğu hepimizin malumudur. Bu itibarla bu toprakların insanların sahih itikad algısına kıvam katan Mâtürîdîliğin meseleye ışık tutan bazı başlıklarını ele alarak kendi insanı-

⁷⁴ Detaylı değerlendirme için bkz. Mustafa Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 95-179.

mızın ortaya çıkan tenakuzu görmelerine yardımcı olmak istiyoruz. Zira İmâm-ı Mâtürîdî itikâdî meselelerde ifrat ve tefritten uzak selim bakış açısıyla bu topraklarda hala bu rolünü taşımaktadır. Dolayısıyla Mâtürîdî olmanın da bu anlamda bir bedeli vardır.

Şüphesiz İslam dini temel öğretileri, elçisinin örnekliği ve tarihi tecrübesiyle insana dünya ve ahiret saadeti kazandırmayı hedefleyen bir hidayet kaynağıdır. Bu ulvi hedef; korunmuş ilahî bir metin ve müminlere kendi içlerinden örnek bir peygamberin rehberliği ile taçlandırılmış ve ihkam edilmiştir. Ne var ki geçen zaman içinde dini anlama ve taşıma pozisyonundaki insanın marifetiyle her zaman bu ideal seyir üzere devam edilememiştir. Bu aşına gerçeğin en temel marazları ise itikâdî alandaki sapmalar olarak görülmektedir. Zira dinin itikad alanı zarar gördüğünde bu zarar dalga dalga diğer alanlara da yönelecek, amellerin içini boşaltacak, ahlakı yozlaştıracak ve nihayet kişi ve toplumların dünya görüşlerini dinin temel hedeflerinden saptıracak bir seyre sokacaktır. İşte tam da bu noktada sorulması gereken doğru soru kanaatimize göre şudur: Nedir bu itikâdî problemlerin en belirleyici olanları ve doğru anlayış nasıl seyretmelidir?

İmâm-ı Mâtürîdî'nin konuya ışık tutan yaklaşımlarını üç temel başlıkta toplamak mümkündür. Aşağıda bunlar herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın işlendikten sonra sonuç bölümünde FETÖ'nün itikadımıza verdiği zararlara işaret edilip ilgili bağlantılar ve çıkarımlar ortaya konulacaktır.

Akıl nedir, vahiy nasıl anlaşılmalıdır?

Mâtürîdî itikadının en iddialı olduğu alanlardan birisi akıl-vahiy ilişkisidir dense abartı olmayacaktır. Mâtürîdî'nin akli itikad alanının temelini yerleştirirken gösterdiği kararlı tutum, vahyin de vazgeçilmezliği yorumuyla desteklenmiştir. İnsanın hikayesinin en başında onun cennette işlediği ilk günah deyim yerindeyse “insanca” bir gerekçeye dayandırılmakta ve bu fiil şeytana mutlak itaat anlamı taşımamaktadır. Şeytan, insanın içindeki merak duygusunu tahrik etmiş ve insan da bu iğvâya kapılmıştır. Şeytanın hilesinin zayıf olduğu beyan edilmiştir ki⁷⁵ onun bir şeyi

cazip ve süslü göstermesi ancak teşvik ve davet kabilindendir. Yoksa Adem ve eşi ona mutlak itaat göstermiş olsaydı Allah'ın vereceği ceza yeryüzüne gönderilmek kadar hafif olmayacaktı.⁷⁶ Burada bir yandan şeytanın insan üzerindeki nüfûzunun zayıflığı vurgulanarak insanın kendi hata ve günahlarını şeytan ile açıklamasının her zaman geçerli olmayacağı belirtilmekte, bir yandan da her türlü eksik ve gediğine rağmen insanın yine de hak ve hakikatin en iyi temsilcisi olduğu hatırlatılmaktadır.

Şu halde insanın mükellef kılınması, ilahi öğretisi için halife tayin edilmesi ve yeryüzü serencamı akıllı olmasının birer getirisi. Kendisi için meşakkatli olacağı ifade edilen dünya hayatında⁷⁷ akledeceği hususlar dünya menfaatleri (*el-menfaa fi 'd-dünya*) olduğu kadar âkibetlerin (*avâkıb*) ne olacağı da olmalıdır. Yani insan en temelde yüce ve üstün bir amaç için var edilmiştir. Bu üstün görevin gerçekleşmesi aklın kullanımıyla doğru orantılıdır. Akıllı olmanın manası onu kullanmaktan geçmektedir. Çünkü Kur'ân inkar edenleri sağır, dilsiz ve akletmez olarak tarif ederken bu ayet⁷⁸ Mâtürîdî'de "akletmezler", "akıllarını kullanmazlar" olarak anlaşılmıştır.⁷⁹ Kalplerin perdeli olması "tefekür ve tedebbürü terk etmek"⁸⁰ demektir, ki bu isabetli yorum insanının sorumluluğunu aklının fonksiyonlarıyla ölçmektedir. İnsanın aklını kullanmasının önünde zaman zaman engeller de olabilecektir. Bunlar bazen içerden bazen de dışarıdan gelebilmektedir. İçeriden arzular, zaafılar, ihtiyaçlar aklın önünde birer prangayken, dışarıdan da baskıcı çevre ve insanlar, yanlış eğitimler, akıl ve ahlak zemininden sapmış öğretisi ve gelenekler sayılabilir. Özellikle insanın baskın gelen arzuları, dünyevi emelleri ve elde etmek istediği lezzetler aklın ona açtığı gerçekler karşısında ciddi birer engelleyicidir. Böyle bir durum hevâyâ tâbî olmakla neticelenecektir ki bu noktada pek çok İslam aliminin hevâyâ aklın zıddı bir içerikte tanımladığı hatırlanabilir.⁸¹

76 İmâm-ı Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005, I, s.104-105.

77 Tâhâ 20/117.

78 el-Bakara 2/ 171.

79 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I, 208.

80 Mâtürîdî, a.g.e., I, 174.

81 Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn*, (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm 1408/1988 s.51; Râğıb el-İsfahânî, *Kitâbü'z-zeri'a ilâ mekârimi 'ş-şeria*, (nşr. Ebû Yezid el-Acemî), Kahire:

Aklın engellenmesi en ağır bedellerinden birini de dinin anlaşılmasında göstermektedir. Bu yolla uluhiyet anlayışından başlayarak aşağı doğru kör taklide, mesnetsiz itikada kurban gitmeyen hiçbir inanç umdesi kalmayacaktır. Mâtürîdî; düşünme insan tabiatında vardır ve insandan onu kullanmamasını istemek, asıl ve kendine mahsus tabiatını terk etmesini istemektir derken akletmeyi insandan ayırlamayan bir tabiat/süreklilik olarak görmüştür.⁸² İnsanca olan düşündürmek, şu halde içerden veya dışardan gelebilecek engelleyici unsurlar neticede ârızıdır, geçici görülmelidir. İnsan akletmeden vazgeçemez, geçmemelidir.

Kur'ân'ı Kerim'in kör taklide, inada ve cehalete katiyyen itibar etmediği bilinmektedir. Ehl-i kitaba ve inkarcılara iddialarında samimiyseler delillerini getirmeleri istenmiştir.⁸³ Buna mümasıl Kelam uleması da her hangi bir fikre veya inanca geçerlilik kazandırmanın yolu olarak delillendirmeyi esas almıştır. Mâtürîdî'de akletmenin bir neticesi olan istidlâl öylesine vazgeçilmez tanımlanmıştır ki buna itiraz edenin yine istidlâl ile itirazını gerçekleştireceği ifade edilerek meseleye ironi de katılmıştır. İstidlâl edenin zararlı çıkmasının düşünülemez olduğu ifade edilen bu mesaide kişi; ya zihnindeki müşkülünü çözüp imana kapı aralayarak dünya ve ahiret şerefine kavuşacak, ya istidlali netice vermeyecek, inkara düşecek ki bu durumda da ahirette cezayı hak etmekle beraber en azından dünyevi nimetlerden istifade edecek veya da istidlali neticesinde bu müşkülün çözülemeyeceği kanaati taşıyacak ve zihnen rahatlayacaktır.⁸⁴ Öyleyse doğru bir istidlalin insanı hakikate götüreceği noktasında bir şüphe yoktur. Özellikle dini konularda akıl yürütmenin zorunluluğu hususunda vakıadan hareket eden bir mantık güdülmüştür. İnsanların farklı din ve mezheplere girebildikleri, her birinin de seçtiği yolun en doğru yol olduğu temel kabu-

Dârü's-sahve 1405/1985, s.106.

82 J. Meric Pessagno, "Akıl ve Dini Tasdik Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Görüşü", (çev. A. Bülent Baloğlu-Adil Çiftçi), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, VIII, İzmir, 1994, s. 445.

83 (Ehl-i kitap): "Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahidin doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de." el-Bakara 2/111; "Allâh ile beraber başka bir tanrı mı var? De ki: "Eğer doğru iseniz delili getirin." en-Neml 27/64.

84 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-tevhîd*, (tahkîk ve ta'lik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İstanbul: İsam Yayınları, 2003, s. 209.

lünün olduğu bilinir. Bundan dolayı herkes kendisinin hak, diğer zevâtın bâtıl olduğu kanaatini taşımaktadır. Bu kanaatleri onlara verenler biraz da kendilerinden önceki atalarıdır. Peki insan taklit yoluyla takip ettiği bu yolda isabet edip etmediğini nasıl bilecektir? İstidlal yöntemini zorunlu kılan bu açıklama tahkîkî imanın zorunlu şartı olarak da anlaşılmalıdır.

Zaman zaman insanın tabiatıyla akli karar verme noktasında çelişebilmektedir. Örneğin aklın “kerih” dediğine insan tabiatı aynı hükmü vermeyebilir. Böyle bir durumda insanın tabiatı onun esaretine, aklın tercihi ise hürriyetine işaret etmektedir. Çünkü aklın hükmü tercih ve seçime dayanmaktadır, oysa tabiatının meylinde seçim ve tercih yoktur. İşte insanı insan yapan bu noktadaki duruşudur. Nitekim onun sorumluluğu da bu noktadadır. Mâtürîdî’nin düşünce sisteminde insanın sorumlu kılınmasının ayrı bir yeri vardır. Yaratılma gerekçesi olan “teklik”ten bahsedilirken, yaptığı şeyi bozan, var ettiğini yok eden bir zâtın hikmetli olamayacağı söylenmiş, insanın da yok olmak için değil mükellefiyet için yaratıldığı belirtilmiştir.

Mezheplerin iman tanımını onların dine dair hemen bütün düşüncelerine referanslar taşıdığı gibi muarızlarından farklılaştıkları noktalara da işaret eder. Örneğin Ehl-i sünnetin iman tanımının “iman; kalbin tasdikidir” şeklinde formülize edilmesi onların başta amelin imandan bir cüz olmadığı düşünceleri olmak üzere imana taalluk eden pek çok konudaki görüşlerine kaynaklık ettiği gibi Mûtezile ve Selefiyye gibi mezheplere göre farklarını da ortaya koymaktadır. Tanımdaki “tasdik” kavramı kalpte gerçekleşen katî itikad, kabulleniş olarak anlaşılmış, özellikle de tasdike mahal olan kalbe işaret edilmiştir. Mâtürîdî imanın kalbin bir eylemi olmasını çok manidar bir gerekçeyle açıklamaktadır. Mâtürîdî’ye göre kalp, insanın âzâlarının içinde zorlamaya gelemeyecek, tarassut altına alınamayacak, engellenemeyecek tek âzâdır. İmanda özgür iradenin ve katî duruşun en güzel ifadelerinden birisi de budur. İçinde şart ve pazarlık olmayan, riya ve gösteriş olmayan, ye’s ve korku bulunmayan mahal kalp olarak anlaşılmış ve iman adeta insanın en özgür eylemi olarak tarif edilmiştir.

En özgür âzânın en özgür eylemi olan iman bu keyfiyetiyle nasıl taklide ve sorgusuz sualsiz kabule dayanabilir? Mâtürîdî'nin bu soruya cevabı elbette olumsuz olacaktır. İçinde bilgi ve delil olmayan iman makbul bir iman olarak görülmeyecektir. Bilgi ve delil yoksa katî tasdik in istinad ettiği zemin taklit etmek üzerinden tanım bulur. Oysa taklid dünyevî işlerde bile kişiyi başarıya ulaştırabilecek keyfiyette değildir, nasıl olur da iman gibi kişinin tüm dinî hayatının temeli olan tasdik keyfiyeti bu yola dayansın? Kişinin ancak özgür iradesi ve ihtiyarının etkin olduğu iman hakikî iman olarak kabul edilmiştir. Örneğin ölümün gelip çatdığı veya azap ile karşı karşıya kaldığı bir anda kişinin iman etmesinin kendisine hiçbir faydasının olmayacağını ifade eden âyete Mâtürîdî'nin yaptığı açıklamalar sebebiyle, Ebû'l-Muîn en-Neseî imandaki tasdik delile dayanmasının gerektiği, bu sebeple -mukallidin tasdiki delilden yoksun olduğundan- böyle bir tasdik kendisine fayda vermeyeceği sonucunu çıkarmıştır.⁸⁵ Taklit yoluyla gerçekleşen iman katî olamayacağından her an tehlikededir. Dolayısıyla diğer din mensupları her an o kişinin aklını çelebilir. Âl-i İmran Suresi 99. âyette Ehl-i kitâb'ın gerçeği görüp bildikleri halde Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek Allah yolundan çevirmeye kalkıştıkları müminler de işte bu taklîdî iman sahipleridir.⁸⁶ Firavun'un imanı veya ahirette azabı görenlerin imanı geçerli olmayan bir ikrar olarak değerlendirilir. Çünkü burada irade devreden çıkmış, korku ve sıkıntıyı reddetme durumu belirmiştir ki buna iman denmez.⁸⁷

Mâtürîdî'de aklın bu fehmedici, tanımlayıcı ve temellendirici vasıfları öne çıkarıldıktan sonra imanın oluşumundaki etkin rolü de tabî bir süreç olarak okunabilir. Şu halde aklın vahiyle arasındaki münasebeti kurmak daha da kolaylaşacaktır. Bu münasebet Mâtürîdî'nin düşünce dünyasını en güzel anlatan alanlardan birisidir. Özünde peygamberlerden aldıklarımız, tevatürle gelenler ve haber-i vâhidler olmak üzere üç çeşiti olan haberin birinci grubu vahiydir ki; peygamberlerin doğruluğu mucizelerle sabit olduğundan verdikleri haberlerin kabul edilmesi akli bir gerekliliktir

85 Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü 'edille*, thk. Hüseyin Atay, Ankara, 1993, I, 38.

86 Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 373-374.

87 el-En'âm 6/27-28.

de. Peygamber haberleri tevatür boyutuna ulaşmışsa kesin bilgi doğurur. Peygamberin şahsında vahye olan ihtiyaç işte tam bu noktada kendini gösterecektir.

Esasen insan aklı teemmül ve nazar yoluyla onu hakikate ulaştırabilecek yetkinliktedir. İmanın oluşumunda müessirdir. Ancak ne var ki insan, duygu, düşünce ve eylemlerini yalnızca akıldan hareketle gerçekleştirilmektedir. Özellikle nefsânî istekler, yaşanan acılar, insanı sıkıntıya sokan duygular aklın önünde çoğu zaman bir pranga gibi hareket etmektedir. Buna bir de günaha teşvik edici ve çeldirici fonksiyonuyla şeytanın müesiriyetini de eklersek aklın bütün yetkinliğine rağmen nüfuzunun kifayetsiz olacağı ortaya çıkacaktır.⁸⁸ İşte bu noktada ilâhî bir rahmet olan vahiy devreye girmektedir. Vahyin anlaşılmasında aklın inkar edilemez konumunu baştan teslim eden Mâtürîdî aklını bu yolda kullanmayanların onun muhkem ayetlerini bile anlamaktan aciz olacaklarını söylemektedir. Bu kimseler fitrî karakterlerindeki kaba zevklerine düşkün, alışkanlıklarının esiri tipler olup akıllarını kullanmak yerine güvendiği kimselere mutlak özenme içindedirler. Bu sebeple yeterince sorup araştırma ihtiyacı da duymazlar.⁸⁹ Örneğin “çok” mânâsına gelen “kevser” kelimesinin anlamının “çok yönlü ve çok büyük” şeklinde anlaşılması gerektiğini vurgulayarak kevserin Hz. Peygamber’e verilen nübüvvet, meleklerce adının bilinip anılır olması, ke-lime-i şehâdet, ezan ve kâmette Allah Teâlâ ile birlikte adının anılması gibi zengin bir içerikte anlaşılmasını doğru bulur. Bu noktada kevserin cennette bir ırmak olduğu yolundaki haberler eğer sahihse onların tercih edileceğini, sahih değilse zaten verilen bu mânânın daha isabetli olduğunu, zira Hz. Peygamber’e ırmağın verilmesinde onu şereflendirme açısından özel bir durumun bulunmadığını belirtir.⁹⁰ Görüldüğü gibi vahyin anlaşılmasında öne çıkan iki husustan birincisi ayetin anlaşılmasında nassın daraltıcı yorumunun öncelikle tercih edilmemesi ve aklın hareket noktası yapılması, ikincisi de bu yolla vahyin engin anlam derinliğinin bulunup ortaya çıkarılmasıdır.

88 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-tevhîd*, s. 284.

89 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-tevhîd*, s. 352-354.

90 Mâtürîdî, *Te'vilât*, XVII, s. 346.

Vahyî bilginin birinci amacı aklın bilgi üretebildiği alanlarda onu desteklemek, bilgi üretemediği alanlarda ise söz sahibi olup insanın önünü açmaktır. Örneğin insan, aklıyla Allah'ın varlığını, ahiretin varlığını bilebilir. Ancak Allah'a nasıl kulluk edeceğini, kulluğun gereği olan emir ve nehiylerin kapsamını, helal ve haramları, ahiretin aşamalarını ve ahirette onu nelerin bekleyeceğini bilemez, güzel davranışların karşılığını (va'd) ve kötü davranışların karşılığını (va'id) hakiki mânâda bilemez. Yine hukûkî hükümlerin kaynağı, had ve cizye gibi uygulamaları vahyin beyanıyla öğrenen insan hem dünyevî, hem de uhrevî âlem için vahiyle desteklenmiştir. Genel olarak gaybî konuların tamamı vahyin kapsamıdadır ve onunla aydınlatılır.

Mâtürîdî tefsirine *Te'vilât* adını vermiştir. Bu isimlendirme onun genelinde bütün düşünce dünyasını açıklayıcı olması, özelde de vahye yaklaşımını göstermesi bakımından değerlidir. Kur'ân'ın anlaşılması hususunda gösterdiği gayrete te'vil diyen Mâtürîdî tefsir yapma yetkisinin sahabeye ait olduğunu düşünür. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın ve *Kitâbü't-tevhîd*'in hemen başında yaptığı açıklamalarda tefsirin tek mânâ ile ortaya koyulan anlam, te'vilin ise birden çok mânâ ile anlaşılan keyfiyet olduğunu ifade eder. Bu ayırmadan muradı ayetlerin birebir anlamını vahyin nüzûlüne ve mucizelere şahitlik eden sahabelerin bilebileceği düşüncesidir. Oysa diğer insanlar Kur'ân'dan anladıklarını ifade edeceklerinden bu yorumlar kişiden kişiye değişebilecektir ve bu anlamda bu te'viller bağlayıcı da değildir. Tefsirde Allah'ı şahit gösterme varken, te'vilde yoktur.⁹¹ Mâtürîdî sahabenin ayetleri yorumlamada ittifak ettiği konuları mühim görmüş ve bağlayıcı saymış, ihtilaf ettikleri konularda ise tercih yapma yönüne gitmiştir. Şunu da ilave etmeliyiz ki Mâtürîdî'nin bu tefsir-te'vil ayrımı onun Necm Sûresi'nin 32. ayetine⁹² getirdiği yorumla da desteklenmektedir. Ayete getirdiği yorumda dinî liderlerin, mezhep imamlarının mutlakaştırılmasına ve onlara körü körüne itaat edilmesine karşı olduğunu ifade etmiştir. Bu durum onun en

91 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, s. 3-4; *Kitâbü't-tevhîd*, s. 11-12.

92 “Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karında bulunduğunuz sırada (bile) sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.”

temelde karşı çıktığı taklîdî iman düşüncesine bir çeşit reddiye hükmündedir.⁹³

Mâtürîdî, âlimlerin ictihatlarına dayanan icmâ da tevatür derecesinde görmüştür. Aslında âlimlerin her biri tek tek yanılma ihtimali taşır. Farklı yetenek ve arzularına rağmen her hangi bir konuda fikir birliğine varmaları ilâhî bir rahmet olarak değerlendirildiğinden icmâ müessesesi mütevatir nakle ve haber-i resûle benzetilmiştir.⁹⁴ Buradaki incelik bir mânâda bireysel aklın değil, kolektif aklın yorumunun gücüne işaret etmekte ve inananları bu birlik diline davet etmektedir.

Peygamberlik hangi temele oturur?

Peygamberlik müessesesi ulûhiyetten sonra ikinci temel itikad alanıdır. Ancak fonksiyonu açısından denilebilir ki birinci sıradadır. İnancı ilahın insanla ve kainatla ilişkisi nübüvvetle izah ediliyor, uygulanıyor ve yayılıyor. Bir mânâda ilahın tanıtılması, öğretisi, bu öğretinin anlaşılabilmesi ve uygulanabilmesi, hatta yüce dinimizde olduğu gibi kurumsallaşabilme kabiliyeti peygamber marifetiyle gerçekleşiyor. Bu itibarla peygamberlik müessesesinin isbatı dolaylı olarak Allah'ın varlığını ve dinin mesajını da ispatlamış oluyor. Mâtürîdî de meseleye kattığı boyutlarla bu gerçeği ifade etmeye çalışmıştır. Yapılan izahlarda nübüvvetin ispatını zorunlu kılan sebepler, aslında bir taraftan da nübüvveti ispat etmektedir. Bunlar temelde üç hususdur: Birincisi; hükmün temelde dayandığı kaynağın sıhhati bilinmedikçe o kaynaktan elde edilen tek tek verilerle istidlalde bulunmanın anlamsız olması. İkincisi; İnsanın Allah tarafından sorumlu tutulduğu hususlarda nübüvveti inkar ederek kurtulma gayretleri, üçüncü ve son olarak da dînî hükümlerin sıhhatinin ancak nübüvvetin sıhhatiyle mümkün olması.⁹⁵

Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ bir yandan herkesin güvenle başvurup problemlerini çözecek peygamberler göndermiş, diğer yandan da onların

93 Mâtürîdî, *Te'vilât*, XIV, s. 211-212.

94 Bekir Topaloğlu, Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Kelâmî Görüşleri, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, (Haz. Sönmez Kutlu), 3. Baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2011, s. 193.

95 Konu hakkında detaylı değerlendirme için bk. Emine Ögük, *Kelâm Geleneğinde Temel Kaynaklardan İstifade Yöntemleri Mâtürîdî Örneği*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

bu konumunu belgeleyecek kanıtlar ortaya koymuştur. Bu kanıtların başında insan aklı yer almaktadır. Şu halde hidayet önderlerinin, hayır öncülerinin ve bilge kişilerin kabul ettiği risalet müessesesini kimler tanımamaktadır? Beş grubun sayıldığını görüyoruz: Yaratıcıyı inkar edenler, Allah'ın varlığını kabul etmekle beraber O'nun buyruk ve mesajlarının olabileceğini kabul etmeyenler, insan aklının kendine yeteceğini ve risalete ihtiyacın olmadığını iddia edenler, peygamber mucizelerini sihirbaz ve kâhinlerin fiilleriyle eşdeğer görenler ve son olarak da peygamber mucizelerinin muhataplarının bu konuda bilgili ve deneyimli olmamalarından dolayı mucizeyi reddetmek suretiyle peygamberleri reddedenler oluşturmaktadır. Peygamberlere her dönemde bilge kişiler, hidayet önderleri ve hayra delalet eden kimseler tarafından kabul edilmişlerdir. Buna mukabil kafirler ve aklını yeterli sayanlar peygamberleri reddetmişlerdir.

Peygamberlik müessesesinin temellendirilmesi yapılırken ilâhî hikmete ve rahmete vurgu yapılmaktadır. Kainat sadece yaratılmak ve sonra da yok edilmek için üzere Allah tarafından icâd edilmiş değildir. Haseten insan imtihan edilmeyecekse ne için yaratılmıştır? Bu da peygamberlik ile mümkün olmaktadır. Allah'ın güzel amellere vaadi, kötü amellere vaîdi bunun için vardır. Helaller-haramlar ile çizilen hudutlar sınırsız arzu ve ihtirasları olan insana en büyük lütuf olarak tarif edilmiştir. Bu sayede insanlar kendine ait olanı, olmayanı ayırt edebilecek, aralarındaki anlaşmazlıklarda ise gönüllerini birleştirerek söylemlerini tek ses haline getirecek bir hakeme kavuşmuş olacaklardır. İnsanlara âlimler de yol gösterir. Bu yol göstericilik bir yere kadardır. Daha ilerisinde peygamberler etkin olmaktadır ki bir mânâda birlikte yaşama kültürü de onların sayesinde böylece oluşacaktır.⁹⁶ İnsanlar birbirlerine muhtaç yaratıldıklarından bu durum aynı zamanda bir zarurettir.

İnsanın aklî yetkinliğine rağmen dünya meşgalelerinin akılları yorması, yaşanan kederler, sıkıntılar, şehvetler, arzular, ihtiyaçlar insanı ideal davranmaktan alıkoyar. Bu sebeple öyle olur ki insan, kurtuluş umduğu yerde onu helâke götürecek ve fayda umduğu yerde zararla karşılaştıracak

96 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-tevhîd*, s. 275.

nice tecrübelerden geçer. Bu bilgisizlik ve hoyratlık onu doğal olarak peygamberlerin mesajına muhtaç kılacaktır. Kaldı ki Mâtürîdî, insan aklının her türlü müşküle yeterli olduğunu farzetsek bile peygamberliğin yine de kullara Allah'ın bir lütfu olacağını ifade etmiştir. Bu lütufladır ki insan nimete nasıl teşekkür edeceğini öğrenmektedir. İnsanın Rabbine karşı hamd görevi vardır. Bunu hakkıyla yerine getirebilmenin yolu, Mâtürîdî'nin ifadesiyle nimet sahibinin nimete şükrü öğretmesine bağlıdır. Buna da peygamberler aracılık eder. Söz konusu nimetlerin kıymeti anlatılırken, örneğin duyulardan birisinin eksikliğinde o zâtın bu duyusu için dünyayı feda edebileceği ifade edilmiştir. Öyleyse tüm âzâlara nasıl şükredeceğimizi biz yine peygamberlerden öğrenmekteyiz denilmektedir.⁹⁷

Yukarısı da kısaca anlatmaya çalıştığımız hususlar nübüvvetin gerekliliği ve isbatı sadedinde Mâtürîdî'nin yaklaşımlarını özetlemektedir. Peki Mâtürîdî bu çok önemli görevi îfâ eden peygamberlerin beşerî yönü ile günahsızlığını/ismet nasıl telif etmiştir? Bu sorunun cevabına geçmeden önce İslam alimlerinin genel olarak ismet sıfatını nasıl tarif ettiklerine bir göz atalım; İsmet; peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleridir.⁹⁸ Allah'ın, peygamberleri, önce kendilerine tahsis ettiği saf cevherlerle, sonra cismanî ve nefsî üstünlüklere sahip kılmakla, sonra da sekinet indirmek ve kalplerini muhafaza etmekle ve tevfiikiyle korumasıdır.⁹⁹ Ve peygamberlerin gerek sözlerinde, gerek fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadr-ü kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmalarıdır¹⁰⁰ şeklinde tanımlarla karşılaşırız. Kur'an-ı Kerîm de peygamberlerin öncelikle diğer insanlar gibi beşer olduklarını vurgulamakta, başkalarına tebliğ ettiklerinden bizzat kendilerinin de sorumlu olacaklarını ancak Allah Teâlâ'nın onları hidayete erdirerek peygamberlik görevine seçtiğini belirtmektedir.¹⁰¹

97 Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 278.

98 Cürcânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1983/1403, "el-“isme” md.

99 Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-arus min cevâhiri'l-Kâmûs--Şerhu'l-Kâmûs*, Beyrut, ts., "asm" md.

100 Sâbüni, *el-Bidâye fi usûli 'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 53.

101 Âl-i İmrân 3/74; el-A'râf 7/6-7; el-En'âm 6/88, 90; İbrahim 14/11; en-Nahl 16/2; el-İsrâ 17/94-95; Meryem 19/58; el-Enbiyâ 21/8; el-Hac 22/75; el-Furkân 25/20; el-Ahzâb 33/7-8.

Mâtürîdî'nin diğer pek çok îtikâdî meseleye bakışındaki makûliyet bu hususta da kendini göstermektedir. Öncelikle Hz. Peygamber örneğinden hareketle Mâtürîdî Kur'ân ayetlerinin müminlerin ihtilaf ettikleri konularda peygamberi hakem yapıp onun verdiği hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmaya davet ettiğini hatırlatmaktadır. Hakiki imanın bir levâzımı olarak tarif edilen bu durumdan sonra¹⁰² şayet peygamber korunmuş olmasaydı onun hükmettiği konuda diğerlerinin burukluk hissetmelerinin caiz olacağını; Allah ve Resulünün bir işte hüküm verdiği takdirde artık inanmış bir erkek ve kadın için o iş kendi isteklerine göre seçme hakkının olmadığını dile getiren ayete¹⁰³ binâen de Peygamber masum olmasaydı hükmettiği konuda diğerleri için muhayyerliğin söz konusu olacağını, yine Allah'a ve Resûlüne eziyet edenlere Allah'ın dünya ve ahirette lanet etmiş olduğunu belirten ayetten¹⁰⁴ hareketle de masum olmayan birine eziyet edilmesi ve eziyet edenlerin de lanetlenmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁵ Bu yaklaşımlar peygamberde ismet sıfatının lüzûmuna işaret etmektedir. Asıl üzerinde durulması gereken ve Mâtürîdî'nin isabetle değerlendirdiği husus ismet sıfatının sınırı ve mükellefiyetle irtibatıdır. Bu konuda Mâtürîdî ekolünden pek çok âlim de kanaat ifade etmiştir. Söylenen sözlerin ortak noktası; ismetin peygamberin iradesini devre dışı bırakmadan onu kötü fiillerden caydırıcı, hayırlı fiillere sevkedici bir sıfat olduğudur. Bu sebepledir ki ismet sıfatı peygamberden mükellefiyeti kaldırmaz. Bu sıfat onları tâate zorlamadığı gibi günah işlemekten de alıkoymaz. Peygamberi fiillerinde iradesiz kılmayan bu tanım-lama sebebiyledir ki ismet peygamberlik yolunda elçiye verilen ilâhî bir lütuf olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁶

102 en-Nisâ 4/65.

103 el-Ahzâb 33/36.

104 el-Ahzâb 33/57.

105 Mâtürîdî, *Te'vilât*, XI, s. 383-384.

106 Sâbüni, *el-Bidâye*, s. 53-54; a.mlf., *el-Kifâye fi'l-hidâye* (nşr. Muhammed Aruçi, Yüksek Lisans Tezi), Kahire Üniversitesi, Darü'l-ulûm Fakültesi, Kahire 1406/1986, I, 527-528; a.mlf., *el-Mün-teka min 'ismeti'l-enbiya*, s. 11-12; Beyazizade, Ahmed Efendi, *İşaratü'l meram min 'ibârâtî'l-İmâm* (nşr. Yusuf Abdürrezzak), Kahire 1368/1949- İstanbul, ts., s. 329; Mehmet Bulut, *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet inancı*, İstanbul, 1991, s. 27.

Matürîdî de kendisini takip eden ulema gibi ismetin esas olarak peygamberlik sonrasında başladığını ifade etmiştir. Peygamberlikle birlikte başlayan ismet sıfatı özünde bir şeyden nehyedilmeye engel değildir, zira nehiy olmasa ismetten de söz edilemeyecektir. Mesela kendisinden sâdır olan bir zelle sebebiyle Hz. Nuh: “*Rabbim, hakkında bilgi sahibi olmadığım şeyi sormaktan sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz bana acımazsan ziyana uğrayanlardan olurum*”¹⁰⁷ demiştir ki; bu ifadenin ismetle “beni tekrar ona dönmekten korumazsan hüsrana uğrayanlardan olurum” anlamında kullanıldığı ileri sürülmüştür.¹⁰⁸

Peygamberlerin Allah’tan aldığı emirleri insanlara ulaştırmada tebliğ görevi vardır. “*Elçiye düşen sadece (kendine indirileni) bildirmektir. Allah ise açığa vurduğumuzu da gizlediğinizi de bilmektedir.*”¹⁰⁹ buyrulmakla aslında bir mânâda elçiye zeval olmaz denmek istenmiştir. İnanmayanların durumu peygamberlerin sorumluluğunda değildir. Onlar müjdeleyici ve uyarıcıdırlar, ancak emir ve nehiylerin sahibi değildirler.¹¹⁰ Mâtürîdî peygamberin inanmayanların vekili olmadığını ifade eden ayetlerden hareketle de benzer temellendirmeler yapmaktadır.¹¹¹ Hatta ilgili ayetin kitâl ayetiyle neshedildiği düşüncesini de reddederek peygamberin görevinin yalnızca tebliğ olduğunu üstüne basa basa ifade etmiştir.¹¹² Bilindiği gibi Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça peygamberin bir beşer olduğu vurgulanmıştır. Bu durum şu şekilde izah edildiğini görüyoruz; İnsanlar peygamberden güç ve vüs’atini açacak mucizeler istememeli, eğer böyle bir mucize gerçekleşirse bunun tamamen Allah’ın kudretiyle olduğu bilinmeli, son olarak da peygambere aşırı sevgi ve tazimin tehlikesine işaret sayılmalıdır. Zira Hz. İshâ’nın kavmi, ona olan sevgilerinin aşırılığı nedeniyle onu –hâşâ-rab ve ilah edinmişlerdir.¹¹³

107 Hûd 11/47.

108 Mâtürîdî, *Te’vilât*, VII, s. 180-181.

109 el-Mâide 5/99.

110 Mâtürîdî, *Te’vilât*, V, 68.

111 Yûnus 10/108.

112 Mâtürîdî, *a.g.e*, VII, 122-123.

113 Mâtürîdî, *a.g.e*, IX, 113-114.

Mâtürîdî peygamberliği ispatta evleviyetle mucize üzerinden gitmekle beraber peygamberlik iddia eden zâtta görülen başka özelliklere de dikkat çekmiştir. Ki bu özellikler onun görevinin hakkını vermesi noktasında önemli detaylar taşımaktadır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz; Mucize bir zan ve hayal ürünü değildir, hilkat var oldukça devam edecek ve o göz aldatmaktan başka bir işe yaramayan sihir gibi nüfuzsuz olmayacaktır. Hiç kimse eğitim yoluyla peygamberlik payesini elde edecek değildir. Bu yol insana ancak dünya metânı elde etmede işlevseldir. Allah elçilerinin hepsi nefislerine zor gelen şeyleri üstlenmişlerdir. Bu yolda dünyevî üstünlük ve şerefın teminatı görülen kimselerden uzak durmak, kendilerine tâbî olanları bu konularda uyarmak ve nihayet bu uğurda yalnız da kalsalar canları pahasına mücadeleye devam etmek gibi hasletlere sahiplerdir.¹¹⁴ Bütün bu anlatılanlarda peygamberlerin azim, kararlılık ve fedakarlıkları dikkati çekmektedir. “Allah’ın elçileri çağrıda bulundukları hiçbir konuda kendi yorumlarını öne geçirerek kusur etmemiş, onların hâl ve gidişlerinde hiçbir gevşeklikten söz edilmemiştir...”¹¹⁵ diyen Mâtürîdî peygamberlerin vahyi aktarırken gösterdikleri titizliğe de işaret etmektedir.

En temelde akıl ve irade ile ilâhî vahye muhatap olan, ardından peygamberlik ve vahiyle desteklenen insan Mâtürîdî açısından hangi özellikleri ve işlevleriyle öne çıkmıştır. Son olarak da bu konuyu tartışmaya çalışalım:

İnsanın tanımı ve konumu nedir?

Üstünlük fitrî günahsızlıkla açıklanması halinde hayvanların insanlardan üstün olduğunu kabul etmek gerekirdi.¹¹⁶ Bu ifadenin belirleyici tezi ekseninde Mâtürîdî’nin insana dokunan her konuda onu temyiz eden korumacı bir anlayışa sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Esasen onun insan anlayışı dini anlama biçimini de salık vermektedir. İnsan yaratılıştaki üstlendiği hilafet vasfıyla hem Allah’ın hükümlerinin yeryüzünde yaşatılması için imar ve yönetim vazifesi üstlenmekte hem de diğer insanlara kar-

114 Mâtürîdî, *Kirâbü’l-tevhîd*, s. 293.

115 Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 293.

116 Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 103.

şı hayat-ölüm, hastalık-sıhhat, zenginlik-fakirlik tecrübeleriyle birbirlerine de halifelik yapmaktadır.¹¹⁷ Bu yaklaşımda insanın hem izzeti hem acziyeti dengeli bir şekilde adım adım sergilenmektedir. İlk olarak Adem ve eşinin yaratılışı ve cennette geçirdikleri serencama dair değerlendirmelerde bu izi sürmek mümkündür. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Allah Teâlâ'nın meleklerle hitaben buyurduğu Adem'e secde O'nun zâtına secdeyi çağrıştıran bir keyfiyet taşımamaktadır. Mâtürîdî'ye göre her ne kadar yorumcuların büyük bir kısmı bu secdeyi gerçek bir secde olarak değerlendirse de bu emrin Adem'in üstünlüğünü kabul etme ve ona boyun eğme anlamında yorumlanması daha isabetlidir.¹¹⁸ Yani fiilen bir secde hali değildir, ki Kur'an'da secdenin bu içerikte geçtiği pek çok ayet de vardır.¹¹⁹

Mâtürîdî ilk günahın işlenmesini Âdem ve eşinin durumunu değerlendirirken bir taraftan da insanoğlunun günah işlemesinin altında yatan âmillere işaret etmiştir. Onlar ilk insan çifti olarak tüm insanlığın günah işlemesinin altında yatan sebeplerin ortaya çıkmasına vesile kılınmışlardır. Yasak meyveyi yeme konusunda daha önce alınan uyarı unutulup gafletle işlenen bir suç olarak görülmeyen bu fiil irâdî olarak işlenmiştir. Âdem'in imtihanı karmaşık değildir, unutulacak bir durum yoktur. Belki bu fiil işlendiğinde gelebilecek azab bilgisi unutulmuştur. Unutma ve yanılma ile işlenen suçlarda ceza terettüp etmeyecektir diyen Mâtürîdî bu fiillerin cezalandırılmasını hikmete aykırı bulmuştur. Âdem ve eşinin fiiline verilen ceza biraz da onların Allah katındaki kıymetli konumlarına binâendir. Zira böyle bir konumda küçük hatanın bedeli kendisi gibi küçük olmayacaktır. Bu durum ayrıca hata yaptıkları takdirde peygamber de dahil tüm insanların eşit muamele göreceklarını ve cezada (ve mükâfatta) eşitliğin söz konusu olduğunu belirtmektedir. İnsanın ilk günahında şeytanın, ağaçtan yedikleri takdirde ölümsüz olacakları vadine kanarak heveslenmiş olacakları ifade edilmektedir. Günaha iten sebep olarak görülen bu merak ve heves duygusu insanın fitratına yerleştirilmiştir. Her ne kadar bu fiil şeytanın tahrikiyle işlense de mutlak mânada ona itaat olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü

117 Mâtürîdî, *a.g.e.*, V, 280.

118 Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 86; XII, 279.

119 el-Bakara 2/58; Yusuf 12/100; el-Hacc 22/77; el-Furkân 25/60; er-Rahmân 55/6.

şeytana itaat küfüre sokan ve ağır ceza gerektiren bir durumdur. İnsan yaratılışına uygun olarak seçim hakkını kullanabilen ve bu sebeple de iyi amel işlediğinde sevap, kötü amel işlediğinde ceza alabilen bir varlıktır. İşte bu özelliğinden dolayı övgüye lâyıktır. Aksi halde fiillerinde muhtar olmasaydı onun namına övülecek bir durum da kalmayacaktı. Bütün bu değerlendirmelerden sonra Mâtürîdî günah işleyen Âdem ve eşinden îman vasfının kaldırılmadığı sonucunu çıkarmıştır.¹²⁰

Bu mutedil yorumlar Kur'ân'da insanın dünya hayatındaki imtihanlarına dair yorumlarda da gözlenmektedir. Bela, fitne ve musibet terimleriyle izah edilen süreçlerde insanın eliyle kazandıklarına özel göndermeler vardır. Her kişinin imtihanının kendi hikayesinin içinde saklı olduğunu belirterek peygamber kıssalarından verdiği örneklerle bunları anlatmıştır. Yani kendi imtihanını anlamak isteyen kimse, bizzat kendi durumuna bakmalıdır.¹²¹ Adem ve Havva da işledikleri günahla aslında kendi kendilerine zulmetmiş ve neticede bu tercihleriyle meşakkatli dünya hayatını tercih etmemişler midir?¹²² Artık elleriyle yaptıkları yüzünden zaman zaman musibetler göreceklerdir. Bu musibetler bireysel günahlardan ziyade toplumsal boyutu olan günahlardır. Dolayısıyla süreç suçlu-suçsuz herkesi kapsayan bir seyirde devam edecektir. Burada suçlular cezalarını çekmekte ve uyarılmakta iken süreçten etkilenen masumlar ise Allah'ın büyüklüğünü ve mülkünde tasarruf hakkını anlayacaklar ve bu sebeple ahirette de kendilerine ayrı bir kazanç ve bedel ödenecektir.

İnsanın hidayeti ve dalaleti tercihi bireysel sorumlulukları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Peygamberler insanları hakka davet eder, bu davetin gereği olan tebyin/açıklama görevini ifâ eder ve nihayet terğîb ve terhîb (teşvik ve sakındırma) yoluyla onların icabetine gayret gösterir. Bu aşamadan sonra Allah'ın tevfiği/yardıımı ve dilemesi söz konusudur ki Mâtürîdî itikadının temel öğretilerinden olan hidayetin yalnızca beyandan ibaret olmadığı düşüncesi ulvî bir gerekçelendirmeye telmihle bunu anlatmaktadır. Mâtürîdî bu noktada imanın ancak seçme özgürlüğünün olduğu

120 Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 92-106.

121 Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 227; II, 448; IX, 221.

122 el-A'râf 7/23.

durumlarda mümkün olabileceğini söylemekle imanda bireysel ihtiyârî bir duruma da işaret etmiştir. Ona göre ancak fiilinde ihtiyar sahibi olanlar iradeyle nitelenebilir. *“İnkâr edenler diyorlar ki: ‘Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya! De ki: Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.’”*¹²³ ayeti ile *“Biz dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.”*¹²⁴ ayetini ilişkilendirerek iman etmenin ve hidayete ermenin mücbir/zorunlu sebeplere bağlanmadığını belirtmektedir. Şu halde hidayete erenler de inkâr yolunu seçenler de bunu kendi istekleriyle yapmışlardır ve sorumludurlar.¹²⁵

İmanda bireysel sorumluluk günahlarda da bireysel sorumluluğu elvermektedir. Her insanın ameli kendi boynuna asılacak ve kimse kimsenin günahını üstlenmeyecektir.¹²⁶ Buradaki vurgu nasıl dünya hayatında inkarcılar birbirlerini desteklerlerse de sanmasınlar ki ahirette bu mümkün olacaktır. Allah’tan başkasını dost edinenlerin durumunu anlatan ayet¹²⁷ bu bağlamda manidardır. Örümcek ağına benzetilen bu yapı ihtiyaç duyana ne fayda sağlayacaktır? Puta tapanların anlatıldığı istiarede inkarcıların durumu örümcek ağından bile zayıf tanımlanmıştır. Mâtürîdî ilgili ayete inkarcıların amellerini rüzgarda savrulan küle¹²⁸ ve ıssız çöldeki serapa¹²⁹ benzeten teşbihleri de ekleyerek yorumlamış, yalnızca Allah’a dayanmanın ehemmiyetini ifade etmiştir. Bütün bu istiareler insanın Allah’tan başka dostunun olmadığı, şefaâtçisinin olmadığı anlamına gelmektedir. *“Dostluğun bulunmadığı gün”*¹³⁰ de insanlar dünyada hayır üzere kurmadıkları dostlukların da cezasını çekeceklerdir. Ahirette bu dostluklar düşmanlığa dönüşecektir.¹³¹ Öte yandan şefaatin büyük günah işleyen kimseler

123 er-Ra’d 13/27.

124 eş-Şuarâ 26/4.

125 Mâtürîdî, *a.g.e.*, VII, 426.

126 el-En’âm 6/164; el-İsrâ 17/13.

127 el-Ankebût 29/41.

128 İbrâhim 14/18.

129 en-Nûr 24/39.

130 İbrâhim 13/31.

131 Mâtürîdî, *a.g.e.*, VII, 500.

için geçerli olduğu vurgulanmış, başkasının günahının affına vesile olacak şekilde sözel veya eylemsel bağışlanma talebi olarak anlaşılmıştır. Burada hatırlanması gereken Mâtürîdî'nin biraz da Mutezile'nin büyük günah işleyenlerin affedilmeyeceği tezine mukabil bunu söylediği hatırlanmalıdır. Müminlerin birbirlerini affederek de birbirlerine şefa'at edebileceklerini ifade etmesi şüphesiz bu klasik meseleye yönelik orijinal bir yaklaşım olarak görülmelidir. İmanda nifak gösterenler ise büsbütün bataklığa gömülenlerdir. Onlar müminler ve kafirlerden farklı olarak kişisel menfaatlerini önceliklediklerinden, rahatlığın ve dünyevî nimetlerin kölesi olduklarından kendileri gibilerle dünyada da bir araya gelmezler. Edinebildikleri kadar mal edinmek esastır, dolayısıyla dostluk kurmaya ihtiyaç duymamışlardır.¹³²

İnsanda gerçeğe meyletme yetisi de vardır. Bunu hanîf kelimesine getirilen yorumda görüyoruz. Hanîf kelimesi sözlük anlamından hareketle “gerçeğe meyleden kimse” anlamına gelir. Bu temel altyapıdan dolayı insandan misak alınmıştır.¹³³ Bu ahit ve misakın birinci basamağı insanın Allah'ın varlığını tanıyıp bilmesi ve O'na kulluk edecek fıtratta yaratılması, ikinci basamağı Allah'ın emir ve yasaklarına uyma noktasında peygamber aracılığıyla alınan misak ve üçüncüsü de insanın Allah'ın verdiği nimetlere şükretmesini sağlayacak arzu ve ihtiyaçlara sahip olması olarak tanımlanmıştır. Mâtürîdî ayette geçen şeytana tapma ifadesini ise lafzî anlamda açıklamamış ve şeytan ile kastedilenin insanları Allah'a kulluktan sakındıran kafirlerin önde gelenleri olduğunu söylemiştir.¹³⁴ Bu dikkat çekici yorumda öne çıkarılan husus şeytanla bu kimseler arasında Allah'ın rahmetinden uzak kılınma anlamında kurulan bağıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

İslam inanç sisteminin temel bileşenleri; ulûhiyet makamı, bu makamın insan ile iletişim biçimi olan nebevî öğretisi ve bu ulvî makamın muhatabı olarak insan şeklinde özetlenebilir. İnsan, aklı ile muhatap alınmakta, peygamberlik makamıyla desteklenmekte ve iradesi ile imtihan edilmek-

132 Mâtürîdî, *a.g.e.*, VI, 404.

133 Yâsîn 36/60.

134 Mâtürîdî, *a.g.e.*, XII, 99.

tedir. İmâm-ı Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde bu seyri takip ettiğimizde akıl-vahiy ilişkisini kurma biçimi, peygamberliğe yüklediği anlam ve bütün bu süreçlerin asıl muhatabı insanın tanımlanması bütün çerçeveyi belirlemektedir. Çalışmamıza konu olan FETÖ hareketi ise işte tam da bu başlıklar çerçevesinde bir istismanın kaynağı olmuştur.

Oysa ki tarihten günümüze dinin yorumlanma biçimleri olan mezhepler, cemaatler ve tarikatler gibi yapılar sağlam bir itikâdî zemin üzerinden yürüdükleri müddetçe rahmet ve zenginlik vesilesi olmuşlardır. Her biri kendi metodolojisi ve anlama biçimiyle İslam medeniyetinin birer yapıtaşı haline gelmişlerdir. Ne var ki inanç alanından sapmalar baş gösterince bu durum önce kendi müntesiplerinin itikâdî yapısı olmak üzere etkileşim halindeki bütün muhataplarını da etkilemektedir. Sonuçta hakkı teslim edilmemiş bir ilah tasavvuru, suistimal edilmiş peygamberlik müessesesi, akıllı ve iradesi ipotek altına alınmış, kulluğunun adresini şaşırmış zavallı bir insan ortaya çıkmaktadır. FETÖ müntesiplerindeki hakikat tekerciliği, dinî terminoloji ve değerlerin tahrifi ve mutlak teslimiyetçilik gibi özellikler bu acı tanımlamaların birer örneğinden başka bir şey değildir. Bunun üzerine bir de mezhebin, cemaatin veya tarikatın kurucu/lider ismi müntesipleri üzerinde sözleri ve fiilleri bağlayıcı ve tartışılmaz kimse haline getirildiğinde ise dinin aydınlatıcı rahmet kapısı büsbütün kapanmaya yüz tutacak, onun yerini fânî şahısların indî yaklaşımları dolduracaktır, ki nitekim de sonuç tam da bu istikamette seyretmiştir.

Şeytanın hilelerini insana nüfuzu noktasında zayıf gören ve insanın şeytana uymakla başlayan bütün hatalarından bizzat kendini sorumlu tutan sağlam itikâdî duruş Mâtürîdî'nin tanımıyla “akletmeyenler” “aklını kullanmayanlar, tefekkürü terk edenler” olarak tanımlanmaktadır. İmanda etkin taraf insandır. Öyle ki taklid bu yolda geçer akçe değildir. İstidlal edilmeden ulaşılan imanın sahibine hakiki bir menfaati yoktur. Aklını kullanmayanların tâbî olacakları heva ve hevesleri ise onları ancak hüsrana götürecektir. Buna, bağlı olunan grubun doğru-yanlış bütün düşüncelerine sorgusuz sualsiz tam teslimiyet de dahil. Artık ait olunan grup/cemaat adı-

na emredilen şeyin değil dinin temel değerlerine uygunluğu, akıl ve vicdanı da mahkum edici bir noktaya ulaşması iştten bile değildir.

Mâtürîdî ve Eşârî ekollerinin ortak iman tanımları olan inanılacak şeyleri (mü'menün bih) kalbin tasdik etmesi şeklindeki yaklaşım aslında imanının insanın en özgür eylemi olduğu îmâsını taşımaktadır. Neye, nasıl, ne zaman, ne kadar inanacağına bizzat insanın kendisi karar vermektedir. Bu sebeple böylesi bir iman sahibinin kötü niyetli kimselerce aklının çelinişmesi düşünülemez. Akla ve özgür iradeye verilen bu yetki sebebiyledir ki vahyi anlamak ve yorumlamak görevi de yine bizzat ona aittir. Gelin görün ki FETÖ yapılanmasında neye, nasıl, ne kadar ve ne için inanacağınız sizin adınıza düşünülecektir. Onlara doğrudan teslimiyet en az inandığınız değerler kadar kıymetlidir. Sözde dine hizmet yolunda çıkılan bu fâsit yolda akla yetkin bir nüfuz kabiliyeti verilmediğinden bu kimselerin değil müteşabihatı anlamak, muhkem ayetlerin bile keyfiyetine vâkıf olamayacakları âşikârdır. Bu noktada Mâtürîdî'nin tefsir-te'vil ayrımı çok anlamlıdır. Peygamber ve onun vahiy sürecine şahitlik eden sahabesi hariç Kur'ân'ı yorumlamada mutlak otorite olabilecek hiç kimse yoktur. Tefsir-te'vil farkı olarak okunan bu ayrım hiçbir mezhep kurucusuna, cemaat liderine, tarikat büyüğüne bu yetkiyi vermemektedir. Dolayısıyla mutlak hakikat iddiasıyla hakikat tekelciliği bâtıldır.

İstismarın en yoğun hissedildiği alanlardan birisi de peygamberlik müessesesi ve hassetsen de Hz. Peygamber'in hayatı ve dindeki konumu olarak temayüz etmiştir. Halbuki peygamberlik müessesesi insanlık için güvenle başvurulup problemlerini çözebilecekleri muhkem bir mevki hüviyetindedir. Onun zarar görmesi doğrudan dinin zarar görmesi demektir. Allah'ın inananlara rahmetinin bir tecellisi olan bu müessese insanın sorumlu bir varlık olarak yaratıldığını da isbat etmektedir. İnsanın aklı ona her konuda yol gösterici bile olsa, ki; değildir, peygamberlik yine de Allah'ın lütfu olarak insanlığın hizmetine sunulmuştur. İnsanın hamdini en güzel bir biçimde gerçekleştirmesinin yolunu peygamberler göstermiştir. Mâtürîdî'nin insanın bir duyusunu dahi kaybettiğinde onu yeniden kazan-

mak için dünyaları feda edeceği örneği burada hatırlanabilir. Öyleyse tüm âzâlarımızın şükrü için peygamberlere muhtacız.

Bu üstün görev ve liyakate mukabil peygamberlerin günahsızlığı çok mühim detaylarla anlaşılmıştır. Burada dikkati çeken iki husus şunlardır: Birincisi peygamberin ismeti/günahsızlığı davasının garantörü olması hasebiyledir, zira bu makam temsil makamıdır ve ilâhî emir ve yasakların taşıyıcısıdır. İkincisi ise ismetin peygamberin iradesini devre dışı bırakmayan ilâhî bir yardım olarak tanımlanmasıdır. Peygamberlerin erdemleri o noktadadır ki aldıkları bu yardımın hakkını vermişler ve irâdî olarak ona uygun davranmışlardır. Mâtürîdî'nin ifadesiyle “ismet külfeti kaldırmamış, bilakis ilâhî nusret yardıma koşmuştur.” Dolayısıyla bir yandan vahyin subûtu ve takdimi en sahîh şekilde insanlara ulaştırılıyor, diğer yandan da peygamber dahi olsa ilâhî imtihanın muhatabı olmaya devam ediyor. Şu halde nerde kaldı dinin içinde bir zâtın mezhep, cemaat ve tarikat önderliği sebebiyle günahsızlığı ve tartışılmaz oluşu. FETÖ'nün müntesipleri üzerinde tartışılmaz nüfûzunun ardında zımnen onun günahsızlığına olan itimat burada hatıra getirilmelidir. Kaldı ki Mâtürîdî peygambere aşırı tazim ve hürmetin tehlikesine de işaret etmiş ve Hz. İsâ'nın inananlarının onu –hâşâ- ilahlıkla tavsif ettiklerini hatırlatarak Müslümanları bu konuda da uyarmıştır.

Üstünlüğün fitrî günahsızlıkta aranmadığı Mâtürîdî itikâdında insan günah işleyebilme özelliğiyle birlikte değerli bulunmuştur. İnsanın halifelîği hem ilâhî öğretinin taşınması ve temsilinde hem de insanoğlunun kişisel tecrübesiyle birbirlerine örnekliğinde taşıdığı vasıf olarak görülmüştür. İman, ancak seçebilme gücü olanların sahip olabileceği bir keyfiyettir. Bu yolda nihâî akibet olan âhiret ahvâlinde kişi, bireysel sorumluluğunun karşılığını görecektir. Şefaât nazariyesinin bu temel yaklaşıma paralel anlaşılmasının altını çizmemiz gerekmektedir. Müminlerin birbirlerini affederek aralarında şefaât etmiş olacakları belirtilerek şefaât nazariyesine farklı bir boyut da katılmıştır.

İnsanın hidayetinde “gerçeğe meyleden kimse” demek olan hanîf kelimesi anahtar kavramlardan birisidir. Bu özelliğinden dolayı ondan mi-

sak alınmıştır. Zira Mâtürîdî mârîfetullah/ Allah'ın bilinmesi hususunun aklî olduğunu savunmuştur. İnsan peygamber tebliği almasa da Rabbini aklıyla bilebilir, kendisine peygamber ulaşırsa onu tasdik ederek ikinci bir misak gerçekleştirmiş olur ve nihayet onu hamd ve şükre götürecektir ihtiyaç ve arzular dahi bu misakın altyapısı olarak görülmüştür. İnsanın aklıyla Rabbini bulmasında, sonrasında Allah'ın elçilerini tasdik etmedeki kararlılığında ve fitraten Allah'a şükredebilme özelliğinde onun için hidayet kapısını aralayan temel dinamikler vardır. Şu halde Allah Teâlâ peygamberine bile hidayet edebilme yetkisi vermemişken kendisi de bizzat ilâhî inayet ve rahmete muhtaç hiçbir fânî (mezhep, cemaat veya tarikat lideri) hidayeti uhdesine alamaz. İnsanın felahı ancak Allah'ın hidayet ediciliğinde ve insanın da buna uygun yaratılmasında ve bu yolda yürüyebilme iradesinde aranmalıdır.

Kaynakça

- Bekir Topaloğlu, Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Kelâmî Görüşleri, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, (Haz. Sönmez Kutlu), 3. Baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2011.
- Beyâzizâde, Ahmed Efendi, *İşârâtü'l merâm min 'ibârâti'l-İmâm* (nşr. Yusuf Abdürrezzak), Kahire 1368/1949- İstanbul, ts.
- Cürcânî, et-Ta 'rifât, Beyrut 1983/1403, "el-isme" md.
- Emine Ögök, *Kelâm Geleneğinde Temel Kaynaklardan İstifade Yöntemleri Mâtürîdî Örneği*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'edille*, thk. Hüseyin Atay, Ankara, 1993.
- J. Meric Pessagno, "Akıl ve Dini Tasdik Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Görüşü", (çev. A. Bülent Baloğlu-Adil Çiftçi), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, VIII, İzmir, 1994
- Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli 'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979.
-, *el-Kifâye fi'l-hidâye* (nşr. Muhammed Aruçi, Yüksek Lisans Tezi), Kahire Üniversitesi, Darü'l-ülûm Fakültesi, Kahire 1406/1986.
-, *el-Münteka min ismeti'l-enbiya*, s. 11-12;

- Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, (tahkîk ve ta'lîk: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İstanbul: İsam Yayınları, 2003.
-, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm 1408/1988.
- Mehmet Bulut, *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, İstanbul, 1991.
- Mustafa Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Râğîb el-İsfahânî, *Kitâbü'z-zerî'a ilâ mekârimi's-şerîa*, (nşr. Ebû Yezid el-Acemî), Kahire: Dârü's-sahve 1405/1985.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-arus min cevâhiri'l-Kâmûs--Şerhu'l-Kâmûs*, Beyrut, ts., “asm” md.

1.4. FETÖ’NÜN DİNİ İSTİSMAR İÇİN KULLANDIĞI BİR UYGULAMA: Hz. PEYGAMBER’İ RÜYADA GÖRME-MAHİYETİ VE BİLGİ DEĞERİ-

Doç. Dr. Hayati YILMAZ

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

İnsan yaratılıştan toplumsal bir varlıktır. Yeryüzünde yaşamaya başladığı ilk günden beri, irili ufaklı gruplar/toplumlar halinde yaşayagelmiştir. Öyle ki insan ve toplum, biri olmadan diğerinin olamayacağı iki unsurdur. Beraber yaşayan insanlar toplumları meydana getirirler. İnsanın/toplumun en ayrılmaz bir ihtiyacı/vakıası da inançlarıdır; yani din.

İslâm dinine göre ilk insan olan Hz. Âdem’den itibaren insanlar bir dine mensup olarak var olmuşlardır. Sosyolojik araştırmalar da, tarihin hiçbir döneminde herhangi bir şekilde dini bulunmayan bir toplumun bilinmediğini göstermektedir. Her din de kendi müntesiplerine bir davranış biçimi, bir dünya görüşü ve bir hayat tarzı sunmakta ve buna uyulmasını istemektedir. Elbette ki mensubu bulunduğumuz İslâm dini de bunu en üst seviyede beklemektedir.

İslâm toplumu, topyekûn bir İslâmî zihniyetin ürünüdür/olmalıdır. Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye kaynak olarak bu toplumun asıl kök-leridir. Toplumda sosyal düzenin sağlanması için bir takım sistemler görev yapmaktadır. Bunlar arasında özellikle din, ahlâk ve hukuk öne çıkmaktadır.¹³⁵ Burada dinin yeri tartışmasız ilk sıradadır, Çünkü din ahlâk ve huku-

135 Geniş bilgi için bkz. Hayati Yılmaz, , *Toplumsal Dönüşümde Sünnet*, (İstanbul: Rağbet Yayınları,

ka da büyük oranda kaynaklık etmektedir. Auguste Comte'un belirttiği gibi din, en ilkel toplumlardan en gelişmişlerine kadar toplum hayatını düzenlemekte, fertlerin davranışlarına ve ekonomiden sanata, ahlâktan hukuka kadar sosyal olguların bütününe yön vermektedir.¹³⁶ Özellikle hayatın bütününe ihata eden ve başlı başına hayat nizamı getiren (Yahudilik ve İslâm gibi) dinler, hem fert hem de toplum hayatının en ince noktalarına kadar tesir etmişlerdir.¹³⁷ Büyük müfessirimiz Elmalılı Hamdi Yazır merhumun da ifade ettiği üzere, “din, yalnız ibtidâî insanların değil, en yüksek medeniyetlerin nâzımıdır.”¹³⁸

Görüldüğü gibi din, fert ve toplum hayatında son derece etkin bir şekilde yer almaktadır. Bu gücü sebebiyledir ki, dinin otoritesini istismar etme de her zaman oldukça yaygın bir sapma olarak tarihteki yerini almıştır, hala da almaktadır. Tarih boyunca dinin gücünü şahsî çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen kişi veya gruplar her zaman olmuştur. Kendilerini üst düzeyde “dindar” olarak kabul “ettiren” kişi veya gruplar, toplumun diğer kesimleri üzerinde kendilerini etkili ve “yetkili” görmüş, bütün ümmetin dünyada ve ahirette saadetini temin etmeye çalışan din, sadece o kesimin arzu ve menfaatlerine hizmet eder hale getirilebilmiştir. Hal böyle olunca toplumsal huzur ve güven beklerken bunun yerine kendilerinden sindirici bir dindarlık ve kölelik düzeyinde itaat beklenen insanlar, huzur ve sevabı, hatta cenneti, bu muhteris kişilere yâr ve yardımcı olmakta aramışlardır. Alamut Kalesi'nden etrafa terör yağdıran Hasan Sabbâh'ın Haşhâşîleri, bunların tarihteki en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. Belki bu seviyede olmasa da, akıl ve fikir yoksunu, bilgiden mahrum yüzeysel dindarların tutum ve davranışları da benzer sonuçlar doğuracak durumdadır.

Böyle bir istismarın en vahim bir uygulaması da yakın zamanda ülkemizde yaşandı. Neredeyse elli yıldır var olan ve toplumda ilmek ilmek

2004), s. 21-28.

136 Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, (İstanbul 1990), s. 260; Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Di* (İstanbul, 1988), s. 30, 145.

137 Bkz. Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, (Ankara, 1964), s. 77-78; Yümni Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgi ve Tartışmalar*, (İstanbul, 1990), s. 224.

138 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul, ts.), IV, 2937.

örgütlenen bir yapı, bu düzenini kurarken bütünüyle İslâm dinini ve değerlerini kullandı. Hemen her bir ibadet ve ahlâk unsuru, bu yapıya hizmet edecek şekilde anlamlandırıldı. O kadar ki temel farzlar ve haramlar bile, yerine göre öylesine esnetildi ki, bu kişilerin aslında Müslüman olup olmadıkları bile tartışılır hale geldi. Ne var ki bütün bunların net olarak anlaşılması ancak 15 Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsü ile ortaya çıktı.

Resmi belgelerde adı FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü) olarak geçen bu yapının başındaki kişinin, kendi örgütünü (cemaatini değil!) yönlendirirken kullandığı güçlü ve etkili araçlardan biri de rüyaları idi. Onun sık sık Hz. Peygamber'i, hatta Allah'ı rüyasında gördüğü ve kendisine neler yapması gerektiğinin söylendiği şeklindeki iddiaları, bağlıları tarafından şeksiz şüphesiz kabul görmekteydi.¹³⁹ Dolayısıyla 15 Temmuz'dan sonra, İslâm dininde rüyanın yeri, değeri ve bilgi kaynağı olup olmadığı gibi meseleler yeniden ve hızla gündeme geldi. İşte bu yazı, FETÖ'nün dinî istismar boyutlarından birini; sadece Hz. Peygamber'i rüyada görmenin mahiyetini ve bilgi değerini ele alıp, konunun İslâm dini açısından bilimsel yönünü ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Zira bir işin doğrusunu bilen insanların o konuda yanılmaları ve yanıltılmaları mümkün olmayacaktır; bilgi güçtür, bilmek güvendir.

Hz. Peygamber'i hayatta olduğu dönemlerde görmek bütün Müslümanlar için hep bir hasret olmuştur. O'nu gören ilk Müslümanlar yani sahâbîler, bütün tarih boyunca en seçkin İslâm toplumu olma onurunu elde etmişlerdir.¹⁴⁰ O kadar ki Üveys el-Karanî (ö. 37/657) gibi, O'nunla aynı dönemde yaşamasına ve Müslüman da olmasına rağmen, sırf onu görmediği için "sahâbî" olamamış Müslümanlar (muhadramlar) vardır.

139 Yakın dönem siyasi tarihimizde "17/25 Aralık olayları" olarak ortaya çıkan ve FETÖ'nün kendini büyük oranda ifşa ettiği günlerin hemen sonrasında gelişen bazı durumlar sebebiyle, 14 Mart 2014 tarihinde Haber7.com sitesinde bir yazı yayınladım. O dönemde, Hz. Peygamber'in Türkçe Olimpiyatlarına gelip dinlediğinin "söylenmesi", Resulullah'ın (sallallâhü aleyhi ve sellem) hükümet aleyhindeki tweetlerin iki katına çıkarılmasını istediği "iddiası" ve bir TV dizisinde kendisine bir kamyonete inen nur şeklinde "rol verilmesi" konularını değerlendirdiğim "Peygamberimiz Aramızda (?) " başlıklı yazı için bkz. <http://www.haber7.com/guncel/haber/1137059-peygamberimi-aramizda-mi>

140 Bkz. "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz..." (Âli İmrân 3/110)

Hal böyle olunca, ister yaşarken sahâbî olarak, ister vefatından sonra (rüyada veya yakaza/uyanıklık halinde) olsun, Allah Resulü'nü "görmek" hep bir ayrıcalık olarak kabul edilmiştir. Bunun, gören kişiye tattırdığı şeref-yâb olma hissi bir tarafa, asıl tartışılan yanı "bilgi değeri" olmuştur. Yani Resûlullah'ı vefatından sonra "bir şekilde" görmenin dinen bir bilgi değeri var mıdır? Yoksa sadece O'nu görmüş olmanın bahtiyarlığıyla yetinilip hasretimiz mi giderilmiş olmaktadır?

İçinde yaşadığımız zamanlarda çok daha önem kazanan ve ciddi tartışmalara yol açan bu mesele, üzerinde pek çok açıdan araştırma ve tahliller yapılmayı hak etmektedir. Zira insanın bu tür konulara olan gerekli-gereksiz merakı, konuyu her zaman başka mecralara çekme ihtimalini taşımaktadır. Bu makale meselenin Hz. Peygamber'i rüyada görmenin mahiyeti ve bunun bilgi değeri boyutunu, ilgili hadisler çerçevesinde ele alıp uçlar arasında makul ve meşru bir sonuca ulaşmayı hedeflemektedir.

Rüya ve İnsan

Rüya, hemen her insanın hayatında az ya da çok, bir şekilde yer tutan bir vaki'dir. Mahiyeti ve tabir edilmesi hakkında, belki de ilk insanlardan itibaren görüş ve yorumlar serdedilen rüya, bu konudaki bilgilerin gün geçtikçe artması sebebiyle artık çok daha dikkat çekici bir hale gelmiştir.

İnsanın varlığını oluşturan fizik bedeni ile bir bakıma metafizik denilebilecek ruhu arasındaki ilişki hala gizemini korumaktadır ve sanki böyle kalmaya da devam edecek gibidir. Zira "وَيَسْتَلْئُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ لَا أَمْرٌ لَّيَّكُمْ بِهِ وَلَئِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَلْيَمُوتُوا بِغَيْرِ عِلْمٍ" ("Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin işlerinden (O'nun bileceği) bir şeydir. Size pek az bir ilim verilmiştir.")¹⁴¹ âyeti, insanoğlunun ruh konusunda elde edebileceği bilginin son derece sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ruha ait bir eylem olarak ortaya çıkan rüya meselesi de buna bağlı olarak merak konusu olmayı sürdürecektir.

Haddi zatında rüyalara yüklenen sembolizm tarih boyunca bütün toplumların bir gerçeğidir. Babilliler, eski Mısırlılar ve Yunanlıların rüya

tanrılarının bulunması¹⁴² gösteriyor ki, dünyanın çeşitli toplumlarında rüyalar tanrıların, hatta ölmüşlerin gönderdiği bir mesaj olarak algılanmaktadır.

İslâm kültüründe de genel olarak rüyaların son derece etkin olduğu görülmektedir. Kur'ân'da, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Muhammed (s.a.) gibi peygamberlerin rüyaları başta olmak üzere, başka bazı insanların gördüğü rüyalardan da bahsedilir.¹⁴³ Ayrıca, Allah'ın Hz. Yusuf'a rüyaların yorumunu (*te'vilü'l-ehâdis*) öğrettiğine dikkat çekilir.¹⁴⁴

Diğer insanlar bir tarafa, bilhassa peygamberlerin rüyaları “hakikat” olup, vahyin bir çeşidini teşkil etmekte olduğundan onların rüyaları doğru çıkar. Kur'ân'da, Hz. Peygamber'in bir rüyası için: “*Allah, Elçisi'nin rüyasının gerçek olduğunu doğruladı.*” buyurulmaktadır¹⁴⁵ Yüce Allah, Hz. İbrahim'e de “*Ey İbrahim, rüyayı doğruladın. İşte Biz iyi davrananları böyle ödüllendiririz.*” diye hitap etmiştir.¹⁴⁶

Kur'ân'daki rüya ve rüya tabiri vurguları ile Hz. Peygamber'in bu konudaki yaklaşımı, bu kültürü şekillendirmiş ve dolayısıyla rüyalar, *belli ölçüde* bir bilgi kaynağı olarak algılanmıştır. Ezanın rüya bilgisi ile tespiti,¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in zaman zaman rüyalarını anlatması, sahabeden gördükleri rüyaları anlatmalarını istemesi,¹⁴⁸ rüyayı peygamberliğin bir bölümü

142 Günay Umay, *Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986, s. 95 v.d.

143 Hz. İbrahim'in rüyasında oğlu İsmail'i boğazlamasını görmesi: Sâffât 37/102-106. Hz. Yusuf'un kendisinin gördüğü rüya ve başkalarının rüyalarını tabir etmesi: Yusuf, 12/4-6, 100-101; 36-37, 41-49. Resulüllah'ın rüyaları için bkz. Enfâl, 8/43; Fetih 48/ 27.

144 Yusuf 12/6, 21, 100-101.

145 Fetih 48/27.

146 Sâffât, 37/105.

147 Bazı kaynaklarda konuyla ilgili verilen rivayetlere göre Hz. Peygamber ve ashâbı namaza çağrı konusunda bir arayış girmişlerdi. Neticede Abdullah b. Zeyd'in gördüğü rüya üzerine, bir çağrı olarak ezan belirlenmişti. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, 1413/1993, IV, 42; Ebû Davud, “Salat”, 27; İbn Mâce, “Ezân”, 1; Dârimî, “Salat”, 3.

148 Hz. Peygamber zaman zaman ashabına o gece gördükleri rüyaları sorar ve yorumları veya kendi gördüğü rüyaları anlatırdı. Bkz. Buhârî, “Ta'bîr”, 48; Müslim, “Ru'yâ”, 17 vd.; Ebû Davud, “Sünne”, 8 vd.; Tirmizi, “Ru'yâ”, 10, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 8.

olarak tanımlaması¹⁴⁹ vb. durumlar bu algılamının temellerini oluşturmaktadır.¹⁵⁰

Rüyada görülmesi en tartışmalı konu belki de Allah'ın rüyada görülmesi meselesidir. Zira bu konu üzerinde yapılacak tartışmalar, hiçbir zaman bir tartışma olmanın ötesine geçemeyecektir. İspatı asla mümkün olamayacağı için “söylenenler”, söylendiği kadarıyla kalmaya mahkumdur... Alimlerin bir çoğu, teorik de olsa Allah'ı rüyada görmenin mümkün ve câiz olduğunu kabul etmişler, ancak, görünenin Allah'ın zatı olmadığını ve nihayetinde bunun bir muamma olarak kalacağını gösteren yorumlarda bulunmuşlardır.¹⁵¹ Dolayısıyla eğer rüyada Allah'ı görme gibi bir şey olmuşsa, bu durum, gördüğünü iddia eden kişinin salt bir iddiası olarak kabul edilmeli ve bir başkası tarafından hiçbir şekilde nazar-ı itibara alınmamalı demek, bu konudaki en sağlıklı yaklaşım olsa gerektir.

Görüldüğü gibi rüya ile ilgili üzerinde konuşulacak pek çok taraf bulunmakla birlikte bu çalışma sadece Hz. Peygamber'i rüyada görmenin mahiyeti ve bilgi değeri üzerinde yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Zira rüyada O'nu görmek ve O'ndan bazı bilgiler almış olmak, haddi zatında her zaman “değerini” korumuş ve toplumda şu veya bu şekilde çeşitli yönlendirmelerde etkin olarak kullanılmıştır. Özellikle istismara açık yönleri de bulunması sebebiyle bu meselenin vuzuha kavuşturulmasına gayret edilecektir.

Hz. Peygamber'i Rüyada Görmeye Dair Rivayetler

Hadis külliyyatımızda Resûlullah'ı (s.a.) rüyada görme konusuyla ilgili pek çok rivayet bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte alimlerinden biri olan

149 “Sâlih rüya peygamberliğin kırk altıda birine denktir.” Bkz. Mâlik b. Enes, “Ru'yâ”, 10; Buhârî, “Ta'bîr”, 4; Müslim, “Ru'yâ”, 6 (Bu rivâyet küçük farklarla hemen her temel hadis kaynağında bulunmaktadır.)

150 Hadislerde rüya ve rüyanın çeşitleri gibi konular hakkındaki rivayetler için bkz. Mâlik b. Enes, “Ru'yâ” 1, 4; Dârimî, “Ru'yâ” 6; Buhârî, “Ta'bîr” 3, 26, 47; Müslim, “Ru'yâ” 1, 2, 5, 6; İbn Mâce, “Ta'bîr-ru'yâ” 3, 4; Ebû Davud, “Edeb”, 96; Tirmizî, “Ru'yâ” 1, 7, 8. Bu konuda yapılmış bir çalışma olarak da bkz. Serkan Başaran, “Sünnette Rüya”, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003).

151 Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahihî'l-Buhârî*, Beyrût 1379, XII, 404.

İmam Tirmizî (ö. 279/), bu konudaki Abdullah b. Mes'ud hadisini verdikten sonra, aynı konuda hadis nakleden dokuz sahâbînin daha adlarını zikretmektedir.¹⁵²

Buna göre söz konusu hadisler toplam şu on sahâbîden rivayet edilmiş olmaktadır: Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652),¹⁵³ Ebû Hüreyre (ö. 58/678),¹⁵⁴ Ebû Katâde (ö. 54/674),¹⁵⁵ İbn Abbâs (ö. 68/687),¹⁵⁶ Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693),¹⁵⁷ Câbir b. Abdullah (ö. 78/697),¹⁵⁸ Enes b. Mâlik (ö. 93/711),¹⁵⁹ Ebû Mâlik Sa'd el-Eşca'î'nin (ö. ?) babası (Tarık b. Eşyem –ö. ?),¹⁶⁰ Ebû Cühayfe (ö. 74/693),¹⁶¹ Ebû Bekre (v. 51/671).¹⁶²

Mağribli büyük alim Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî ise, mütevatir hadisler için kaleme aldığı *Nazmü'l-münenâsir*'de bu rivayeti on sekiz sahâbîden nakletmekte ve Münâvî'nin hadisin mütevatir olduğunu beyan ettiğini söylemektedir. Kalan diğer sekiz sahâbînin adlarını da, İbn Amr, Mâlik b. Abdullah el-Has'amî, Târik b. Eşya' (Eşyem) el-Eşca'î, Berâ, İmrân b. Husayn, İbn Ömer ve Huzeyfe olarak vermektedir.¹⁶³

152 Tirmizî, "Ru'yâ", 4.

153 İbn Mace, "Ta'biru'r-Ru'yâ", 2; Tirmizî, "Ru'yâ", 4; Dârimî, "Ru'yâ", 4.

154 Buhârî, "İlim", 38, "Edeb", 109, "Ta'bir", 10; Müslim, "Ru'yâ", 11; Ebu Davud, "Edeb", 88, 90; İbn Mâce, "Ta'biru'r-Ru'yâ", 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 400, V, 306; İbn Ebî Şeybe, "Ru'yâ", 2.

155 Buhârî, "Ta'bir", 10; Müslim, "Ru'yâ", 11; Dârimî, "Ru'yâ", 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 306.

156 İbn Ebî Şeybe, "Ru'yâ", 2; İbn Mace, "Ta'biru'r-Ru'yâ", 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 361, II, 342.

157 Buhârî, "Ta'bir", 10; İbn Mace, "Ta'biru'r-Ru'yâ", 2; İbn Ebî Şeybe, "Ru'yâ", 2.

158 Müslim, "Ru'yâ", 11; İbn Ebî Şeybe, "Ru'yâ", 2; İbn Mace, "Ta'biru'r-Ru'yâ", 2.

159 Buhârî, "Ta'bir", 10. Müslim, sonu biraz farklı olarak, bu metni Câbir'den nakletmiştir. Bkz. Müslim, "Ru'yâ", 12, 13; İbn Mâce, "Ta'bir", 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 350. Tirmizî ("Ru'yâ", 4) ise, Enes'ten nakledilen metni, Abdullah b. Mes'ûd'dan aktarmaktadır. İbn Ebî Şeybe, "Ru'yâ", 2; Müslim, "Ru'yâ", 11; İbn Mâce, "Ta'bir", 2. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 232, 342, 411. Sonu "zira şeytan bana benzeyemez" şeklinde olan rivayet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 472.

160 İbn Ebî Şeybe, "Ru'yâ", 2.

161 İbn Mâce, "Ta'biru'r-Ru'yâ", 2.

162 Tirmizî' in kaydettiği Ebû Bekre rivayeti mevcut kaynaklarda tespit edilememiştir. Bu durum, Tirmizî'nin zamanında mevcut bulunan ve bilinen bazı rivayet ve/veya kitapların günümüze ulaşmadığı ile izah edilebilir.

163 Bkz. el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *Nazmü'l-münenâsir*, Halep 1328, s. 139-140. Bir ismi tekrar edildiğinin görüldüğü ve bir takım karıştırmaların muhtemel olduğu bu listedeki isimleri hadis tahriclerinin bütünüyle yapılması da bu araştırmanın sınırlarını zorlayacaktır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekmektedir ki, konumuzla ilgili rivayetlerin hemen tamamı “*aşağı yukarı*” aynı metinle rivayet edilmiş bulunmaktadır. Aralarındaki ifade ve kelime farkları “manâ ile rivayet”in kapsamı dahilinde değerlendirilebilecek yakınlıktadır. Hatta bunun meselenin doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağladığı bile ifade edilmelidir. Bu sebeple rivayetler arasındaki farkları mevzubahis etmeyip, “görmenin mahiyeti” hususuna odaklanmak yazımızın amacına daha muvafık olacaktır.

Rivayetler arasında meseleyi ortaya koyacak “mihver metin” olarak *هَدِثُ مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتِمُّ لَهُ بِئِ* hadisini ele alabiliriz. Buna göre Allah Resulü; “*Kim beni uykuda/rüyada görürse, beni görmüş demektir; zira şeytan benim misalime giremez (kendini benim gibi gösteremez).*” bu-yurmuştur.

Diğer rivayetler de bu manâ etrafında dolaşmaktadır. Çoğunda ilk cümle *neredeyse* aynı iken, ifadenin ikinci yarısında, birbirine anlam bakımından oldukça yakın farklı kelimeler kullanılmıştır.¹⁶⁴

Söz konusu kelime ve ifade farklarına rağmen ilgili rivayetler incelendiğinde görülecektir ki, hadislerin hemen tamamında şeytanın kendisini Hz. Peygamber’e benzetme gücü/kapasitesi/hakkı/yetkisi vs. olmadığı vurgusu yapılmaktadır. Dolayısıyla bundan anlaşılan da tabii olarak, rüyada Hz. Peygamber diye görülen “kişi”nin, *her halükarda* Resûlullah olduğudur. İlk çağrışım böyle anlamayı haklı çıkarsa da gerçekte hadis/lerin bunu mu demek istediği, üzerinde durulması gereken esas noktadır. Bundan sonraki başlıkta bu mesele üzerinde durulacaktır.

Peygamberimiz’i Rüyada Görmenin Mahiyeti

Daha önce söylendiği üzere ruhun bir eylemi olarak tezahür eden rüyada görülenlerde insanın bilinç düzeyinin etkisi son derece belirsizdir. Yaşadığımız günlük olaylarla ilgili rüyalar görülebildiği gibi, “aklıma hayalime gelmezdi; bu da nereden çıktı!” diye şaşkınlık ve hayret içinde kaldığımız rüyalar da görülür. Dolayısıyla gördüğü rüyada insanın kendinin

¹⁶⁴ Hadislerin tamamının kaynaklarına yukarıda atıf yapıldığı için burada tekrarına lüzum görülmemiştir.

hiçbir dahli yoktur, diyebiliriz. Bu durumda da, tabir caizse kendimiz veya bir başkası, rüyayı tamamen dışından/dışarıdan seyretmekteyiz.

İşte bu hal rüyada görülen kişi, nesne ve olayların da tamamen “yorumuna açık” hususlar olması sonucunu doğurmaktadır. Rüyada görülen kişinin Peygamberimiz olması da bu durumu değiştirmez. Sadece konu Peygamberimiz olunca mesele çok daha anlamlı ve bir o kadar da müşkül hale gelmektedir.

Burada karşımıza temel iki problem çıkmaktadır:

1. Rüyada görülen kişinin hakikaten Peygamberimiz olup olmadığının tespiti.
2. Peygamberimiz olduğu tespit edilmişse eğer, bu rüyada görülen hususların bilgi değeri.

Öncelikle elimizde rüyayı gören kişinin anlattıklarından başka hiçbir delilin bulunmadığına dikkat çekmek gerekmektedir. Rüya anlatılırken kullanılan her kelime ve ifade, dinleyen ve/veya yorumlayacak olan kişi için yegâne bilgidir. Bu sebeple anlatan kişinin doğru söyleyip söylemediği, rüyasını olduğu gibi anlatıp anlattığı ve çok tesirinde kaldığı için mübalağa edip etmediği gibi hususlar son derece belirleyici olmaktadır. Rüyasını anlatan kişinin dürüst, güvenilir, yalan söylemeyen, aşırılıklardan uzak mutedil bir insan olması gibi durumlar, sözlerine duyulan güveni artıracaktır. Bunlardaki eksiklikler de tersi etki yapacaktır. İmam Buhârî’nin Sahîh’inde rivayet ettiği bir hadiste: “İftiraların en büyüğü, kişinin kendi gözlerine yalan isnad etmesidir...”¹⁶⁵ buyuran Hz. Peygamber’in bu ciddi uyarısı her daim göz önünde bulundurulmalıdır. Görmediği rüyaları görmüş gibi anlatan insanlar en büyük yalancılar olarak kabul edilmektedir. Hal böyle olunca, rüyada görülen şahsın Hz. Peygamber olup olmadığını sorgulamadan önce, rüyayı görüp de anlatan kişinin doğru söyleyip söylemediğinin sorgulanması öncelikle gerekmektedir.

Şayet bu öncelikli aşamada güven sağlanmış ise artık rüyanın içeriğine bakılabilir demektir. Bu noktada da ilk iş olarak Hz. Peygamber

¹⁶⁵ Buhârî, “Ta’bîr”, 45.

olarak görüldüğü “söylenen/iddia edilen” zâtın hakikaten Peygamberimiz olup olmadığının tespiti gerekmektedir.

Tarih boyunca gündemde kalmış bir mesele olan bu konudaki yaklaşımlar temelde üçe indirgenerek ele alınabilir:

1. Hz. Peygamber’i rüyasında sadece sahâbîler görebilir; başkalarının gördüğü kişi asla O olamaz.
2. Hz. Peygamber rüyada, kendi fizik şekli ve şemâilinde anlatılan bilgilerle uyumlu olarak görülebilir. Başka şekil ve sûretlerde görülen O değildir.
3. Her ne şekil ve sûrette görülürse görülsün, Hz. Peygamber olduğu söylenen kişi gerçekten O’dur.

Birinci görüşü savunanlar, Hz. Peygamber’in aslî sûretini sadece sahâbîlerin gördüğünü, dolayısıyla rüyasında gördüğü kişinin Peygamberimiz olduğundan sadece onların emin olacağını ifade etmektedirler.¹⁶⁶ Dikkat edilirse bu görüşün temelinde de aslında Hz. Peygamber’i aslî şemâilinde görme şartı bulunmaktadır. Bu durumun kendisi hakkında kesin olduğu kişi/ler ise elbette ki sadece sahâbe-i kirâmdır. Buraya kadar makul olduğu kabul edilse de bu görüşün eleştiriye açık tarafı, sahabe neslinden sonra hiç kimsenin Hz. Peygamber’i rüyasında görmesinin mümkün olmadığını söylemesidir. İşte tam bu noktada devreye ikinci görüş girmektedir.

İkinci görüşü kabul eden âlimlerimiz, birinci görüşte savunulan Peygamberimizi kendi özel şemâilinde görme şartını öne sürmekte, ondan farklı olarak ise O’nu rüyada görmenin sahabeden sonra da olabileceğini kabul etmektedirler. Belki rüyada görülen kişinin Peygamberimiz olduğu hususunda tam bir “kesinlik”ten söz edilemese de, mevcut şemâil bilgilerine uygunluk oranında zann-ı gâlip ile bu kanaate ulaşmaya mani bir durum da yoktur. Dolayısıyla Hz. Peygamber’i rüyada gördüğünü söyleyen kişinin, bunu şemâil bilgileriyle teyid ve tespit etmesi gerekmektedir. Nitekim

166 Bkz. Mustafa Ahmed Zerkâ, *Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkıhın Rolü*, çev. Abdullah Kahraman, İstanbul 2002, s. 61-63.

Ebû Hüreyre tarafından rivayet edilen ve İmam Buhârî'nin zikrettiği bir hadiste buna açıkça işaret edilmektedir:

Beni uykuda gören, uyanırken de görecektir. Şeytan benim misalime giremez.” Ebû Abdullah (Buhârî) dedi ki: İbn Sîrîn, “O’nu kendi sûretinde gördüğü zaman...” demiştir.¹⁶⁷

Meşhur tâbiî âlim ve rüyalar konusunda uzmanlığı ile bilinen Muhammed b. Sîrîn’in (ö. 110/728) rivayette yer alan “O’nu kendi sûretinde gördüğü zaman” sözü, “Hz. Peygamber’in rüyada görülmesi, O’nun ancak şemâiline uygun bir şekilde görüldüğü zaman geçerlidir” anlamına gelir. Gerçi Buhârî’nin sadece bu rivayetine bakıldığında, müjdenin hayatta iken gören sahâbîlere verildiği gibi bir anlam ortaya çıkıyorsa da hadisin diğer rivayetleri topluca düşünüldüğünde müjdenin genel olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü çeşitli rivayetlerde Hz. Peygamber’i vefatından sonra rüyada gördüğünü nakledenler olmuş; bu duruma itiraz eden de olmamış; aksine rüyada görülen kişinin Hz. Peygamber olduğuna kanaat getirildiğinde rüyayı gören tasdik edilmiştir.

Mesela, Küleyb b. Âsım, Hz. Peygamber’in rüyada görülmesi ile ilgili hadisi kendisine İbn Abbâs’ın naklettiğini bildirdikten sonra şöyle demiştir: Ben de, İbn Abbâs’a, O’nu (Peygamber’i) gördüğümü haber verdim. İbn Abbâs: “O’nu gördün mü” deyince, “evet, vallahi gerçekten O’nu gördüm” dedim ve Hasan b. Ali’yi andım; onu zikrettim ve şemâilini anlattım. Bunun üzerine İbn Abbâs: “(Evet) Hasan O’na benzerdi” dedi.¹⁶⁸

Avf b. Ebî Cemîle de, Mushaf yazma işiyle ilgilenen Yezîd el-Fârisî’nin şu hatırasını nakleder: İbn Abbâs’ın hayatta olduğu zamanlarda rüyada Resûlullah’ı görmüştüm. İbn Abbâs’a: “Ben rüyada Resûlullah’ı gördüm” dedim. İbn Abbâs, “Resûlullah: Şeytanın bana benzemeye gücü yetmez. O halde, kim rüyada beni görürse, gerçekten beni görmüştür, dedi. Rüyada gördüğün şu kişinin vasıflarını bize anlatabilir misin?” dedi. Ben de “evet” diyerek (onun özelliklerini anlattım) -Avf der ki: Ben onun özelliklerini önceden bilmiyordum. Bunun üzerine İbn Abbâs: “Şayet onu

¹⁶⁷ Buhârî, “Ta’bir”, 10.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 342.

uyanık iken görmüş olsaydın, kendisini bundan daha güzel anlatamazdın” dedi.¹⁶⁹

Görüldüğü gibi her iki rivayette de İbn Abbâs önce rüyada görülen kişinin vasıf ve şekil özelliklerini öğrenmiş, ardından bu kişinin Resûlullah olduğunu tasdik etmiştir. Zira kendisi, önde gelen sahâbîlerden biri olarak Hz. Peygamber’i sağlığında / gerçek hayatta iken görmüştü ve O’nu bütün özellikleriyle (şemâil) tanıyordu. Rüveyı onaylamasını buna bağlaması, aksi bir durum olsaydı farklı davranacağını göstermektedir. Yani, ister Kuleyb, ister Yezîd el-Fârisî eğer rüyalarında gördükleri kişiyi, Hz. Peygamber’e benzemeyen özelliklerde tanıtırsalardı, İbn Abbâs onlara, “Ben Resûlullah’ı çok iyi tanırım; bu anlattığınız kişi O’na hiç benzemiyor, siz başka birini görmüşsünüz.” mealinde bir cümle ile cevap verecekti.¹⁷⁰

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ’ya göre, bu rivayetlerin açıklanması hususunda şârihler iki ana gruba ayrılmaktadır:

1. Hadisin hükmünü, Hz. Peygamber’in bilinen şemâiliyle sınırlayanlar. Yani rüyalarında onu şemâiline uygun görenler gerçekten onu görmüştür. Farklı görenlerin ise, rüyasındaki o görmeye itibar edilmez.

Kadı İyâz (ö. 544/1149) bu grubun önemli temsilcilerinden biridir. Bu grup, söz konusu hadisi herhangi bir zaman ve belli kişilerle kayıtlamaz. Sadece, rüya sahibinin “Hz. Peygamber’i bilinen şemâilinden farklı bir şekilde görmemesini” esas alır. Kadı İyâz’a göre, “farklı görülürse, bu gerçek/hak rüya değil, tevile muhtaç rüya olur. Zira rüyaların bir kısmı, görüldüğü gibi kabul edilir, bir kısmı ise tevil edilmeye ihtiyaç duyar.” İbn Hacer (ö. 852/1448), Küleyb ile İbn Abbâs’ın diyalogunun geçtiği rivayeti,

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 361-362; Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-muhammediyye ve'l-hasâilü'l-mustafaviyye*, thk. Kâsım Muhammed en-Nurî, (Dimeşk, 2009), s. 308-309 (hadis no: 411).

¹⁷⁰ Hadisin bazı rivayetlerinde geçen “beni uyanık iken de görecek” cümlesinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda birçok farklı yorum bulunmaktadır. İbn Battâl (ö. 449/1057), o rüyanın uyanıklık hâlinde vukua geleceği, doğruluğu ve gerçek olarak çıkacağı tasdik edilmektedir, derken İbnü't-Tîn (ö. ?), “Hz. Peygamber hayatta iken ona iman edip uzakta oldukları için görme fırsatı bulamayanlara bir müjde olduğu, dolayısıyla onların ölümünden önce mutlaka onu uyanık iken de görecekleri” şeklinde yorumlamıştır. Kadı İyâz (ö. 544/1149) da, uyanık iken o rüyanın tevilini ve doğruluğunu görecek diye anlamaktadır. Bunlar ve diğer bazı yorumlar hk. bkz. İbn Hacer *Fethü'l-bârî*, , XII, 385.

bu grubun görüşünü destekleyen bir delil olarak zikreder ve İbn Abbâs'ın “onu görmüşsün” dediğini nakleder.¹⁷¹

Bu hadisin hükmünün, Hz. Peygamber'i hadis ve siyer kitaplarında tarif edildiği şemâili üzere görenlere şamil olduğunu söyleyen bu grubun anlayışı, Zerkâ'ya göre doğruya yaklaştı, ama ona tam olarak varamamıştır. Onların *Resûlullah'ın rüyada görülmesine duydukları saygı*, Arapçayı en fasih konuşan Hz. Peygamber'den sadır olan lafızların delaletine karşı gözlerinin perdelenmesine yol açmıştır. Zira, önceden tanımadığı birini, “gerçek şemâiliyle gördüm iddiası” doğru olamaz. Hadisteki “şeytan benim kılığıma giremez” ifadesinin anlatmak istediği de işte budur.¹⁷²

2. Hadisin hükmünü geniş tutanlar.

Hz. Peygamber'i rüyasında gören herkes, ister bilinen şemâiliyle görsün isterse farklı bir şekilde görsün, gerçekten onu görmüştür. Mâzerî (ö. 536/1141) ile Nevevî (ö. 676/1277) bu grubun önemli isimleridir. Nevevî, Kadı İyâz'ın söylediklerine yönelik eleştirisinde şöyle der: “Bu zayıf bir görüştür. Bilakis doğru görüş, Mâzerî'nin zikrettiği gibi, ister bilinen şemâiliyle görsün, isterse farklı bir şekilde görsün, gerçekten onu görmüş olduğudur.” İbn Hacer, Kadı İyâz'ın görüşünün Nevevî'nin söylediğine ters olmadığını söyleyerek, Nevevî'ye itiraz etmiştir.¹⁷³

Zerkâ, Nevevî gibi fıkıh ve hadis bilgisine saygı duyulan âlimlerin bu görüşü savunmasını çok garipser. Onları, nasları fıkıh-basiretle anlamama ve tahlilde ilmi metottan ayrılmakla itham eder. “Öyle görünüyor ki, buna Resûlullah'a olan aşırı muhabbetleri yol açmıştır” der. İbn Hacer'in de, bunların görüşünü beğenmediğini belirtir.¹⁷⁴

Zerkâ'ya göre, bu hadis, Hz. Peygamber'in asrı ve onu şekli-şemâiliyle bizzat görmüş olan sahâbîlerle kayıtlıdır. Başka zamanlar ve şahıslar

171 İbn Hacer'in söz konusu rivayetler hakkındaki geniş izahları için bkz. *Fethü'l-bârî*, XII, 383 v.d. Ayrıca bkz. Zerkâ, a.g.e., s. 61-68 (Burada kitabın mütercimi Abdullah Kahraman'ın bazı notları da yer almaktadır).

172 Bkz. Zerkâ, a.g.e., s. 64.

173 İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, XII, 384.

174 Bkz. Zerkâ, a.g.e., s. 64.

için geçerli değildir. Dolayısıyla söz konusu hadislerin hükmü, en son ve-fat eden sahâbî (Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile, ö. 110/728) ile sona ermiştir. Bu yüzden, sonraki asırlarda “rüyasında kalbine Hz. Peygamber olduğu doğan kişiyi gören veya görünen kişinin kendini Hz. Peygamber olarak tanıtmaya yahut rüya sahibine gördüğü zatın Hz. Peygamber olduğunun söylenmesi” durumlarına uygulanmaz. Bu rüyaların görülen diğer sıradan rüyalardan hiçbir farkı yoktur. Zerkâ, bu görüşünü şöyle delillendirir: “Rivayetlerin tamamında, yer alan ‘men raânî (kim beni görürse)’ ifadesi, Hz. Peygamber’i bizzat görmüş olan sahâbeye hitaptır. Bu ifadeden kasıt, “gerçek şeklim-şemâilim üzere görürse” demektir. Onu gerçek şekli-şemâili üzere görmek de, ancak gerçek şemâilini bilen sahâbîler için söz konusudur. Onlardan sonra hiç kimse, hayatta iken kendisini tanımadığına göre, Resûlullah’ı gerçek şemâiliyle gördüğünü iddia edemez. *Hayatta iken onu görmeyen ve gerçek şemâilini bilmeyen* birisi için, rüyasında gördüğü kişinin Hz. Peygamber olduğunu söyleme imkânı yoktur. Zira onu gerçek şekli ve şemâiliyle bilmemektedir. Şeytan Resûlullah’ın gerçek şahsiyetinin dışında bir şahsiyete bürünerek, rüya sahibine Hz. Peygamber’i gördüğü düşüncesini vermektedir.”¹⁷⁵

Zerkâ, kendi görüşlerini destekler mahiyette İbn Cüzey el-Mâlikî’nin (ö. 741/1340) *el-Kavânînü’l-fikhiyye* adlı eserinden de şu nakilde bulunur: “Âlimler şöyle der: “Hz. Peygamber’in rüyada görülmesi, ancak onu (hayatta iken) görüp, özelliklerini belleyen bir sahâbî için doğru olabilir. Zira ancak böyle bir kimsenin uykusunda gördüğü sûret, Resûlullah’ın gerçek şemâiline uygun düşer.”¹⁷⁶

İbn Hacer’e göre, doğru görüş, bu rüyanın, Hz. Peygamber’in, ister gençlik, ister olgunluk, ister yaşlılık, isterse son vakitlerindeki sûreti olsun, herhangi bir dönemindeki gerçek sûretine uygun olmak şartıyla bütün durumlarına şâmil olmasıdır. Bazen buna muhalif durum olunca, görene taalluk eden bir tabir söz konusu olur. O, Kadı İyâz ile Mazerî’nin görüşlerinin arasını şu şekilde cem eder: “İki durumda da rüya gerçektir. Ancak şemâili üzere görülünce, zahiriyle kabul edilip tabire ihtiyacı olmaz. Başka

¹⁷⁵ Zerkâ, *a.g.e.*, s. 62-63.

¹⁷⁶ Zerkâ, *a.g.e.*, s. 67.

şekillerde ise, sıfatı olduğunun dışında tahayyül etmesinden ötürü, eksiklik rüyayı gören açısından olur ve o rüyada gördüğü durum mutlaka tabire ihtiyaç duyar. Tabir âlimlerinin uygulaması da bu yönde olmuştur. Onlar şöyle derler: Cahil biri, “Hz. Peygamber’i rüyamda gördüm” deyince, ona şemâili sorulur. Anlattığı rivayetlerde geçen şemâile uyarsa ne âlâ; aksi takdirde bu rüyası kabul edilmez.”¹⁷⁷

Kaynaklarda yer alan sahih hadislerden dolayı, Hz. Peygamber’i bilinen şemâili ile rüyada görenin, onu gerçekten gördüğü hususunda âlimlerin çoğunluğu hemfikiridir. Ünlü mutasavvıf Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) de, bu konuda onlar gibi düşünür. Ona göre, Resûlullah’ın şemâilinden farklı görülmesi durumunda ise, bunun onun getirdiği dinle ilgili bir yönü vardır. İbn Hacer’in işaret ettiği bu noktanın üzerinde duran Sadreddin el-Konevî konuyu şöyle ele almaktadır: “Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir ölçü ve delil vardır: Rüyada Hz. Peygamber’i görmenin doğru ve geçerli sayılması, rüyayı görenin Resûlullah’ı sahih rivayetlerde belirlenmiş olan hilyesine benzer sûrette görmüş olmasına bağlıdır. Öyle ki, bir kimse O’nu, şu dünyadaki sûretine aykırı bir sûrette görmüş olsa, O’nu görmüş sayılmaz. Kendisinin O’nu gördüğüne dair kesin kanaate sahip olması, bu konuda delil olmaz. Bilakis o görülen şey, görenin itikadına veya [şahsî] durumuna nisbetle yahut bir sıfata veya İslâm’ın hükümlerinden bir hükme nisbetle ‘*şeriatın görünüşü*’dür. Yahut da rüya görenin Hz. Peygamber’in sûreti zannettiği sûret, içinde olduğu yere nispetle *şeriatın sûretidir*.¹⁷⁸

Konevî, bu durumu, gerek kendi rüyalarında, gerekse başkalarının rüyalarında birçok defa tecrübe ettiğini ve hocalarından da bunu teyit edici birçok açıklamayı defalarca duyduğunu bildirir.¹⁷⁹ Nitekim bazı sâlikler/müridler, rüyalarında Hz. Peygamber’i görüp ondan bazı şeylerin olacağını öğrendiklerini, ama bunların gerçekleşmediğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Konevî, onlara gördükleri kişinin özelliklerini sormuş, verdikleri bilginin Nebî’nin hilyesine uymadığını görünce, kendilerine bu durumu

¹⁷⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 384, 386-387.

¹⁷⁸ Sadruddin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, thk. ve çev. Abdullah Aydın, İstanbul 2015, s. 226.

¹⁷⁹ Konevî, *a.g.e.*, s. 226.

açıklamıştır. Böylece, sâlikler sevinerek, bu konuda Konevî'nin uyarılarını dikkate almışlardır. Rüyalarında bu durumu defalarca tecrübe eden Konevî, ayrıca şunu da tecrübe etmiştir: “Rüyasında Hz. Peygamber”i aslî sûreti ile gören ve onun kendisine bildirdiklerini haber verenin söylediği şeylerde, hiçbir eksiklik ve değişiklik olmaz. Bilâkis bunlar, açık bir nas şeklinde görülür ve ondan rivayet edilir.”¹⁸⁰

Konevî'nin değerlendirmelerinde de görüldüğü üzere, Resûlullah'ı, kendi şemâiliyle olmak kaydıyla, rüyada gören kişinin şahsî hal ve durumu, rüyanın yorumlanmasında mutlaka dikkate alınmalıdır. Şemâili dışında O'nu gördüğünü “zanneden” kişinin ise bu iddiası tamamen kişisel olarak değerlendirilmelidir.

Ayrıca bu rüya meselesinde kesinlikle dikkatlerden uzak tutulmaması gereken bir husus da şudur: Hz. Peygamber, görmediği rüyaları görmüş gibi anlatan ve kendi adına yalan uyduranları şiddetli bir şekilde uyarmıştır. “*İftiraların en büyüklerinden biri de, görmediği şeyleri gözlerine göstermesidir.*”¹⁸¹ buyurulan hadis-i şerife göre, rüyasında görmediği sıradan herhangi bir durumu gördüğünü söylemesi bile büyük bir yalan olarak nitelenirken, rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü iddia etmesi kıyas kabul etmeyecek kadar büyük bir suç ve iftira olacaktır. Dolayısıyla rüyasında onu gördüğünü iddia edenler çok daha dikkatli olmalıdır. Aksi halde, yine meşhur ve malum bir hadiste geçen son derece ciddi tehdit, rüya gören kişi için de geçerli olacaktır. Hz. Peygamber: “*Benim ismimi (çocuklarınıza) verin, ama künyemi kullanmayın. Rüyada beni gören beni görmüş demektir; çünkü şeytan kendini benim sûretime sokamaz. Kim benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.*”¹⁸² buyurmaktadır. Bu yazının konusuyla da doğrudan ilgili bulunan bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber, kendisinin rüyada görülmesi meselesinin hemen akabinde yine kendi adına yalan söylemenin ağır cezasına vurgu yapmaktadır. Böylece bir anlamda

180 Konevî, a.g.e., s. 231-232. Konevî'nin hocası büyük mutasavvıf Muhyiddin İbnü'l-Arabî de, gerek *Fusûsu'l-hikem*'inde, gerekse *el-Futûhâtü'l-mekkiyye* adlı önemli eserinde pek çok yerde bu konularla ilgili görüşlerine yer vermektedir.

181 Buhârî, “Ta'bîr”, 45.

182 Buhârî, “İlim”, 38.

rüyada kendisini gördüğünü iddia edip de insanlara Resûlullah'tan duyduğu sözleri nakleden kişilerin de, uyanırken O'nun adına yalan uyduranlarla aynı cezayı hak edeceklerine işaret etmektedir. Zaten Buhârî'nin bu hadisi *Kitâbü'l-İlim* bölümünde "Nebî (s.a.) adına yalan uydurmanın günahı" bâbında rivayet etmesinin bir amacı da buna dikkat çekmek olmalıdır.¹⁸³

IV. Peygamberimizi Rüyada Görmenin Bilgi Değeri

Hiz. Peygamber'i rüyada görme konulu hadisler ve bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği hususundaki bu tespitten sonra, çok önemli bir mesele olarak rüyada Hiz. Peygamber'i görmenin bilgi değeri açısından durumunu da ele almak icap etmektedir.

Öncelikle şunu kesin bir ifadeyle söylemek gerekir ki, -bazı sûfi meşrep olanlar dışında- İslâm âlimlerine göre, hangi rüya olursa olsun, rüyanın bağlayıcı hiçbir bilgi değeri yoktur.

Hiz. Peygamber'i (ama gerçekten O'nu!) rüyada görmek elbette bir şereftir ve her samimi Müslüman bunu ister. Ancak bu tamamen kişisel bir tecrübedir ve bu şerefyâb mü'min dışında kimseyi bağlamaz. Bağlayıcı olan Resûlullah'ın sünnetidir ve bu sünnetin sonraki Müslümanlara rivayet edilmiş kayıtları olan hadisleridir. Tarih boyunca çeşitli zamanlarda birçok kişi rüyalar yoluyla Hiz. Peygamber ile iletişim kurduğunu söylemiştir, ancak bunlar ilim adamları nezdinde hiçbir zaman bir değer ifade etmemiştir. Din "sanal" bir kurgu üzerinden yaşanamaz; nasıl ki Asr-ı saâdetde sahâbe-i kirâm hakikat dünyasında yaşamışsa bugün de aynı objektif dünyada yaşamaya zarureti vardır. Aksi halde son ve kâmil din İslâm, sabah erken kalkanın rüyasında gördüğüne göre şekillenen, ezoterik/bâtınî bir hüviyete dönüşecek ve hiçbir gerçekliği kalmayacaktır.

Mutasavvıflara göre, zâhid ve sûfilerin keşif ve ilham yoluyla aldıkları bilgiler, doğrudan Allah'tan geldiği için hem makbul, hem de en üstün bilgidir. Ancak, yine de hakikatin şeriata veya bâtın ilminin zâhir ilmine muvafakati (uygunluğu), ısrarla üzerinde durulan bir husustur.¹⁸⁴

¹⁸³ Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, I, 202-203.

¹⁸⁴ Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İstanbul 1986, s. 89-94.

Görüldüğü gibi, keşif, ilham ve rüya, mutasavvıflar tarafından bir çeşit bilgi kaynağı olarak kabul edilmekte, bunlar zaman zaman hadislerin tashihi için de kullanılmaktadır.¹⁸⁵ Ancak muhaddislere göre bu durum kabul edilebilir değildir. Çünkü bu yollarla elde edilen bilgilere tam bir sübjektiflik hâkimdir. Ayrıca, bunun her zaman istismar edilme ihtimali de söz konusudur. Bunlar en iyi ihtimalle sadece ve sadece rüya/keşf sahipleri için bir müjde veya uyarı vesilesi olabilir. Hadis rivayeti ve tashihi işinin ise, erbabınca malum olan yolları, usulleri ve kuralları vardır. Bu kurallara uymayan rivayetlerin, keşif, ilham ve rüyaya dayanarak hadis olarak kabul edilmesi ve savunulması mümkün değildir.¹⁸⁶

Sonuç

İslâm'ın kurucu nesli olan ve Allah'ın Resulü'nü (s.a.v.) baş gözleriyle görme saadetine erişen sahâbe-i kirâm'dan sonra yaşayan her Müslümanın arzusudur; O'nu "rüyada" da olsa görebilmek. Hz. Peygamber de bu arzuyu, "sınırları belli" olacak şekilde onaylamış bulunmaktadır. Pek çok hadis kitabında defalarca rivayet edilmiş bulunan bir hadislerinde *"Beni rüyada gören gerçekten görmüş demektir. Çünkü şeytan benim sûretime giremez."*¹⁸⁷ buyurarak rüyada kendisinin görülebileceğini ifade etmiştir.

Yukarıda genişçe ele alınan bu meselede kısaca şunu söylemek istiyoruz ki, Hz. Peygamber söz konusu hadislerinde "Ben"i gören derken aslında mevcut fizik görünüşünü kastettiğini açıkça belirtmiş olmaktadır. Bu sözü duyan sahabe, rüyada Resûlullah'ı gördüklerinde, uyanırken görüp bildikleri şahsı tanımakta tereddüt etmiyorlardı. Hiçbir sahabeden, "Yâ

185 Örnekler için bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Tesbit Yöntemi*, İstanbul 2015), s. 53-54.

186 Bilgi için bkz. Talat Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivâyeti*, (Isparta, 1994), s. 66-68; İbrahim Cânan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, (Ankara, 1988), II, 68; Bilal Saklan, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis Sufiler ve Sufi Muhaddisler*, yayımlanmamış çalışma, Konya 1997, s. 252-258; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000, s. 40 vd. Bu konuda sonuç mahiyetinde bir değerlendirme şöyledir: "Peygamberi rüyasında gören kişi, şayet şer'i bir hükme muhalif hususla emir olunmuşsa, hem kendi hem de başkaları hakkında bunu uygulaması meşru olmaz. Mubah bir şeyin emredilmesi halinde ise, bu sadece rüyayı gören için bağlayıcı olur, başkaları için geçerli olmaz." Bkz. Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivâyeti*, s. 42-43, 63-65.

187 Bkz. Buhârî, "İlim" 38, "Edeb" 109; Müslim, "Ru'yâ", 10, 11; Tirmizî, "Ru'yâ", 4, 8.

Resulallah, ben seni rüyamda gördüm ama hiç sana benzemiyordu.” şeklinde bir ifade nakledilmemiştir.

Zaten bunun aksini düşünmek de safdillik olur. Yani çok tanınmış birini, mesela eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ı rüyada gören birisi, sabah kalktığında Turgut Özal’ı gördüğünü söyleyecektir. Değilse “Aslında Adnan Menderes’i gördüm ama Turgut Özal’a benziyordu”, di-yene “sen biraz daha uyu!” demekten başka çare yoktur!

Tâbiîn hadisçilerinden Yezîd b. Hüzmüz el-Fârisî ile meşhur sahâbî Abdullah b. Abbâs arasında geçen önemli konuşma da açıkça ortaya koyuyor ki, rüyada görülen kişinin Peygamberimiz olup olmadığını “tahmin ve tespit etmenin” bir tek yolu olarak, O’nun gerçekteki sûretini, fizik görünümünü, yani şemâilini iyi bilmek kalmaktadır.

Hz. Peygamber’in fizik görünüşünü anlatan kitapların hadis literatüründeki genel adı “Şemâil”dir. Şemâil türünde yazılan pek çok kitap arasında öne çıkan ve asırlardır okunup okutulan en güzel eser de, *Kütüb-i Sitte*’de yer alan “Sünen” isimli hadis külliyatıyla tanınan İmam Tirmizî’nin (ö. 279/892) “eş-Şemâilü ’l-Muhammediyye” adlı kitabıdır. Tirmizî kitabında elli altı ana başlık altında toplam 415 rivayetle, Peygamberlerini görmemiş olan biz Müslümanlara O’nu tanıtmaktadır. Fizik görüntüsü, boyu, ten rengi, gözleri, kirpikleri, kaşları, vücut yapısı, saçlarının biçimi, ağarması ve tarama şekli, sürme kullanması, giyim kuşamı, oturup kalkması, yedikleri içtikleri, silahları, eşyaları, konuşma tarzı, gülmesi ağlaması, geçimi, ibadet hayatı gibi konu başlıklarının en sonuncusu, “Resulullah’ın Rüyada Görülmesi Hakkındaki Rivayetler” adını taşımaktadır. Tirmizî, rüyada Peygamber’i görmek konusunu kitabının en sonuna koymakla -Allâhü a’lem- bir bakıma şu mesajı da vermek istemiştir: “Ben bu kitap boyunca yaklaşık 400 rivayetle Hz. Peygamber’in “görünen” özelliklerini sizlere tanıtmaya çalıştım. Dolayısıyla rüyanızda bu rivayetlerde anlatılanlara uyan/benzeyen birini görürseniz işte o Hz. Peygamber’dir; eğer gördüğünüz kişi buradakilere benzemiyorsa o Hz. Peygamber değil, bir başkasıdır; belki de şeytandır.”

Bütün bunlar dolayısıyla İslâm âlimleri, rüyada görülen her “şahsın” Hz. Peygamber zannedilmemesi için bu konuya ehemmiyet vermişlerdir. Şu bir gerçek ki herkesin zihin dünyasında doğal olarak bir Peygamber imajı vardır. Mesele, bu resmin gerçekteki şemâil ile ne kadar örtüştüğüdür. Şemâil kitaplarındaki bilgiler ışığında zihinlerde nihayetinde bir “portre” şekillenmektedir ve bu portre, her Müslümanın kendi zihninde önceden betimlediği imajla çoğu zaman örtüşmemektedir. İşte şemâil okumaları bu farklı imajları mümkün olduğunca aslına benzer bir “sûrete” çekme hedefini gözetmektedir. Ancak böylece rüyada görülen ile gerçekte bilinen “Peygamber”in aynı şahıs olduğu kuvvetli ihtimal haline gelebilir.

Bu arada herkesin, Hz. Peygamber’in *“En büyük iftiralarından biri, kişinin rüyasında görmediği bir şeyi gözlerine nispet etmesidir/gördüm diye iddia etmesidir.”*¹⁸⁸ şeklindeki hadislerinde ifade ettiği tehlikenin mutlaka farkında olması da gerekmektedir. Yani rüyasında Resûlullâh’ı gördüğünü söyleyen kişi, gerçekten bir “rüya” görmüş müdür? Görmüşse rüyada gördüğü “Hz. Peygamber” midir? Yoksa gözlerine “iftira” mı etmektedir? Bütün bu “sanal”lık içinde “görünen” hayata çeki düzen vermek ne kadar “hakikat”tir?

Bütün bunlara rağmen rüyada Hz. Peygamber’i gerçekten gördüğünü söyleyen biri, rüyasında duyduğu/öğrendiği/aldığı sözleri/bilgiyi ne yapacaktır; kısaca rüyada Hz. Peygamber’i görmenin bilgi değeri açısından durumu nedir?

Kesin bir ifadeyle söylemek gerekir ki, İslâm âlimlerinin geneline göre rüyanın hiçbir bağlayıcı bilgi değeri yoktur. Hz. Peygamber’i rüyada görmek sûretiyle şerefyâb olmak her mü’minin arzusudur elbette. Lakin bu samîmî Müslüman da bilmelidir ki, bu tamamen kişisel bir tecrübedir ve kendisi dışında kimseyi ilgilendirmemektedir. Müslümanlar için bağlayıcı olan O’nun 23 yıl boyunca yaşayarak ortaya koyduğu ve ümmetine bıraktığı sünnetidir.

Din “sanal” bir kurgu üzerinden yaşanamaz. Aksi halde son ve kâmil din olan İslâm, birilerinin rüyalarında gördüğüne göre istikamet verilen,

ezoterik/bâtınî bir yapıya dönüşecek ve hiçbir gerçekliği kalmayacaktır. Bir yandan toplumda sevilen ve sayılan; sözlerine kulak verilen öncü, önder, kanaat önderi, şeyh, mürşit, âlim, hoca vs. olarak kabul gören insanların bu konuda son derece hassas olmaları ve bağlularına/takipçilerine hiçbir şekilde İslâm'ı yanlış anlatmamaları gerekirken; diğer taraftan da böyle bir kişiye itibar etmiş ve söylediklerini kabul etmekte olan “düz” insanlarımızın da kendi vazifeleri içinde bulunan bu düzgünlüklerini korumaları için, İslâm'ın temel ilke ve kurallarıyla bağdaşmayan söylem ve eylemlere karşı dikkatli olmaları; kendilerini “yanlış” sevkedenlerin farkında olmaları gerekmektedir. Yoksa cinlerden olan Şeytan'a uymuş olmanın sorumluluktan kurtulmaya yetmeyeceği gibi, insanlardan olan şeytanlara uymak da mazeret sayılmayacaktır.

Bu söylediklerimizi maddeler halinde özetlemek gerekirse;

1. Rüya bir vaki'dir; herkes rüya görebilir.
2. Rüya'da her şey görülebilir.
3. Hz. Peygamber'i de rüyada görmek mümkündür; bunu sadece sahâbîlere has kılmanın makul bir gerekçesi yoktur.
4. Rüya'da Hz. Peygamber'i kendi aslî sûretinde/şemâilinde görmek hakikattir; şeytan kendini O'nun biçimine sokamaz.
5. Ancak şeytan başka biçim ve sûretlerde görünüp kendisinin Hz. Peygamber olduğu izlenimi verebilir!
6. Bazı âlimlerimiz Hz. Peygamber'in rüyada başka bir sûrette görülebileceğini kabul ederler; ancak bu durumda rüyayı görenin kişisel durumuna göre yorum yapılmasını da şart koşarlar.
7. Hz. Peygamber rüyada görülmüş ve bir takım sözler söylemiş, bazı istek veya emirlerde bulunmuş ise, bunlar İslâm'ın zahirdeki ilimleri, özellikle de İslâm Hukuku (Fıkıh) ve Hadis ilimleri çerçevesinde değerlendirildikten sonra bir kıymet kazanabilir. Meşrû olarak kabul edilmesi mümkün görülmeyecek sözler/emirler, zaten rüyada görülen şahsın Peygamberimiz olmadığı-

nın ispatıdır. Meşrû ve makbul olarak görülen istek ve emirler ise yalnızca rüyayı gören kişiyi ilgilendirir; isterse uyar ve yapar; istemezse yapmaz. Kendi kabul ettiği de asla bir başkasını bağlamaz. Kimse de buna uymak zorunda değildir.

Şu halde FETÖ'nün hangi gerekçeyle olursa olsun Hz. Peygamber'i rüyada görme konusundaki tutumunu ve bunu hayatı yönlendirici bir mahiyette kullanmasını İslâm dini açısından bir zemine koyma imkânının hiçbir şekilde bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Açıkalın, Bünyamin, “Rüyanın Mahiyeti ve Yorumlanması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7- (2014): s. 170-196.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut, 1413/1993.

Aydar, Hidayet, “Hz. Muhammed'in Bazı Rüyaları ve Yaptığı Rüya Yorumlarından Örnekler”, *EKEV Akademi Dergisi Sosyal Bilimler* -, 9/25, (2005): 89-102.

Aydınlı, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İstanbul 1986.

_____, *Hadis Tesbit Yöntemi*, İstanbul 2015.

Başaran, Serkan, “*Sünnette Rüya*”, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003). Beyânûnî, Ahmed İzzüddîn, *er-Rü'yâ ve'l-ahlâm*, Kâhire, 1989.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1992.

Cânan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Ankara, 1988.

Cuma, Ali, *Medâ hucdiyyeti'r-rü'yâ inde'l-usûliyyîn*, Kahire 2002.

Çöğenli, Sadi – Bayram, Ali, *Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*, I-II, İstanbul, 1993.

Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, İstanbul, 1990.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'âs, *es-Sünen*, I-II, Beyrut 1988.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul, ts.

Eren, Mehmet, “Sadreddin Konevî’nin Tasavvufî Hadis Şerhçiliği (“Hz. Peygamber’in Rüyada Görülmesi Rivayeti” Çerçevesinde)”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, 20–21 Mayıs 2008 Konya, 2010, 99-115.

Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara 1964.

Fromm, Erich, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, çev. Aydır Arıtan-Kaan, H. Ökten, İstanbul, 1995.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethü’l-Bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XIII, Beyrût, 1379.

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, İstanbul, 1992.

İbn Sîrîn, Muhammed, *Müntehabü’l-keîâm fî tefsîri’l-ahlâm*, Beyrût, 1995.

_____, Muhammed, *Tefsîru’l-ahlâmî’l-kebîr*, Beyrut 1995.

İmamoğlu, Abdülvahit, *Rüya ve İstiharenin Psikolojik Tahlili*, Erzurum, 1997.

el-Kettânî, Muhammed b. Ca’fer, *Nazmü’l-münenâsir*, Halep 1328.

Konevî, Sadrüddîn, *Kırk Hadis Şerhi*, thk. ve çev. Abdullah Aydın, İstanbul, 2015.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, İstanbul, 1992.

Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, I-V, İstanbul, 1992.

Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta 1994.

Saklan, Bilal, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis Sufiler ve Sufi Muhaddisler*, yayımlanmamış çalışma, Konya, 1997.

Sezen, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul, 1988.

_____, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgi ve Tartışmalar*, İstanbul, 1990.

Tartı, Nevzat, “Rüya Kültürü Ve Hadisçi Karizması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6/3 (2006): 9-40.

Tekin, Hamza, *Uyku ve Rüya*, Sakarya, 2001.

Tirmizi, eş-Şemâilü’l-muhammediyye ve’l-hasâilü’l-mustafaviyye, thk. Kâsım Muhammed en-Nurî, Dimeşk 2009.

Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1992.

Türek, İbrahim, *Rüyalar Üzerine İki Deneme*, İstanbul, 1965.

Umay, Günay, *Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 1986.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2000.

Yılmaz, Hayati, *Toplumsal Dönüşümde Sünnet*, İstanbul 2004.

Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkhn Rolü*, çev. Abdullah Kahraman, İstanbul, 2002.

1.5. DİNDARLIK ALGILARININ DİNİN TEMEL ÖĞRETİLERİYLE UYUŞMAMASINDAN KAYNAKLI TOPLUMSAL PROBLEMLERİN ANALİZİ

Doç. Dr. Emine ÖĞÜK
Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

İnsanlık tarihiyle beraber var olagelen din olgusu hayata yön vermede çok önemli bir role sahiptir. Günümüzde kendi inanç öğretilerini devam ettiren pek çok dini gelenek ve anlayıştan bahsetme imkânı olduğu gibi, belli bir din içinde farklı farklı grup, mezhep ve oluşumlardan bahsetmek de mümkündür. Her biri hakikatin peşinde koştuğunu ifade eden ve zaman zaman birbirine tamamen muhalif görüşler beyan eden bu yapılanmaların acaba hangisi/hangileri hak ve doğru olma misyonuna sahiptir?

İslam dininde inancın doğru esaslarını belirlemek ve neye iman edileceğini tespit etmek dinimizin en temel ve güvenilir ilham kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'in yetki alanındadır. Çünkü dinimize göre hakkın kaynağı, sahibi ve belirleyicisi olan Yüce Allah, bu hakikatlerin toplumlara ulaşmasına ve tatbikine rehberlik etmek üzere Peygamberleri görevlendirmiştir. Yüce kitabımız neye inanılacağını açıkça beyan etmiş, inanca zarar verecek hususlardan kaçınmayı istemiştir. Doğru ve faydalı bilgi düşüncenin istikametine, düşüncenin doğruluğu da insan şahsiyet ve eylemlerinin doğru şekillenmesine yer verdiği için tüm insanlık hakka, adâlete, ahlak ve fazilete davet edilmiş ve toplumlar bu davete icabet ettikleri ölçüde istikameti yakalama imkânına sahip olmuşlardır. Yine toplumların felaketine se-

bep olan israf, rüşvet, yolsuzluk ve kumar gibi kötü alışkanlıkların artması ve toplumsal dengenin bozulması haktan ayrılmanın işaretleri olmuştur.

Din ile onun insan hayatındaki yerini ifade eden dindarlık olgusu birbirinden farklı şeylerdir. Din insanın Rabbiyle ve diğer tüm varlıklarla ilişkisini düzenleyen ilahî öğretiler bütünüdür. Kur'an ve Sünnet'in kaynaklıkta bulunduğu İslam dini yaşanmak üzere hayatın içine doğru taşınmaya başlandığında insanların elinde farklı din algılarına dönüşür. Şu halde din algısı veya dindarlık, dinî öğretilerin insan tarafından anlaşılan ve toplumsal hayata taşınan yönüdür. Din vahye, dindarlık algıları/din anlayışları ise insanların düşünce ve yorumlarına dayanır. Din bütün insanlara hitap ettiği için evrensel, din anlayışı ise bireysel bir karakter arz eder. Din tek ve değişmez iken din anlayışları kişilere, gruplara, zamana, zemine ve şartlara göre farklılık arz edebilir. Din içinde şekillenen çeşitli dindarlık anlayışları çeşitli mezhep, cemaat ve tarikat türünde farklı biçimlere dönüşmektedir. İnsanoğlu kendisine bağlı hissettiği dinin kutsal metinlerini içinde bulunduğu sosyal çevre, bireysel özellikler ve müteşabih karakter arz eden temel öğretilerden kaynaklı nedenlerin de etkisiyle farklı anlama, açıklama ve yorumlama temayülünde olmuştur. Dinimizin formel bir şablonu ve değişmez bir sistem öngörüsüne sahip olmaması pek çok farklı din algılarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu farklılıkları ortadan kaldırmak mümkün olmadığı gibi, aslında samimiyetlerini muhafaza edip hak yolunda yürüme endişesi taşıdıkları ve mutlak hakikat temsilcileri oldukları iddiasından vazgeçtikleri sürece böyle bir çabaya ihtiyaç da yoktur. Çünkü farklılıklar yerine göre ufuk açmaya, alternatif görüş ve düşünceleri de tanıyarak fikirleri tek yönlülükten kurtarmaya ve zenginleştirmeye katkı sağlamaktadır. Yine bu yorumların bir kısmı hukuk mezheplerine, bir kısmı inanç ekollerine, kimisi de tasavvufi yolların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak ne var ki İslam tarihinde bu ve benzeri oluşumlardan bir kısmı, alternatif fikir ve düşünce açılımları sağlayarak toplulukların ıslahına katkı sağlamak yerine, tam tersi bir tutum takınarak fırsatçılık ve menfaat devşirme kavgası içine girmektedirler. Rahmet kaynağı olması beklenen mezhep ve görüş farklılıklarının, toplumda fitneye dönüşmesi ve kardeş kavgasına zemin hazırlamasının nedenleri üzerine eğilmek gerekir.

Bunların nedenlerini belli başlıklar altına toplayarak izah etmek mümkündür:

1. Tekelcilik

İslam toplumu içindeki gruplarda ifrat ve tefrit çizgisinde seyreden bazı uç yorumlar zaman zaman ciddi problemlere neden olmuştur. Araç haline getirilen veya belli kimselerin elinde tekelleşen din algıları, dinin doğru anlaşılma ve yorumuna engel olmuştur. Hakikatçi görüş ve ideolojiler din içi çoğulculuğa hakim hale geldiğinde, tek tipçi din anlayışları alternatif görüş ve düşüncelerin yeşermesine imkân tanımadığında, bu görüş ve ideolojilerin aynı duruşa sahip başka oluşumlarla çatışması an meselesi olmakta, bu durum ümmet içinde çok çeşitli kavga ve çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Hoşgörü ortamı kaybolduğunda, kutuplaşan insanların, dinî değerleri sorumsuzca tüketmesi sonucu din istismarcılığı ortaya çıkmaktadır. Alternatif görüşleri bertaraf ederken çeşitli tahribatlara başvurmaktan kaçınmayanlar, kendisinden olmayan dindarları tehdit gibi göstermek, onları toplum için büyük bir tehlike olarak takdim etmek suretiyle toplumsal paranoya oluşturdudan sonra kendilerini kurtuluş reçetesi gibi sunmak suretiyle meşruiyetlerini sağlamlaştırma yoluna gitmişlerdir.¹⁸⁹

Farklı fikir ve oluşumlara hayat hakkı tanınmadığında alternatif görüş ve düşüncelerden beslenme imkânı ortadan kalkacak, herkes kendi kabuğunda kendi inandığı ve din olarak sahip çıktığı doğruların dışına çıkamadığından oldukça sınırlı bir anlayışa mahkum hale gelecektir. Bu tavrın bireysel fakirleşme ve sığ görüşlülük yanında topluma verdiği zarar çok daha büyük olmakta, alternatif görüşlere müsamahasızlık şeklinde tezahür eden bu din algısı, din savaşlarına, fitne ve bölünmelere zemin hazırlamaktadır. Tekelci zihniyeti sahiplendiği görülen FETÖ de, bütün güç ve kontrolün kendi elinde olmasını, herşeye hükmetmeyi istemiş, bu arzusu onu darbe teşebbüsünde bulunarak ülkenin bütün kontrolünü ele geçirmeye kadar götürmüştür.

Fatiha Sûresi'nden başlamak üzere pek çok sûrede dikkat çeken istikamet ve hidayet talebi ve bu hidayetin nasıl elde edilebileceğine ilişkin

189 Bk. Hüseyin Certel, "Din İstismarı Üzerine", *İslami Araştırmalar*, 22/1 (2011), s. 7.

pek çok usul, bu dünyadaki varoluş gayemize ilişkin de mesajlar vermektedir. İnsanların kıymeti hakikati temsil ettikleri oranda artmakta, hakikat kişilerin ya da grupların kendi inisiyatiflerine göre belirledikleri bir olgu olarak değil, kendinde hakikat olarak, yani yaratıcı tarafından belirlenen ve insanın da aklıyla tasdik ettiği prensipler olarak sunulduğu takdirde insanlar o hakikate isabet ettikleri oranda hakikati temsil etmiş olacaktırlar. Hakikatin temsili ise kişinin kendisini o hakikate göre şekillendirmesi ve daha sonra da bu hakikati insanlara doğru şekilde yansıtması ile mümkündür. O halde hakikatin kişilerden bağımsız olarak varlığını devam ettirdiği gerçeği, insanların kendi doğrularını yegâne hakikat olarak öne sürmesinin isabetli olmadığını göstermiştir. Aksi halde yeryüzünde kişi ya da grup veya cemaat sayısınca var olduğu gözlenen hakikat anlayışlarının ortak bir noktada buluşması imkânsız hale gelecek, zaman zaman birbirine taban tabana zıt olan görüş ve anlayışlar mutlak doğru olarak telakki edildiğinde alternatif görüşler bütünüyle dışlanmış olacak ve bütün bu hezeyanlar arasında hakikatin ısıltılarına ulaşmak daha çok zorlaşacaktır. Bugün İslam coğrafyasında varlığını devam ettiren Müslümanlık tarzları arasında öyleleri vardır ki, bunlarla İslam dininin yüce değerlerini buluşturmak imkânsız hale gelmiştir. Özellikle kendine bir hedef belirleyip bu hedefe ulaşmak için her türlü yolu meşru addeden bir anlayışı, dinimizin temel gayeleriyle örtüştürmek mümkün değildir.

Her biri hakikat iddiasında bulunan kişi ya da grupların kendi oluşumlarını mutlak doğru olarak sunmaları, o gruptaki kişilerin alternatif doğruları araştırmalarının önünü kapatmakta, herkese mutlak inanmışlıktan hareket edilmesi gerektiği düşüncesi aşılanmaktadır. Belli görüşler etrafında bir araya gelen grupların kendi yollarının istikamet üzere olduğunu savunmaları anlaşılabilir olmakla birlikte, bu yol her seferinde çizgisinin hakikatle mutabık olup olmadığı konusunda teste tabi tutulmadığı sürece istikametten ayrılma ihtimali bulunmaktadır. Bu yolun hakikatle mutabık olup olmadığını denetleme işinin, “gassalin elinde meyyit” şeklinde olması beklenen mensuplar tarafından yapılması çok zordur. Çünkü başkalarına tabi olmak durumuyla karşı karşıya kalan bu kişilere en başta teslimiyet telkin edilmekte, teslimiyeti ve mutlak itaati kabul etmeyen kişilerin grup

içinde barınmasının önü kapatılmaktadır. Dolayısıyla da bu işi yapacak tek kişi olarak geriye grup lideri kalmakta, o da bütün toplumun menfaatine değil de bazı bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinde, yahut bile-rek ya da bilmeden çevresindeki bazı etkin güçlerin etkisi altında kaldığın-da bütün grubu kendi peşinden sürüklediği için, zaman zaman çok etkin bir güç haline gelebilmektedir.

2. Dini Çoğulculuk

Bugün İslam coğrafyasında yaşanan sorunlardan biri de toplumda İslam'ın bazı kitleler tarafından temsil ediliş şekli ile İslam'ın yüce değer-leri arasındaki mesafenin büyüklüğüdür.¹⁹⁰ Tekelci zihniyet nasıl toplumda ayrışma ve fitnelerin fitilini ateşliyorsa, bunun tam karşısında yer alan ge-niş özgürlük ve hoşgörüyü dayalı çoğulcu zihniyet de sahih din algısının ne olduğu konusunda bir zihin bulanıklığı ve kargaşaya zemin hazırlamaktır. Böylesine bulanık ortamlar dinin özgün yapısını bozarak her türlü fikri mübah hale getirmekte ve dolayısıyla da kabul edilmesi mümkün olma-yan çarpık ve batıl anlayışların toplum tarafından benimsenmesine im-kân hazırlamaktadır.¹⁹¹ Bu çerçevede ortaya çıkan problemler, Müslüman toplumun temel kaynaklarını oluşturan Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetin verdiği dini bilgilerin dikkate alınmayışından ya da istismarından kaynak-lanmaktadır. Dini temsilde ana eksen etrafında çeşitli anlayış ve yorum farklılıklarının olması ve bu farklılıklara tahammül göstermek elzemdir, ancak ana eksenden tamamen ayrılarak bambaşka bir zemine savrulmak bundan farklı bir şeydir ve kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü bura-da, bireysel ve çıkara dayalı çeşitli görüşlerin kutsala izafe edilmesi ve dini düşünce gibi sunulması, kişisel görüşlerin İslam'a onaylatılmak suretiyle dinin istismar aracı olarak kullanılması söz konusudur. Böyle bir tutumun kabul edilmesi mümkün değildir.

190 Bu konuda çeşitli yorum ve değerlendirmeler için bk. Ali Bardakoğlu, "Di i Değerlerin Buharlaşması", *Din İstismarı*, DİB Yayınları, Ankara 2017, s. 14.

191 Şatıbi, *Muvâfakât* adlı eserinde bu aşırı yorumlara ilişkin birtakım örnekler vermiştir. Buna göre Haricilerin "Hüküm Allah'a aittir" ayetini slogan gibi kullanmaları, Müsebbihe'nin Allah'a bir-takım uzuvlar nispet etmeleri, Nisa 4/3 âyetinin 9 kadınla evlenmeye delil sayılması, Batınilerin akıl ve mantık dışı tevilleri zahirîlik ve batınîliğin örneklerini oluşturmaktadır. Şatıbi'ye göre bu teviller nasların maksadını gözetmeyen ve kasdı aşan anlama ve yorumlamalardan neşet etmiştir. (bk. Ebû İshak İbrahim eş-Şatıbi, *el-Muvâfakât fi usûli 'ş-şeria*, Beyrut 1997, III, s. 347-360).

3. Batınîlik

İslam dininin içinde bilinmez, gizemli, şifrelerle ancak çözülebilen sırlar olduğunu savunmak ve bunların yalnızca özel yetki ve yetenekle donanmış ehil kişiler tarafından anlaşılabilceğini iddia etmek, kurtuluş için bu kişilerin peşine takılmak gerektiğini söylemek, batınî yoruma dayalı dini örgütlenmelerin ortak kanaatlerini oluşturur. Batınî oluşumlarda sır, gizem, adanmışlık, karizmatik lider ve takiyyecilik gibi özellikler dikkat çekmektedir. Batınî yapılar kendi görüşlerini meşrulaştırmaya aracılık yapan bu olgulardan da istifade ederek İslam'ın değer ve kavramlarını hoyratça kullanmakta ve dinin aslında olmayan kutsallar icad ederek dine alternatif din anlayışları türetmektedir. Bu tür sapmalar hem İslam'ın sahih akidesini muhafaza ederek insanların ahlâkî gelişimine katkı sunan ve toplumun sosyal irtibatını güçlendirici roller üstelenen gerçek tasavvuf düşüncesine, hem de doğru dindarlık modellerine zarar vermektedir. FETÖ'nün iç yapılanması incelendiğinde asıl kimliğini gizleme, olduğundan farklı görünme, zaman ve zemine uymak adına haramları meşrulaştırma, çeşitli taktik ve stratejiler kullanarak kurumlara sızma türünden çeşitli faaliyetleri yürüttüğü görülecektir. Bütün bu çalışmalar FETÖ'nün oldukça karışık ve kompleks bir yapı olduğunu ve Batınî ve Haşhaşi gruplarla müştereklikler taşıdığını gösterir.

İslam dininin ana kaynakları apaçıktır ve anlaşılır bir özellik arz eder. Doğru dindarlık algısı ne sadece kalbî derinlikten, ne de şekille ilgili bir bağlılıktan ibarettir. Doğru dindarlık iman ile başlayıp, salih amel ve güzel ahlakla kendisini tamamlayan hem duyguda, hem düşüncede, hem söylemde ve hem de eylemde kendisini gösteren bir bağlılık ve farkındalık halidir. Din kendisi hakkında sadece yazıların yazılıp savaşların yapıldığı, ölme ve öldürme eylemlerinin gerçekleştiği bir yapı değildir. Her ne kadar toplumsal alanda semboller ve imgeler yoluyla tezahür ediyor olsa da bu dışa yansımalar içten kaynaklanan bir derinliğe sahip olmadığı sürece bir fonksiyon icra etmesi söz konusu olmayacaktır.

4. Taassup ve Aşırılıklar

Taassup ve aşırılıklar, İslam dünyasının geçmişte ve günümüzde karşı karşıya olduğu pek çok problemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunun ilk örneklerini İslam tarihinde Haricîler ismiyle meşhur zihniyette yakalamak mümkündür. Haricîler “İni’l-hükmü illa lillah”¹⁹² âyetinin arkasına sığınarak büyük günah işleyen kişilerin imandan çıktığını, kendilerinden olmayan herkesin kâfir olduğunu söylemek suretiyle ümmet içinde bir bölünme ve tefrikanın fitilini ateşleyen ilk grup olma özelliğine sahiptirler. Her ne kadar Haricî ismiyle yaşamaya devam etmemiş olsalar da zihniyet olarak tarih boyunca varlık göstererek günümüze kadar devam etmişlerdir. Taassup bir ideolojiye körü körüne bağlanmanın, sorgulama gereği duymadan ve yanlış-doğru değerlendirmesi yapmadan her türlü fikri kabul etmenin adıdır. Bu tip bir anlayış beraberinde, kendinden olmayan hayat hakkı tanımamayı, önünde engel olarak telakki ettiği her türlü kişi, grup, kurum ve kuruluşları ortadan kaldırmayı, hedefe götüren yolda her türlü aracı meşru görmeyi gerektirir ki bu ve benzeri tutumları FETÖ terör örgütünde de görmemiz mümkündür.

Hız. Peygamber ifrat ve tefrit noktalarından uzak daha kuşatıcı bir dindarlık anlayışını benimsemiştir. O ne şekil ve slogan müslümanlığı yapmış, ne dini esaslara körü körüne bağlılıkla yetinmiş, ne de zahiri tamamen dışlayan batınî dindarlık algısına sahip olmuştur. O, dinin temel ilkelerine bağlı ve aynı zamanda kalbî derinliğe sahip bir teslimiyet örneği sergilemiştir. Bu bilgiden hareketle dindarlık anlayışlarının dine ve Hız. Peygamber’in uygulama biçimine yaklaştıkları oranda değer kazandığını ifade etmek mümkündür.¹⁹³ Eksik ya da yanlış bilgiye dayanan bir dindarlık türü ise İslam’ın kabul ettiği bir anlayış olamaz. İslam’ın temel ilkelerini belirleyerek kalben bu ilkelere samimiyetle bağlanmak ve inancı şüphe ve tereddütlere karşı sağlamlaştırmak suretiyle gerçekleşen iman, dinimize göre en temel kavramlardan biridir ve düşüncemize sebat ve kararlılık kazandıran bir dayanak noktasıdır. İslam’ın, inanç boyutu yanında

192 Yûsuf 12/40.

193 Din ile dindarlık arasındaki farklılıklara ilişkin geniş bilgi için bk. Mehmet Görmez, *Kalbin Erbaini*, Otto Yayınları, Ankara 2015, s. 171-177.

ona dayalı olarak şekillenen ibadet ve ahlak boyutları da vardır. Bu üç boyut dinleri din yapan temel ayaklardır ve bunlardan birinin eksikliği dinin ayakta kalmasını zorlaştırmaktadır. Kelâm ilmi insanları taklitten kurtarıp bilgiye dayalı bir inanca ulaştırmayı gaye edinmekte ve İslam inancını batıl ve yanlış düşüncelere karşı savunarak hakkı temsil noktasında gayrete davet etmektedir.

5. Çıkarıcılık

Dine hakkıyla teslim olmayı başaramayan kişi ya da gruplar tarih boyunca dini kendi şahsi emellerine alet etmek ve ondan menfaat sağlamak için dini adeta kullanmışlardır. Bu kullanma çeşitli dünya menfaatlerine erişmek ve maddi-manevi kazançlar elde etmek için dini sömürmek şeklinde olmuştur. Bu da din istismarcılığı yapmak ya da dinî tahrifte bulunmak gibi isimler altında varlığını hemen hemen her dönemde hissettirmekte, bugün de örneklerine rastladığımız bir realite halinde karşımızda durmaktadır. Menfaat düşüncesinin ağırlığı dinin temel prensiplerine bağlılığın ve teslimiyetin önüne geçtiği durumlarda çıkarıcılık dini istismara zemin hazırlamakta ve bu durum zaman zaman ayetlerin anlamlarını çarpıtmak, zaman zaman onları bağlamları dışında kullanmak, zaman zaman da batınî yorumlarla maksadının dışına taşımakla aşikâr hale gelmektedir. Burada bireysel menfaat, siyasi çıkar, ideolojik kabuller naslarla gerekçelendirilmek suretiyle masumlaştırılmakta ve haklı gösterilmek istenmektedir. Muhalifi bertaraf etme gayesinin de zaman zaman bu tarz tahrifatlara neden olduğunu söylemek mümkündür. Kendini meşru, kendi dışındaki anlayışları gayrimeşru gösterme temayülü İslam toplumlarındaki çeşitli grup ve cemaatlerde sıklıkla rastlanan bir durumdur.¹⁹⁴ FETÖ örgütü de, örgüt menfaatini her türlü değer önüne geçiren grupların en güzel örneklerinden birini teşkil etmiştir. Bu grup içinde dinî, ahlakî, insanî değerler hiçe sayılmış, 15 Temmuz gecesi insanlar kendi milletine kurşun sıkma noktasına gelmiştir. FETÖ'ye gönlünü teslim eden kişiler adanmışlık ruhuna bürünerek kendilerinden istenen şeyi hiç tereddüt etmeden gerçekleştirdikleri için böylesine vahim sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

¹⁹⁴ Bu yaklaşımı teyid eden görüş ve değerlendirmeler için bk. Mustafa Öztürk, "Geçmişten Günümüze Din İstismarı", *Din İstismarı*, DİB Yayınları, Ankara 2017, s. 23-24.

Bütün bu sömürü faaliyetleri dinin toplum içindeki saygınlığına zarar vermekte ve insanların dine olan bağlılık ve güvenini sarsmaktadır. Özellikle İslam dininin dünya toplumları nezdindeki değerinin iyice sarsılmasını bu kabil tavır ve tutumlarda, siyasî ve itikadî bölünmelerin etkisiyle İslam toplumlarının içine düştüğü kaos ve kargaşa ortamında aramak gerekmektedir. İslam akidesine zarar vermekle kalmayıp aynı zamanda dünyadaki İslam algısını da olumsuz yönde etkileyerek sarsan ve ayrıca İslam ülkelerindeki birlik ve beraberliği huzur ve güveni tehdit eden bu tarz yapılar karşısında sessiz kalmak yerine, sağlıklı bir din algısının toplum içinde yerleşmesine imkân sunacak alternatiflerüzerinde zihin yormak elzem gibi görünmektedir. Bu kapsamda tefrikayı ortadan kaldırarak toplumsal birlik ve beraberliğe zemin hazırlamak için bir takım çözüm önerileri geliştirmeye ihtiyaç vardır.

Çözüm Önerileri

1. İknaya Değil Delile Dayalı Dindarlık Algısı

Yukarıda zikri geçen problemler gerçeğin sadece kişi veya grupların telakkisine bırakılmasının isabetli olmadığını, bu tavrın toplumun içinde çok ciddi problemlere neden olduğunu –ki son günlerde ülkemiz içinde yaşanan sancılıların temelinde de benzer bir oluşumun etkisi vardır- bariz olarak göstermektedir. Bu durum bir takım sağlam kriterler ve delillere dayalı olmayan sübjektif iddialarla hakikatin birbirine karıştırılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Bunun için zanna veya iknaya dayalı izahlar yerine hikmet ve beyyineye dayalı delillere önem verilmesi icab etmiş, bu gerekliliğe geçmiş ulema tarafından da dikkat çekilmiş, bu tür durumlarda gerçeklerin keşfi için daha sağlam kriterler aramak gerektiği dile getirilmiştir. Mesela Mâtürîdî'ye göre bir fikri diğerleri arasından ayırarak ona sıhhat ve geçerlilik kazandıran şey delillendirme şeklidir. Bu konuda deliller inatçı olmayan herhangi bir akli ikna edici ve fikirleri kabule mecbur bırakıcı mahiyette güçlü, açık ve anlaşılır olmalıdır.¹⁹⁵Mâtürîdî'nin “aklî zorunluluk” ifadesini sıklıkla kullanması, kendi görüşlerini delille temel-

195 Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, *Kitâbü'l-Tevhîd*(nşr. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi), İSAM Yayınları, Ankara 2003,s. 4.

lendirme ve ne yolla olursa olsun neticede insan düşüncesinin kabul edeceği bir çizgiye ulaştırma noktasında büyük bir gayret sarf ettiğini gösterir. Bir bilginin aklî zorunluluk çerçevesinde değerlendirilmesi, ileri sürülen tezin kuvvet kazanarak kabul görmesine zemin hazırlar. Bilginin bu özellikte bir delil olabilmesi için iki şartı taşıması gerekir. Bu iki şarttan biri ileri sürülen iddianın doğruluğunu ortaya koyması, diğeri de inatçı olmayan akılları ikna etmesidir.¹⁹⁶

İstidlâl ve delil konusu üzerinde ısrarla duran kelâmcılar, herhangi bir fikre geçerlilik kazandırmak için delili önemsemişler, delilleri kendi içinde aklî-naklî, kat'î-zannî gibi çeşitli gruplara ayırarak incelemişler, hü-dus, yaratma, gaye-nizam gibi pek çok delili geliştirmişlerdir. Taftazânî'nin (ö. 793/1390) kelâm ilmini tarif ederken yer verdiği "*kesin delillerle dinî inançları bilmek*" şeklindeki ifadesi¹⁹⁷ de bu yaklaşımın ipuçlarını taşımaktadır. Delil konusunun bu ölçüde öne çıkmasının sebebi, delille ulaşıl-mak istenen hedefle ilgili bir durumdur. Deliller ne kadar kuvvetli olursa hakikatin ispatına da o ölçüde katkı sağlayacaktır. Şu halde hakikatin tes-pitinde deliller en belirleyici role sahip etkenler olarak dikkat çekmektedir. Kur'an'da temiz akıl sahiplerinden¹⁹⁸ ve düşünen topluluklardan bahsedil-mesi,¹⁹⁹ ilim sahiplerine övgüler yağdırılması,²⁰⁰ düşünmeye ve akli kullan-maya teşvik edilmesi,²⁰¹ hak ile bâtılı birbirinden ayırmak için akla ihtiyaç duyulması²⁰² sağlam delil ve düşünceye dayalı bilginin önemine işaret et-mektedir.

2. Akli Temellendirmeler

Tarihte ve günümüzde çeşitli batıl telakkilerin İslam toplumu üze-rinde açmış olduğu yaraların farkında olan İslam âlimleri, her tür sapık yaklaşımın, gulat düşüncenin, batınî yorumların karşısında olmuş, bunla-

196 Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 4, 14.

197 Taftazânî, *Şerhu'l-Mekâsîd*, I, 163.

198 Âl-i İmrân 3/190.

199 Ra'd 13/3.

200 En'am 5/50; el-Fâtır 35/19; ez-Zümer 39/9.

201 Âl-i İmrân 3/191; el-En'âm 6/98; el-A'râf 7/183; et-Tevbe 9/123.

202 Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 16.

rın yıkıcı ve tahripkâr rolünü azaltmak için mücadele etme gereği duymuştur. Eğer Allah insana akıl vermişse ve aklını kullanmasını istemişse, kendi katından olan bilgileri de bu yöntemle dayalı olarak insanlara ulaştırmışsa, akli kullanmak kulluğun bir gereği haline gelmekte ve adeta vacip hükmünde bulunmaktadır. Bu itibarladır pek çok alim vahyin doğru anlaşılmasında aklın rolüne ve önemine dikkat çekmiş, akıl terazisini esas almayan anlama biçimlerinin zarar ve ziyana sebep olacağını ifade etmişlerdir. Bu âlimlerden biri olan Mâtürîdî, aklın kullanılmasının ihmal edilmesine karşı bizzat aklın direniş gösterdiğini söylemiştir. Nasıl her bir organın yaratılış gayesi varsa, aklında yaratılış hikmeti vardır ve akıl ihmal edilerek muattal hale getirildiğinde yaratılış gayesine aykırı bir tutum sergilenmiş olmaktadır.²⁰³ İslam fıkıhında hüküm çıkarma yöntemleri arasında yer alan istihsan düşüncesinin doğuşuna kaynaklık eden iç amiller arasında Kur'an ve Sünnet'in genel ilkelerinin aklın evrensel ilkeleriyle çatışmadığına dair temel kabulün rolü vardır.²⁰⁴ Bu durumda akıl ilahî emirlere muhatap olmanın bir gereği olduğu kadar, ilahî kelâmı anlayıp onu yaşanılır hale getirmenin de önemli bir unsuru olmaktadır.

Herhangi bir görüş ya da düşüncenin, birilerinin onu doğru kabul etmesiyle, kendine göre haklı olan kişiler tarafından gündeme taşınmasıyla, insana ilham edilmiş olma iddiası taşımakla doğruluk değeri kazanamayacağı muhakkaktır. Müslümanın aklını ve iradesini başkalarının emrine vermesi yanlışa sürüklenmesinin kapısını aralamakta, böyle bir kişinin sapkın yollara ve bataklığa sürüklenmesinin önünde hiçbir engel kalmamaktadır. O halde daha sağlam ve geçerli başka kriterlere ihtiyaç vardır ki Mâtürîdî, bir bilginin geçerli olabilmesi için sağlam akli ve nakli delile dayanması, realiteye uygun olması ve rasyonel ölçütler taşıması gibi kriterleri taşıması gerektiğini ifade eder.²⁰⁵ Bunların dışında kalan her türlü yorum kaos ve kargaşa doğuracak, herkes kendi ilhamına göre, kendi zihni kurgusuna göre haklı olacak ve toplumları yok oluşturan ayrılık ve zıtlaşmaya sebep teşkil edecektir. Bilgi değeri taşımayan sözler üzerinde

203 Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 158.

204 Hülya Terzioğlu, "Ebû Hanîfe'nin Din Anlayışında İnsan Merkezilik", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi: İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe Özel Sayısı*, Nisan 2012, sy. 19, s. 412.

205 Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 17, 19-20.

tartışmanın pek bir anlam ifade etmediğini söyleyen Mâtürîdî, bu anlamda bilgiye değil de telakkiye dayalı olarak fikir beyan ettiklerini düşündüğü kişilerle tartışmayı anlamsız bulur. Ona göre fikrî tartışma gerçekler üzerinden yürütülmeli, sabit bir hakikat zeminine dayalı olarak yapılandırılmalıdır. Bilginin reel imkân ve gerçekliğini tanımayan ve şahsî telakki ve inançtan başka bir bilgi olmadığını savunan kişiye göre söylediği her şey hakikat olacaktır.²⁰⁶ Bu şekilde herkes tarafından kabul gören genel geçer bir bilgi anlayışının ardına düşen Mâtürîdî, geçerli bilgi modelini belli kriterler çerçevesinde belirlemiştir. Bu bilgide “gerçeklik” ve “realiteye uygunluk” esasları hakim olduğundan böyle bir bilgi akıl ve gönülleri tatmin edecektir. Söz konusu bu model, ferdî ve sübjektif kanaatler yerine daha objektif ve bağlayıcı kriterler üzerinde mutabakat sağlamaya dönük önemli bir girişim olarak dikkat çekmekte, bunun üzerine inşa edilecek olan yeni kriterlerle beslenerek günümüz toplumunda, nesnel bilginin sahip olması gereken vasıfların tespitine yönelik bir ufuk açmaktadır. Herkesin üzerinde mutabakat sağlayacağı objektif deliller üzerinden meselelere yaklaşıldığı takdirde, öznel değerlendirmelerin yegane geçerli hakikatler olarak takdimine engel olma imkanı yakalanmış olacaktır.

3. Taklît Yerine Tahkîk

Pek çok âyette Allah’ın varlığına ve birliğine işaret eden delillere vurgu yapılmış, bu delilleri görmek ve ibret almak gerektiğine işarette bulunulmuştur.²⁰⁷ Gözlem ve kıyas metodunu kullanmaya davet eden âyetler yanında “*Hayır, hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız*” diyen kimseleri “*Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış iseler*”²⁰⁸ buyruğuyla kinayan ifadeler, Kur’an’da kastedilen ilmin istidlâle

206 Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 234-235. Bilginin hakikatini inkar eden ve insandan insana değişen subjektiviteyi savunan sofistlerle hiç bir bilimsel tartışmaya girilemeyeceği düşüncesi sadece Mâtürîdî ile sınırlı kalmamış, kendisinden sonra gelen Ebû’l-Muinen-Neseffî ve Alâeddin el-Üsmendî (ö. 552/1157) gibi âlimler de aynı düşüncüyü savunmuşlardır (Ebû’l-Muîn en-Neseffî, *Tebseratü’l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 2004, I, s. 20-23; M. Sait, Özervarlı, “Alâeddin el-Üsmendî’nin Kelâmcılığı ve Bilgi Teorisi: Mâverâünnehir Kelâm Düşüncesine Bir Katkı”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 10 (2003), s. 57).

207 Mâtürîdî Âl-i İmrân Sûresi’nin 21. âyetinde geçen “Allah’ın âyetleri” ifadesindeki “âyet” kavramını “deliller” olarak yorumlamış, bu kapsamda hissî, sem’î ve akli delillerin kastedildiğini ifade etmiştir. (bk. Mâtürîdî, *Te’vilât*, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, II, 272-273).

208 Bakara 2/170.

dayanan ilim olduğunu ve insanların çoğunluğunu bile oluştursalar hata ettiklerinde onlara uymamak gerektiğini göstermektedir. İslam'dan önce, toplumun içinde bulunduğu cehalet birçok hurafe ve batıl düşüncenin fitilini ateşlemiş, kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi,²⁰⁹ zina,²¹⁰ fuhuş,²¹¹ zulüm²¹² gibi pek çok olumsuzluğun temelinde körü körüne ataları taklit düşüncesinin yatmakta olduğuna dikkat çekilmiştir. Eğer hiç sorgulanmadan sadece öncekilerin izi takip edilir ve ataların bütün düşünceleri olduğu şekliyle taklid edilirse, onların isabet üzere oldukları görüşü bir ön kabul halinde benimsenmiş demektir. Bu noktada hata üzere olup olmadıklarının teşhis edilmesi bile mümkün olamayacaktır. Böyle bir ortamda düşünme, fikir yürütme ve ders çıkarma gibi Kur'anî referansların hiçbir değer ve işlevi kalmaz. Bu nedenle tefekkür eksikliği nedeniyle içine düşükleri bu olumsuz durumdan kurtulmak için onlara akıllarını kullanmaları tavsiye edilmiştir.²¹³

4. İhlas ve Samimiyet

Dinin doğru şekilde anlaşılıp yaşanmasında öneminin vurgulanması gereken bir diğer kavram ihlas ve samimiyettir. Bu samimiyeti ifade etmek üzere Allah resulünün şu hadisine kulak vermek gerekir: “Peygamberimiz bir gün ‘Din samimi olmaktır, din samimi olmaktır, din samimi olmaktır’ şeklinde üç kere dindeki samimiyetin önemini vurgulama gereği duymuş, bunun üzerine sahabeden bazıları ‘Din kime karşı samimi olmaktır Yâ Resulallah’ diye sorunca Peygamber Efendimiz ‘Allah’a karşı, Kitabına karşı, Peygamberine karşı, Müslümanların meşru idarecilerine karşı ve bütün Müslümanlara karşı samimiyettir’²¹⁴ cevabını vermek suretiyle ihlas ve samimiyetin her alanda gösterilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Burada Peygamber Efendimiz cevabı sadece ibadet alanına hasrederek geçiştirmemiş, iman, ibadet, ahlak ve muamelat gibi pek çok alanda bu samimiyetin

209 Enam 6/140.

210 Nisa 4/22-23.

211 Nur 24/33.

212 Nisa 4/69; 127.

213 İlgili âyetler için bk. el-Bakara 2/180; el-Enbiya 21/67; el-Hac 22/46.

214 Müslim, “İman”, 95; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 59.

devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yüce Allah'ın "Dini Allah'a has kılarak O'na ibadet edin"²¹⁵ buyruğu kulluğun özünde samimiyet bulunduğuna ve ibadette Allah'ın rızasına erişmek dışında başka bir gaye bulunmaması gerektiğine işaret etmektedir. İhlas ve samimiyet, inancın, kulluğun ve itaatin Allah'tan başkasına yapılmamasının, Allah rızası dışında dünyevî menfaate dayalı başka beklentiler içine girmemenin adıdır, ihlas ve samimiyet olduğu gibi görünüp görüldüğü gibi olmanın, her türlü riya, çıkar ve gösterişten uzak kalmanın adıdır. Samimiyet başka müminlere karşı içten ve yürekten olmanın adıdır. Nefis ve şeytan, heva ve hevesler, arzu ve istekler, menfaat ve ihtiraslar, bağımlılık ve tutkular, güç ve dünya arzusu, samimi niyet ve sadık imanla bir arada bulunması mümkün olmayan unsurlardır. İman müminlere menfaat ve çıkar karşısında değil, sadece Allah'ın huzurunda eğilmek gerektiğini öğütler. O, güçlüden yana değil, haklıdan yana olmayı, vatana kasteden düşmanlar karşısında dimdik durmayı öğretir. O iman müminler olarak, bölünüp parçalara ayrılmadan aynı secdede Rahman'a kul olmayı, tek yürek olmayı öğretir. O iman kardeşliğe, birliğe, dirliğe, izzet ve şerefe göz dikenlere fırsat vermemeyi öğretir. O iman dinimizin, milletimizin bekasını sarsacak her türlü dahilî ve haricî saldırılar, fitne ve fesatlar karşısında milletimizi, memleketimizi ve âlem-i İslâm'ı muhafaza etmek için çalışmayı öğretir. Cana, mukaddesata, huzura kast edenlere karşı milletçe yekvücut olmayı öğretir. O iman kim olursa olsun, birilerine körü körüne bağlanmayı değil, aklını, fikrini ve iradesini birilerine esir edip onların ardından gitmeyi değil, Allah'tan başkasına kul ve köle olmamayı öğretir. O iman hakikati belli kişi veya grupların tekeline hapsetmeyi değil, kişilerden bağımsız gerçeklikler halinde kendisini gösteren nesnel hakikat öğretilerine sahip çıkmayı öğütler. Dinimiz insanların kendi emellerini ve bireysel menfaatlerini meşrulaştırdıkları birer ideolojiye dönüştürüldüğünde karşımıza bugün de tanıklık ettiğimiz FETÖ benzeri yapılanmalar ve bu yapıların topluma verdikleri yıkımla birlikte kendini gösteren acı senaryolar çıkmaktadır. Eğer Kur'an ayetleri ve hadisler kullanılarak insanlar çeşitli cürümler işliyorsa, bu yanlış anlamaların nedenine inerek sorgulamak gerekir.

Bizler öyle bir peygamberin ümmetiyiz ki, Peygamberimiz etrafındakilere “Sizin bu söyledikleriniz acaba vahiy ürünü mü, yoksa şahsî düşünceleriniz midir? sorusunu sorma hakkını ve iradesini vermiştir. Ashab bu soruyu ona sorabilme cesaretini bizzat Peygamberimizden almıştır. Yine Peygamberimiz Allah’tan vahiy almasına rağmen “ *Yapacağın işlerde onlarla, müminlerle istişare et*”²¹⁶ buyruğuna muhatap olmuş ve bu hitabın gereğini yerine getirmek içinyeri geldiğinde güvenilir kimselerle²¹⁷ istişare etmekten geri durmamış, bunların isabetli olduğuna kanaat ettiğinde, gereğini yerine getirmekten de kaçınmamıştır. Hz. Peygamber Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarında ashabıyla istişare etmiş, istişare sonrasında ortaya çıkan fikirleri dikkate almıştır. Mesela Bedir Savaşı’nda ordunun mevzilenerek karargâh kurması için Hz. Peygamber kendilerine en yakın kuyunun başında durmuştu. Bu sırada ashaptan Hubâb b. el-Münzir, bu duruşun ilahî emir sonucu mu belirlendiğini yoksa bir savaş tekniği mi olduğunu sormuş, bunun Peygamber Efendimizin savaş taktiği anlamında kişisel bir görüşü olduğunu öğrenince, karargâh için bu mekanın uygun bir yer olmadığını, düşmana en yakın kuyunun başına gidilmesi gerektiğini, orada havuz yapıp bütün suları o havuza doldurarak geride kalanların suyunu bu havuza boşaltmayı önermiştir. Böylece diğer su kaynaklarında su kalmayacağı için düşman askerleri de susuzluk sebebiyle savaşa direnme güçlerini kaybedeceklerdir.²¹⁸ İşte bu hatırlatmayı isabetli bulan Hz. Peygamber orduyu kaldırarak karargâh mahallini değiştirmiştir. Hendek Savaşı’nda istişare sonrasında Selman-i Farisi, kendi kavmi olan Farisîler’in daha önce şehrin etrafına hendek kazarak düşmandan korunduklarını ve dolayısıyla işe yarayan bu yöntemin Hendek Savaşı’nda da kullanılabileceğini söylemiş, Hz. Peygamber de bu fikre göre amel etmiştir.²¹⁹ Hz. Peygamber’in siyasî istişareleri yanında ticarî, cezaî, ailevî ve ferdî istişareleri de olmuş-

216 Âl-i İmrân 3/159.

217 Hz. Peygamber bir hadisinde “Kendisiyle istişare edilen kimse güvenilir olmalıdır” (EbûDâvud, “Edeb”, 113, 114) buyurmak suretiyle istişare edilecek kişinin emin olma vasfını taşıması gerektiğine dikkat çekmiştir.

218 İbnHişam, Abdülmelik b. Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, Beyrut 1971, II, 272; İbn Sa’d, EbûAbdillah Muhammed b. Sa’d el-Basrî, *Kitabu Tabakâti’l-Kebir*, Beyrut, t.y., II, 14-15.

219 İbnHişam, *a.g.e.*, III, 235; İbnSa’d, *a.g.e.*, II, 66.

tur.²²⁰ Bu tutum Hz. Peygamber'in doğrular içinden en uygun olanı bulup ortaya çıkarmasına imkân sağlamış, insanların ortak akıllarına, bilgi, birikim ve tecrübelerine müracaat etmenin önemini ortaya koymuştur.

Bizler öyle bir dinin mensuplarıyız ki bu dinin yüce kitabında;

“Ne zaman onlara “Allah’ın indirdiklerine uyun” denilse, onlar: “Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (geleneğe) uyarız” derler. (Peki) Ya atalarının akli bir şeye ermez ve doğru yolu da bulamamış idiysele?²²¹ buyrularak, körü körüne bir inanca saplanıp kalmak ve gerçeklere gözlerini kapatarak birilerinin ardına düşmek yasaklanmıştır.

Öyleyse korku ve acıyla müminleri birbirine düşürmek isteyenlere fırsat verilmemeli, gönüller birbirine sımsıkı kenetlemelidir. “Sen”, “ben” anlayışı bir kenara bırakılıp “biz” anlayışıyla yekvücut olunmalıdır. Her türlü fitne, hile, tuzak ve oyuna karşı uyanık olunmalı, müminler arasındaki muhabbet ve kardeşliği zedeleyecek her türlü söylem ve eylemden uzak durulmalıdır. Aksi takdirde terörün ve onu yönlendiren karanlık mihrakların emellerine alet olunacağı asla unutulmamalıdır.

Ayetlerde bu ifadelere ışı tutacak güzel mesajlar vardır:“Hep birlikte Allah’ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun (bu) nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz.”²²²

Bizler de İslam toplumu olarak zaman zaman bir ateş çukurunun kenarında bulunduk. Rabbimin inayet ve yardımıyla o çukurun içine düşmekten kurtulduğumuza da hep beraber şahitlik ettik. Bu nedenledir ki en ufak bir gevşeklik, başka sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermekte,

220 Bu konuda geniş bilgi için Recep Aslan, “İstişarenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler”, *Anemon: Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (2014): 223-241.

221 Bakara 2/170.

222 Âl-i İmran 3/103.

toplumu zaafa uğratan, birlik ve beraberliği zedeleyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum adaleti, doğruluğu, merhameti ve emanete ihanet etmeyi en hayati prensipler olarak esas alan dinimizi öğrenme ve öğretme gayretinden asla vazgeçme lüksü olmadığını gözler önüne sermektedir. Günümüzde dikkat çeken oldukça karmaşık ve çok yönlü insan ilişkileri, farklı kesimlerden elde edilecek olan ortak aklın ulaştığı verileri de dikkate alarak temel kaynakların mesajına sahip çıkmayı daha da elzem hale getirmiştir.

Kaynakça

- Aslan, Recep, “İstişarenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler”, *Anemon: Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (2014):223-241.
- Bardakoğlu, Ali, “Dini Değerlerin Buharlaşması”, *Din İstismarı*, DİB Yayınları, Ankara 2017, s. 12-19.
- Certel, Hüseyin, “Din İstismarı Üzerine”, *İslami Araştırmalar*, 22/1 (2011).
- Görmez, Mehmet, *Kalbin Erbaini*, Otto Yayınları, Ankara 2015.
- İbnHişam, Abdülmelik b. Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, Beyrut 1971.
- İbnSa’d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d el-Basrî, *KitabuTabakâti’l-Kebîr*, Beyrut, t.y.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, *Kitâbü’t-Tevhîd*(nşr. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçî), İSAM Yayınları, Ankara 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005.
- Nesefî, Ebû’l-MuînMeymun b. Muhammed b. Muhammed b. Mekhûl, *Tebşiratü’l-edille*(nşr. Hüseyin Atay), Ankara 2003-2004.
- Özervarlı, M. Sait, “Alâeddin el-Üsmendî’ninKelâmcılığı ve Bilgi Teorisi: Mâverâünnehir Kelâm Düşüncesine Bir Katkı”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 10 (2003): 39-63.
- Öztürk, Mustafa, “Geçmişten Günümüze Din İstismarı”, *Din İstismarı*, DİB Yayınları, Ankara 2017, s. 20-27.

Şatıbî, Ebû İshak İbrahim eş-Şatıbî, *el-Muvâfakât fî usûli's-şerîa*, Beyrut 1997.

Terzioğlu, Hülya, “Ebû Hanîfe’nin Din Anlayışında İnsan Merkezilik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi: İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe Özel Sayısı*, Nisan 2012, sy. 19.

II. BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

2.1. DİN ALGISI İNŞÂSINDA ASR-I SAADET'İN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

15 Temmuz 2016'da ülkemizin karşı karşıya kaldığı “başarısız darbe”, birçok konunun yeniden ele alınmasına ve tartışılmasına sebep oldu. İslâm dünyasının birçok bölgesinde Müslümanlara ümit olmaya devam eden ülkemize karşı darbe girişimini gerçekleştiren FETÖ'nün uluslararası bir projenin parçası olduğunun ortaya çıkması ve sorunlu din algısının tartışılmaya başlanması, şerden hayırlı bir neticenin çıkabileceğine örnek olabilecek niteliktedir. Kuşkusuz can ve mal kayıplarımız çoktur, ancak ortaya çıkan tablo daha büyük bir felaketin kıyısından döndüğünü göstermektedir. İnsanların iradelerini kullanamayacak kuklalar haline gelmesinde din temel araç olarak kullanılmıştır. Ümidimiz sorunlu din algısının ve dinin birtakım kişiler ve odaklar tarafından kullanılmasının sadece bu örgüt üzerinden değil, ilkesel açıdan ele alınması ve sağlıklı çözümler yapılmasıdır. Zira sorun ülkemizi bir yılı aşkın süredir meşgul eden ve bir süre daha meşgul edecek gibi görünen bu örgütten çok daha önemlidir. Sorunlu din algısı, maalesef ülkemizdeki din tecrübesinde kurumsal bir nitelik taşımaktadır. İnsanların bireysel tercihlerinde ve birçok dinî grubun istedikleri insan tipinde müşahade edilen sorunlu din algısı tarihî derinliklere sahiptir. Bu algının günümüzde rahatlıkla ayartıcı olarak kullanılabilmesindeki temel sebep bunun meşruiyet zemini bulabilmesidir.

Hız. Peygamber'in hayatı, yaşadığı dönemdeki gelişmeler ve Allah Resûlü'nün arkadaşlarının hayatları, bugün karşımıza çıkan sorunlu din algısının temellendirilmesi ve insanlara kabul ettirilmesi için kullanılan

temel argümanların başında gelmektedir. Zira tarih, her dönemde yönlendirme araçlarından biri olarak kullanılmaya müsaittir.

Allah Elçisi ve ashâbının insanlara anlatılması ve sevdinilmesi gibi oldukça masum görünen faaliyetler, insanların yönlendirilmesi için daha kolay bir şekilde kullanılmaktadır. Eleştiri söz konusu olduğunda İslâm kültür tarihinde kritik edilmiş ve eleştiriye tabi tutulmuş birçok rivâyet ve görüş, söz konusu anlayışın temellendirilmesi için veri olarak değerlendirilmektedir. Böylece sahih ve zayıf rivayetlerin ve anlatımın gizlediği bir takım sübjektif görüşler, hatta İslâma aykırı bir inanç insanlara kabul ettirilmektedir.

Esasen tarih, bütün ideolojilerin, dinlerin, siyasî, sosyal oluşumların kendilerini ifade etmek için kullandıkları bir zemindir. Bazen elverişli bir örneğin seçilmesi, bazen eleştiri malzemesi üretilmesi, bazen uydurma bir inşa ile tarihin yeniden üretilmesi suretiyle algı operasyonları yapılabilir. Hemen her dönem için yapılması söz konusu olan bu işin dinin değerleri üzerinden yapılması çok daha büyük etkiler doğurabilmektedir. Dinî gruplar da tarihin bu fonksiyonunun farkındadırlar. Meşrulaştırma aracı olarak kullanılan, bir peygamberin hayatı olunca etki alanının nerelere ulaştığı günümüzde bazı insanların etraflarına topladıkları insanları etkileme gücünden de anlaşılabilir.

Günümüzde sorunun FETÖ üzerinden konuşulması, gelişmelerin sıcaklığı çerçevesinde anlaşılabilir bir durum olsa da dikkatlerin tek yöne yoğunlaştırılması, resmin bütününe görülmesine engeldir. Zira sorun tek bir örgütün yaklaşımından ibaret olmayıp yaygın bir algı sapmasının ürünü olmasıdır. Başka grupların içinde yaşayan sapmaların darbe gibi oldukça tehlikeli bir isyana dönüşmemiş olması onların mazur görülmesini gerektirmez; zira olgunun kendisi bizatihi dinden bir inhiraftır. Reddedilmesi ve eleştirilmesi, insanların uyarılması ve dikkatlerinin çekilmesi için bu bile yeterlidir.

Şurası da bir gerçektir ki bazı gelişmeler ve karinelerden hareketle örgütün siyasete gayrimeşru yollarla müdahalesi, ülke çıkarı aleyhine bazı

dış mihraklarla ve istihbarat örgütleriyle ilişkisi ortaya çıkarılmasaydı ve en nihayet darbe kalkışması olmasaydı, bugün söz konusu örgütün din algisinin tartışılması mevzubahis olmayacaktı.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı rapora bakılırsa örgüt lideri, yetmişli yıllardan itibaren sapkın anlayışını çeşitli vaazlarında -çoğunlukla Asr-ı saadet'i kılıf olarak kullanma suretiyle- ifade etmiştir. Bunu görmeye ve göstermeye engel olan birçok sebep arasında ülkemizde inisiyatif üstlenmesi gereken kurumların ihmalkârlıkları zikredilebilir. Hatta birkaç yıl öncesine kadar Diyanet'in bazı Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri kapsamında örgüt liderinin kitaplarının dağıtıldığını biliyoruz. Bundan dolayı çerçevesi çizilen sahih anlayışın savunulması ve sapkın görüşlere meşruiyet alanı tanınmaması gerekir. Kuşkusuz devletin bu tür sapkınlıklarla hukuk içinde mücadele etme görevi vardır. Eğer bu duruş muhafaza edilmezse Allah Elçisi'nin ve döneminin araçsallaştırıldığı başka zeminler gelişir. Belki sonuçları mevcut örgüt gibi olmaz, ancak vatandaşımızın samimi dinî duygularının istismar edilmesi kaçınılmaz olur.

Hz. Peygamber'i, dönemini ve arkadaşlarını sahih ve sakim bilgi ayırımı yapmaksızın bir algı oluşturmak amacıyla anlatanların özel bir ajan-daları yoksa geriye iki ihtimal kalıyor: Cehalet ya da hastalıklı ruh hali...

Cehalet, Hz. Peygamber'i yanlış anlatmaya sebep olabilir; ancak bilinçli bir araçsallaştırmaya yol açmaz. Geçmişten günümüze Hz. Peygamber'i anlatanlar arasında yer alan birçok vaiz ve hoca, Asr-ı saadet hakkında oldukça yüzeysel bilgilerine dayanarak bazı tasvirler yapabilmekte, doğru ile yanlış birbirine katabilmektedirler. Hz. Peygamber ve dönemi hakkındaki bilginin ilmi bir alan olduğunu, bu bilginin bir metodoloji çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini bilmeleri zordur. İyi niyetle ortaya çıkan bu tasvirler, Asr-ı saadet'i kullanarak insanları kandırmak isteyenlere zemin hazırlayacak niteliktedir.

Hastalık ise kişilerin Hz. Peygamber'le ve geçmişte yaşamış başka kişilerle, hatta Allah ile temas kurduğuna dair iddialar şeklinde ortaya çıkar. Bazı insanlar bu söylemleri ciddi bir şekilde dillendirmekte, insanları

etkilemektedirler. Bu davranışların ciddi bir tedavi gerektirdiği muhakkaktır. İşin uzmanları bu tip hastalıklara maruz kalmış birçok kişinin bulunduğunu, bunların bir kısmının etraflarında yüzlerce, hatta binlerce insanı toplayabildiklerini ifade etmektedirler.

Asr-ı Saadet’i Araçsallaştırmanın İmkânı

Asr-ı saadetin nasıl araçsallaştırıldığını araştırdığımızda insanların zaaflarından ve iyi niyetlerinden yararlanıldığını görürüz.

İnsanların Bilgisizliğinden İstifade Edilmesi

Asr-ı saadet’i araçsallaştıran kişiler ve gruplar, muhatapların bilgisizliğinden yararlanırlar. Okuma oranlarının oldukça düşük olduğu ülkemizde Hz. Peygamber ve dönemi hakkında yazılan ilmî çalışmaların sayısı az olduğu gibi mevcut olanların da doğru dürüst bir ilgiye mazhar olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta çok okunan kitapların bir kısmı sırf herhangi bir cemaatin liderinin ya da yazarının yazdığı bir metin olduğu için cemaat mensupları tarafından özel ilgi gösterilmektedir. Bu kitapların bir kısmı cehaleti arttırmakta, insanların kandırılmasını mümkün hale getirmektedir.

Araçsallaştırma, bazen iyi niyetten de kaynaklanabilir. Hz. Peygamber hakkındaki yanlış bilgidен hareketle ve farkında olunmadan da yapılabilir. Ancak bilgisizlikten kaynaklanan bu tavırlar farklı değerlendirilir.

Hz. Peygamber’in Örnekliğinin İstismar Edilmesi

Hz. Peygamber’in insanlara örnek gösterilebilecek en önemli fiğürlerden biri olduğunun düşünülmesi, onun Müslümanlar nezdindeki konumundan dolayıdır. Hz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerim’de üsve-i hasene olarak gösterilmiştir. Allah Elçisi’nin dini tebliğ eden ilk mümin ve Müslüman olması hasebiyle kendi döneminden itibaren otoritesi ve saygınlığı olduğu muhakkaktır. Yüce Allah, “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret*

gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlü 'ne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir." Bu ve benzeri birçok âyette Hz. Peygamber'e itaat emredilmekte, Müslümanların Allah Elçisi'ne saygı göstermeleri istenmektedir.

Hız. Peygamber döneminde yaşayan insanların zihinlerinde daha net karşılıkları olan bu emirlerin, günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği meselesi üzerine kafa yormak gerekir; zira Hız. Peygamber bugün aramızda değildir. O halde itaat bizim için ne ifade edecektir? Bugün birçok kişi ve dinî grup, Hız. Peygamber'e itaati, onun söz, fiil ve ikrarları olarak nakledilmiş ve tarihte birçok âlim tarafından üzerinde çalışmalar yürütölmüş olan hadislerle itaat olarak sunmak istiyorlar. Bu hadislerin nasıl anlaşılacağı hususunda tam bir keyfilik olduğu bir gerçektir. Hadislerin çoğu zaman amaca hizmet etmek üzere istihdam edildikleri bir gerçektir. Bu durumda Hız. Peygamber'e itaat ve onu örnek alma, insanların arzu ve heveslerine göre şekil değıştiren bir kılıfa dönüşebilmektedir. Konuyu çok uzatmadan hadislerin Hız. Peygamber'in kendisi olmadığını, hadis konusunun ciddi bir ilim dalı olduğunu, ayrıca hadislerden hüküm üretmenin bilgi ve birikim gerektirdiğini, ortalıkta buna kalkışan birçok insanın bu konularda yeterli bir bilgi ve birikime sahip olmadıklarını ifade etmek gerekir. Ancak buna rağmen Hız. Peygamber'in ve onun hayatının kişisel amaçları gerçekleştirmek için istismar edilebildiğini üzülererek ifade ediyoruz.

Hız. Peygamber'in dindeki konumundan dolayı, tarih boyunca kendi görüşlerini insanlara kabul ettirmek isteyenler Allah Elçisi'nin hayatını kendi görüşlerini ifade zemini olarak kullanmışlardır. Bu, bazen bir riva-yetin istismarı şeklinde olmaktadır, bazen de yeni inşalar suretiyle gerçekleştirmektedir.

İlginçtir ki birçok dinî grubun kendilerine ait siyer ve tarih kitapları mevcuttur. Bu kitaplar hem çok satılmakta, hem de korunmaktadır. Cemaat refleksi söz konusu kitapların eleştirilmesine tahammöl edememektedir. Ülkemizde çok sayıda baskı ve satış yapan siyerle ilgili kitapların büyük bir kısmı cemaatlere ait olup bunların bir kısmının tirajı yüz binlere ulaşmıştır.

Hz. Peygamber’le ve Din Büyükleriyle Görüşme

Hz. Peygamber ve arkadaşlarıyla rüyada ya da yakaza halinde görüşüldüğü iddiasında bulunan insanlar bunu başkalarını etkileme, kandırma ve yönlendirme aracı olarak kullanmaktadırlar. Bizce, bu insanların yaşadıklarını iddia ettikleri şeyler psikolojik bir hastalığın tezahürü değilse büyük bir kandırmaca olduğu muhakkaktır. Zira İslâm, kişinin öldükten sonra dünyevî hayatının sona erdiğini kabul eder.

Bazı kişilerin öldükten sonra da tasarruf edebildiklerine dair inanç tasavvuf camiası içinde yaygındır. Bu tasarrufun keyfiyeti tevile açık olsa da bazı insanların insanüstü vasıflarla tavsif edilmesi kaçınılmazdır.

Hz. Peygamber’in vefat ettiğine ve defnedildiğine dair Kur’ân’ın çizdiği perspektif, onlarca rivayet ve Allah Elçisi’nin mezarı şahitken âyetlerin ve rivayetlerin bağlamından koparılarak Allah Elçisi’nin yaşadığının iddia edilmesi kabul edilebilir bir inanç değildir. Ancak bu eleştiriler yapıldığında, “*Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.*” âyeti gibi âyetler kullanılarak Hz. Peygamber’in yaşıyor olabileceği savunulmaktadır. Maalesef din, istismarcıların ve cahillerin elinde insanı dünyevî ve uhrevî hayatında saadete ulaştıracak yegâne yol olmaktan çıkıp saptırıcı bir silaha dönüştürülebilmektedir.

Hz. Peygamber’le görüşen insan bugün onun otoritesini temsil eden, kendisine itaat dinî bir gereklilik olduğu bir kişi olur. Ona itiraz edilemez, onun söylediği sorgulanamaz. Teslimiyet ruhuna sahip insanların kendilerine söylenenleri sorgulamaları söz konusu olmadığına göre burada üstatları olarak gördükleri kişiyi yüceltmekten başka bir şey yapmaları beklenemez. Birçok fanatik bağlı, liderlerini değil kendi anlayışlarını ve akıllarını sorgulamayı görev bilirler. Zira özgürce düşünen, etki altında kalmayan bir akla sahip değillerdir.

Bazı İnsanların Yönlendirilmeye Müsait Olmaları

Bazı kişilerin karakterleri yönlendirilmeye ve etkilenmeye müsaittir. Bu insanlar, duygularına hitap eden telkinlere daha çabuk inanmaya

eğilimli bir karaktere sahiptir. Hatta inanmak için bazen delillerini kendi zihin dünyalarında kurarak sağlarlar. Bu tip insanlar her yerde mevcut olup bunların yönlendirilmesini engellemenin imkânı yoktur. Düşünce yeteneklerini kullanmayıp başkalarına teslim olanların böylece rahatladıkları da bir gerçektir. Teslimiyet de cehalet gibi aklını kullanmayanlar için konfor sağlar. Bunun farkında olan insanlar ise onları yönlendirmek için senaryolar üretirler ve bu senaryolara Asr-ı saadet'i de âlet ederler.

Cehaletin Sağladığı Konfor

Cehalet, çoğu zaman bilinçli bir tercih değilmiş gibi görünmekteyse de aslında insanların çoğu bunu tercih ederler. Bilgi sorumluluk bilinci verir; cehalet ise rahatlık ve konfor... Zira cahil kişi, din konusunda başkasına güvenerek hayatını yaşamaya bakar. Hata işlediğinde bunu parasıyla telafi etmesi mümkündür. Sorumluluk altına girmek istemeyen insanlar, kandırılmaya müsaittir. Bunların sahiplenmesi ve taassubu birçok insanın muhalefetine engel olabilmektedir.

Neticede insanı ve toplumu tanıyan art niyetli biri Allah ve Resulü'yle ve dinî değerlerle pekâlâ insanları kandırabilir ve onları dünyalarını ve ahiretlerini heba etmelerine sebep olacak şekilde etkileyebilir.

Asr-ı Saadet'in Araçsallaştırılmasının Yöntemi

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasında kullanılan yöntemler, çoğu zaman muhatabın sorunu idrak etmesini engelleyici niteliktedir. Genellikle masum faaliyetler ve hatalar olarak görülebilen söylem, ifade ve iddialar bir araya geldiğinde büyük bir etki oluşturmaktadır. Kuşkusuz Asr-ı saadet'in araçsallaşmasında mevcut rivayetlerden amaca uygun olanlar kullanıldığı gibi yeni bir kurguyla inşa da bulunulması da söz konusudur. Sonuç olarak her halükarda gerçek tahrif edilmektedir. Bunun için en uygun olan malzeme de tarihî malzemedir.

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasında her rivayetin tahrif edildiği sanılmasın. Burada kullanılan rivayetlerin önemli bir kısmı kaynaklarda mevcuttur. Ancak bunların kullanılma tarzı ve onlar üzerine inşa edilen algı, başlı başına bir sorundur.

Rivayetlerin İstihdamı

Asr-ı saadet hakkındaki bilgimiz, başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere yazılı metinler olarak günümüze ulaşan kaynaklara dayanmaktadır. Rivayetler, tarih algımızı inşa da kaynak olarak kullanılırken rivayetlerin kendisi aynı zamanda tarihin bir parçasıdır. Rivayetlerin tespiti, doğru malzemenin ortaya çıkarılması çok önemli olduğu gibi bunların doğru yorumlanması ve doğru kavramlarla günümüze aktarılması da çok önemlidir.

Rivayetlerin İstismar Edilmesi

Asr-ı saadet’in araçsallaştırılmasında rivayetlerin istismar edilmesi, bağlamından kopararak nakli ve günümüzle bağlantıları olmadığı halde bazı olaylarla ilişkilendirilmesi dikkat çekici bir durumdur. Çoğu zaman Asr-ı saadet’ten söz edilirken işin uzmanlarından dahi günümüze dair mesajlar verilmesi istenir. Oysa her dönemin kendisine mahsus özellikleri vardır ve hiçbir dönem bir diğerinin aynısı değildir. Bu sebeple rivayetlerden fikhî hüküm çıkarmak oldukça önemli ve ciddi bir iştir. Tarih ve hadis bilen herkes fikhî hüküm tesis edemez. Fikhî hüküm çıkaracak kişinin de ayrıca iyi bir tarih donanımına sahip olması gerekir.

Rivayetleri istismar etmek isteyenlerin tutarlı ve ilkeli bir yöntem kullanmaları beklenemez. Esas olan rivayetlerin amaca uygun olup olmadığıdır. Amaca uygun olmayanlar ya görülmeyecek ya da yorumlanarak amaca uygun hale getirilecektir. Bu da rivayetlerin bağlamından kopararak kullanılması yani bir bakıma yeniden inşası anlamına gelir.

Tarih boyunca istismar edilen rivayetlerden biri, fırka-i nâciye rivayetidir. Bu rivayet, hemen her cemaat, grup ve mezhebin iddialarına mesnet oluşturmıştır. Hz. Peygamber döneminin en belirgin özelliklerinden biri olan birlik yerine bölücülük, fırkacılık, mezhepçilik maalesef Hz. Peygamber’e nispet edilen sözlerle ya da sözlerinin bağlamından koparılmasıyla temellendirilmektedir.

Rivayetlerin Bağlamından Koparılması

Asr-ı saadet’in araçsallaştırılmasında rivayetlerin tarihî bağlamından kopararak bugünkü gelişmelerle ilişkilendirilmesi ciddi bir problem-

dir. Örgüt liderinin konuşmalarında ve yayınlarında kendisini zımnen Hz. Peygamber'in yerine koyması, adamlarını da ahashın çağdaş temsilcileri olarak göstermesi ve bu şekilde onları motive etmesi yaygın bir araçsal-laştırma yöntemidir. Öyle ki örgütün yabancı okullarında görev yapan ya da örgütün hizmet ağırları içinde çalışan kişiler, Hz. Peygamber döneminde İslâm'ın tebliğ edilmesinde hayatî bir rol üstlenen sahabîlere benzetilmiş; böylece ashab üzerinden meşrulaştırmanın ötesinde bir güç devşirilmiştir.

Günümüzde Hz. Peygamber'in hayatından davet metodu çıkarmak, nebevî hareket metodu adı altında davet fikhî çıkarmak, tarihten fikhî ve siyasî hükümler çıkarmak da Asr-ı saadetin araçsallaştırılmasının önemli örneklerindendir.

Bazı rivayetlerin cemaat ve tarikat liderlerine ya da mensuplarına işaret ettiğinin iddia edilmesi, başka bir bağlam inşası olarak zikredilmelidir. Maalesef insanları etkilemek ve kendilerine bağlamak için birçok cemaat ve tarikat mensupları bu yöneme başvurmaktadırlar. Bu çabalarında Kur'ân-ı Kerim'in yanında sahih rivayetler de rahatlıkla istihdam edilmektedir. Birçok zayıf rivayet de sahihler gibi iş görmektedir.

Zayıf Rivayetlerin Kullanılması

Asr-ı saadet'i araçsallaştıranların amacı sahih bir Asr-ı saadet portresi ortaya koymak değildir. Buradaki temel amaç Asr-ı saadet'in hedeflenen çerçevede anlatılarak bir anlamda istihdam edilmesi olduğu için rivayetlerin kritiği çok önem taşımaz. Bu sebeple mevzu bir rivayet pekâlâ kullanılabilir. Rivayetin sıhhatiyle ilgili geçmişte ilim adamlarının söylediklerinin ilim geleneği çerçevesinde değerlendirilmesi gerekirken bir rivayetin geçmişte yazılmış bir kitapta bulunması yeterli görülmekte ve her türlü rivayet ileri sürülen iddialara payanda olarak kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in İstismar Edilmesi

Hz. Peygamber ve arkadaşlarının istismarı söz konusu olduğu gibi Kur'ân da istismar edilmektedir. İslâm'ın temel metni olan Kur'ân-ı Kerim'in istismardan nasibini almaması düşünülemez. Kur'ân'ın bazı cemaat ve gruplara işaretinden, bazı âyetlerin anlamlarının tahrifine kadar

giden çeşitli istismar yolları mevcuttur. İstismar bazen doğrudan bazen de anlam giydirmek suretiyle dolaylı yoldan yapılmaktadır.

F. Gülen, “*Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.*” âyetinden kendi bağlılarına işaretler çıkarmaktadır. Daha önce kendisinden “kıtmır” diye bahsederken, aşağıdaki alıntıda cemaatinden olmayıp yararlandıkları kişileri kıtmire benzeten yorumuyla farklı bir anlamlandırmaya gitmektedir:

“Âyetin ilham ettiği nüktelerin günümüzle alâkalı yönlerine bir kuş bakışla bakmaya çalışalım:

- 1) Her devirde Ashab-ı Kehf konumunda olan alperenler olacak ve bunlara başkaları da takılacak; duygu, düşünce ve inançta aynı çizgide olmasalar bile aynı mülahazalar etrafında bu yolculuğu sürdürmede kararlı olacaklar.
- 2) Her devirde böyle mağara hayatı yaşayan ya da yaşamaya mahkûm edilen insanlar nöbetkarları da ihmal etmemelidirler; zira belli bir fasıldan sonra, onlara, onların hizmet ettikleri müesseselere, hatta evlerine taarruzlar, hücumlar söz konusu olabilir. Onun için tedbirlerini almalı, hatta kapı önlerinde eğitilmiş köpekler bulundurmalarıdır.
- 3) Bu köpekler sıradan olmamalı. Dıştan gelebilecek her türlü tehlikeye göğüs gerecek, karşı koyacak ve duruşuyla kötü niyetlilerin içine korku salacak ölçüde caydırıcı olmalıdırlar.
- 4) İnsan gerçek insanî değerlere sahip çıktığı ölçüde insandır...”

“Mevzumuzla bütünleştirerek, benim buradan anladığım şey, çeşitli devirlerdeki Ashab-ı Kehf’i ve onların yaptığı vazifeyi yapanları; daha açık ifade ile tebliğ ve irşad erlerini, Allah (cc), henüz vahşetini atamamış ve insanî kemalat yoluna girememiş insan-

lara korutarak dini ve o dini temsil edenleri facirlerle dahi teyit edecektir. Zaten, tarihi tekerrürler devr-i daimine baktığımızda bunu ayan-beyan görebiliriz. Hakiki dindar insanların üzerine yer yer Avrupa'nın zalimleri, zaman zaman da Asya'nın münafıkları ve daha nice azılı din düşmanları, “fundamentalizm, gericilik, yobazlık, irtica...” diye saldırdıkları bir dönemde onları koruyan, onlara sahip çıkan, tam onlardan olmasalar bile onları sıyanet kanatları altına alıp Hak inayetini ve himayesini temsil eden dünya kadar insan çıkmıştır.

- 5) Öteden beri tebliğ ve irşat edenlerin içinde yaşadıkları toplumlar ve o toplumların sistemlerinin onlar için koruyucu birer vazife gördükleri hiç de az değildir. Tabi bu biraz da temsilcinin basiretine bağlı...”

Tarihî ve Geleneksel Kavramların İstismarı

İslâm medeniyetinin asırlar süren birikimi çerçevesinde ortaya çıkarak veya eski medeniyetlerden ödünç alınarak anlam örgüsü gelişen ve hala gelişmeye müsait olan kavramlar, araçsallaştırma için en çok kullanılan araçlardır. Asr-ı saadeti araçsallaştırılanlar, sadece kahramanları ve olayları değil, aynı zamanda kavramları da mahirane bir şekilde kullanmaktadır. Onlara muhalif olan biri pekâlâ münafıklarla ve Abdullah b. Übey'le karşılaştırılır. Bazı kişiler, Firavun'a, Bel'am'a, Nemrut'a benzetilir. Günümüzde Ebû Cehiller ortalıkta kol gezmekte, Ebû Leheblerin temsilcileri onlarla mücadele etmektedirler. Bu sebeple kendilerine karşı çıkanlar için kâfir, münafık, müşrik, fasık gibi kavramlar rahat bir şekilde kullanılmaktadır. Kendileri Allah'ın velileridir. Geçmişte anlatılanlar üzerinden de konumlarını tahkim ederler. Bazen telkin edilen şeyler, ilmî imiş gibi bir dil de kullanılabilir. Aşağıdaki örnek velilerin manevi varlıklarla nasıl iletişim kurduklarıyla ilgilidir:

“Velinin kalbine ilham geliyor, âdeta onun içine fısıldanıyor. Bu da değişik stilde bir konuşma. Morsla konuşma gibi bir şey... Morsta nasıl “di..di..dit; dâ..dâ..dit” = ..., ---., denir; operatör hemen maksadı anlar. Öyle de, bir kısım şeyler velinin kalbine dikte edilir, veli

de onlardan bir kısım manalar çıkarır. Meselâ, veli: “Şu anda falan oğlu falan kapının önüne geldi.” der, açarlar kapıyı, bakarlar o adam karşılarında... Bu da ayrı bir konuştur.

Bir de telepati var... Şimdinin ilim adamları, bir gün o yolla muhabereleşmeyi hesaplıyorlar. Bu da ayrı bir konuşma şeklidir. Kalbin kalbe teveccühü, insanların birbiriyle içten muhabereleşmesi. Bu da bir başka beyan.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Allah (celle celâluhu) “lâ yuadd velâ yuhsâ” (sayısız, pek çok) konuşma stilleri yaratmış.”

Kutup kavramı bu anlamda kullanılan binlerce kavramdan biridir. Dinî mahiyeti tartışmalı olan bu kavramların dinin tarihsel tecrübesine dair olduğu vurgulanmadan birer hakikat olarak zikredilmesi her zaman başvuru bir yöntemdir. Kullanılan ifadeler muğlaktır ve keyfî açıklamalara açıktır.

“Kutup, bir gözü bütün mükevvenatta diğeri eşyanın perde arkasında sürekli marifet avlar ve gönlüne akan hikmet ibrişimleriyle varlığın ruh ve mana desenlerini işleyerek, çevresine lâhûtî dantellalar sunar. O her zaman bir güneş gibi etrafına ışık saçarak ve dört bir yanı aydınlatır. Sürekli ummanlar gibi köpürür ve gönüllere hayat ifâza eder. Kutup, kendi ruhundaki potansiyel zenginlik ve derinlikleri tam inkişaf ettirip ortaya koyan bir insan olması itibarıyla, beşerî çerçevenin çok çok üstünde bir performans kahramanıdır. O, hiss-i melekiyesi itibarıyla, kalbi İsrail’e, nutku Cebrail’e, kuvve-i cazibesi Mikail’e, kuvve-i dâfiyası da Azrail’e ayna bir kâmilidir. Bu açıdan da o, bütün âlemlerin “min vechin” kalbi olma mesabesinde bir merkez insan/kendi çağı itibarıyla Allah’ın halifesi, Hakikat-ı Muhammediye (aleyhi afdalussalavât)’ın has talebesi ve temsilcisi, “taayyün-ü evveli”nin zaman üstü bir şuaı ve ilâhî esrarın bütün gönüllere intikalinde de nûrânî, şeffaf bir vasıtasıdır. Teşriî emirlerde olmasa da, tarifi emirlerde veraset-i nübüvvet cihetiyle o bir vâzı’dır. Şia’nın bu payeyi, münhasıran Hazreti Ali’ye bağlamaları ve Mehdi ile noktalamaları onlara ait özel bir içtihat ve geniş daraltma manasına bir tahdittir. Allah dilediği her müstaidi bu şerefle

şereflendirebilir ve onunla kendini anlatabilir.

Ayrıca, ehlullah tarafından kutup, “kutbu’l-irşad” ve “kutbu’l-vücûd” diye ayrı bir tasnife daha tabi tutulmuştur. Bunlardan “kutbu’l-irşad”, “kutbiyet-i kübrâ” payesiyle nübüvvetin ruhunu, kutbu’l-vücûd ise “Hâtemü’l-evliyâ” namıyla “Hâtem-i nübüvvet”in bâtınını temsil etmektedir. Her devirde birkaç kutbu’l-irşad’ın bulunabilmesine karşılık, kutbu’l-vücûdun sadece bir tane olabileceği, konunun üstatlarına ait bir mülâhaza. İşte bu kutup, hangi melek-i mukarreb ve nebiy-yi mübeccelin yörüngesinde seyahat ederse etsin veya kimin kürsi-i nişîninde bulunursa bulunsun o her zaman Hazreti Kutbu’l-enbiya (aleyhi ekmelüttehâyâ) Efendimizin ziyâ-yı vücuduna ve imdâd-ı rûhânisine müteveccihdir.”

Kurgusal Bir Tarih

Kuşkusuz her tarih anlatımı bir çeşit kurgudur. Kurgu, verilere, delillere ve bilgiye dayanıyorsa hakikate daha çok yaklaşır; kişilerin görüşlerini ve iddialarını temellendirme amacı taşıyorsa ilme ve hakikate ihanettir. Tarihi kurgularıyla kullanmak isteyenler, onu amaçlarına uygun hale getirirler.

İşlevsel Bir Algı Oluşturulması

Asr-ı saadet hakkında oluşturulan algı, aslında günümüzde bunu kullanarak kendileri için meşruiyet sağlamaya çalışanlar için önem arz etmektedir. Kuşkusuz Hz. Peygamber hakkındaki algı sapması Allah’ın dine değil, bu sapmadan yararlanarak çıkar elde etmek isteyenlere yarar.

Bugün Asr-ı saadet’te meydana gelen hadiseler ve dönemin kahramanları üzerinden tabilerini yönlendirme sıklıkla karşılaştığımız bir örnektir. Bu örneği hemen bütün dinî grup ve cemaatlerde görmek mümkündür. Kuşkusuz bunun başarılı olması için kişilerin itaatkâr olmaları gerekir. İtaati ve fedakârlığı insanlara kabul ettirmek için en iyi malzeme tarihi kişiliklerdir. Özellikle de Asr-ı saadet kahramanları...

“İtaat, Müslümanlığın belli başlı temel esaslarından biri ve Efendimiz’in, yol ve sisteminde yeri başka hiçbir di-

namikle doldurulamayacak olan bir kavram. Tabii bundan daha önemlisi de onun hayata geçirilmesi. Bu önemli mesele, günümüzde, bir zamanlar onu hayata geçiren ve Üsâme'ye tâbi olan, Ebû Bekir'ler, Ömer'ler ister. Zeyd b. Harise'ye, Cafer'e, Abdullah'a tâbi olan Halid b. Velid'ler ister. Abdullah b. Huzafetu's-Sehmî'nin yanan ateşe girin emri karşısında 'kumandana itaat' deyip girmeye davranan atsız kahramanlar ister. Evet, ruhta ve manada itaat, maddî alanda itaat denilen herhangi bir şeyi, ikinci defa dedirtme ihtiyacı hissettirmeden hemen yapma manasında itaat... N'olur, siz de başınızda-ki insanlara güvenebilseydiniz! Ve değişik fikir ayrılıklarına düşmeden 'yol bu, devran bu' deyip Kur'ân'a hizmetkârlığı sultanlığa tercih ederek, başladığınız gibi yolunuza devam edebilseydiniz!"

Günümüzde itaat eden kişilerin geçmişteki kahramanlarla karşılaştırılarak motive edilmesi, sıklıkla karşılaşılan bir yöntemdir. Tabii onlara muhalif olanlar için de geçmişin kötü olarak bilinen şahısları kullanılacaktır.

"Günümüzde Efendimiz ve O'nun şanlı ashabının açtığı yolda ilerleyerek, maddî ve manevî buutlarıyla cihat faaliyetlerini yapan irşat erleri, bana öyle geliyor ki, rûhen hep o ilklerle beraberler. Yani inançta, amelde, duyguda ve düşüncede onlarla birleşebildikleri ölçüde, Sahabe-i Kiramın ruhanî maiyet ve te'yidâtı altındadırlar. Meselâ; onlar binlerce insanın şehadetiyle bin bir türlü maddî-manevî sıkıntılara göğüs gererek, dur-durak bilmeden bu yolda koşuyorlar. Öyleyse onlar, Bedir'e, Uhud'a, Huneyn'e iştirak edenlerle aynı çizgide birleşiyorlar demektir. Bu ise, -inanın bana- Hz. Hamza'nın, Şüheda-yı Uhud'un rûhâniyatı onlarla birliktedir anlamını taşır. Yanlış anlaşılmasın bu, onlar bizim bulunduğumuz bu-udda ve bizim anladığımız manada cihada iştirak ediyorlar demek değildir. Belki bu, onlar kendi bulundukları buutların şartlarına ve Allah'ın vermiş olduğu izne göre, asırlar sonra da olsa, aynı düşünce- nin hizmet erleri ile bir ve beraberdir manasına gelir."

Bu arada kullanılan dilde gizemli ifadeler kullanmak, farklı yerlere çekilebilecek kelimeler seçmek, ihmal edilmemesi gereken bir husustur.

Döneme Parçacı Bir Gözle Bakılması

İstihdama uygun bir Asr-ı saadet imajı, bütünü anlatmak yerine seçmeci bir tavırla anlatılmıştır. Bunun için bazı hakikatlerin anlatılmasından kaçınılması, anlatım teknikleriyle dikkatlerin farklı yerlere çekilmesi, hedeflenen anlatıma uygun bir yaklaşımdır. Dönemi anlatan kişi, insanların dikkatini hangi tarafa çekmek istiyorsa buna göre bir anlatımı tercih eder.

Kuşkusuz Asr-ı saadet'i araştıranların tarihe ve özellikle Asr-ı saadete bütüncül bir gözle bakmaları beklenemez. Onların böyle bir derdi yoktur. Olaylar arasındaki çelişkiler bir yana, aynı olay hakkında anlatılan rivayetler dahi ihtiyaç duyulduğunda istihdam edilmektedir. Bu parçacı okuma, arzu edilen tablonun ortaya konması için önemlidir. Hesaba gelmeyen olayların ya da rivayetlerin anlatılmaması, karartılması, reddedilmesi ya da tevil edilmesi sık sık karşılaşılan durumlardır. Bu anlayışa sahip olanlar, ashabın beşerî zaafılarını gösterebilecek bir anlatımdan rahatsız olurlar. Aşhab arasında sadece muhabbet, fedakârlık, bağlılık, itaat gibi kavramları öne çıkaracak hususlar üzerinde dururlar. Nitekim bu cemaat ya da örgütlerin içinde uzun süre kalan insanların tarihi farklı kitaplardan okuyup dinlediklerinde duydukları rivayetler karşısında hayretler içinde kaldıkları ve şaşırdıkları görülmektedir.

Abartı

Aslında geçmişin ve özellikle geleneğin yüceltilmesi, anlatılanların işlevi açısından önemlidir. Gelenek, çıkara uygunsu önemlidir. Çıkara uygun değilse onu unutmak, anılmasını uygun bir zamana tehir etmek en doğrusudur.

Anlatılanları abartmak, karşılaştığımız en önemli etkileme yöntemlerinden biridir. FETÖ lideri, Allah'ın Elçisi'nin medfun olduğu Medine ve Ravza-i Mutahhara ile kurduğunu iddia ettiği ilişkiyi aşağıdaki satırlarda anlatmaktadır. Aslında genel olarak abartı, bu tip yapılarda insanları etkilemek için tercih edilen bir anlatım tekniğidir.

“Burada, -kendimi müminlerin en günahkârı gördüğümü itirafla beraber- bir hissimi anlatmadan geçemeyeceğim. Bunu anlatırken de niyetim şudur: Ben dahi Allah Resûlü’nü bu derece sevebiliyorsam, kim bilir ehliyetli gönüllerde O ne derece sevgiyle tütüyordur... İşte anlatacağım kendime ait hâlet-i ruhiye de bu açıdan değerlendirilmelidir. Yoksa şahsıma ait bir meseleyi huzuruza getirmekten te- eddüb ederim.

Cenâb-ı Hak, o mübarek topraklara günahkâr yüzümü sürmeyi nasip ettiği zaman, bana Allah Resûlü’nün köyü öyle parlak öyle parlak geldi ve orada bulunmaktan öyle ruhanî bir haz aldım ki, eğer o anda, farzımuhal Cennet’in bütün kapılarından davet edilseydim, inanın hiçbirine gitmez, orada kalmayı tercih ederdim. Aslında Cennet hepimizin arzusudur, oraya girmeyi istemeyen tek bir Müslüman dahi düşünülemez. Her sabah ve akşam dualarımızda, Cehennemden korumasını ve Cennetine almasını Rabbimiz’den isteyip durmuyor muyuz? Bütün bunları kabulle beraber diyorum ki; o anda, şayet nasip olacak olan o yüce pâye verilmek üzere çağrılıysaydım, ihtimal, Rabbimden müsaade ister ve Allah Resûlü’nün Ravza-i Tâhire’sinde kalma arzumu söyledim. Sakın bununla o pâyelere liyakatim olduğunu söylediğim zannedilmesin; sadece Allah Resûlü’ne olan muhabbet ve sevgimi dile getirmek istedim. Yoksa bütün hayatım boyunca Allah Resûlü’nün sahabesinin en küçüğüne, boynu tasmalı bir köle olmak şerefine erebilmek için yalvarıp dua edenlerdenim. Ve “Cenâb-ı Hak, yüzümüzü onların ayağının tozuna sürme düşüncesinden bizi bir lahza uzak tutmasın!” (Âmin) duası çok defa vird-i zebânımız olmuştur.

Aynı hâleti, Beytullah’ta da hissetmiştim. Bu duygular belki de hepimizin ortak duygularıdır. Kaldı ki, bu hislerle dopdolu yaşayan sadece ben ve benim gibi birkaç kişi değildir. Allah Resûlü’nün nice karasevdalıları vardır ki, onlara benim anlattığım bu hâlet-i ruhiye çok kaba ve ham gelecektir.

Söz bu noktaya gelmişken bir hatıramı daha arz edeyim: O günlerde milletvekili olan Arif Hikmet Bey’le hacda beraberdik. O, daha önceleri kendi kendine, Medine’ye gidersem bir eşek gibi o mübarek

topraklarda yatıp yuvarlanacağım diye söz vermiş. Medine topraklarına ayağını basar basmaz, sözünü yerine getiriyor ve o büyük ruh, kendini yere atıyor ve Medine topraklarında yuvarlanıyor. Orada ve burada ne zaman bu tabloyu hatırlasam gözlerim yaşlarla dolar.”

Mûcize ve Keramet

Temel siyer ve hadis kaynakları bir bütün olarak incelendiğinde Hz. Peygamber için iki tür anlatım dikkat çekmektedir. Yaygın olan anlatıma göre Allah'ın Elçisi, diğer insanlar gibi bir fani olarak yaşamış; sıkıntılara maruz kalmış, mücadele etmiş, yeri gelmiş üzülmüş, bazen sevinmiş, hastalanmış ve Allah'ın takdir ettiği ömür tamamlandığında vefat etmiştir. Kısaca diğer insanların yaşam serüveninde görülebilecek birçok gelişmeyi onun hayatında da görmek mümkündür. Kuşkusuz aynı şey onun ashabı için de geçerlidir. Bu genel anlatımın yanında bazen Allah Resulü'nün diğer insanların olağan koşullarda yaşamadığı gelişmelere de yer verilir. Bunlar vahiy alma gibi ona mahsus, tecrübenin dışında kalan harikuladeliiklerdir. Yüce Allah bazı peygamberlerin tebliğini hissî mûcizelerle desteklemiştir. Ancak Mekke müşriklerinin eleştiri ve taleplerine rağmen Hz. Peygamber'i bir meydan okuma olarak hissî mûcizeyle teyit etmeyi takdir etmemiştir. Bununla birlikte Allah Elçisi'nin hayatında bazı harikuladeliiklere dair rivayetler vardır. Aslında bu rivayetler siyerin genelini kuşatıcı sayıda değilse de Hz. Peygamber'in hayatını araçsallaştırmak isteyenler bunları kullanmayı daha çok tercih ederler. Zira mûcize, kendilerine olağanüstü bir konum verme arzularına uygundur. Bu alana rahatlıkla kaçak yapı inşa edebilmektedirler.

Bir inanç konusu olarak mûcizenin, ona şahit olanlar açısından kısmen bilgi, görmeyenler açısından ise bilgidен daha çok iman konusu olduğu ifade edilebilir. Burada kastımız mucizelerle ilgili bilgi kaynaklarını sorgulamak değildir. Zira bunların bir kısmı iman ettiğimiz Kur'an'da geçtiği için bir Müslüman -mûcizenin keyfiyetine dair farklı açıklamalar yapsa da- bunları sorgulayamaz. Ancak insanlara Hz. Peygamber ve ashabı anlatılırken kaynaklarda daha az bulunan rivayetlerin öne çıkarılması suretiyle sürekli mûcize gösteren bir peygamber imajı oluşturulduğu,

Kur'ân'ın beşer vurgusunun ise tevil edilerek, beşer olmakla birlikte diğer insanlardan farklı olduğunun vurgulanması, özellikle yönlendirilmek istenen insanlar açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Eğer peygamber, arkadaşları ve geçmişte yaşayan büyük din âlimleri ve veliler, mûcize ve keramet gösteriyorlarsa bunlar bir şekilde devam etmektedir. Bu anlayışın geldiği nokta, insanı zihnen yönlendirilmeye ve kandırılmaya hazır hale getirmektir. Oysa günümüzde insanlığın içinde bulunduğu çok boyutlu krize Hz. Peygamber'in gerçek tarihî kişiliği anlatıldığında daha sağlıklı bir tablonun ortaya çıkmasıyla isabetli çözüm önerilerinde bulunulabilir.

Mehdi ve Nüzûlü İsa

İslâm tarihi boyunca hakkında farklı görüş ve yorumlar bulunmakla birlikte Ehl-i Sünnet âlimlerinin yaygın olarak kabul ettiği üzere gelecekte Mehdi denilen bir şahıs gelip insanları içine düştükleri krizden çıkartacak ve Allah'ın gönderdiği dini hayata hâkim kılacaktır. Âlimler arasında Mehdi'nin çıkıp çıkmayacağı konusu farklı bir düzlemde tartışılırken dinî gruplar arasında Mehdi'nin geleceği inancının oldukça yaygın olduğu ve mensuplarını etkileyebilecek şekilde kullanıldığı müşahade edilmektedir.

Bir kısmı daha açık bir şekilde ifade edilirken önemli bir kısmı kendilerini gizleyerek, ima ve işaretlerle Mehdi kabul edilmektedir. Mehdilerin sayısı döneme ve İslâm dünyasının içinde bulunduğu koşullara göre değişmekle birlikte Mehdi olduğunu iddia edenler hemen her dönemde karşımıza çıkar. Özellikle kriz dönemlerinde kurtarıcı beklentisi daha güçlü bir şekilde karşılık bulur.

Hz. İsa'nın ahir zamanda yeryüzüne inerek insanlığı kurtaracağı fikri de aynı bağlamda gelişmiş ve İslâm dünyasında da kabul görmüş bir düşüncedir. Hz. İsa'nın (as) geleceği konusu da günümüzde bazı dinî gruplar tarafından istismar edilmektedir.

Mehdi'nin gelişi ve Hz. İsa'nın nüzülü Hz. Peygamber'e dayandırılan hadislerle temellendirilmekte, bu görüşler de büyük ölçüde Allah Elçisi'nin sözleri olarak insanlara kabul ettirilmektedir. Öyle ki Mehdi'nin

çıkacağına ve Hz. İsa'nın nüzulüne inanmayan Müslümanlar, bidat ehli ve hatta sapık ilan edilmektedir.

Kaynaklarda Mehdi ve Hz. İsa'nın nüzülüyle ilgili rivayetler, indi yorumlarla farklı bir boyutta günümüz insanını yönetmek ve yönlendirmek amacıyla kullanılan argümanlar haline getirilmektedir. Mesihîyet ve Mehdiyet gibi kavramlar, insanların içini kendilerince doldurdıkları kavramlar olarak işlevseldir.

“Zamanla bir kurtarıcının gelip, o dinin mensuplarını, bulundukları sıkıntıdan kurtaracağı inancı, bütün dinlerde vardır. Ancak bu inanç, insanların bulundukları ortama göre değişiklik göstermiştir. Mesela insanlar sıkıntılı ve ıstıraplı bir ortam içinde iseler, bu inanç daha bir kuvvet kazanmış; refah ve rehavete gömülmüşlerse bu inanç kısmen zayıflamıştır.

Bizdeki ve Hristiyanlıktaki Mesih inancı da bu kabildendir. Bu inanca göre semaya yükselen Hz. Mesih, ahir zamanda Şam'da Akminare'ye inecek, bütün Hristiyanları etrafında toplayıp, yeryüzünde tekrar barış ve huzur ortamını sağlayacaktır. Bu inanç, tam anlamıyla bu şekilde olmasa da, İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet ile de desteklenmiştir.

Tefsirciler, Kur'ân-ı Kerim'de dört âyetle, Hz. Mesih'in geleceğine dair işaret çıkarmış; hadisçiler ise, konuyla ilgili yüz kadar hadis -ki bunların kırkı sahih kabul edilmiştir- derlemişlerdir. Bu yönüyle de O'nun yeryüzünü şereflendireceği kesin gibidir. Yalnız Hz. Mesih mesajının ilkinde, bir yönüyle Yahudi sertliğine çarpıp, kırılmış olduğunu düşünecek olursak, tekrar gelmesinin nasıl olacağı hususu izah ister. Bu konuda ihtilaflar ve çeşitli yorumlar vardır. Bu gelişin keyfiyeti hususunda aklı kıstas kabul edemeyeceğimizden, kesin bir şeyin söylenmesi de mümkün değildir. Bediüzzaman gibi bir kısım İslâm âlimleri onun şahsen olabileceği gibi bir şahs-ı manevî şeklinde de olabileceğini söylemişlerdir. Bu, Hristiyanlık zamanla sâfileşecek, İslâmî esasları kabul edecek ve insanlık İslâm'a dehalet edecek anlamına gelir.

Bu temel bilgiler ışığında Hz. Mesih ister şahıs, isterse şahs-ı manevî olarak algılsın, onun yeryüzüne inmesi öncesinde, bize düşen vazifeler vardır. Bu cümleden olarak, ortamın onun temsil ettiği ruh ve manaya hazır hale getirilmesi, Mehdiyet, Mesihîyet soluyan insanların yetiştirilmesi, dünya-ukbâ dengelerinin yeniden yerlerine oturtulması sayılabilir.

Bunun gerçekleşmesi için de İslâm'ın tebliğ ve temsilinin çok iyi yapılması gerektiği kanaatindeyim. Tebliğ ve temsil vetiresi kendi orijinini korumakla birlikte, bütün insanlarla dost olmayı sağlamalı diye düşünüyorum. Evet, içtimaî yapı içinde, herkes böyle bir dostluğun örgüsünü örmeye çalışmalıdır. Aksi hâlde asgarî müştereklerde bile mutabakatın söz konusu olmayacağı, olamayacağı izahtan varestedir.

Bu mevzuda bir şey daha hatırlatmak istiyorum. Sabah namazının sünnetinde okunması mesnun olduğuna dair rivayet olan, 'Kâfirûn' ve 'İhlas' Surelerini okumayı çok severim. Onların ifade ettiği mana bize bir ufuk açmaktadır: Şöyle ki 'Sizin dininiz size, benim dinim bana.' âyeti bana kendi ruhu ile bütünleşmiş, dinamikleri ile gerilmiş bir yayı veya fırlamaya hazır dümdüz ok gibi bir insanı hatırlatır. Kendi güzelliklerini anlatmak için şaha kalkmış bir insanı. Karşı cepheyi hedef kitle olarak seçmiş, ama onlardan gelebilecek her türlü tehlikeyi de göğüslemeye hazır bir cengâveri. Bu düşünceler bana rahmetli Bekir Berk Bey'i de hatırlattı. Ara sıra oturduğu yerden kalkar, sağa-sola dolaşır, yumruğunu sıkar, savurur. Neden böyle yapıyorsun denildiğinde de 'bu adamların yazdıkları şeyler kalbimde yara yapmasın diye fikren reddediyorum' derdi. Evet, insan 'benim dinim bana' düşüncesinin esiri olup, onu yaşamayı ve anlatmayı hayatının gayesi edinince, elbette böyle olur.

Hâsılı Mesihîyet ruhunun evvela bizler tarafından temsil edilmesi şarttır. Nöbeti bizden devralacak olan yeni neslin, bu çizgide yetiştirilmesi üzerimize bir vecibedir. Bunun için de, öncelikle bizim bu duygu ve düşüncelerle dopdolu olmamız ve hayatımızı bu çerçevede içinde şekillendirmemiz gerekir."

Rüya

Algı operasyonunun en önemli araçlarından biri rüyalardır. Nitekim bu konuda insanları yönlendirmek için çokça rüyalar görüldüğü ve insanların etki altına alındığı bilinmektedir. Hz. Peygamber ve ashab, rüyaların önemli konuklarından. Bazen insanlara çevrelerindeki kişilerle ilgili talimatlar verirler. Rüyanı bilgi kaynağı olarak sunmak için peygamberlerin rüyaları araçsallaştırılır. Peygamberlik de sona erdiğine göre artık görülen rüyalarla insanları yönlendirmeyi kabul etmekten başka yol olmadığı savunulmaktadır. Rüya, birçok dinî grupta insanları etkilemenin ve yönlendirmenin yollarındandır. Öte yandan geçmişte rüya ötesinde bilgi kaynakları olduğu da savunulmakta, saf ve bilgisi olmayan Müslümanlar inşa edilmiş bir tarihe inandırılmaktadır.

“Rüyanın bir diğer yanını Efendimiz şöyle anlatır: “Ahir zamanda en sadık olan şeyler rüyalardır.” Neden? Zira rüyaların arkasındaki gerçek, yani peygamberlik artık yok, hatta bir yönüyle vilâyet-i kübrâ da yok, doğrudan doğruya Efendimiz’le zaman üstü bir noktada görüşme ve emir alma da yok. Meselâ bir İmam Rabbânî, İmam Şâzilî, Şah-ı Geylânî, Ahmet Rifâî, Bediüzzaman yok. Bizler hepimiz ümmî insanlarız. Bu açıdan hakikat âleminde,”mişkât-ı nübüvvet”ten alınacak şeyleri doğrudan doğruya elimizi uzatıp alamıyor, zaman üstü olamıyor, peygamberlerle belli kuşakta buluşamıyoruz. Hâlbuki Cüneyd-i Bağdadî “Ben doğrudan doğruya görüştüm, bana rüyamda şunları söyledi veya açıktan açığa bana şu emri verdi.” diyor.

İşte bizler bütün bunlardan mahrumuz. Durum böyle olunca, bunca günah, bunca karışıklık içinde Allah bize olan lütuflarını rüyalar yoluyla lütfediyor veya bazı saf gönüller sayesinde “yakazalar” vasıtasıyla içimize akıtıyor, başta Efendimiz olmak üzere birçok sahabe, evliya ve mukarrabınle görüştürüp buluşturuyor. Onun için Hz. Sahib-i Şeriat buyuruyor ki, “Ahir zamanda en doğru çıkan şeylerden biri de rüyalardır.”

Bugün Allah Elçisi aramızda olmadığına göre rüyalar, vahyin yerine ikame edilen bilgilenme kaynağı olarak gösterilmektedir. Kur’ân ve sün-

net söylemi de ihmal edilmeden, din alanında rüyaya ve görenlere alanlar açılıyor. Ancak rüyalara “yakaza hali” eklenerek o da ihmal edilmiyor. Yakaza hali uyanıkken görülenler. Rüyada görülenlerin yanında bir de uyanıkken görülen şeyler var ki bunları görenin saygınlık elde etmesi ve otorite olması kaçınılmaz olur. Anlatılan şeyler, hayatımızda karşılığı olmayan, muğlak kelime ve ifadelerle süslendiğinde karşıdaki insanı büyülemesi kaçınılmazdır.

“Bir dönemde, sahabe efendilerimiz, İslâm’ın yerleşip kök salmasında çok önemli hizmetler görmüşlerdi. Bir taraftan İslâm yerleşip yapılıyor, diğer taraftan da onlar o yapılanmanın hademeleri, fikir işçileri gibi işin içinde harıl harıl çalışıyorlardı. Dolayısıyla nazil olan âyetler, Efendimiz’den şeref sudur olan beyanlar, hep onlarla irtibatlı oluyordu. Bu mevzuda Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Falan şahıs şunu yaptı, Allah indinde şöyle hora geçti; filan insanı gördüm, durumu Allah nezdinde şöyle idi.” vb. tebşirat, tebcilat ifade eden sözleri, meseleye ilk misal teşkil eden o insanları şahlandırıyor ve şevklerini artırıyor. Bu anlamda meselâ bir sahabe bir iyilik yaptığında hemen bir âyet iniyor, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) o şahsa, bu âyet seninle alâkalı diyor, o sahabe de oturup hiçkırı hiçkırı ağlıyor ve “Demek Rabbim benden bahsetti.” veya “Rabbim benim amelime böyle mukabelede bulundu.” diyor-du...

Bugün ise, o dönem tamamlandı. Biz nasıl hareket edeceğiz, ne tebcil görüyor ne de takdir, denecek olursa; bizler de yine işlerimizi Kur’ân ve Sünnet muvacehesinde ayarlayıp plânlayacağız. Onları yaparken de, mübeşşirat nev’inden bir kısım rüyalarla ya da yakaza hâlinde bazı şeyleri müşahade ile muştulanır ve sevindirilebiliriz. Çünkü rüyalar, berzah âlemine açılan birer menfezdır ve insan, o menfezlerin aralığından her zaman en enfes temaşalara ulaşabilir. Nitekim bu daire içinde, kadimden bu yana çok rüya görülüyor. Görülen o rüyalar toplansa, zannediyorum dört-beş klâsör oluşturur; tabii bir o kadar da anlatılmayanları var.

Evet, Cenâb-ı Hak günümüzdeki insanları, ya firasetli bazı kimse-lerin bu mevzudaki müjdelerini sunmalarıyla veya yakazaten bazı

şeyleri göstermekle onları da sevindiriyor, hizmetin şevkiyle şahlandırıyor ve bütün bunlar günümüzün hak erleri için birer avans oluyor. Nitekim Hz. Sâdık u Masduk, ahir zamanda en doğru olan şey rüyalar, buyurlar. Bizler beşeriz; belli zaaflarımız var ve belli engeller karşımıza çıkınca, takılıp yollarda kalma ihtimali söz konusudur. Takılıp kalmamamız için de, Cenâb-ı Hak, ister şekerleme nev'inden sayılsın, ister avans, isterse ahirette vereceği lütufların berzahî gölgeleri, akisleri sayılsın onlarla inayet ediyor, bizim bu yolda devam etmemizi sağlıyor.

Diğer taraftan, her şey o devirde Kur'ânî hakikatler üzerine bina ediliyordu, bu devirde sadece rüya görülüyor denemez; o devirde de yine mübeşşirat nev'inden görülen rüyalar, verilen müjdeler vardı ki, zannediyorum onlar da toplansa bir cilt kitap olur.”

Tevazu ile görülen rüyalar anlatıldığı zaman, muhataba üstü örtülü bir şekilde kendisinden farklı olunduğu ifade edilir. Bu anlatılanları rüyasında göremeyen muhatabın büyülenmesi kaçınılmaz olmaz mı? Kendisini müminlerin en mücrimi kabul eden bir insan, nasıl oluyor da mutlak itaat edilen bir lidere dönüşüyor? Çünkü müritleri bu ifadeleri tevazu için kullandığını biliyorlar. Kendisine yaptığı hakaretleri bir yüceltme ifadesi olarak zihinlerine kazıyorlar.

“Ben kendimi müminlerin en mücrimi kabul ediyorum. Buna rağmen onlardan [ashaptan] biri tenezzül buyurup misal âleminde ufukuma dikilse ben de rüyamda görürsem, o gün kabıma sığamıyor ve sevincimden uçacak hâle geliyorum.

Bunu büyük bir lütuf kabul ettiğimden kesiliverir korkusuyla hiç kimseye anlatmak da istemiyorum. Ama bazen endişeme galebe ediyor ve yakın arkadaşlarımdan birine, elimde olmayarak anlatıyorum. Ve “Yine bugün o dostlar dairesinin yıldızlarından biri, nâehil birinin ufunda tecelli etti.” diyorum. İşte onlar bizim için budur...”

Rüyalarda Allah Elçisi, ashabın ileri gelenleri ve büyük zatlar, desteklerini eksik etmezler. “Şah-ı Geylanî'nin manen zahir olması”, “Hz. Ali'nin asırları aşarak arka çıkması”, Hz. Peygamber'in “asrın garipleri

arasında dolaşması, onların müesseselerini ziyaret etmesi, bazı şahıslara hususî iltifatlarda bulunması” bunlara inananlar için büyük bir motivasyon olmakta ve sonucu mutlak itaat olarak alınmaktadır.

“Çok bahtiyar ve talihliyiz. Zira dinimizi öğrenip başkalarına da öğretmek hususu anlatılırken deniyor ki: “İhsan-ı ilâhî olarak omzumuzu bir vazife yüklenmiş.” İnancı insanlar olarak her birimiz, bütün bütün her şeyin şirazeden çıktığı bir dönemde, çok kıymetli bir vazifeyle tavzif edilmiş bulunuyoruz. Evet, Allah’ı sevmek ve başkalarına da sevdirmek, insanların iman nuruyla nurlanmalarına vesilelik etmek, dünyada eşi menendi olmayan bir şeydir. Bir bakıma bu, Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vazifesini yüklenmek demektir. Şah-ı Geylânî’nin manen, Hak yolunda hizmet edenlere zahîr olması, Hazreti Ali’nin (radiyallâhu anh) asırları aşarak onlara arka çıkması, bu sırada görülen dinî hizmetlerin fevkalâde ehemmiyet kazanmış olmasına binaendir. Bu zatların bir sürü işaret ve bişaretlerinin yanında, çok sadık rüya ve murakabelerde Fahr-i Kâinat Efendimiz’in (aleyhi ekmelüttehâyâ), tenezzülen asrın garipleri arasında dolaşması; onların müesseselerini ziyaret etmesi, bazı şahıslara hususî iltifatlarda bulunması; Sünnet ve Sünnet’e hizmetin kerametinden başka bir şey değildir. Şahsî meziyet ve şahsî kemalât uğrunda gösterilen gayretlerle bu takdirlere mazhariyet düşünülemez ve düşünlmemelidir de...”

Rüyanın meşruiyeti Hz. Peygamber’in gördüğü sadık rüyalarla, bu konuyla ilgili âyet ve hadislerle temellendirilmektedir. Hz. Yusuf’un rüya tevilinden yola çıkarak bazı kişilerin rüya yorumları nas gibi değerlendirilmektedir. Bir anlamda Kur’ân ve hadislerde yer alan anlatımlar, farklı bir bağlamla kullanılmaktadır.

Bugün dinî grupların hemen hepsinde rüyalar, önemli bir etkileyici delil olarak kullanılmaktadır. Açıkça ifade edilmese de Hz. Peygamber’in, liderin ya da şeyhin rüyada görülmesi bazı insanların hayatlarında dönüm noktası olabilecek etkiler doğurmaktadır. Yıllar önce Şanlıurfa’da bir mürit, rüyasını yorumlayan şeyhinin etkisinde kalarak Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban etme teşebbüsüyle ilgili kıssayı gerçekleştirerek çocuğunu boğazlamış ve ölümüne sebep olmuştur.

Rüyaların temellendirilmesine ilişkin anlatılanlar bazı çevrelerde şekillenmiş olan geleneksel kabulün, insanları etkilemek üzere yeniden ifadesinden başka bir şey değildir. Bugün vahiy kesildiğine göre zımnen de olsa vahyin devam ettiği anlamına gelebilecek söylemler oldukça problemlidir.

“Melekler, Allah’ın emri ve izniyle başka başka şekil ve suretler aldıkları gibi, ruhanîler, cinler, şeytanlar; eşyanın ruhundaki kanunlar, manalar, Kur’ân’lar, dualar, tesbihler hepsi Allah’ın izniyle temessül edebilir. İnsanın rüyalarına akseden şeylerin bütünü, bu temessülâtan ibarettir.

Meselâ, siz rüyanızda bir elma görürsünüz. Bu elma, âlem-i mana ve âlem-i misalde bir hakikati temsil eder. Elma, tatlı söze de delâlet eder.

Meselâ, elma gören bir insan, yarın tatlı söz konuşacak ve birinin gönlünü alacak demektir...

Ancak, Kur’ân ve Sünnet ışığı altında, mülhem gönüllerin bu türlü şeylerden bahsetmelerinde bir mahzur olmasa bile, hakikate kapalı ruhların böyle şeylerden bahsetmeleri, kat’iyen doğru değildir. Bunu bir vak’a ile teyit etmek istiyorum: Geçende bir arkadaş, “Falanın evine, falan büyük zat uçarak gelmiş, evden içeriye girmiş ve sonra da çıkıp gitmiş...” dedi. Tabii böyle güzel görünümlü bir rüyadan herkes memnun, rüyayı gören de, rüyanın, içinde cereyan ettiği ev halkı da... Çünkü başlarına devlet kuşu konmuş gibi bir iltifat sanıyorlardı bu rüyayı. Derken orada bulunan bir zat ürperdi ve dedi ki: “O, cenazeye delâlet eder. Bu daire içinde mühim zatlardan birisi ölecek demektir.” Aradan az bir zaman geçmişti ki, gelip dediler: “Arkadaşlarımızdan falan kıymetli zat, hiç beklenmedik bir anda, zâhirî esbap açısından yanlış bir iğne ile birdenbire vefat etti...” Demek ki, misal âlemine ait tabloların umumî güzelliklerinin yanında belki ondan da evvel, sembollerin ne manaya geldiğini anlamak ve ona göre çözmek icap edecek...”

Rüyayı anlatıp anlatmama arası bir söylem daha etkileyicidir. Karşı tarafta merak uyandırır ve muhatabın bilemediği birçok sırlara vakıf olduğu hissi uyandırır.

“Ben eğer ona ‘erbain’ denecekse, ilk erbaini cebrî olarak askerde yaptım. Talat Aydemir hâdiselerinde, birlik olarak, bilmeden onun safında yer aldığımız için, silahlarımızın mekanizmaları alındı ve biz, Mamak’ta -zannediyorum- iki ay kadar hiç dışarı çıkmadan âdeta orada tecrit edildik. Bu tecritten önce gıdama, yiyecek ve içeceğime dikkat etmekle beraber böyle bir tecride daha fazla dikkat etmek zorunda kaldım. Ben o erbainde rüya-yakaza arası bazı şeylerin tecellisine şahit oldum ki onları burada söylemem -zannediyorum- münasip olmaz.

Ancak şu kadar diyebilirim ki, erbainin cebrîsinde bile eğer perde aralanıp, çeşitli şeyler münkeşif oluyorsa, iradî erbainlerde Rabbimin neler göstereceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.”

Peygamberlerle, Vefat Etmiş Kişilerle ve Ruhani Varlıklarla İlişki

Gayba muttali olma ve vefat etmiş kişilerle münasebet kurma iddiası Asr-ı saadetin araçsallaştırılmasına imkân veren yöntemlerdendir. Kullanılan dile dikkat edilirse su üzerine yazı yazmaya benzer.

“Allah’la münasebette derinleşen bir insan, gayb âlemine muttali olur, melâike-i kiramla görüşebilir, cinlerle münasebete geçer, ruhanîlerle muhabereye girişebilir, Hızır’ı (aleyhisselâm) görür, hatta onun makamına yükselir. Hazreti Mesih’le hemdem olur; Hazreti Mehdi ile tecdit musahabesinde bulunur... Evet, insan Allah ile münasebette derinleşir, şekilden, suretten kurtulup ruhun bütün dinamiklerini Allah’a vasıl olmada kullanabilirse, olur bütün bunlar...

Binaenaleyh, bazı kimselerin “Hızır (aleyhisselâm) ile görüşüyorlarmış, nasıl olur? Biz de görüşebilir miyiz?” gibi mülâhaza ve düşünceleri, biraz işin dışında olma ve yabancılıktan kaynaklanıyor. Hızır’ı (aleyhisselâm) görmek herkes için mümkündür. Kim bilir, belki camide, saflarınızın arasında bile bulunabilir. En azından, ca-

milerde, Hızır'ın (aleyhisselâm) mübarek gölgesinde, seyr u sülûk eden birisi mutlaka vardır. İçinizde melâike-i kiram da vardır. Belki âlem-i cismaniyette, âlem-i cismaniyeti seyre dalan yani sizin bakış-larınızda fâni olan ve sizin bakışlarınızla âlem-i şehadeti seyre dalan ruhanîler de vardır. Sizin içinizde, kalb ve hissiyatınızla bütünleşen latîf mahlûklar da vardır. Ama hissedemezsiniz bunları... Cenâb-ı Hak maddî sahada beşerin inkişafına muhâzi olarak, mânevî sahada da bizleri inkişafa muktedir kılsın!

Sıdkına, sadakatine, sadık ve masduk olduğuna inandığımız Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem), devrimize kadar pek büyük sâfi kimseler, ruh-u sâfiyeye mazhar olan kişiler, Hızır'la (aleyhisselâm) da, melâike-i kiramla da, ruhanîlerle de görüştükle-rini ifade ediyorlar.

Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) başlayarak, devrimize kadar temâdi edip gelen bu büyük kimselerin evet, Allah'tan çok korkan, kalbleri haşyetle tir tir titreyen bu zatların, böyle bâlâ-per-vâzâne iddialarda bulunmaları mümkün değildir. Bunlar kat'iyen doğru söylemektedirler. Biz de aksine ihtimal vermeyecek şekilde buna inanıyoruz.”

Tarihî kişilikler üzerinden verilen örnekler, bu husustaki iddialarla ilgili olarak insanları etkilemek amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim Suyûtî de 20 küsur defa Hz. Peygamber'le yakaza halinde yani uyanıkken görüş-müştür:

“Efendimiz'in anne-baba ve dedesinin bu akide itibarıyla affa maz-har olacakları kesindir; zira onlar da fetret devri insanlarıdır. Vakıa, bir hadislerinde Efendimiz, anne ve babasının ihya edilerek ken-disine iman ettiklerini söylemiştir. Hadis, hadis kriterleri açısından zayıf olmasına rağmen, İmam Suyûtî gibi, Allah Resûlü'yle 20 kü-sur defa yakazaten görüşen büyük bir müceddid bu hadisi kabulle, Allah Resûlü'nün anne ve babasının iman ederek kurtulduklarını ifade etmektedir. Gerçi İmran b. Husayn'ın babası olan Husayn'a Allah Resûlü: “Senin baban da benim babamda cehennemde” de-miştî. Husayn Resûlullah'a “Sen mi hayırlısın baban mı?” deyince

Allah Resûlü de ona bu cevabı vermişti. Ancak bu durum, o sözün söylendiği zamana münhasırdır ve daha sonra Allah Resûlü, anne ve babasının kabrine gelip dua etmiş ve Cenab-ı Hak'tan (cc) onların kendi ümmeti içine girmeleri talebinde bulunmuştur. İşte bu dua, Allah (cc) tarafından kabul edilmiş ve Allah Resûlü'nün hem annesi hem de babası iman ederek ümmet-i Muhammed arasına dâhil olmuşlardır.

Riyakârlık

Hz. Peygamber gibi yaşadığını ihsas ettirme, onun ahlâkıyla ahlâklandığını hissettirecek bir imaj verme, istismarcıların önemli özelliklerinden biridir. Özel hayatları farklı da olsa Allah Resûlü'nün hayatı üzerinden insanları kandırmaktadırlar. Özellikle insanlardan teberru almak için fedakârlık, diğerkâmlık gibi hususiyetler öne çıkarılır ve insanlara anlatılır. Duygusal açıdan etkilenen insanlar cömert bağışlarda bulunmaktan kaçınmazlar.

İnsanların Görüntüyle Kandırılması

İstismar yoluna gidenlerin Hz. Peygamber'le özdeşleştirdikleri görüntülerini insanları kandırma aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Vitrin ve görüntü, farkında olunan modern bir yanıltma yöntemidir. İnsanları aldatmak isteyen bir kişi, önce kıyafetine ve görünüşüne dikkat edecektir. Zira görünüşü geleneksel resme uymayan insanların itibar elde etmeleri pek mümkün değildir. Burada kişileri görünüşleri üzerinden yargılamaktan kaçınmak gerektiğini de ifade edelim. Sırf kıyafeti ve görünüşü geleneksel tasvire uyduğu için kişilerin istismarcı olarak nitelendirilmesi doğru olmaz; ancak istismarcıların görünüşe çok önem verdikleri de vurgulanması gereken bir hakikattir.

Asr-ı saadet bağlamında ifade edecek olursak, dönemin imkânları, örfü, bölgenin iklimi gibi etkenler çerçevesinde şekillenen kıyafet, gıda gibi konular, insanları etkileme aracı olarak kullanılabilir. Örneğin Allah Elçisi'nin sevdiği bir yemeği yediğini ihsas ettirmek, onun gibi giyindiğini göstermek bunlardandır.

İnsanları görüntüyle kandırmanın yöntemleri çerçevesinde yapılan çalışmaların görülmesinin sağlanması ve abartılı bir şekilde sunulması da dikkat çekilmesi gereken modern bir algı inşa yöntemidir. Modern dönemin sahabileri oldukları duygularıyla doldurulan insanların çeşitli ülkelerde bulunmalarının insanlara gösterilerek etki altına alınması yöntemi de sıklıkla kullanılmaktadır.

İnsanların Asr-ı Saadetle Aldatılması

Asr- saadetin modern dönemde din inşasında kullanılması, hemen hemen bütün dinî gruplarda kullanılan bir yöntemdir. Sadece Hz. Peygamber'in söz ve fiilleriyle değil, o dönemdeki gelişmeler de bu aldatmanın araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Tarih, ilmin konusu olmaktan çıkılarak dinin konusu olduğunda, tarihte yaşamış kahramanlar günümüz inancının birer parçası haline gelmekte ve insanlar rahatlıkla kandırılmaktadır.

Bilindiği üzere tarihte hiçbir olayın tekrarı olmadığı gibi hiçbir kişinin hayatı da aynıyla tekrar edilemez. Bireyin Allah karşısındaki sorumluluğu kişiseldir. Kimse kimsenin amellerinin kefilisi olamaz. Bu bilinçle hareket edildiğinde Asr-ı saadeti çağdaş dünyaya taşıma söyleminin ütopyik bir söylem olmaktan başka bir şey olmadığı görülür. Herhalde şiar şöyle olmalıdır: Her Müslüman yaşadığı dönemde dini Allah'a has kılarak en iyi şekilde yaşamakla mükelleftir.

Reklam ve Pazarlama

Asrımızda insanları kandırmanın en önemli aracı reklamdır. Reklam yapılmadan bir ürünün satılabilmesi mümkün olmadığı gibi dinî grupların büyük hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için tanıtıma, reklam ve pazarlamaya ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Hz. Peygamber'in hayatı, sözleri ve ashabının hayatından anekdotlar, reklam ve pazarlamanın en önemli malzemesidir. Satılmak istenen bir ürünün hadisle sunulması çok daha büyük bir etki meydana getirmektedir.

Araçsallaştırmada Tercih Edilen Anlatım

Anlatımda tercih edilen dil ve kavramlar oldukça önemlidir. Dilin geleneksel din anlayışından ödünç alınan kavram ve olgularla beslenmesi, meşruiyet sorununu büyük ölçüde çözer. Nitekim bugün sorunlu bir algıyı bu dil üzerinden sunan yüzlerce grup mevcuttur.

Gizemli Bir Dil

Hz. Peygamber’den ve arkadaşlarından söz edilirken gizemli bir dil, insanların rahatlıkla anlayamayacakları kelime ve kavramların kullanılması yaygın olarak müşahade edilen bir durumdur. Tercih edilen dil de oluşturulmak istenen peygamber algısına uygun olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber için “Efendimiz” hitabının tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Dinî bir grubun, kendisini diğer Müslümanlardan farklı göstermek için bir hitap şekli geliştirmesi ve bunu bir farklılığa dönüştürmesi, farklılıklarını korumaya matuf olmalıdır.

Araçsallaştırma için kullanılan kavramlar ve dil, birçok dinî grupta birbirine benzer. Özellikle tasavvufî kavramlar bu iş için işlevseldir. Hz. Peygamber’in yaşadığına ve bugün aramızda olduğuna dair inanç, İslâm’ın temel inanç umdelerine aykırı olmasına rağmen hem halk arasında, hem de bazı cemaatlerin kabulü olarak mevcuttur. Son dönemlerde FETÖ ile ilgili yapılan değerlendirmelerde söz konusu yaklaşım eleştirilirken benzer görüşlerin diğer cemaat mensupları arasında da mevcut olduğunu, ancak bunlara yönelik bir kritikte bulunulmadığını da ifade etmek gerekir.

Tevil

Tevil, Asr-ı saadeti araçsallaştırmak isteyenlerin en çok kullandıkları yöntemlerden biridir. Tevil, açık ve hatta aleyhte olan nasların bile bağlamlarından kopararak kullanılması suretiyle gerçekleştirilebilir. Dinî bilgisine inanılan bir liderin insanları teville kandırması oldukça kolaydır.

Duygusalılık

İnsanları yönlendirmenin ve kandırmanın en başarılı yöntemi duygularına hitap etmektir. Zira duygular coştığında insanlar daha çok yanı-

lırlar. Bu sebeple kişilerin duygusal zamanları yakalanır ya da duygusal olmaları için ortamlar hazırlanır. Toplantılara çağrılan kişilerin duygusal bir ortamdan sonra gündelik hayatlarında olamadıkları kadar cömert oldukları gözlemlenebilir. Bunun için yalan söylemekten kaçınılmaz. Zira dava için her şey mubahtır.

Kişisel Kabullerin Mutlak Hakikat Olarak Sunulması

Cemaat ve grup liderlerinin görüş ve kanaatleri çoğu zaman mutlak hakikatmış gibi mütalaa edilmektedir. Bu da anlatılanların ve savunulanların hem meşrulaştırılması, hem de geçmişin bugüne uyarlanması açısından önemlidir. Kişilerin kendi liderlerini tartışılmaz görmeleri ilginç bir teslimiyet yaklaşımıdır. Maalesef bu teslimiyet Asr-ı saadetin kurgulanmasına kadar gidebilmektedir. İtaat edilen kişilerin hedeflediklerini anlatmaları onların söylediklerinin doğrulanmasını gerektirmektedir. Kuşkusuz Hz. Peygamber’le, ashabla, geçmişte vefat etmiş âlimlerle, tasavvuf ehliyle ve gaybî varlıklarla, istediği zaman bir araya gelen bir kişinin anlattıkları hakikatin kendisi olarak kabul edilecektir.

Asr-ı Saadeti Araçsallaştırmanın Amacı

Yüce Allah Müslümanlardan kendisine tevhit inancı ekseninde bir itaat isterken bu inanca aykırı sapmalara yol açabilecek inanç ve amellerin yasak olması kaçınılmazdır. Allah’ın yasakladığı birçok inancın tarihî süreçte bazı kimseler tarafından yavaş yavaş revize edilerek bir inşa yapıldığı muhakkaktır.

Asr-ı saadetin araçsallaştırılmasında iyi niyet olduğunu söylemek zordur. Zira iyi niyet, Asr-ı saadet’in “doğru” bir şekilde anlaşılması ve anlatılması için çaba harcamakla mümkündür. Allah’ın Elçisi’ni ve hayatını anlama arzusunda olan bir insan, araştırmalarına devam eder ve kendi görüşünü mutlak hakikatmış gibi anlatmaz. Bu sebeple araçsallaştırmanın arkasında başka sebepler aramak gerekir. Art niyetli bir tutum olduğunu düşündüğümüz araçsallaştırmanın temel sebeplerinden biri, buna kalkışan kişinin Hz. Peygamber’in hayatı ve dönemi üzerinden kendisine çıkar sağlaması ve güç devşirmesidir.

Cemaat Liderlerinin Öne Çıkarılması

Şeklen Hz. Peygamber'in ve ashabının öne çıkarıldığı gibi bir imaj verilse de asıl hedef onlar üzerinden liderlerin veya kendilerince kutsal addettiklerinin öne çıkarılmasıdır. Bunun için de Hz. Peygamber'in hayatından örnekler öne çıkarılır veya bazı özellikleri anlatılır.

Cemaat mensupları arasında liderlerinin Hz. Peygamber'in modern dönemdeki temsilcisi olduğu anlayışı oldukça yaygındır. Onların hal ve hareketlerinde peygambere benzetilmeleri için ihtiyaç duyulduğunda birkaç fırça darbesinden kaçınmamak gerekir.

Olası Eleştirileri Engelleme

Esasen geçmişte meydana gelen olayların anlatılmasında özellikle günümüzde meydana gelen olayların doğru anlamlandırılması değil, bugün yapılan yanlışların insanlara kabul ettirilmesi hedefi güdülmektedir.

Çıkar Sağlama ve Güç Devşirme

Dinî değerler, tarih boyunca çıkar elde etmek ya da din üzerinden güç kazanmak için kullanılmıştır. Çünkü din, insanların kandırılabilceği en pratik alanlardan biridir. İnsanoğlunun fitrî olan güçlü olma duygusu kendisine hâkim olduğu zaman ahlâkî kural ve ilke tanımaz. Böyle bir insan her şeyi kullanabilir. Nitekim Hz. Peygamber ve dinî değerler anlatılarak kişilerin insanları kendilerine bağlamaları sonucunda maddî varlıklarını Allah rızasını kazanacaklarını umarak istismarcıların emrine sunan birçok insan mevcuttur. Bu istismar maddî gücün yanında siyasî güç de sağlamaktadır. Allah'ın Elçisi'nin fedakârlığını anlatan, kendisi için hapse giren insanların Medrese-i Yusûfiyye'de olduğunu ifade ederek Hz. Yusuf'u istismar eden kişilerin, hapis cezasından kurtulmak için hemen yurt dışına kaçmaları istismar ettikleri kişilerin dikkatini çekmemektedir. Ashab'ın fedakârlıkları üzerinden günümüzde insanları motive ederek yönlendirmek ve onları istismar ederek maddî ve siyasî güç devşirmek kolay bir yoldur. Bu istismar, aynı zamanda bazı insanların elde ettikleri konumu korumaları ve daha iyi yerlere gelmeleri için de bir araçtır.

Kendi Konumlarını Tahkim Etmeleri

İnsanlar, elde ettikleri gücü devam ettirmek için konumlarını tahkim edici argümanlara ihtiyaç duyarlar. Bunlardan biri de tarihtir. Tarih, meşrulaştırıcı bir araç olarak tarih boyunca kullanılmıştır. Bunu devletler ve ideolojiler de yaparlar. Öğretici tarih yöntemi her zaman işlevsel olarak kullanılan bir araçtır. Bunun için tarihin olduğu gibi nakli değil, arzu edilen algının oluşturulması için kullanılması hedeflenir. Böylece insanlar gerçek amaçlarını gizlerler, insanları kandırırlar.

Bâtlı Anlayışlarını Meşrulaştırmaları veya Gerçek Hedeflerini Gizlemeleri

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasında temel amaç, algı oluşturarak insanları yönlendirmektir. Bunda, gerçek bir hedefin gizlenmesi ya da ortaya çıkan bir hedefin meşrulaştırılması amacı yatmaktadır. Bunlar gerçek düşünceleri ve kimlikleriyle ortaya çıktıklarında insanlardan destek görmeleri mümkün değildir. Bunun için geçmiş kılıf olarak kullanma ihtiyacı duyarlar. Bu bakımdan kendilerini gizleyen, bunu gerçekleştirebilmek için rahatlıkla yalan söyleyen insanlar ve gruplar nifak karakterlidirler. Hedeflerini gerçekleştirmek için Allah'ı, dinini kullandıkları gibi peygamberini de kullanmaktan geri durmazlar.

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılabilmesi için uygun bir ortamın olması gerekir. Bilgili, araştıran sorgulayan insanların kandırılması pek mümkün değildir.

Sonuç

Kuşkusuz günümüzde Allah Elçisi ve dönemi, art niyet taşıyan insanların gerçek kimliklerini gizlemek için kullanabilecekleri önemli bir araç haline getirilebilmektedir. Ancak insanlar kandırılırken Hz. Peygamber, dönemi ve arkadaşları olması gerektiği gibi değil, olması istenildiği gibi anlatılmaktadır.

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasında, geleneksel rivayetlerin ya da tarihsel anlatımların sorunlu olanlarından sahih rivayetlerin bağlamından

koparılarak anlatımına kadar birçok yol denenmektedir. Rüya, insanları kandırmak için güçlü bir araçtır.

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasında geçmişî yüceltme gibi bir kılıf varsa da asıl amaç, insanların itaatini sağlamak üzere bir algı oluşturmaktır. Hz. Peygamber'in ve büyük sahabîlerin bugün yaşadıklarına inanan bir insan pekâlâ onlarla görüştüğünü iddia eden birisinin güdümüne girmeye daha müsaittir.

Etki altında kalmaya namzet, bağlılığında kuşku duymayan ve telkine açık olmaya devam eden insanı bundan caydırmanın imkânı yok gibidir. Zira araçsallaştırmada onun durumuna tekabül edebilecek veriler de oluşturulmaktadır.

Algı operasyonu olduğunu düşündüğümüz araçsallaştırmanın bir tek gruba hasredilmesi doğru olmaz. Bu, bir algı sapması olabileceği gibi daha çok bilinçli bir tercihtir. Bugün ülkemizde kendisini cemaat kimliğiyle tanıtan ve birçok insanın algı sapması gördüğü halde bir cemaat olarak kabul ettiği yapı, dış kılıfın altına gizlenen bir örgüt olarak siyasete meşru olmayan yollarla hâkim olma teşebbüsünde bulunduğu ve bunu bir askerî darbe yapacak kadar ileri götürdüğü için onlar hakkında rahat konuşulmaktadır. Oysa sorun, görünmeyen veya üzerinde durulmayan tarafıyla çok daha derindir.

Hz. Peygamber'in hayatı, söz ve fiilleri ile yaşadığı dönem gelişmeleri ve arkadaşlarının hayatının araçsallaştırılması suretiyle modern din algısı inşa ederek birçok insanı kandıran kişiler, özellikle bunun üzerinden meşruiyetlerini temellendirmeye önem verirler. Ancak çıkar sağlamak, nüfuzlarını arttırmak da önemlidir.

Asr-ı saadet'in araçsallaştırılmasının engellenmesi, sapmaya sebep olabilecek tevil ve yorumları kullananlardan kaçınmakla, muhkemlere tutunup müteşabihler hususunda ihtiyatlı bir tutum takınmakla mümkündür. İnsanımıza lazım olan iman, amel ve ahlâkın anlatılması ve daha da önemlisi anlatanların bunları hayatlarında göstermeleri her şeyden önceliklidir.

Tarihi süreçte mazur görülen küçük sapmaların birikerek büyük sıkıntılar doğuracak bir aşamaya gelmesi kaçınılmaz olur. Sapmanın düzeyi ne olursa olsun ilkesel bir karşı duruş içinde olmak gerekir. Öte yandan Asr-ı saadet'i araçsallaştıranlar arasında aidiyetlerine ve mensubiyetlerine karşı farklı tutum takınmak büyük bir ihanettir. Bunun farkında olunmadığı takdirde geri dönülemez sorunlarla karşılaşmak büyük bir olasılıktır.

Burada vurgulanan ve üzerinde durulan tespitler, her grup ve cemaat liderinin aynı hedefler çerçevesinde Asr-ı saadete yaklaştığı iddiasını taşımaz. Kuşkusuz bazıları Hz. Peygamber'i samimi duygularla anlatmakta, ancak kültürel birikimler çerçevesinde yanlışlar yapabilmektedir. Bu yanlışları gidermek önemliyse de burada vurgulanmak istenen husus, Asr-ı saadetin bilinçli bir tahrife konu yapılmasıdır. Bu gerçek ne bugüne mahsustur, ne de kısa vadede ortadan kalkacaktır. Ancak kurumsal ve bireysel tutumumuzda Müslümanca yaşama hedefinin gereğini yerine getirmek, insanlara sahih olanı anlatmak, en azından kandırılmalarına engel olmak adına onlara bir alternatif sunulması gerekir. Sahih bir algının alternatif olarak insanımıza sunulmasında ilmin mihmandarlığında hakikatin peşinde olmayı kendisine hedef olarak belirleyen kurum ve kişilerin sorumluluk üstlenmesi gerekir.

Bugün ülkemizde bunu yapabilecek potansiyel ilahiyat fakültelerinde mevcuttur. Ancak ilahiyat eğitiminin hem kurumsal, hem de öğretim sürecinin parçası olan hocalardan ve öğrencilerden kaynaklanan birçok sorunu vardır. Bunların üzerine gidilmesi ve insanımıza sahih bilgiye ulaşma imkânının sunulması gerekir. Üretilen sahih bilginin halka ulaştırılacağı zemin ise Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kurumlar olacaktır. Diyanet görevlilerinin de mevcut duruma alternatif oluşturmada etkin rol alabilecek yetkinlikte olmaları hedeflenmeli ve bu çerçevede çalışmalar yapılmalıdır.

Ekler

Örgütle İlgili Bazı Anlatılar

Aşağıda verdiğimiz bazı örnekler cemaatin Asr-ı Saadet'i araçsallaştırmasına ve istismarına örnek olarak şahısların kişisel olarak verdikleri

bilgilere dayanmaktadır. Şahısların isimleri bende mahfuzdur. Bu bilgiler farklı şehirlerde okuyan öğrenciler tarafından yazılı olarak tarafıma gönderilmiştir.

Peygamber'in Zikre Gelmesi

“Bir gün kaldığımız yurtta başımızdaki bir öğretmenle 20-25 kadar kız arkadaşım halka şeklinde oturarak el ele tutuştuk ve salavat çekmeye başladık. Elektrikler kapatılmış; odada loş bir ışık vardı. Yaklaşık bir saat kadar sesli bir şekilde salavat çektik. İyice moda girince öğretmen, Hz. Peygamber'in oraya geldiğini söyleyerek geniş salonun duvarında rükûa eğilmiş gibi duran, entarili, sarıklı, sakallı bir gölge gösterdi. Biraz sonra ortalığı yoğun bir gül kokusu sardı. Öğretmen kalkıp silüete yakın koltuğu koklar gibi yapıp, “Aman Allah'ım, gül kokuyor” diye bağırdı. Herkes koltuğa üşüşerek koklamaya başladı. Bütün öğrenciler hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. İyice havaya giren kızlardan dört-beşi başlarını örtmeye karar verdiler. Kalkıp şükür namazı kıldılar. Ancak birkaç yıl sonra hepsi başlarını açtı. Sonraki yıllarda üniversitedeki arkadaşlarımdan başka şehirlerde de aynı tiyatronun oynandığını duyunca bizi kandırmak için yapılan sahtekârlığa lanet ettim.” [Bayan Öğrenci]

“İzmir'de üniversiteye hazırlık sürecinde bir yıl kadar evlerinde kaldım. Aynı zamanda Körfez Dersaneleri'ne gidiyordum. Karşıyaka'da bir yurtlarında ders çalışma kampı düzenlenmişti ve mübarek bir gece de o kamp sürecine denk gelmişti. Tüm arkadaşlar bir odada toplanıp el ele tutuşarak salavatlar çektik. Sabaha kadar dualar cevşenler vs. Zaten ışıklar kapalı gece boyunca gül kokusu gelmeler silüet görmeler falan hepsi dillerde. Sonra yorgun düşüp uyuyakalan arkadaşlarımız oldu. Sabaha karşı hala uyanık kalan arkadaşlarımız hocamızın sevinç çılgınlıklarıyla hemen yanına koştuk. Uyuyan bir arkadaşımızın yatağının üzerinde bir el izi vardı. Hepimize tek tek ‘hiç kimse bu tarafa geldi mi?’ diye sordu. Odada yeni uyanan arkadaşımız dışında kimse yoktu. O el izinin Efendimiz'e ait olduğu dillerde dolaşırken aynı saatlerde hocamızın telefonu çaldı. Başka bir hocamız arayarak “Efendimiz'i rüyamda gördüm. Bu gece sizin yanı-

nızdaydı. Orada bulunan tüm arkadaşlar üniversiteyi kazanacak diye bir müjdede bulundu. Oraya ne için geldikleri önemli değil sadece o ortamda bulunmaları yeterli, gibi şeyler de söylemişti. Açıkçası bu olayın etkisinde bayağı kalmıştım. Bir de hepimiz üniversiteyi kazanınca inandırıcılık payı hayli fazlaydı. İtiraf etmeliyim safmışım. Urfa’da üniversitenin ilk yılında onlarda kaldığım süre zarfında gözlerim açıldı.” [Bayan Öğrenci]

“Üniversite birinci sınıfta cemaatin evlerinde kalırken, haftalık genel yapılan sohbetlerine katılmak zorunda kalıyorduk. Kadın sohbetini bitirdikten sonra çantasından, bize tanıtımını yapmak üzere bir kitap çıkardı. Hocalarının yeni basılan dua kitabıymış. Kadın bize sanki peygamberden bahseder gibi şöyle dedi: ‘Hocamız dua ettiyse bize de onun ağzından dua etmek düşer. Kendi ağzımızla dua etmek bize yakışmaz.’ Bir akşam da toplandılar, ışıkları kapattılar el ele tutuştular ve Peygamber çağırma seansı yaptılar. Işıkları açtıktan sonra da seccadenin üzerinde ayak izi aradılar ve insanları peygamber geldi diye ağlattılar.” [Bayan Öğrenci]

Hız. Peygamber’in Rüyada Görülmesi

“Lisedeyken bir akşam dershanede o meşhur çay sohbetlerinin birinde dersane hocaları bize sohbet veriyordu. Tabii ki konu ‘Hocaefendi ve hizmet’ idi. Tarih hocamız “Bugün Hocaefendi çok rahatsızlanmış, hastaneye kaldırmışlar durumu çok kötü.” dedi. İçimden yaşlılık işte, normal diye düşünüyordum. Hiç kimse de neden hastalanmış diye sormayınca tarih hocası ağlak bir halde devam etti: ‘Hocamız her gün Peygamber Efendimizi rüyasında görüyor. Fakat dün görememiş ve bu yüzden hastanelik olmuş.’ Ardından gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı.” [Bayan Öğrenci]

Hız. Peygamber’le İlgili Başka Bir Kitabın Okutulmaması

“Lise yıllarımda yurt hocamın ısrarıyla hafta sonları cemaat evlerine gönderildik. Bir gün kitap okuma kampı düzenlediler. Ben Hız. Peygamber’in hayatıyla ilgili bir kitap okumayı istedim. Bu kitap cemaate ait bir kitap değildi. Bunu gören sorumlu abi benden Gülen’in kitabını okumamı istedi, dinimize dair daha çok şey öğreneceğimi ifade etti. Bu sözü

çok zoruma gitmişti. İnat ettim, okuduğum kitaba devam ettim. Ama ne hikmetse bir gün sonra koca kitap, küçücük evde kayboldu. Bir gün sonra da ben kayboldum. Elhamdülillah önce, Kuran sonra sünnet ve sonra da akademik çalışmalardan öğrenmek istediğim her şeyi öğrendim.” [Erkek Öğrenci]

Mevzu Hadis

“Üniversiteye ilk geldiğimde onların evlerinde kalıyordum. İlahiyatçıları zaten pek sevmezler. Onların başlarına bela olacaklarını düşünürlerdi hep. Bir evde ilahiyatçı varsa sorunlu elemana çıkardı adı ve ablalar o eve gelmek istemezlerdi. Ev ablası ve sohbette gelen ablalar sürekli uydurma hadisleri kullanırlardı sohbetlerinde. Ben de birinci sınıftım. Hadis dersini yeni almanın heyecanı ile sürekli eleştirirdim, kaynak sorardım, iyice sinir olurlardı. Bir gün aradılar, beni yemeğe çağırdılar. Gittiğimde kalabalık bir grup vardı. Bana, ‘Sen şöyle yapıyorsun, ablalar zor durumda kalıyor.’ diye uyardılar. Ben de ‘Siz de hak olanı söylemiyorsunuz.’ deyince başka cevaplar verdiler. Sonra bana, ‘Derslerin çok ağır, ders çalış.’ diyerek beni sohbetlerine almamaya başladılar. Zaten biraz zaman geçince sadece sözleri değil, davranışlarının da hak olmadığını anladık.” [Bayan Öğrenci]

Kâbe’yi Göstermek

“Bizi bir gün toplayıp “Siz özel arkadaşlarımızısınız. Size Kâbe’yi göstereceğiz.” dediler. Biz de daha ortaokul öğrencileri olduğumuz için sorgulama nedir bilmiyorduk ve inandık. Sonra geceye kadar bizi psikolojik olarak o kadar çok hazırladılar ki kendi kendime Kâbe’yi görmeye başlamıştım bile. Gece olunca her yeri kapattılar. Oda karanlıktı. Bir montu kafamıza geçirip kolundan dışarı bakmamızı ve odaklanmamızı istediler. Kendimizi zaten psikolojik olarak hazırladığımız için bir şeyler görüyorduk. Onlar baktığımız yerden Kâbe fotoğrafı gösteriyorlardı. O zaman çok mutlu olmuştum. Ancak şimdi o zaman bu kadar saf olduğum için kendime kızıyorum.” [Erkek Öğrenci]

Kurban Toplayanlarla Birlikte Olan Bir Peygamber

“2011 yılında Şanlıurfa’da malum yapıya bağlı bir yurttaki kalıyoruz. O sıralarda İlahiyat Fakültesi ikinci sınıfta idim. Arkadaşlarla beraber kurban bayramında eve gitmeyip deri toplamaya karar verdik. Kurban bayramı sabahında yemekhanede kahvaltı yapıyorduk. Yapıda önemli bir görevde bulunan bir zat mikrofonu eline alıp bizi teşvik etme adına şöyle demeye başladı: ‘Vallahi Resûlullah şu an Eyyübiye sokaklarında deri topluyor, Karaköprü sokaklarında deri topluyor... Resûlullah’ı yalnız bırakmayın haydi kalkın yardıma koşun.’

O zat bu sözleri sarf ettikten sonra iki kişi tepki gösterdik: ‘Biz zaten bu iş için kaldık. Resûlullah’ı nerede gördünüz Peygamberimizin adını nasıl bu şekilde ağzınıza alır ve onun sizin için deri topladığını dersiniz?’ mealinde sözler söyledik.

Yemekhaneden çıktuktan sonra bizi çağırıp o kişinin ne kadar önemli biri olduğunu ve faziletlerini anlatmaya çalıştılar. Bunun bir önemi olmadığını ifade edip söylediklerinin çirkin olduğunu söyledikten sonra o kişi odaya gelip ‘Siz deri toplamak için değil milleti soğutmak için gelmişsiniz. Ben sözlerimin arkasındayım. Ben de Dokuz Eylül İlahiyat mezunuyum, Peygamber’i sizden daha iyi tanıyorum.’ dedi.

Odadan çıktık, akşama kadar deri topladık. Akşam yurda geri döndük. Resûlullah’a, kendisine finans olsun diye deri toplamayı reva gören adamın, deri toplamaya çıkmamış olduğunu anladık. Bu olaydan sonra o zata ‘yanlış yaptın’ dediğimiz için tepki toplamıştık. Birkaç ay geçtikten sonra o yapıdan tamamen ayrıldık.” [Bir Erkek Öğrenci]

İlahiyat Öğrencilerinin Okudukları Siyer Kitapları

Bu tablo 2010 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde birinci sınıfta okuyan 199 öğrenci üzerine yaptığımız, ancak daha önce yayınlamadığımız bir anketten alınmıştır. Öğrencilerin okudukları kitaplar, fakülteye geldiklerinde Hz. Peygamber ve dönemi hakkındaki algılarının hangi kaynaklardan beslendiğini göstermesi açısından önemlidir. Öğrencilerin yarısından fazlası örgütün kitaplarını okuduklarını ifade et-

mişlerdir. Bu öğrencilerin dini anlatma makamına gelecekları hesap edildiğinde yanlış peygamber algısının nereden beslendiğı görülecektir. Ayrıca FETÖ'nün kitapları dışında listede zikredilen diğerk kitapların önemli bir kısmının da sorunlu olduğı ifade edilmelidir.

Öğrencilerin on beş kadarı siyerle ilgili herhangi bir kitap okumadığını ya da başlayıp bitiremediğini ifade etmiştir. Takriben % 40'ı F. Gülen'in vaazlarından derlenen ve esasen sistematik olarak siyer anlatımı hedeflenmeden oluşturulmuş olan Sonsuz Nur adlı kitabını okumuştur. Öğrencilerin yarısından çoğı (105 kişı) Gülen, Haylamaz ve Suruç'un kitaplarını okuyarak siyer konusunda bilgilenmişlerdir.

Siyerle İlgili Okunan Kitaplar

Fethullah Gülen, Sonsuz Nur	79
Reşit Haylamaz, Efendimiz	37
Salih Suruç, Hz. Peygamber'in Hayatı	34
<i>Okudum, yazarını hatırlamıyorum</i>	18
Hz. Muhammed'in Hayatı	13
Martin Lings	12
Celeleddin Vatandaş	10
Said Nursi (Muhtelif kitapları)	10
Şibli Numani, Hz. Peygamber'in Hayatı, Son Peygamber	8
Hz. Peygamber'in Hayatı	8
Buti, Fıkhu's-Sire	7
<i>Hatırlamıyorum</i>	6
İbrahim Muhtasır, Efendimiz	6
<i>Okudum</i>	6
Ahmet Lütü Kazancı	5
Siyer-i Nebi	5
Osman Nuri Topbaş	4
Peygamberimizin Hayatı	4
Hamidullah, İslâm Peygamberi	3
Necip Fazıl, Çöle İnen Nur	3
<i>Başladım bitiremedim</i>	3
Muhammed Hudari	3
Muhittin Akgöl, 99 Soruda Efendimiz	3
Osman Keskiöğlü, Siyer	3
Gül Muhammed	2
Hadislerle Peygamber Efendimizin Hayatı	2
İbrahim Sarımsı, Hz. Muhammed'in Doğru Anlamak	2

Hiz. Muhammed'in Hayatı	2
Ebu'l-Hasan Ali en-Nedvi	2
<i>Bir tane daha okudum, hatırlamıyorum</i>	2
Son Peygamber Hiz. Muhammed	1
Hiz. Muhammed	1
Sadık Yalsızuçanlar, Bir İnsan Olarak Hiz. Muhammed	1
Aydınlıklara Doğru	1
Muhabbetten Muhammed Oldu Hasıl	1
Seyda M. Konevi, Hiz. Muhammed	1
Güllerin Efendisi	1
Allah'ın Elçisi	1
Resûlullah'ın Son 30 Günü	1
Hiz. Muhammed	1
Said Alpsoy, Hiz. Muhammed'in Hayatı	1
Said Alpsoy, Güllerin Efendisi	1
Hiz. Muhammed'e Mektup	1
İnsanlığa Örnek Hiz. Muhammed	1
Nebiler Nebisi	1
Mustafa Sibai	1
Abdurrahman Ebu Gudde	1
Hiz. Muhammed	1
İskender Pala, Nurundandır Bütün Nurlar	1
Hiz. Peygamber'le Konuşmak	1
İsmail Akbaş, Son Peygamber Hiz. Muhammed	1

2.2. GÜLEN HAREKETİNİN TARİHSEL PROTOTİPİ OLARAK HASAN SABBAAH VE HAŞHAŞÎLER

Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Giriş

Selçuklular devrinin önde gelen İsmailî liderlerinden olan Hasan Sabbah, kurduğu Nizârî devleti bünyesinde farklı bir mücadele yöntemi geliştirmiş, yetiştirdiği dâîler sayesinde yüzyıllarca etkisi hissedilecek bir korku imparatorluğunun da kurucusu olmuştur. Hasan Sabbah, Şiâ'nın kollarından İsmâîliyye'ye mensup bir Batınî dâîsiydi. İsmâîliyye, Şiâ'nın silahlı mücadeleyi öne çıkaran kollarından birisiydi. Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla çok akıllı, iyi bir teşkilatçı ve dindar birisi olarak tanınan Hasan Sabbah, çok sayıda taraftar toplayıp, şehirler ele geçirmiş ve nihayetinde Alamut merkezli bir Nizârî İsmâîlî Devleti kurmuştu. Onun kurduğu bu devlet bazı ideolojik değişimlere uğramakla birlikte Hülagü Han'ın gelişine kadar devam etti. Bu hareket köken olarak Şiâ'nın İmamiyye koluna dayanmakla birlikte, seleflerinden farklı olarak sorgusuz bir itaati, takiyyeyi benimseyen bir yapı olarak, gerçekleştirdiği suikastlarla Orta Çağ İslâm dünyasında büyük bir panik havasının meydana gelmesine neden oldu. Başta Selçuklular olmak üzere dönemin Sünnî İslâm devletleri Hasan Sabbah'ın temsil ettiği bu harekete karşı mücadele ettiler. Bu çalışmada Hasan Sabbah'ın kurduğu Nizârî İsmâîlî Devleti'nin tarihsel altyapısı, Hasan Sabbah'ın kimliği, ideolojisi ve Batınî dâîlerinin faaliyetleri üzerinde durulacak, FETÖ ile benzer yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tarihsel Arka Plan: İsmâiliyye'nin Doğuşu

Hasan Sabbah, tarih sahnesinde önemli bir ideolojinin, yani İsmâiliyye'nin temsilcisi olarak faaliyet göstermişti. Temsil ettiği bu ideoloji için kendilerini feda edecek dâîler yetiştirmişti. Bununla birlikte Batınî/İsmâîlî fedâîlerinin haşhaş kullanarak beyinlerini uyuşturdukları, bu şekilde rahatça cinayet işledikleri yönündeki algılar büyük ölçüde yanlıştır. Bu konular üzerine kafa yoran bir kimsenin rahatça farkedebileceği üzere, madde bağımlısı birinin bir ideolojiyi hâkim kılması, bir otorite oluşturması pek mümkün değildir. Nitekim Hasan Sabbah da kullandığı madde yüzünden fiziksel gücü zayıflamış, uyuşturulmuş, zihni melekelerini kaybetmiş kişilerden ziyade, daha dinç kafaya, vücuda, muhakeme yeteneğine sahip fedâîler yetiştirmiştir. Yani o, davasına inanmış, dâîlerini de bu ideoloji çerçevesinde yetiştirmiştir. Burada üzerinde asıl durulması gereken husus, Hasan Sabbah'ın hangi gerekçelerle bu şekilde hareket ettiği, hatta zaman zaman da kendi koluna mensup olmayan Şiâ mensuplarına karşı neden böylesine intikamcı bir yaklaşım sergilediğidir. Bunun cevabı, onun mensubu olduğu ideolojinin tarihsel alt yapısını ve temsil ettiği doktrinin muhtevasını doğru bir şekilde izah etmekle verilebilir. Bu noktada Şiâ'nın ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimine dair kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Şiâ, kelime olarak taraftar anlamına gelir. İslâm tarihinin erken dönemlerinde belirli siyasi grupların taraftarını belirlemek için Şiâ terimi kullanılıyordu. Meselâ, Hz. Ali taraftarlarına Şiâtu Ali, Muaviye taraftarlarına Şiâtu Muaviye denilmekteydi. Fakat bu terim zaman içerisinde sadece Hz. Ali taraftarları için kullanılmaya başlandı. Bilhassa Kerbelâ hadisesinden sonra Hz. Hüseyin başta olmak üzere Hz. Ali soyunun intikamını almak ve onun soyunun iktidarı ele geçirmesine yardım etmek için mücadele eden topluluklar Şiâ olarak adlandırıldı. Şiîler, İslâm toplumunda dinî ve dünyevî iktidarın Hz. Ali ve evladına ait olduğunu kabul ediyorlardı. Bazı Şiî grupları Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini, diğer halifelerin bu hakkı gasp ettiklerini ileri sürüyorlardı. Şiâ doktrininde Hz. Muhammed'den (s.a.) sonra insanların en faziletlisi-nin Hz. Ali olduğu, onun nas ve tayinle imam olduğu ve Hz. Ali'den sonra

kıyamet gününe kadar imamlığın onun soyuna ait olduğu inancı mevcuttu. Hatta zamanla Hz. Ali'nin ilah olduğunu ileri süren marjinal Şîî gruplar bile ortaya çıktı.

İslâm toplumunda bu derece keskin bir ayrımın meydana gelmesinde Hz. Osman'ın hilafeti devrinde Emevî ailesi mensuplarının önemli bürokratik görevlere getirilmeleri etkili olmuş, süreç Hz. Peygamber'in sağlığında açıkça mücadele ettiği Arap kabileciliğinin bu aile eliyle yeniden ön plana çıkmasıyla neticelenmişti. Hz. Ali başta olmak üzere Ebu Eyyub el-Ensari, Ammar b. Yâsir, Zübeyr b. Avvam gibi önde gelen sahabiler Emevî ailesinin iktidarın değişik birimlerinde istihdam edilmesine karşı çıkmışlardı. Emevî ailesine mensup valilerin adaletsiz davranışları Hz. Osman'a karşı zaten varolan hoşnutsuzluğu daha da ileriye taşıdı ve halifenin muhalifler tarafından şehid edilmesine kadar uzanan bir dizi olaylar meydana geldi. Muaviye, Hz. Ali'nin bu olayda Hz. Osman'dan yana tavır almadığını ileri sürerek Hz. Osman'dan sonra halife seçilen Hz. Ali'nin idaresini kabul etmedi. Muaviye, Hz. Ömer zamanından beri Suriye bölgesinde idarecilik yapıyordu ve kuvvetli bir ordu kurmuştu. Hz. Osman'ın şehid olmasından sonra ilk iş olarak Şam'da kendi halifeliğini ilan edip Hz. Ali'ye karşı siyasi mücadeleye girişti. Bu durum Sıffin Savaşı, Hakem Olayı ve neticesinde İslâm toplumunun kesin şekilde ayrışmasıyla neticelendi. Hz. Ali, Hâricîlerden Abdurrahman b. Mülcem tarafından şehid edildi. Bunun üzerine, Hz. Ali taraftarları büyük oğlu Hz. Hasan'ı halife ilan ettiler. Hz. Hasan ise daha fazla kan dökülmesini istemediği için bir takım şartlar ve Muaviye'den sonra da Hz. Hüseyin'in halife ilan edilmesi koşuluyla idareyi Muaviye'ye bıraktı. İlk başta karşı karşıya kaldığı bu kaos ortamından çıkmak isteyen Muaviye, Hz. Hasan'ın şartlarını kabul etmekle birlikte, bir süre sonra onu zehirlediği gibi oğlu Yezid'i veliaht ilan edip halka ona biat etmeleri konusunda baskı uygulamaya başladı. Muaviye'nin bu baskısı neticesinde Yezid'in hükümdarlığının büyük çoğunluk tarafından kabul edilmesi Hz. Ali taraftarları başta olmak üzere bazı müminlerin tepkisine neden oldu. Hz. Hüseyin de kendi hakkı olan halifeliği elde edebilmek amacıyla, taraftar toplamak için Kûfe şehrine doğru yola çıktı. Ancak Kerbelâ'ya ulaştığı sırada Emevî ordusu tarafından kuşatıldı. Hz.

Hüseyin, Yezid'in ordusuna teslim olmayı reddedince, başta kendisi olmak üzere Ehlibeyt mensuplarının tamamına yakını Kerbelâ'da Yezid'in askerleri tarafından şehid edildiler. Kerbelâ hadisesi İslâm tarihinin, hatta insanlık tarihinin en dramatik ve travmatik hadiselerinden birisiydi. Bu elim olay gerçekleştiğinde Emevî kadınlarının 'bugün biz Bedir'in intikamını aldık' dedikleri rivayet edilir. Bu rivayet doğru kabul edilirse, Emevî ailesinin mensuplarının Kerbelâ'yı; Hz. Peygamber'in risaletinden önce ve İslâmiyet'in ilk yıllarında yaşanan Emevî-Haşimî mücadelesinin bir devamı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in bir buçuk yaşındaki oğlu Ali Asgar'dan başlamak üzere, Hz. Hüseyin de dâhil yetmiş iki Ehlibeyt mensubu acımasız bir şekilde katledildi. Hz. Hüseyin'e yardıma gelenlerle birlikte şehitlerin sayısı yüz yirmiyi buluyordu. Kerbelâ Fâciâsı, Şiâ için tam bir siyasi çöküş anlamına gelirken, Emevî hanedanının siyasi üstünlüğü tam manasıyla ele geçirmesi demektir. Bu olaydan sonra Emevî hükümdarları Cuma hutbelerinde Hz. Ali ve evladına kaşı aşağılama, hakaret etme ve toplum nezdinde itibarsızlaştırma gibi bir politikayı da benimsediler.

Bu siyasi baskılar ve Ehlibeyt'in önemli bir kısmının şehid edilmesi, ailenin Kerbelâ hadisesinden kurtulabilen tek üyesi Ali Zeynelabidin'in hilafet mücadelesinden vazgeçmesiyle sonuçlandı. Şiâ bir anlamda kendi içine kapanmak zorunda kaldı. Bununla birlikte Zeyd b. Ali ve onun oğlu Yahya b. Zeyd örneklerinde olduğu gibi Emevî idaresine karşı isyan eden Ehlibeyt mensupları oldu ise de, başarılı olamayıp öldürüldüler. Tüm bu başarısız girişimlere rağmen Ehlibeyt mensupları davalarından hiçbir zaman vazgeçmedikleri gibi, farklı kollara ayrılmak suretiyle mücadelelerini sürdürdüler.

Bu mücadele 749 yılında sonuç verdi. Hz. Peygamber'in diğer amcası Abbas'ın soyundan gelen Ebu'l-Abbas Seffah, Ehlibeyt'in de desteğiyle, Horasanlı Ebu Müslim'in başlattığı isyan neticesinde iktidarı ele geçirip Emevîler'in siyasi varlığına son verdi. Bu dönemde Ehlibeyt mensupları yeniden ümitlenseler de, bir süre sonra kendilerine hilafetin verilmesi hususunda amcazâdelerinin de Emevîler'den farklı bir politika izlemedik-

lerini görünce bir kez daha mücadeleye giriştiler. Ancak Şîâ Abbasiler döneminde Emevîler devrine oranla çok daha fazla güçlenmişti. Bu nedenle Abbasi halifeleri görünürde imamlara saygı göstermekle birlikte bazıları-
nı zehirletmek suretiyle, kendileri için siyasi bir tehdit oluşturan Ehlibeyt mensuplarını ortadan kaldırmakta hiç tereddüt etmediler.

Abbasiler'in iktidara geldiği dönemde Şîâ iki ana kol tarafından temsil ediliyordu. Emevî hükümdarı Hişam b. Abdülmelik'e karşı Şîâ'nın haklarını savunan ve bu devirdeki mücadelelerde aktif rol oynayan Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd, Şîâ'nın kendi ismiyle anılan Zeydiyye fırkasını kurmuştu. Emevîler'e karşı gerçekleştirdikleri isyanlar neticesinde öldürülen Zeyd b. Ali ve oğlu Yahya b. Zeyd'den sonra, Zeydîler Abbasiler'e karşı da mücadeleyi sürdürdüler. Halife Mansur devrinde Hz. Hasan'ın soyundan gelen Muhammed b. Abdullah b. Hasan ve kardeşi İbrahim b. Abdullah peş peşe isyan ettiler. Ancak başarı elde edemeyince Irak ve Hicaz'dan ziyade İran, Yemen, Afrika gibi Abbasi idaresinin nüfuz etmekte zorlandığı, merkeze uzak bölgelerde faaliyetlerini sürdürmeye ve imamet doktrinini yaymaya başladılar. Kuzey Afrika'da İdrisîler, Yemen'de Resûlîler (Ressîler) devletlerini kurdular.

Diğer taraftan Zeyd b. Ali'nin ağabeyi, yani Hz. Hüseyin'in bir diğer torunu olan Muhammed Bâkır ise, Şîâ'nın Hz. Ali ile başlatılan ve ana gövdesi kabul edilen İmamiyye kolunu temsil etmekteydi. Abbasiler devrinde İmamiyye'yi altıncı imam Câfer-i Sâdık temsil ediyordu. İmam Câfer hayatının sonlarına doğru kendisinden sonra imam olarak büyük oğlu İsmail'i tayin etmişti. Ancak Şîâ'nın ana gövdesi, İmam Cafer'in ölümünden sonra İsmail'in değil de diğer oğlu Musa Kâzım'ın imametini kabul ettiler. Bu görüşü savunanların bir kısmı İsmail'in içkiye ve kadınlara düşkün olduğu için babası Cafer-i Sâdık'ın onunla ilişkisini kestiğini, diğer bir kısmı ise İsmail'in babasından önce öldüğünü söyleyerek onun imametini tanımadılar. İsmail'in imamlığını savunanlar ise imamlığın kardeşten kardeşe geçemeyeceğini, İsmail öldüğü için Muhammed b. İsmail'in imam olması gerektiğini savundular. Böylece Şîâ'nın bu kolu İsmâiliyye ve Kâzımiyye olarak ikiye ayrıldı. İsmâilîler imametini İsmail ile son bulduğunu ileri sür-

dükleri için yedi imamcı, Musâ Kâzım'ın soyundan gelenler ise on ikinci imam Muhammed Mehdî'nin mağarada sırlandığına inandıkları için on iki imamcı Şiâ olarak tanındılar.

Şiâ'nın Siyasi Yükselişi: Fatımîler ve Büveyhîler

Bu yazıda konu edinilen Hasan Sabbah İsmâiliyye'ye mensup olup, bu hareketin en önde gelen temsilcilerinden birisidir. İsmâîlîler daha sonraki dönemin kaynaklarında bu isme ilave olarak nasların zahirî manalarının yanı sıra gizli bir manasının olduğunu düşündükleri için Bâtıniyye, Karmatiyye, Ta'limiyye, Seb'iyye, Sabbahiyye isimleriyle de zikredilmişlerdir. İsmâîlîler zaman içerisinde taraftar sayılarını bir hayli artırıp Bahreyn'de Karmatîler, Mısır'da ise Fatımîler Devleti'ni kurmuşlardı. IX. asrın sonlarından itibaren, Abbasî halifeliği bilhassa uç bölgelerinde otoriteyi tam manasıyla tesis edemeyince İslâm topraklarının muhtelif coğrafyalarında bazı Şiî devletleri kuruldu. Afrika, Yemen, Hindistan, İran sahasında kurulan İdrisîler, Karmatîler, Resulîler (Zeydîler), Fatımîler, Büveyhîler gibi devletler siyaseten olduğu kadar kültürel olarak da Şiî hâkimiyetinin güç kazanmasında büyük pay sahibi olmuşlardı. Bununla birlikte Abbasî hilafeti döneminde, bilhassa X. asırdan itibaren otorite boşluğundan faydalanarak pek çok Sünnî devlet de kurulmuştu. Mısır'da Tulunoğulları, İhşidler, Orta Doğu'da Mirdasîler, Ukaylîler, Orta Asya ve İran sahasında Samanîler, İdil Bulgarları, Karahanlılar ve Gazneliler bu devletlerden bazılarıydı. Bu devletler Şiî yapı ile mücadele konusunda Abbasi halifelerinin en büyük destekçileri konumundaydılar. Bununla birlikte 945 yılında Abbasi hilafet merkezi Bağdat'ın Şiî Büveyhî Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesi Sünnî İslâm dünyasında ciddi bir reaksiyon meydana getirdi. Bu hâkimiyet devresi Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'ta tekrar Sünnî anlayışını öne çıkaran bir hâkimiyet tesis etmesine kadar devam etti.

Sünnî Dünyanın Yeni Temsilcisi: Selçuklular

Selçuklular, Gazneli ve Karahanlı mirasının üzerinde hızla yükselerek kısa sürede İran'ın bütün önemli şehirlerini ele geçirmişlerdi. İslâmiyet

Karahanlılar devrinden itibaren Orta Asya'nın yerleşik ve göçebe Türk toplulukları arasında hızlı bir yayılma göstermişti. Selçuk Bey'in Müslüman olmasından itibaren torunlarının kısa süre içerisinde büyük bir devlet haline getirdiği Selçuklular aynı zamanda Sünnî İslâm dünyasının en büyük temsilcisi haline geldi. Devletin kurucusu Tuğrul Bey, öncelikle sürekli olarak kalabalık gruplar halinde batıya göç eden Türkmen/Oğuz gruplarını Ermeniler'in yoğun olarak yaşadığı Bizans sınırına doğru başarılı bir şekilde yönlendirirken, kendisi de her geçen gün biraz daha artan siyasi gücünü Büveyhî hâkimiyeti altındaki Abbasi halifeliği nezdinde bir avantaja dönüştürmeyi başardı. Selçuklular'ın yükselişi diğer taraftan en başından itibaren bir imamın etrafında dünya hâkimiyetini hedefleyen Şiâ'nın güç kaybetmesi anlamına geliyordu. Nitekim Tuğrul Bey, 1055'de Bağdat'ta Selçuklu hâkimiyetini tesis ettiği zaman kendisine halife tarafından tevcih edilen "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" unvanı sadece Selçuklular'ın İslâm dünyasının siyasi liderliğini ele aldığı değil, aynı zamanda bundan sonraki dönemlerde de temsil ettikleri gücü pekiştirmek ve nüfuz alanını genişletmek adına Şii dünyanın artık en kudretli yegâne gücü olarak hâkimiyet süren Fatimî ülkesine dönük politikalar geliştireceğini de göstermekteydi. Tuğrul Bey'in vefatından sonra yerine geçen yeğeni Alp Arslan amcasının zihninden geçenleri eksiksiz devam ettirdi. Onun Bizans İmparatoru Romanos Diogenes ile yaptığı, neticesinde Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesini sağlayacak olan Malazgirt Savaşı, önceden planlanmış bir savaş değildi. Alp Arslan'ın bu savaş öncesindeki asıl niyeti Mısır'a gidip Fatımiler ile savaşmaktı. Ancak onun hareketini haber alan Bizans İmparatoru'nun Selçuklu ülkesine yürümesi rüzgarı farklı bir yöne çevirmiş, Alp Arslan hızlı bir şekilde geriye dönerek kendi ülkesini savunmak zorunda kalmıştı. Ertesi yıl Horasan seferi sırasında öldürülmemiş olsaydı, Alp Arslan muhtemelen yine Mısır üzerine yürüyecekti. Ancak her ne kadar Fatimî Devleti'ni ortadan kaldıramasa da onun hedeflerini büyük ölçüde oğlu Melikşah gerçekleştirdi. Onun zamanında Hicaz bölgesi ve Yemen gibi Şii nüfusun yoğun olduğu bölgeler Selçuklu hâkimiyetine girdi.

Selçuklular'ın Şîî dünyanın siyasi hâkimiyetini gittikçe daraltan politikaları bir süre sonra kültürel bir pozisyon alışı da dönüştü. Alp Arslan tarafından vezirliğe getirilen büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk, kurulmasına büyük katkı sağladığı Nizamiye Medreseleri vasıtasıyla Selçuklu sahasında bilhassa Şafii kültürün hâkim olmasını sağlamaya çalıştı. Medresenin başına İmamü'l-Haremeyn Cuveynî ve bilhassa Bâtınîlere karşı yaptığı mücadele ile tanınan Hüccetü'l-İslam Gazzâlî gibi isimleri getirerek bu düşüncesini daha da pekiştirmesini sağlayacak adımlar attı.

Selçuklular'ın başarılı siyasi politikaları neticesinde Sünnî hilafetin merkezi Bağdat'ı ele geçirip 110 yıl gibi uzun bir süre idare eden Şîî Büveyhoğulları Devleti'ne son vermeleri sayesinde Sünnî dünyanın hem siyasi hem de ideolojik olarak yeniden güç kazanması, üstelik bunu Şîâ'nın gitgide hâkim olmaya başladığı bir coğrafyada gerçekleştirmesi tabii olarak Şîâ'nın da buna bir karşı atağıyla neticelendi. Selçuklular artık Şîî dünyanın en büyük hedefi durumundaydı. Fatımîler, her geçen gün sınırlarına bir adım daha yaklaşan ve kendilerini hedef seçtiği çok açık olan bu kudretli devlete karşı propaganda faaliyetlerine hız verdiler. Bu propaganda faaliyetinin belki de en önemli sonucu Hasan Sabbah'ın ortaya çıkması oldu. Başlangıçta Fatımî halifesi adına hareket eden Hasan Sabbah, aşağıda da ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, kendi devletini kurdu, daha önce Şîâ'nın hiç denemediği bir yöntemi benimseyerek yetiştirdiği dâiler vasıtasıyla önemli devlet adamlarına suikastlar düzenleyip bir korku imparatorluğu oluşturmaya çalıştı.

Hasan Sabbah'ın Çocukluğu ve İlk Gençlik Yılları

Hasan Sabbah bugün de Şîâ'nın en önemli merkezlerinden birisi olan Kum şehrinde doğdu. Babası Ali b. Muhammed, Şîâ'nın İmamiyye kolunun önemli isimlerinden birisiydi. Hasan Sabbah, babasının da tesiriyle çocukluğundan itibaren din âlimi olmak istiyordu. Rey'de eğitim gördüğü sırada Emîre Zarrâb ile karşılaşması hayatını değiştirdi. Onun telkinleriyle Şîâ'nın İsmâiliyye mezhebini benimsedi. 1072 yılında yine Emîre Zarrab aracılığıyla Irak bölgesinin baş dâisi İbn Attaş ile tanıştı. İbn Attaş, Hasan Sabbah için Fatımî merkezine ulaşmasını sağlayacak bir kapı vazi-

fesi gördü. Bu dönemde İbn Attâş'a vekâleten İsfahan'da davette bulundu. Daha sonra Mısır'a giderek Halife Mustansır Billah ile görüştü. Halife onu hüccet; yani vekil seçti ve kendi adına davette bulunmakla görevlendirdi. Hasan Sabbah bu yetkiyle, İsmâîliyye'nin en önde gelen davetçilerinden birisi oldu ve çok sayıda taraftar toplamayı başardı. Halife'nin ölümünden sonra yerine kimin geçeceği konusunda meşhur vezir Bedrû'l-Cemâli ile görüş ayrılığına düşünce, Mısır'dan ayrılarak kendisine yeni bir faaliyet sahası seçti. Bu konuda İran biçilmiş kaftandı. Vezir, Mustansır Billah'tan sonra yerine Ahmed el-Musta'li'nin, Hasan Sabbah ise büyük oğlu Nizâr'ın geçmesini istiyordu. Bu görüş ayrılığı İsmâîliyye'nin kendi içerisinde Musta'liyye ve Nizâriyye olarak iki şubeye ayrılmasıyla neticelendi. Hasan Sabbah ise Nizar adına hareket ettiği için Nizârî İsmâîlîliği'nin en önemli temsilcisi oldu. 1081 yılında İsfahan'a ulaşan Hasan Sabbah dokuz yıl boyunca İran'ın muhtelif şehirlerinde propaganda faaliyetlerini yürüttü. Bilhassa henüz İslâm kültürünün tam olarak yerleşmediği Geylan, Mazenderan, Deylem gibi bölgelerde ve dağlarda kendi başlarına buyruk yaşayan, hiçbir otorite tanımayan ahali arasında dolaşarak çok sayıda taraftar topladı. Nihayet 4 Eylül 1090 yılında Alamut Kalesi'ne yerleşerek Nizârî-İsmâîlî devletini kurdu. Kartal yuvası adıyla da bilinen bu kale müstahkem konumu dolayısıyla kolay ele geçirilemeyecek bir bölgeydi. Hasan Sabbah burada çok sayıda dâî yetiştirdi. Daha sonra bu dâîlerini İslâm ülkesinin değişik bölgelerine göndererek pek çok devlet adamını öldürttü.

Yeni Davet

Hasan Sabbah bu fikirlerini yayarken Yeni Davet adı verilen bir yöntem geliştirmişti. Bu ideoloji çerçevesinde yetiştirdiği dâîler propagandanın en önemli unsurlarıydı. Hasan Sabbah dâîleri Alamut Kalesi'nden idare ediyordu. Yeni Davet'in başlıca hedefi masum imamın yönetiminde bir dünya düzeni kurmaktı. Yeni Davet metodunda Hasan Sabbah merkezi teşkil etmekteydi. Dâîlere şeyhin hâkimiyeti dışındaki bütün siyasi yönetimlerin gayrimeşru olduğu düşüncesi benimsetiliyordu. Yine, dünya üzerinde bilinen olayların ve nassın bilinenin hâricinde Batınî bir yönünün olduğu, bunun da ancak imam tarafından bilinebileceği öğretilmekteydi.

Böylece bütün dâîler kayıtsız şartsız imamın üstünlüğünü kabul etmiş oluyorlardı. Onlara göre, Kur'an'da görünen manaların dışında Bâtınî mesajlar da vardı. Hasan Sabbah, 'Yeni Davet' dediği tebliğ ile adeta kurduğu devletin anayasasını belirlemişti. Onun fikirlerinin sorgulanması yasaklanmıştı. Bu amaçla Hasan Sabbah müridlerinin eğitim almasını yasaklamıştı. Dâîler, hakikate akılla değil, ancak masum imamın sözlerini dinlemek suretiyle ulaşılabileceklerine inandırılmışlardı. Temsil ettikleri ideolojiye inanmayanlar düşman ilan edilmişti. Bu çerçevede vezir, âlim veya başka mesleklere mensup her kim olursa fırka düşmanı ilan ediliyorlardı. Fırka düşmanları çoğunlukla sadık fedâîler tarafından düzenlenen suikastlar neticesinde öldürülüyorlardı. Hasan Sabbah'a göre, 'Akıl, Allah'ı tanımak için yeterli değildi. Eğer yeterli olsaydı herkes aynı fikre sahip olurdu.' Burada bütün gayenin insanları düşünmekten alıkoyup, sadece imama tabi olmalarını sağlamak olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Başta dâîler olmak üzere pek çok insan Hasan Sabbah'ın fikirlerinde hikmetler olduğunu düşünüyor, ona sıkı bir gönül bağıyla bağlanıyorlardı. Dâîler, davalarına olan sadakatleri gereği ya kendilerini feda etmeyi ya da davalarını yaşatmak ve yaymak için mücadele etmeyi kutsal bir hareket olarak görmekteydiler.

Dâîler davalarını gerçekleştirmek için sadece cinayet işlemiyorlardı. Cinayet daha ziyade bir korkutma vasıtası olarak tercih edilmekteydi. Asıl hedeflenen ise propaganda vasıtasıyla taraftar toplamaktı. Hitabeti çok güçlü dâîler, tıpkı vaktiyle Hasan Sabbah'ın İran'da yaptığı gibi, halk arasında dolaşıp davalarını yaymaya çalışıyorlar, bu yöntemle taraftar topluyorlardı. Suikastlar ise davalarına çok ciddi derecede zarar verdiğini düşündükleri, ancak gerçekleştirildiğinde de toplumun büyük kesiminde ses uyandıracak isimler üzerinde uygulanıyordu. Suikast gerçekleştirildikten sonra bir tür "korku imparatorluğu" oluşturuluyordu. Bu da yine propagandanın bir parçası olarak kullanılıyordu. Suikastlar halkın yoğun olduğu yerlerde, mesela bir Cuma namazı çıkışında gerçekleştiriliyordu. Suikastlar genellikle dönemin en önemli silahlarından birisi olan hançerle gerçekleştirilmekteydi. Dâîler, suikastları düzenlerken muhataplarının en

yakınlarına kadar sokulabiliyorlar, gizledikleri hançerle, hedeflerinin en zayıf anını kollayıp cinayeti gerçekleştiriyorlardı.

Burada ayrıca Hasan Sabbah'ın fedâîlerine haşhaş içirmek suretiyle sahte cennet gösterdiği ve bu şekilde onların aklını çeldiği yönündeki ifadelerin daha ziyade Marco Polo'nun betimlemelerinden esinlenmiş kısmen hayal ürünü, günümüz kurgularında yer bulan fantastik roman cümleleri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu yorumların tarihi gerçekliklerinin ispatı şimdilik mümkün gözükmemektedir.

Selçuklular ve İsmâîlîler

Hasan Sabbah'ın Selçuklu sahasında kurmak istediği bu hâkimiyyete, tabii olarak en büyük tepki Selçuklu yönetiminden geldi. Bu dönemde Batınî/İsmâîlî propagandaya karşı en fazla öne çıkan isim ise, yaşamı 1092 yılında bir Batınî fedâîsinin düzenlediği suikastla sona erecek olan Selçukluların en büyük veziri Nizamülmülk oldu. Meşhur Siyâsetnâme'nin yazarı olan vezir, Sultan Alp Arslan devrinin başlarından Melikşah'ın vefatına kadar Selçuklu bürokrasisinin en tepesinde yer almış, adeta onun belkemiği olmuştu. Sadece bir devlet adamı oluşuyla değil, ilmi yetkinliği ve tecrübesiyle de öne çıkmıştı. Zeki bir devlet adamı olan bu zat, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren Hasan Sabbah'ın faaliyetlerinin farkına varmıştı. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için, propaganda yaptığı dönemde Rey'de yakalatmak istemişse de, Hasan Sabbah son anda kaçıp kurtulmayı başarmıştı.

Nizamülmülk sadece siyasi olarak değil fikrî olarak da Batınî hareketine karşı mücadele başlattı ve bu noktada kurucusu olduğu Nizamiye Medreseleri'ni aktif bir şekilde kullandı. Nizamiye Medreseleri Bağdat'tan Horasan'a kadar Selçuklu coğrafyasının neredeyse tamamını kaplayacak bir alanda yer alıyordu ve devletin söylemini geniş kitlelere ulaştırma noktasında önemli bir görev üstleniyordu. Nizamiye Medreseleri'nin kurulduğu dönemde yaygın olarak bilindiği üzere İslâm dünyasında birbirinden farklı, pek çoğu siyasi bir mücadelenin alt yapısını oluşturan muhtelif mezhep ve firkalar bulunmaktaydı. Nizamülmülk'ün kendisi ise Şafii

mezhebine mensuptu. Bu nedenle Nizamiye Medreselerini Şafii kaidelelerini ön plana çıkaran bir eğitim kurumu olarak tasarladığı gibi, bu sahada en yetkin isimlerden birisi olup, kaleme aldığı eserleriyle Şafii geleneğin oluşmasında çok büyük bir yeri bulunan Cüveynî'yi ve ardından onun öğrencisi Gazzali'yi medresenin başına getirdi. Kuruluş gayesine uygun olarak Nizamiye Medreseleri itikadî/ideolojik bir mahiyet de arz ediyordu. Bu kurumlar uzun yıllar İslâm dünyasında en yaygın eğitim kurumu olma vasfını taşıdılar, Sünnî geleneğin İslâm dünyasında yeniden kök salmasında büyük bir rol üstlendiler. İmam Gazzali bu süreçte Hasan Sabbah ve onun temsil ettiği mezhebin fikirlerini çürütmek için *Fedâihü'l-Bâtîniyye* (Avni İlhan tarafından Türkçe'ye Bâtınîliğin İç Yüzü adıyla çevrildi) isimli bir eser kaleme aldı. Nizamiye Medreseleri'nin baş müderrisinin böyle bir eser kaleme almış olması, bu eğitim kurumlarının Bâtınî/İsmâîlî düşünceye karşı tavrını göstermesi bakımından önemlidir. Onun bu tavrı sadece devlet adamlarının değil âlimlerin de Hasan Sabbah'ın temsil ettiği ideolojiye karşı bir tavır, mücadele geliştirdiklerini gösteren güzel bir örnektir.

Bazı araştırmalarda Nizamülmülk, Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah'ın Muvaffak Lidînillah en-Nişâburî'nin talebesi oldukları, kim daha önce ikbal sahibi olursa onun diğerine yardım etmesi konusunda birbirlerine söz verdiklerine dair bir bilgi yer almaktadır. Hatta, rivayete göre, Nizamülmülk vezir olunca Hasan Sabbah'a valilik teklif etmiş, ancak o merkezden uzaklaşmamak için sarayda başka bir görev talep etmiş, fakat arkadaşına bu isteğini kabul ettiremeyince ona düşman olmuştur. Nizamülmülk ise, şerrinden korktuğu için Hasan Sabbah'ı Melikşah'a kötüleyerek saraydan uzaklaşmasına neden olmuş, buradan ayrılan Sabbah da Mısır'a giderek İsmailî mezhebinin benimsiştir. Bu rivayetler -Reşidüddin de dâhil olmak üzere- bazı tarihçiler tarafından kabul görse de, gerek Hasan Sabbah'ın yetiştirdiği çevre gerekse Nizamülmülk'ün yaş olarak onlardan çok büyük olması ve farklı bir bürokratik çevreye mensubiyeti sebebiyle pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Nizamülmülk, Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah'ın aynı dönemde, aynı hocadan ders almış oldukları iddiası gerçeğe aykırı görünmektedir.

Selçuklular'ın Batınî/İsmâîlî yapıya karşı mücadelesi, onların düzenlediği bir suikast sonucu Nizamülmülk'ün, ondan kısa bir süre sonra da Sultan Melikşah'ın öldürülmeleri ile sekteye uğradı. Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu Devleti'nde bir fetret devrinin başlaması bu yavaşlamanın temel nedeniydi. Sultan'ın eşi Terken Hatun kendi oğlu Mahmud'un tahta çıkması için amansız bir mücadeleye girişmiş, buna karşın Berkjaruk, Muhammed Tapar, Tutuş gibi Selçuklu şehzadeleri de karşı mücadeleye başlamışlardı. Bu durumun neticesinde meydana gelen kaos ortamı siyasi otoritenin zayıflamasıyla neticelendi. Her siyasi istikrarsızlık gibi, Selçuklular'ın siyasi istikrarsızlıkları da başta Batınî/İsmailîler olmak üzere devlete karşı başkaldıran güçlerin elini kuvvetlendirdi. Batınî/İsmâîlîler de bu durumu kendileri adına çok iyi değerlendirip hem güçlendiler, hem de faaliyet alanlarını genişlettiler.

Selçuklu şehzadelerinin taht mücadelelerine devam ettikleri, Batınîlerle mücadeleyi sürdürmeye çalıştıkları dönemde, İslâm/Selçuklu dünyası büyük bir felaketle daha karşılaştı. Papa II. Urbanus'un gayretleriyle 1095 yılında harekete geçen Haçlılar, Orta Doğu'ya gelerek Urfa, Antakya ve Kudüs'te Haçlı devletleri kurdular. Diğer yandan Selçuklu Devleti zaten Büyük Selçuklular'ın hâricinde Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları ve Suriye Selçukluları adıyla farklı kollara ayrılmış durumdaydı. Selçuklu ailesinin mensupları tarafından kurulan bu devletler zaman zaman Büyük Selçuklular'ın otoritesine karşı başkaldırmaktan da geri kalmıyordu. Orta Asya'da hâlâ bir Karahanlı tehdidi vardı. Güçlü emirler fırsat bulduklarında kendi adlarına yahut şehzadelerden birisi adına isyan ediyorlardı. Bu kadar farklı ve yoğun bir mücadele içerisinde olmak tabii olarak Selçuklu Devleti'nin tam manasıyla İsmâîlîler ile mücadeleye odaklanmasına engel teşkil ediyordu. Biraz olsun otoritesini güçlendiren hükümdar İsmâîlîler'e karşı hareket etse de, son anda bir isyan yahut meydana gelen bir başka olay kesin netice alınmasına engel oluyordu. Mesela, Muhammed Tapar iktidarı tek başına ele geçirdiği zaman Batınîlere karşı mücadele başlatmıştı. Ciddi başarılar elde etmiş, hatta Alamut'u kuşatmıştı, fakat tam ele geçirmek üzere iken aniden vefat etti. Sultan Sancar da aynı şekilde Batınîler'e karşı mücadele etti ise de bir türlü kesin netice elde

edemedi. Batınîler de kendileriyle mücadele eden düşmanlarına karşı mücadeleden, onları tehdit etmekten yahut onlara suikast düzenlemekten geri kalmıyorlardı. Mesela Berkyaruk devrinde hem bürokrasiye hem de orduya sızmışlardı. Berkyaruk'un vezirlerinden birisi İsmailî idi, başta Sultan bunu anlamamış, İsmâilî olduğunu öğrendikten sonra ciddi bir temizliğe girişmişti. Bunun üzerine onlar da Berkyaruk'a suikast düzenleyip pazusundan yaralanmasına neden olmuşlardı. Sultan Sancar ise cariyesi vasıtasıyla yastığının yanına hançer bırakılmak suretiyle tehdit edilmişti. Bütün bunlar, Batınîler'in iktidara dönük ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve devlet yöneticilerinin çok yakınına kadar sokulabildiklerini ortaya koymaktadır.

İsmâilî/Batınî Dâîlerinin Suikastları

İsmailî/Batınîler'in Hasan Sabbah devrinden itibaren çok sayıda devlet adamına suikast düzenledikleri bilinmektedir. İsmâilî dâîleri daha önce Şiâ'nın diğer kolları tarafından tercih edilmeyen bir yöntemle gizlice içlerine sızarak yönetim kademelerini, önemli mevkileri ele geçirmeleri, zaman zaman da kendilerine engel olarak gördükleri kişileri öldürerek ortadan kaldırmaları ile ünlendiler. Batınî fedâîlerinin sonuçta kendilerinin de öldürüleceklerini bilerek böylesi suikastlara girişmeleri davalarına ne kadar adanmış olduklarını ortaya koymalarını anlamak bakımından önemlidir. Bu durum aynı zamanda Hasan Sabbah ve haleflerinin davayı yayma ve propaganda hususunda ne kadar başarılı olduklarını da göstermektedir.

İsmâilî dâîlerinin düzenledikleri suikastlar neticesinde öldürdükleri kişiler arasında bazı halifeler, kumandanlar, emirler ve hükümdarlar bulunmaktaydı. Bu cinayetler içerisinde, sonuç itibarıyla en fazla ses getireni şüphesiz ki Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün öldürülmesiydi. Onun hâricinde Musul emiri Mevdud, Humus emiri Cenâhüddevle, Şam emiri Tacülmülk Bôri, diğer bir Musul emiri Aksungur el-Porsukî de Batınî fedâîleri tarafından öldürüldüler. İsmailîler, zaman içerisinde sadece Sünnî inanca mensup olanlara değil, kendileri gibi İsmâilî olan Fatımî devlet adamlarına ve Haçlı seferi sonrasında bölgeye yerleşen Haçlı reislerinden bazılarına da suikast düzenlediler. Suriye'deki İsmâilî emirlerinden Halef b. Mûla'ib, Fatımî veziri el-Efdal el-Cemâlî, Halep'in Şiî fakihî İbnü'l-

Haşşâb, Fatımî halifesi el-Emir Biahkâmillah Şîî mezhebine mensup oldukları halde suikasta uğrayan isimlerdi. Bölgede hâkimiyet kuran Haçlı reisleri de zaman zaman İsmâîlî dâîlerinin hedefi olmuşlardı. Mesela, 28 Nisan 1192’de Haçlı reislerinden Kudüs kralı Conrad, Trablus kontu II. Raymond, Sur lordu Philips Batınîler’in suikastları neticesinde ortadan kaldırılan Hıristiyanlardı. Bütün bu cinayetlerde, bilhassa İsmâîlî devlet adamlarının öldürülmesinde, Hasan Sabbah sonrası dönemde Nizârî İsmailîler arasında başlayan ideolojik yön değiştirmelerin ve siyasi çıkarların da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Batınî/İsmâîlî düşüncede fikrî anlamda bir yön değiştirme ilk defa II. Hasan döneminde gerçekleşti. II. Hasan Nizârî Devleti’nin başına geçtiğinde kendisini mehdi ilan etmişti. Bu çerçevede kıyameti ilan ederek, artık bütün dinî vecibelerin kaldırıldığını, sadece kendisine itaat edilmesinin yeterli olduğunu duyurdu. Aslında Hasan Sabbah kaynakların belirttiğine göre, dindar birisiydi, ama kendisine Hasan Muhammed adını veren II. Hasan’ın fikirleri ondan çok daha farklıydı. Sonraki dönemlerde Batınî/İsmailîler arasında bazı ideolojik tartışmaların da yaşandığı bilinmektedir. İlerleyen zaman diliminde Alamut’taki idare zamanla zayıflamaya başlayınca, yetişmiş bir suikast timi olan dâîler kendi ideolojilerine mensup olmayan devlet adamları için de para karşılığı cinayet işlemeye başladılar. Mesela, Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah adına beş Batınî fedâîsinin Harezmşah hükümdarı Alâeddin Muhammed’e suikast düzenledikleri, ancak başarılı olamadıkları bilinmektedir.

Sultanlar ve İsmâîlîler

İsmâîlî dâîleri muhtelif dönemlerde Selçuklu Sultanları Berkıyaruk, Muhammed Tapar ve Sultan Şancar’ın; Eyyübî hükümdarı Selahaddin Eyyubî gibi büyük sultanların çok yakınına kadar girip suikast teşebbüsünde bulunmuşlar yahut bir işaret bırakmak suretiyle tehdit etmişlerdi. Onların bu şekilde rahatça hasımlarına yaklaşabilmelerinde İslâm toplumunun karşı karşıya olduğu siyasi karışıklıkların, kardeş kavgalarının, hane-i içi mücadelelerin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. İsmâîlî/Batınî fedâîlerinin aktif bir şekilde hareket edebildikleri, güç kazandıkları bu dönem

aynı zamanda İslâm dünyasının Haçlı istilası ile karşılaştığı zaman dilimidir. Buna rağmen gerek Selçuklu sultanlarının, gerekse Nureddin Mahmud b. Zengi ve Selahaddin Eyyubî'nin İsmâîlîleri de kontrol altına almaya çalıştıkları bilinmektedir. Selçuklu sultanı Muhammed Tapar devrinde bu ideoloji mensuplarının siyasi güçleri ciddi anlamda kırılmış, ancak Sultan da bir suikast tehlikesi atlatmıştı.

Nureddin Mahmud b. Zengi de Haçlılar'a karşı mücadelesinde Haçlılar'dan yana tavır aldıkları için İsmâîlîler'i ortadan kaldırmayı planlayan devlet adamlarından birisiydi. İsmâîlîler'in Nureddin Mahmud ve Selahaddin'e karşı düşmanca tavır sergileyip, Haçlılar ile ittifak yapmalarının nedeni, her iki hükümdarın da Mısır'daki Fatımîler'e karşı siyasi baskı kurmuş olmalarından ileri geliyordu. Nureddin Mahmud'un hükümdarlığının sonlarına doğru dönemin Nizârî/İsmâîlî hükümdarı Reşidüddin Sinan, 1164 yılında Alamut'tan Lübnan dağlarına gelmiş ve Haçlılar'a Nureddin'e karşı ittifak teklif etmişti.

Bu olaydan yaklaşık on yıl sonra, Fatimî Devleti'nin siyasi varlığına son vererek Mısır'a hakim olan Selahaddin Eyyûbî de İsmâîlî dâîlerinin saldırısı neticesinde yüzünden ve boynundan yaralandı. Bölgede siyasi hâkimiyetini artırmak isteyen Selahaddin Eyyubî, 1174'te Halep yakınlarındaki Cevşen Dağı'na gelmişti. Halep hakimi Gümüştegin, onun baskısından korktuğu için Reşidüddin Sinan'dan yardım istedi. Reşidüddin, on üç dâîyi Selahaddin Eyyûbî'ye suikast düzenlemekle görevlendirdi. Dâîler 1175 yılının başlarında Selahaddin Eyyûbî'nin yemek yediği çadırına kadar yaklaşmayı başardılar ise de, içeri girmek için hazırlandıkları sırada, İsmâîlî kalelerinin yakınındaki Bakubeys emiri Humartekin'in kendilerini tanıması ve üzerlerine saldırması üzerine başarılı olamadılar. Boğuşma esnasında Humartekin'i öldüren İsmâîlîler Selahaddin Eyyubî'nin çadırına saldırmayı denediler; ama Emîr-i Candar Tuğrul tarafından öldürüldüler, sağ kalanları da esir alındılar. Üstelik İsmâîlîler kendilerinin meşruiyet merkezi olan Mısır'ın yeni hâkimine olan kinlerini hiçbir zaman kaybetmediler. Bu olayın ertesi yılı bu kez Azaz Kalesi'nin yakınlarında amcası Şirkuh'a bağlı Esedî askerleri ile oturduğu sırada bir kez daha meşhur han-

çerleri ile Sultan Selahaddin'e saldırdılar. İsmâîlî dâîilerinden birisi sultanın yakınına kadar yaklaşıp fırlattığı bir hançer ile Selahaddin Eyyubi'nin yüzünü yaralamayı başardı. Sultan sarığının altındaki miğfer sayesinde canını kurtardı. Sultan Selahaddin İsmâîlî dâîisinin elini tutarak onunla boğuşmaya başladığı sırada aldığı bir hançer darbesi boynuna geldi. Ancak bu darbe de zırhına çarptı. Bu sırada Emir Yazkeş yardımına yetişti ve İsmâîlî dâîisinin onu da yaralamasına rağmen öldürmeyi başardı. Daha sonra gelen bir kaç İsmâîlî dâîisi daha öldürüldü. Sultan bilhassa ikinci suikast girişiminden sonra İsmâîlîler'in elindeki Masyaf Kalesi'ni kuşattı ise de dayısının araya girmesi üzerine kuşatmayı kaldırdı. Her iki suikast teşebbüsü de İsmâîlî dâîilerinin kılık değiştirmek suretiyle sultanların en yakınına kadar girebildiklerini göstermesi bakımından dikkat çekici örneklerdir.

Nizârî Devleti'nin Sona Ermesi

Nihayet 1256'da Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın torunu Hülagü Han, İlhanlı Devleti'nin kurulması ve Abbasi Halifeliği'nin ortadan kaldırılması ile neticelenecek meşhur Ortadoğu seferini gerçekleştirdiğinde, İsmâîlîler'in Hasan Sabbah tarafından Alamut'ta kurulan şubesinin siyasi varlığına son verdi. İsmâîlî dâîileri de Hindistan, Suriye ve İran'ın kontrolden uzak bölgelerine dağılarak faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiler.

Haşhaşi Örgütü - FETÖ Benzerliği

Hasan Sabbah'ın yetiştirdiği İsmâîlî dâîileri ile FETÖ çetesi mensuplarının bazı yönlerden birbirlerine benzediklerini söylemek mümkündür. Nitekim Sn. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da 17-25 Aralık darbe girişimi sonrasında FETÖ mensuplarını Haşhaşi olarak nitelendirmesi bu benzerliğe yaptığı bir vurgudan kaynaklanmaktadır. Dâîilerin hedef seçtikleri sahalara nüfuz etmeleri, gizlilik prensibi, bir tür piramidi anımsatan yapıları, takiyye yöntemini benimsemeleri, adam yetiştirme teknikleri, tepedeki kişinin kutsallaştırılması, sözünün nas kabul edilmesi, aradaki bağlantıların yetkilendirilen kişilerce sağlanması, propaganda yöntemini benimsemeleri, yoksul insanları alıp kendi düşünceleri ekseninde yetiştirerek birer fanatik örgüt elemanı haline getirmeleri bu iki yapının benzer

yönleri olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte FETÖ, mehdici olduğu kadar mesihçi bir yapıya da sahip görünmektedir. Yazılı ve görsel basında yer alan beyanatlar göz önüne alındığında liderlerini zaman zaman peygamber yerine koydukları, bir anlamda Mesih gibi gördükleri de anlaşılmaktadır. Bununla birlikte FETÖ örgütü'nün sadece Batını/İsmâilî dâîlerini değil; benzer pek çok yapıyı da ihtiva eden farklı marjinal gruplardan, benzer hareketler gerçekleştirmiş birçok dinî ve siyasi akımdan etkilendiği; bunların hepsini içine alan geliştirilmiş bir yapı ortaya çıkardığı söylenebilir. Bununla birlikte bazı yönlerden bu iki grubun birbirinden ayrıldıkları da bilinmektedir. Her şeyden önce, bu yazının giriş bölümünde de belirtildiği üzere Hasan Sabbah, tarihî kökleri olan ve kendisinden önce de pek çok benzeri bulunan Şîî ideolojinin önemli bir temsilcisiydi. FETÖ'nün bu anlamda hangi mezhebe mensup olursa olsun benzer bir ideolojik altyapısının olmadığı, daha ziyade küresel güçlerle bağlantılı bir çıkar örgütü niteliği taşıdığı söylenebilir.

Sonuç

Hasan Sabbah ideolojik anlamda çok daha ayağı yere basan, güçlü bir teolojisi olan bir hareketin temsilcisiydi. Dâîlerin yetiştirilmesinde hiçbir itirazın olmaması temel kuraldı. Bir dâî yetiştirilirken efendisine karşı “gassalin elinde meyyit gibi olmalı”, söylediklerine itiraz etmemeli, sorgulamamalı, tartışmamalıydı. Aksi halde itaat etmiş olmaz ve sadakat sağlanamazdı. Masum imam, bilginin, otoritenin, itaatin yegâne kaynağıydı. Onun sahip olduğu bilgi, okuyarak, çaba sarfederek elde edilemez, öğrenilse bile bu, hakikat bilgisi olmazdı. Hakiki bilgi ancak talim yoluyla öğrenilebilirdi. Bu bilginin sahibi de Allah tarafından seçilmiş ve görevlendirilmiş olan masum imamdı. Bilginin kaynağı o olduğuna göre, hakikat bilgisi de ancak ondan alınabilirdi. Bu İsmâilî düşüncedeki itaatin temel sebeplerinden birisiydi. Daîlerin zahirde farklı davranmalarında, bulundukları ortama ayak uydurmalarında bir beis yoktu. İşte bu tavra takiyye denilmekteydi. Temel hedefe ulaşabilmek için takiyye yapmak caizdi.

İsmailîler, insanların yardım ve merhamet hislerini kullanıyorlardı. Piramidi andıran yapının en tepesinde Hasan Sabbah, onun altında dâîleri

yer alıyordu. Dâîlerin en temel görevi taraftar toplamaktı. Toplum içinde İsmailî düşüncenin propagandasını yapıyorlardı. İmamet düşüncesini tevil edip halkın anlayabileceği bir dile aktarıyorlardı. Düz ve açık bir kelimeyi bile, ‘hayır onun şöyle anlaşılması gerekir’ diyerek tevil yöntemine başvuruyorlardı. Dâîler taraftarları zafere ya da ölüme inandıracak propagandanın başlıca aracı vazifesini görüyorlardı. Bir tür beyin yıkama gerçekleştiriyorlar, ideolojiye tam bir teslimiyetle inanılmasını sağlıyorlardı. İşte Hasan Sabbah tarafından temsil edilen Nizârî İsmâîlîliğinin bu kayıtsız şartsız teslimiyet ve takiyye prensibi, 15 Temmuz darbe girişimi neticesinde daha somut bir şekilde sorgulanmaya başlanan FETÖ ile ilişkilendirilmesinin belki de başlıca nedeniydi.

Kaynakça

- Arayancan, Ayşe, *Dağın Efendisi Hasan Sabbâh ve Alamût*, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.
- Bulut, Halil İbrahim, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Bundarî, *Zubdatu'n-Nusra ve Nuhbeti'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, haz.: Kıvameddin Burslan, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Daftary, Farhad, *İsmailîler: Tarihleri ve Öğretileri*, çev.: Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih (İslâm Tarihi)*, X-XI, çev.: Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- Lewis, Bernard, *Haşhaşiler*, çev.: Ali Aktan, İstanbul: Sebil Yayınları, 1995.
- Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti (1040-1092)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Öz, Mustafa, “İsmâîliyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1988, s. 128-133.

Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (495-498/1092-1104)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2001.

-----, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara: TTK Yayınları, 1990.

“Hasan Sabbâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, İstanbul 1997, s. 347-350.

Râvendî, *Rahâtu's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr, I-II*, çev.: Ahmed Ateş, Ankara: TTK Yayınları, 1957.

Şahin, Haşim, “Hasan Sabbah ve Haşhaşiler”, *Türklerin Serüveni*, haz.: Cansu Canan Özgen, İstanbul: Kronik Yayınları, 2017, s. 41-72.

Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul: İSAR Yayınları, 2000.

III. BÖLÜM

SOSYOLOJİK ARKA PLAN

3.1. TÜRKİYE’DE DİNİ GRUPLARIN ANATOMİSİ VE FETÖ HAREKETİ

Prof. Dr. Tayfun AMMAN

Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Giriş

Türkiye 15 Temmuz’da sosyal ve ekonomik olarak küresel ölçekte örgütlenmiş dinî temelli sivil bir yapının askerî uzantıları tarafından gerçekleştirilen darbe teşebbüsüyle sarsıldı. Başta TBMM olmak üzere devletin en üst organlarını hedef alan ve kendilerini durdurmaya çalışan silahsız insanları gözünü kırpmadan öldürebilen gözü dönmüş darbeciler, devlet ile halkın kararlı tepkisi karşısında başarısız oldular. Kendisini “hizmet hareketi” olarak adlandıran, toplumda “Gülen Cemaati” olarak tanınan bir dinî grup nasıl oldu da resmen FETÖ denilen bir suç örgütüne dönüştü ya da bağrında böyle bir suç örgütünü besleyip büyüttü? Bir dinî grup nasıl oluyor da bırakınız dini, insanlığa sığmayacak işleri yapabilir hale geliyor? Üstelik -birkaç yıl öncesine kadar- bu grubun genel görüntüsü itibarıyla tüm dinî grupların vitrini en güzel, en şık, en modern olanı, en saygı duyulanı, en güzel hizmetler yaptığı düşünüleni, gelmiş geçmiş siyasî iktidarlar tarafından en fazla desteklenenini olduğunu da unutmamak gerekiyor. Dinî hizmetler vererek itibar ve güç kazanmış bir cemaatin bir terör örgütüne dönüşebilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu dinî görünümlü yapının FETÖ adı verilen bir terör örgütüne dönüşmesi nasıl bir sosyal zeminde gerçekleşmiştir? Bu örgüt toplumun hangi kesimleri üzerinde etkili olmuş ve devşirdiği insanları başlangıçta hayal bile edilemeyecek bir yere nasıl sürükleyebilmiştir?

FETÖ bugün artık açıkça görüldüğü üzere son yıllarda şantaj, iftira, kumpas, özel hayatın gizliliğini ihlâl, tehdit ve benzeri dine değil, insanlığa bile sığmayacak suçlara bulaşmış, 15 Temmuz darbe girişimiyle de anayasal bir suç işlemiş bir paralel devlet yapılanması, bir büyük suç örgütüdür. FETÖ bütün yaptıklarıyla adlî bir olaydır. Gülen cemaati ise zaman içinde FETÖ'ye dönüşen ya da bünyesinde FETÖ'yü besleyip büyüten bir dinî gruptur. Biz bu çalışmada FETÖ'den değil, bu dinî yapıdan bahsedeceğiz. Çünkü FETÖ hareketi bir suç örgütü olarak emniyet güçlerinin, savcı ve hâkimlerin konusudur. Eğer FETÖ'ye odaklanarak arkasındaki dinî yapılanma üzerinde durmayacak olursak, FETÖ biter, BETÖ ya da SETÖ gelir, ülkemiz adı farklı olsa da aynı filmi tekrar izlemek zorunda kalabilir. Konunun daha iyi anlatılabilmesi için, hiçbir kitapta yeri olmayan tüm suçlarıyla birlikte FETÖ'yü bir an için unutalım, olup biteni hiç olmamış kabul edelim. Ama son otuz kırk yıl içinde sivil alanda, kamuoyunun gözü önünde ve yasal zeminde cereyan eden bir yapılanmayı, hiçbir suça bulaşmamış varsayarak Gülen cemaatine bakalım ve böyle olsa bile içerdiği sosyal açıdan problemlî, dinî açıdan kabul edilemez durumları görmeye çalışalım. Böyle bir yapının nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışalım.

Öncelikle dinî grupların genel özellikleri ele alınacak, ardından “dine yabancılaşma” ve “dinde yabancılaşma” şeklinde iki yeni kavram önerilerek yukarıdaki sorulara cevap aranacaktır. Sosyolojinin kavramları toplumsal durumları görünür kılmayı ve anlamayı sağlayan araçlardır. Marx'ın “dinî yabancılaşma” kavramından ilhamla önerilen bu kavramlardan “dine yabancılaşma”, makro düzlemde Cumhuriyet Türkiye'sinin sekülerist politikalarının inşa ettiği dinen içi boşaltılmış toplumsal zemine, mikro düzlemde ise bu zeminin dine ilgisiz, dinde bilgisiz toplumsal aktörlerine; “dinde yabancılaşma” ise bu toplumsal aktörlerin İslâm'ın sahih itikat, ahlâk ve amelleriyle tezat oluşturan batıl inanç ve pratiklerini din adına meşru gören çarpık zihniyete işaret etmektedir. Gülen Cemaati “dine yabancılaşma” zemininde ortaya çıkmış “dinde yabancılaşma”nın tipik bir örneği olarak görünmektedir.

Dînî Grupların Genel Özellikleri

Dinî cemaatler insanların daha tatminkâr bir manevî hayat yaşama arzusunu karşılamakta ve hayatlarına anlam kazandırmakta, kentlerde kalabalıklar içinde yalnızlaşmaktan kurtulup samimi ilişkiler kurabilmelerini sağlamakta, kendilerini güçlü ve değerli hissetmelerini temin etmektedirler. Ancak bir dinî grup ne kadar büyür ve güçlenirse o ölçüde istismar kapısının da aralandığı ve bu yüzden toplumda “şu’cular” ya da “bu’cular” gibi çeşitli isimlerle anılan cemaat mensuplarının ‘samimi şu’cular’, ‘şu’cu geçinenler’, ‘şu’culuktan geçinenler’ şeklinde ayrımlara tâbi tutulması gerekmektedir. Esasında bu yapılar insanların daha tatminkâr bir manevî hayat yaşama arzusunu karşılamakta ve hayatlarına anlam kazandırmakta, kentlerde kalabalıklar içinde yalnızlaşmaktan kurtulup samimi ilişkiler kurabilmelerini sağlamakta, kendilerini güçlü ve değerli hissetmelerini temin etmektedirler.

Modern ve karmaşık toplumlarda her çeşit gruplaşma ve tabîi olarak dinî gruplar çok olur. Türkiye’de her yüz kişiden yalnızca üçünün bir dinî gruba mensup olduğu tahmin ediliyor. Bu sayı doğruysa dinî grupların Türkiye’nin –her örgütlü ve aktif grup gibi- ‘olduğundan büyük görünen’ bir gerçeği olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemizde büyüklü küçüklü yüzlerce, ABD’de binlerce dinî grubun olduğu bilinmektedir. Açık olanları, gizli olanları, sır cemiyeti denilenleri... Bu grupların tamamını kapsayacak bir değerlendirme sathî kalmaya mahkûmdur. Bizim burada yapacağımız tespit Türkiye’deki büyük dinî gruplarla sınırlıdır. ‘Büyük dinî gruplar’ derken ülke çapında organize olmuş, toplumda tanınan ve “cemaatler” olarak anılan, medyada çeşitli vesilelerle yer alan dinî yapılanmaları kast ediyoruz. Bu yapılar kendi içinde geleneksel dinî gruplar (tarikat) ve modern dinî gruplar (cemaat) olarak iki başlık altında incelenmektedir.

Bu girişten sonra Türkiye’de dinî grupların genel özelliklerini maddeler halinde sıralayabiliriz:

1. Tüm dinî grupların başında en azından bağlılarınca karizmatik nitelikleri olduğuna inanılan ‘şeyh efendi’ ya da ‘hoca efendi’ gibi isimlerle anılan bir dinî lider bulunmaktadır. Türkiye’de dinî

grupların liderlerini aşırı yüceltme eğilimi içinde oldukları dikkat çekmektedir. Biraz çarpıcı biçimde dinî grup mensuplarının liderlerinin her sözünde hikmet, her davranışında keramet aradıklarını da söyleyebiliriz.

2. Türkiye’de dinî gruplar kendilerini “ehl-i sünnet ve’l-cemaat” olarak tanımlamakta, hatta çoğu İslâm dünyasının ekseriyetinde son derece saygı uyandıran bu terimi tekellerine almakta, kendilerinden olmayanları “ehl-i sünnet ve’l-cemaat” kabul etmemektedirler. Ancak söz konusu terimin temsil ettiği hakikat esas alınarak bakıldığında dinî gruplar hem ‘ehl-i sünnet’, hem de ‘ve’l-cemaat’ noktasında problemlili görünmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, milleti/ümmeti ifade eden ‘cemaat’i kendi dinî grubuna indirgeyerek algılamak kabul edilemez bir hatadır. Aynı şekilde dilimizdeki “hatasız kul olmaz” atasözü -Şia’dan tefriki sağladığı için- Ehl-i sünnet akidesinin bir vazgeçilmezi iken, dinî gruplar liderlerini hatadan münezzeh gören bir tutum takınmaktadırlar. Her ne kadar söylem düzeyinde ‘onlar da insan, hata yapabilirler’ deseler bile, eylemde liderlerine yönelik en küçük eleştiriye bile tahammül edememeleri bu durumun açık bir göstergesidir.
3. Türkiye’de dinî gruplar Devletle çatışma içinde olmamaya özen göstermekte ve çoğunlukla merkez sağ iktidarları desteklemektedirler. (Gülen Cemaati de buna dâhildir, sonraları giderek istisnâî bir durum arz eder hale gelmiştir).
4. Türkiye’de dinî gruplar “devrimci” değillerdir. Tedricî bir değişimi hedeflemekte, bu değişimi eğitim aracılığıyla ve kendi kadrolarını yetiştirerek sağlamak istemektedirler. Bunun için öğrenci yurtları yapmakta, Kur’ân kursları ya da özel okullar açmaktadırlar.
5. Türkiye’de dinî grupların birbirleriyle iletişim içinde olmadıkları, hatta her birinin diğerlerine eleştirel yaklaştığı dikkat çekmekte-

dir. Yıllar önce İslâmî yaşantıya yönelen tanınmış bir sanatçının gazeteye vermiş olduğu mülâkatta “Müslüman olana kadar hiç-biri bana gelip Müslümanlığı anlatmadı. Ben Müslüman olduktan sonra hepsi bana gelip kendi Müslümanlıklarının daha doğru olduğunu anlatmaya başladılar” mealindeki sözleri bu gerçeği yansıtmaktadır. Diğer gruplara yönelik bu eleştirel tutum, her grubun kendi faikiyetini göstermeye matuf, ‘kendini kayırma’ çabası olarak görünmektedir.

6. Kendilerini eleştirememek, Türkiye’de dinî grupların bir diğer ortak özelliğidir. Günümüzün seküler dilinde ‘özeleştir’ denilen şeyin İslâmî terminolojideki karşılığı “nefis muhasebesi”dir. Cemaat düzeyinde öz eleştiri örneklerini dinî gruplarda görmek pek mümkün değildir.
7. Türkiye’de dinî gruplarda grup içinde güçlü bir dayanışma vardır. Bu durum maalesef nepotizmin yaygın olduğu ülkemizde -akraba kayırmacılığı, hemşehri kayırmacılığı, etnik, siyasal ve ideolojik kayırmacılıklara ek olarak- ‘dinî grup kayırmacılığı’ diyebileceğimiz bir başka kayırmacılığa da yol açabilmektedir. Kendilerini daha özenli bir dinî yaşantıyla tanımlayan grupların “kul hakkı” gibi çok hassas olunması gereken bir konuda ne ölçüde duyarlı oldukları, üzerinde durulması gereken bir başka husustur.
8. Türkiye’de dinî gruplar üyelerine zihinsel sınırlamalar getirmektedirler. “Şu kitapları okuyun yeter”, “hoca efendinin vaazlarını dinleyin yeter” tarzında yaklaşımlar birçok dinî grupta yaygın olarak görülmektedir. Böylelikle düşünme kapasitesi sınırlı, karşılaştırma yapamayan, sorgulama becerisi gelişmemiş, ama grup aidiyeti yüksek kişiler karşımıza çıkmaktadır. Gruba sorgusuz sualsiz bağlılık dinî gruplarda sanki meziyet telakki edilmektedir.
9. Türkiye’de dinî gruplar ‘siyaset üstü olma’ iddialarına rağmen güçlenmeleri nispetinde politikaya müdahil olmaya, başta merkez sağ partiler olmak üzere siyasi partiler içinde daha etkin hale

gelmeye çalışmaktadırlar. Bu durum “bu cemaat şu partiyi ele geçirmeye çalışıyor”, “bu tarikat devletin şu kurumuna hâkim oluyor” gibi iddiaların kamuoyunda sıkça duyulmasına neden olmaktadır.

10. Türkiye’de dinî gruplar genel toplumsal dinamiklerden beslenen açık ve/veya örtük sekülerleşme sürecine girmişlerdir. Bu dünyevileşme eğilimi grupların yayın organlarının içerikleri son otuz kırk yıllık dönemde “nasıl başladılar”, “şimdi nasıllar” soruları üzerinden incelenerek açıkça gösterilebilir.
11. Türkiye’de dinî gruplar ‘büyüme hastalığı’na yakalanmış görünmektedirler. Bu büyüme hastalığı, son derece yüceltilmiş grup hedeflerine ulaşabilmek için sahih din anlayışıyla asla kabul edilmez yollara başvurmaya meşrulaştırabilmekte, “bâtıl yolla hakka hizmet edilemez” ilkesinin göz ardı edilmesine yol açabilmektedir.
12. Bu sıraladığımız genel özelliklerin otuz yıldır küreselleşme dinamiklerine eklenmiş, giderek demokratikleşen, laikleşen ve “açık toplum” olma yolunda ilerleyen Türkiye’de çeşitli sorunlu durumlara yol açması kaçınılmazdır. Dinî gruplar daha açık, daha şeffaf, daha hesap verebilir, daha kendini sorgulayabilir, dinî ve sosyal öz eleştiriler yapabilir hale dönüşmek zorundadırlar. Özellikle mensuplarını, ama bilhassa gençlerini gerçekten eğitimi (diplomalı değil!) yani okuyan, düşünen, karşılaştırmalar yapabilen, sorgulayan, eleştiren kişiler olmaya yönlendirmezlerse giderek daha problemli yapılara dönüşeceklerdir. Unutulmamalıdır ki soruları az olanların, sorunları çok olur.

Dîne Yabancılaşma ve Dinde Yabancılaşma

Öncelikle sosyoloji literatüründe olmayan iki yeni kavramlaştırma yapacağız. Marx’ın “dinî yabancılaşma” kavramından mülhem, ama onunla kısmî bağlantısı olan ve sonuçta ona yol açan bu iki kavram: “Dine yabancılaşma” ve “dinde yabancılaşma” şeklindedir. Bu kavramların iki-

sini de Türkiye'nin sosyal ve siyasal zemininde ortaya çıkan bir toplumsal gerçekliği görünür hale getirmek için öneriyoruz. "Dine yabancılaşma"yı 'siyasal, sosyal ve ekonomik koşulların etkisiyle bir topluma mensup bireylerin o kültürün manevi temellerini inşa eden dine yönelik ilgilerinin azaltılması ve buna bağlı olarak dinî bilgi ve bilinç düzeyinin düşmesi' olarak tanımlıyoruz. "Dine yabancılaşma"ya kısaca 'dinî bilgi ve bilincin zayıflığı ile karakterize olgusal durum' diyebiliriz. "Dinde yabancılaşma" ise "dine yabancılaşma" zemininde ortaya çıkan, dinin sahih kabul edilen esaslarına aykırı inanç ve pratiklerin din adına sahneye çıkması' durumudur. Başka bir ifade ile "dinde yabancılaşma"ya, 'çarpık bir din anlayışı ve bu anlayışın ürettiği dinen kabul edilmesi mümkün olmayan dinî pratikler' de diyebiliriz. Bu yazının ana fikrini şu cümleyle ifade edebiliriz: Gülen Cemaati "dine yabancılaşma" zemininde ortaya çıkmış bir "dinde yabancılaşma" örneğidir.

Türkiye'nin toplumsal tarihinde "dine yabancılaşma"ya yol açan süreçleri "siyasal tarihsel" ve "toplumsal ekonomik" olmak üzere iki başlık altında toplayabilir, bunlara kısaca 'siyasal ve toplumsal dinamikler' de diyebiliriz. Siyasal dinamikler Türkiye'nin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan iki yüz yıllık modernleşme serüvenine dairdir. Bu sürecin iki özelliği 'yukarıdan aşağıya' olması, başka bir ifadeyle toplumsal dinamiklerle değil, siyasal dinamiklerle gerçekleşmesi ve "medeniyet kırılması" olarak kavramlaştırdığım kültür, tarih, dil, din ve devlet kırılmalarını içeren beş büyük kırılmayla gerçekleşmesidir. Daha önce bir başka çalışmamda açıkladığım bu kırılmalardan burada bizi özellikle ilgilendiren 'din kırılması'dır. Bu kavramla pozitivist modernist siyasal elitlerin bilinçli politikalarıyla dinin değersizleştirilerek kamusal alandan dışlanması kast ediyorum. Pozitivist modernist elitlerin gözünde din genç, kentli, eğitilmiş toplum kesimlerine yakışmayan, ömrünü tamamlamış bir inanç sistemiydi. Ancak yaşlıya, köylüye ve eğitimsizlere yakışır ve zaman içinde yok olmaya mahkûmdur. Bu durum ülkemizde yaşanmış ve din kamusal alandan dışlanırken dinî seçkinler de itibarsızlaştırılmıştır. Burada bir hususun özellikle altını çizmem gerekiyor: Hangi inanç sistemi toplumun eğitimsiz kesimlerine terk edilirse, onun ince idrakten yoksun yorumlarla karşımıza

çıkması ve belki de bu sayede kolayca yerden yere vurulabilir hale gelmesi kaçınılmazdır.

Ancak Türkiye’de baskılanan din yok olmamış, kısmen görünmez hale gelmiş, çok partili hayata geçişle birlikte muhafazakâr demokrat/sağ iktidarların müsamahalı politikalarıyla adım adım kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlamıştır. Ancak ciddi bir seviye kaybına uğrayarak ve normal koşullarda dinî seçkinler arasında yer edinebilecek kapasitede olmayan, iyi niyetli olsa bile ilmi ve irfanı kıt kendi seçkinlerini üreterek ve onlar tarafından üretilerek...

Bu süreç işlerken toplumsal dinamikler devreye girmiştir: 1950’lerde başlayan coğrafi hareketlilik ve kentleşme... Şehirlere göç eden çoğu orta ve ortanın altı sınıflara mensup kişiler bir taraftan daha özenli manevi yaşantı isteği, diğer taraftan kent hayatının getirdiği yalnızlaşma, korunup kollanma arzusu, dayanışma ihtiyacı, eğitim, aidiyet ve benzeri ihtiyaçların karşılanması, belli makam ve mevkilere ulaşabilme özlemi gibi farklı psikososyal sebeplerle dinî gruplara yönelmişler, bu gruplar zamanla güçlenerek ekonomik ve siyasal alanda da etkili olmaya başlamışlardır.

Dinde Yabancılaşma Örneği Olarak Gülen Cemaati

Fetullah Gülen yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız bir siyasal ve toplumsal zeminin sahneye çıkarttığı bir kişidir. Bu ülkenin ilim ve irfanını biraz tarihiyle birlikte bilenler ve kendisinin konuşmalarını dinleyenler, yazılarını inceleyenler, şunu hemen kabul edeceklerdir ki, Gülen normal koşullar altında ancak sıradan bir vaiz olarak kalacak, vasat evsafa bir kişidir. Ancak olağandışı koşullarda ve dine yabancılaşma zemininde sahneye çıkmış, çoğu orta ve orta alt tabakadan yeni kentli kesimlerin dine yönelen, ama dini de yeterince bilmeyen kesimlerini etkilemeyi başarmıştır. Onların kendilerini yüce bir davanın fedakâr neferleri olarak görmelelerini sağlamış, hayatlarına anlam kazandırmış ve böylece ne kadar değerli olduklarını hissettirmiştir.

Bunu başarabilmek ve sürdürebilmek için de kifayetsiz dinî liderlerin başvurdukları klasik mekanizmaları devreye sokmuştur: Sürekli olarak

kendisinin asla sorgulanmamasını, eleştirilmemesini sağlamaya yönelik Mehdi ya da Mesih gibi yüce bir manevi şahsiyet olduğunu telkin eden îmâlarda, telmihlerde bulunmuştur. Peygamber Efendimiz’le sürekli irtibatla olduğu ve onun talimatlarıyla hareket ettiği iddiaları da buna dâhildir. Bağlılarının ilim ve idraklerini sınırlandırarak geniş bir perspektiften bakabilme, karşılaştırabilme, sorgulayabilme becerilerini köreltmıştır. Bunu dayandığı Nurculuk zemini üzerinden başarmıştır. “Risale-i Nurları okuyun yeter, başka kitaplara gerek yok” yaklaşımı zaman içinde “Hoca efendiyi okuyun yeter”e dönüştürülmüştür. İşte “dinde yabancılaşma” adını verdiğim, dinin sahih kabul edilen esaslarıyla çatışan inanç ve pratikler bu iki hususun uzantıları olarak ortaya çıkmıştır. Gülen cemaati maalesef İslâmî görünümlü, ama İslâm’ın kabul edemeyeceği inanç ve pratiklerle malûl bir dinî gruptur. Tamamen sivil alanda ve gözlerimizin önünde ortaya çıkan ve en az yirmi yıldır din sosyolojisi derslerimizde ve yeri geldikçe tenkit ettiğimiz bu çarpık din anlayışının doğrudan veya dolaylı olarak inançla ilgili olan kabul edilemez bazı pratikleri şunlardır:

1. Hristiyan ve Yahudilerin de ‘Muhammed Resulullah’a inanmadan Cennete girebilecekleri inancı
2. Hatasız, günahsız, la yüs’el, adeta hikmetinden sual olunmaz “hocaeferdi” inancı
3. Rüyalarla amel etme yolunu açma
4. Kurban vekâleti alıp kurbanı kesmeyerek parasını başka işlere aktarma
5. Parçalı kurban icat ederek başta öğrenciler olmak üzere kurban kesemeyecek durumda olanların küçük meblağlarına tenezzül etme
6. Cemaat mensuplarını, özellikle üniversite öğrencilerini yayın organlarına abone bulmak için baskıyla çalıştırma vb.

Gülen cemaatinin bütün bu işleri tipik bir “dinde yabancılaşma” örneğidir. Sahih bir İslâm anlayışında ancak “zırva” denilebilecek bu inanç

ve pratikler karşısında bu yapının beyni uyuşturulmuş fanatiklerine “sizin dininiz size, benim dinim bana” demekten başka yapılacak bir şey yoktur. İslâm adına kabul edilmesi mümkün olmayan bu çarpık din anlayışıyla Gülen cemaatinin FETÖ denilen suç örgütüne dönüşmesi artık güç olmayacaktır. Hedefe ulaşmak için her yolu mübah gören ve yalan, şantaj, iftira, darbe dâhil her şeyi yapabilen FETÖ için de “zırvanın zıvanadan çıkması” diyebiliriz. Ancak bir üniversite ortamında ve bu ülkenin seçkinleri olacak üniversitelerde ve diğer bütün kurum ve kuruluşlarımızda bir daha böyle yapıların karşımıza çıkmaması için ya da samimi, iyi niyetli insanlarımızın böyle yapılar tarafından istismar edilip yoldan çıkarılmamaları için özellikle üç hususun altını çizmek istiyorum:

1. Bir dini hareket ya da grupta lider konumundaki kişi aşırı yüceltiliyorsa oradan daima problemleri ortaya çıkar. Böyle bir durumu tehlike işareti olarak görmek gerekir.
2. Bu kişi bağlılarını ilmin objektif ışığına yönleltmek yerine rüya ve ilham gibi sübjektif yollara yöneltiliyorsa sıkıntı daha da büyümüş, tehlike vehamet boyutuna gelmiş demektir.
3. Lider, bağlılarını dinin muhkem kaynaklarına yönleltmek yerine, doğrudan ya da dolaylı yollarla sözleri ve yazılarıyla kendini ön plana çıkaracak şekilde davranıyor, başka kaynakları önemsizleştiriyor ve zihinleri, sınırlı bir ilim ve idrake sürüklüyorsa iş bitmiş demektir.

Sonuç

Bir kimse dine inanıyor veya inanmıyor olabilir, inanmakla birlikte dinî pratikleri yaşamıyor da olabilir; ama dinin bu kadar itibar gördüğü, tam da bu yüzden her itibarlı şey gibi istismar edilebilir olduğu Türkiye gibi bir ülkenin aydınlarının, İslâmiyeti sahih kaynaklarından olanca asliyeti ile bilmeleri, öğrenmeleri gerekir. Aksi takdirde ‘dindar geçinen’lerin ya da ‘dinden geçinen’lerin istismarına açık hale gelmek ve “dinde yabancılaşma”nın başka örnekleri tarafından çok değişik yollarla çıkmaz sokaklara sürüklenmek kaçınılmaz olacaktır. Bu konuda İlâhiyât Fakültelerine, Milli

Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk ve orta dereceli okullarda görev yapmakta olan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerine , İHL öğretmenlerine ve Diyanet İşleri Başkanlığı personeline büyük görevler düşmektedir. Dileriz ki ülkemiz 15 Temmuz gibi kötü durumları bir daha yaşamak zorunda kalmaz.

3.2. ÖĞRENME İLE BAĞLANMA İKİLEMİNDE CEMAAT VE CEMAATÇİLİK

Prof. Dr. Suat CEBECİ
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öğrenme ve Bağlanma

İnsan hayatına yön veren, onun kişiliğini, karakterini ve toplum içindeki konumunu tayin eden en önemli etkenler; alışkanlıklar, tutkular ve bağlılıklardır. Bunlar, insanın doğuştan getirdiği özellikler olmayıp doğumdan sonra hayat içinde öğrenilmiş davranışlardır. İnsan bulunduğu sosyal ve kültürel çevredeki ilişki ve etkileşimlerle bunları bir şekilde öğrenir ve öğrendiği belli davranışları sürekli tekrar ve pekiştirmelerle kişisel özelliği haline getirir. Kişisel özellikler de bireyi etkisi altına alarak onun yaşantısını şekillendirir ve yönlendirir. Bu noktada fitrî özelliklerle kazanılmış (kesbî) özellikleri birbirinden ayırmak gerekir. Fitrî özellikler; korku, sevgi, heyecan, öfke, üzüntü vb. her insanda doğuştan var olan özelliklerdir. Bunlar değişmez, yok edilemez, fakat yönlendirilebilir, farklı durumlara karşı farklı tepkiler oluşturmaları sağlanabilir. Kesbî özellikler ise doğuştan gelmeyen, kendi öğrenme ve pekiştirme eylemlerimizle edindiğimiz kazanılmış özelliklerdir. İnsan fitrî özelliklerle kesbî özelliklerin bütünüdür.

İnsan hiçbir bilgiye sahip olmadan dünyaya gelir (Nahl, 16/78), doğduktan sonra beş duyusu çalıştığı sürece öğrenmeye devam eder ve öğrendikçe insanlaşır. Bu bakımdan kişi, öğrendikleriyle ve öğrendikleri kadar insandır.²²³ Doğduğunda beş duyusu çalışmayan bir bebek fiziksel olarak büyüye ve insan şeklinde olsa da onun kesbi özelliklerle insanlaşma

223 Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan A. Ş., 1998).

şansı yoktur. Bu konuda Hindistan’da yaşanmış bir olay örnek olarak anlatılır.²²⁴ Hintli hamile bir kadın ormanda ağaç keserken erken doğum yapar ve oracıkta ölür. Fakat dünyaya getirdiği kız çocuğu yaşamaktadır. Bir dışı ayı bu bebeği alıp inine götürür ve emzirip büyütür. Köylüler kadının cesedini bulurlar, çocuğu vahşi hayvanların yediğini zannederler. Aradan yıllar geçer. Köylülerden biri ormanda insana benzeyen garip bir varlık görür, diğer köylülerden de görenler olunca çıkıp ormanda arar ve onu yakalayıp köye getirirler. Bu yaratık, şeklen insana benzeyen fakat dört ayak üstünde yürüyen, ayı gibi ses çıkaran garip bir varlıktır. Sonunda bunun sekiz yıl önce ormanda doğum yapan kadının kızı olduğu anlaşılır. Hiçbir insânî şeyi öğrenemediği için beş duyusu sağlıklı olmasına rağmen insanlaşamamıştır.

İnsanlaşmanın olmazsa olmaz şartı öğrenmedir. Öğrenme ise, beş duyu ile çevredeki nesnelerden elde edilen algıların zihinde anlamlandırılmasıyla gerçekleşir. Kısaca öğrenme süje-obje ilişkisine dayanan zihinsel bir işlemdir. Bilgi bu zihinsel işlemin sonucu olan pozitif bir değerdir ve tamamen kendi kazanımımızdır. Rüya, ilham ve hayali kurgular, süje-obje ilişkisine dayanan kazanımlar olmadığı için bilgi olarak kabul edilmez. Bilgiyi ikiye ayırarak, insanın kazanımı olan kesbi bilgi yanında bir de Allah vergisi olan vehbi bilginin varlığından bahsedilse de Peygamberlerin Allah’tan aldıkları Vahiy dışında insana ait öğretim konusu yapılacak vehbi bilgidir söz edilemez.

Ancak öğrenilenler sadece bilgidir ibaret değildir; tutum, davranış, anlayış, inanç, kanaat hülasa doğduktan sonraki kazanımlarımızın tamamı öğrenilmiştir. Her insan bu öğrenilmiş kazanımları, doğuştan getirdiği fitri özelliklere giydirecek özgün kişilik gerçekleştirmiş olur. Yaratılışın gereği olarak herkes ömrünü kendi özgün kişiliğini bulma, gerçekleştirme ve onu yaşama peşinde geçirir. Bu normal bir durumdur. Normal olmayan, kendi özgünlüğünü sübjektif bir yapı değil de nesnel gerçekliğin ölçüsü saymaktır.

Bazı kimseler kendi özgünlüğünü hoş bir farklılık olarak kabul etmenin verdiği hazla yetinmek yerine onu kendisine özel olarak verilmiş bir ayrıcalık sayma tutkusuna kapılırlar. İşte bu noktada insan kendini beğenmeye, sıradan işleri kendi dehasının eseri olarak görmeye başlar. Eğer manevi yönden de kendinde bir ayrıcalık görüyor ve çevresinden bu hissiyatı besleyen teşvikler alıyorsa normalden koparak sonu belirsiz bir yolculuğa koyulur. Bir de bakarsınız ki gerçeküstülüğün büyüyle kendisinde ilahi güçler vehmedecek kadar ileri gitmiştir. Bu durum, bilişsel bir kavrayış değil, zihinsel muhakemeyi devre dışı bırakan, kişinin kendisini toplumdan ayırıştırıp farklı bir yere konumlandığı duygusal saplantıdır. Bu tür kişiler kendi gerçekliğini insanlara bilişsel kavrayışlarla değil duygusal tahriklerle sunmaya, kendi özgünlüğünün insanüstü olduğuna onları inandırmaya çalışırlar. Bu hamasi retoriğin duygusal büyüüne kapılan insanlar da ondan bir şey öğrenmezler ama ona bağlanırlar.

Aslında bağlanma da öğrenilmiş bir kazanımdır ama aklın değerlendirilmeleri sonucu değil duyguların tahrik edilmesiyle, düşünüp değerlendirmeye yapmaksızın elde edilen bir kazanımdır. Zihinsel muhakemeyi devre dışı bırakan bağlanmaların örgütlenmesi ile de cemaat ve cemaatçilik ortaya çıkmaktadır. Cemaat normal bir aidiyeti ifade etse de cemaate bağlılık güçlendikçe sade bir mensubiyetin çok ötesinde bir iddia, bir kült olarak cemaatçilik ortaya çıkmaktadır. Cemaatçilik ise; cemaate mensubiyeti, aileye mensubiyetin, millete mensubiyetin ve ümmete mensubiyetin üstünde görme halidir. Bu akıldışı bağlılığın arka planını, öğrenme psikolojisi bağlamında biraz daha açmaya çalışalım.

Eğitim psikologlarının, ünlü eğitimci B. Bloom'a dayanan ortak görüşlerine göre bireyin öğrenmeleri bilişsel, duyuşsal ve motor olmak üzere üç ayrı alanda gerçekleşmektedir.²²⁵ Bunlardan konumuzla fazla ilgili olmayan fiziki becerilere dayalı motor alanı bir tarafa bırakıp diğer iki alandaki öğrenmelerin mahiyetine kısaca bakalım.

225 Benjamin Bloom, *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*, çev. D. A. Çelik, Ankara: MEB Yayınları, 1979.

Bilişsel (kognitif) alandaki öğrenmeler, duyular yoluyla kurulan süje-obje ilişkisinin zihinde anlamlandırılması ile gerçekleşir. Yani bilişsel öğrenmeler zihinsel işlem sürecinin ürünü olarak ortaya çıkar. Bilişsel öğrenme kuramının temelini oluşturan Gestalt psikolojisine göre insan organizması dış dünyadan duyular yoluyla edindiği algıları, zihninde işleme ve anlamlandırma kabiliyetine sahiptir. Yani duyular algılara aracılık etse de öğrenme bir zihinsel işlem sonucunda gerçekleşir. Zihinsel işlem, algıların ayrıştırılması, bütünleştirilmesi ve ilişkilendirilmesi suretiyle bir anlamlandırma yapma sürecidir. Bu işlem aynı zamanda akletme olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla bilişsel öğrenmeler akla dayanır ve akılla izah edilebilme özelliğine sahiptir. Diğer bir ifadeyle bilişsel öğrenmelerde akıl dışılık olmaz.

Duyuşsal alandaki öğrenmeler ise, algıların duygusal etki taşıması sebebiyle hissiyatın harekete geçirilmesi sonucunda algıya bir değer verme olarak gerçekleşmektedir. Yine süreç, zihinsel bir işlem olarak yürüyor görünse de hissiyatın tahrik olma şiddeti ölçüsünde öğrenme zihinsel muhakemeden uzaklaşır. Örneğin bir meseleyi ağlayarak anlatan kişinin ağlama görüntüsü, onu dinleyende merhamet, yakınlık, bağlılık hissiyatını tahrik eder. Kızgın, öfkeli ve çatışmacı anlatımlar da reddetme, kin duyma, nefret etme hissiyatını tahrik eder. Böylece insan duygularla yönlendirilmiş algılara hissi tepkiler vermek suretiyle duygusal öğrenmeler gerçekleştirmiş olur. Bu şekilde gerçekleşen öğrenmeler, zihinsel muhakemeye ve dolayısıyla da akıl kontrolüne bağlı değildir. Bir konuşmayı dinlerken hüznülenip gözyaşlarına boğulan yahut öfkelenen kişinin öğrenme eyleminde zihin (akıl) değil duygular aktif ve etkin durumdadır. Hissiyatı karmış bir kişi duygusal öğrenmelerini muhakeme etmez, irdelemez, onların doğruluğu-yanlışlığı ile ilgilenmez. Daha doğrusu aklın kontrolü devre dışı kaldığından onlar kesin doğru oldukları varsayımı ile itirazsız kabul görürler. Duygusal etkinin şiddetti ölçüsünde duygusal öğrenmeler insanı içten kuşatır ve etkisi altına alırlar. Atasözlerimizde “Sevgi kördür.”, “Öfke cinnettir.” denilirken aslında şiddeti yüksek duygusal tepkilerin, akli devre dışı bırakıp insanı tamamen esir alan gücüne dikkat çekilmektedir.

Din, duygu yoğunluklu bir alan olduğu için dinî konularda duygusal öğrenmelerde doğal olarak bilişsel öğrenmeler kadar önem kazanmaktadır. Kutsala ve erişilmez ilahi güce hayranlık, yaratıcıya minnettarlık, sevgi, sadakat gibi duygular harekete geçirilmeden tam anlamıyla dine yönelme ve bağlanma gerçekleştirilemez. Dini kabullenip benimsemede sırf pozitif algılara dayanan bilişsel öğrenmeler yeterli olmamaktadır. “El hubbu fillah vel buğzu fillah” diye formüle edilen duygusal yönelişler İslâm açısından çok önemlidir (Tevbe, 9/23-24; Mücadele, 58/22). Ayrıca insanın bütün duygusal tepkimeleri, fitratın gereği ve hayatın gerçekleridir. Sevme, beğenme, önem verme, değersiz bulma, nefret etme, tikslenme, sadakat, fedakarlık gibi duyguların her biri hayat için gereklidir. Korkmak, tehlikelerden korur; sevmek, bağlılıkları güçlendirir; umut etmek, hayata bağlar... Beşer duyguları ile insani yanını açığa vurur ve onların dengeli, sistematik bütünlüğü ile değer ve kalite kazanır. Dinî inanca, Allah’a ve mukaddeslere bağlılık, onlar hakkındaki hissiyatın yoğunluğu ve derinliği ölçüsünde anlamlı ve güçlü olur.

Diğer yandan inanca ve kabule dayanan dini öğrenmeler, bilme alanına değil, inanma (iman) ve sezme (tefekkür) alanına girer. Bu öğrenmeler, bilişsel alandaki öğrenmelerde olduğu gibi zihnin nesnelere yönelmesi ve onları algılamasıyla gerçekleşemez, inanılacak şeylere dair bir takım mantıksal doğrulama yollarına başvuruyla kendimizi ikna etmemiz şeklinde ortaya çıkar. Eğer inançlarımız ve kabullerimiz konusunda mantıksal doğrulamalar yapmazsak inanmış ve kabul etmiş olmayız. Bununla birlikte iman konusundaki mantıksal doğrulamalar, bilişsel öğrenmenin doğrulamaları gibi değildir. Zira bilişsel öğrenmeler, mantıksal doğrulama ile yetinmeyip mutlaka deneysel doğrulamaya ihtiyaç gösterir. Halbuki itikada dayalı öğrenmelerde deneysel doğrulama imkanı yoktur. Mesela Allah’ın ve meleklerin varlığı deneylerle doğrulanamaz.

İşte inanca ve kabule dayanan dinî konuların bu özelliği, onları öğrenirken akla ve zihinsel muhakemeye ihtiyaç olmadığı algısını, “İnanıp geçeceksin bunun düşünüp tartışacak bir yanı yoktur.” yaklaşımını besleyebilir. Günümüzde “İslâm akıl dinidir ama bu her konunun akılla açık-

lanacağı anlamına gelmez. Çünkü akıl her şeyi açıklayamaz. ” düşüncesi sıkça dile getirilmektedir. Bu durum, duyuşsal öğrenmelerde zihinsel kontrolü devre dışı bırakarak mantıksal doğrulama yapmadan kabullenmenin, dolayısıyla akıl dışı bağlanmanın yolunu açmaktadır. Halbuki Kur'an bizden itikadi konularda bile sorgulamayı, muhakeme etmeyi, akli kullanmayı (mantıksal doğrulamayı) emretmektedir. Allah Teala bu meseleyi önemi- ne binaen bir peygamber örneğinde şu şekilde açıklamaktadır: *“Hani İbrahim, ‘Rabbim bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster.’ demişti. Allah da ona ‘İnanmıyor musun?’ deyince, ‘Tabi ki inanıyorum, fakat kalbim tatmin olsun diye’ demişti* (Bakara, 2/260).” Demek ki sadece “inandım” demek yetmiyor kalbin tatmin olması (zihnînin mantıksal doğrulama yapması) da gerekiyor.

Duyuşsal öğrenmeler, eğer mantıksal doğrulamalar yapmadan tamamen duygusal bağlanmalar şeklinde gerçekleştirilir ise yanlışla sürüklenmenin önü açılmış olur. Çünkü duygular ileri düzeyde tahrik edildiği zaman akıl kontrol etme ve dengeleyici olma etkisini kaybeder. Duygularına kapılıp aklın kontrolü dışına çıkmış olan kişinin doğru bir yolda yürüme ihtimali kalmaz. Allah Teâlâ bu durumun ciddiyetini kavrayabilmemiz için konuyu yine bir peygamber üzerinden örneklendirmiştir. Bilindiği üzere Yusuf suresinde Hz. Yusuf’un Züleyha’nın ısrarlarına dayanamayıp onunla birlikte olmaya meyletme noktasına geldiği anlatılır. Allah Teâlâ, *“Andolsun kadın ona istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini /ikazını görmemiş olsaydı Yusuf da ona istek duyacaktı* (Yusuf, 12/24).” âyetiyle duyguların bir peygamberi bile etkisi altına alabileceğine dikkat çekiyor. Sonra da Hz. Yusuf, *“Ben nefsimi temize çıkarmam, şüphesiz Rabbinin merhamet ettiği durumlar dışında nefis daima kötülüğü emreder”* (Yusuf, 12/53) demiştir. Yani tahrik edilmiş duyguların insanı kötülüklere sürüklemesi kaçınılmazdır.

Demek oluyor ki dinî alandaki duyuşsal öğrenmeler, ne kadar önemli ve gerekli ise o ölçüde de yanlışla sürüklenme potansiyeli taşımaktadır. Duyguları kontrol etmenin yolu akli kullanmaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de sık-

ça akla vurgu yapılarak insanlardan akıllarını kullanmaları istenmektedir.²²⁶ Şüphesiz ki akli öncelemek ve önemsemek duyuşsal öğrenmeleri dikkate almayıp bir kenara bırakmak anlamına gelmiyor. Aksine yanlış sürüklenme potansiyeli taşıması sebebiyle duyuşsal öğrenmelerin çok daha dikkatle üzerinde durulması gerekiyor.

Açıktır ki kendi özgünlüğünü öne çıkararak etrafında insanları toplamak isteyen dinî aktörlerin kullandıkları en etkin yol, duyguları tahrik eden hamasi din anlatımlarıdır. İnsanların duygularını tahrik edip onları aklın kontrolü dışına sürükledikten sonra her yöne yönlendirilecek emre amade mankurlara dönüştürmek kolay olmaktadır. Duygusal yoğunlukla bir lidere bağlanan kişinin yanlış düşmemek kaygısıyla gittiği yolun doğruluğunu sorgulama ihtimali kalmaz. Dolayısıyla akıl imtiyazını kullanmayan bağlıların yanlış sürüklenmelerini önleyecek bir güvenceleri yoktur.

Duyguların yanlış sürükleyici özelliği, bir özgünlüğü öne çıkarma amacı gütmeyen normal din öğretimi faaliyetlerinde de kendini rahatlıkla gösterebilmektedir. Özellikle konferans, seminer, vaaz şeklindeki hitabelerde konuşmacının seçtiği cümlelerde, ses tonunda, jest ve mimiklerinde görülen duygusal tezahürler dinleyicilerde beklenmedik etkilenmelere yol açabilmektedir. İnsanlar bu konuşmalardan aldıkları duygusal hızla normal dışı tutum ve davranışlara sürüklenebilmektedirler. Bu bakımdan insanlara dinî konularda bilgi verme niyetiyle konuşma yapanların, aynı zamanda onlara dinî duygu ve heyecan kazandırmak istemeleri de normaldir. Ancak bunu yaparken onları akıl dışılığa götüren duygusal yoğunlaşmalara sevk etmeme konusunda duyarlı olmaları önemlidir. Dinî retoriklerde duyuşsal öğrenmelerin bilişsel öğrenmelere destek olacak şekilde duyguları tahrik etmeden gerçekleştirilmesi esastır. Bu konuda gösterilecek özen sayesinde duygusal tepkilerin aklın kontrolünde kalması ve akıl dışılığa götüren yolun kapatılması mümkün olabilmektedir. Aksi halde bilişsel öğrenmeyi değil de duyuşsal bağlanmayı hedef alan dinî söylemler cemaatçiliği tahrik etmiş olur.

226 Kur'an-ı Kerimde "Aklınızı kullanmaz mısınız?" ifadesi 12 yerde tekrarlanmaktadır: Bakara, 44, 76; Ali İmran, 65; En'am, 32; A'raf, 169; Yunus, 16; Hud, 51; Yusuf, 109; Enbiya, 10, 67; Kasas, 60; Saffat, 138.

Ümmet Dini Yerine Cemaat Dini

Cemaat önderinin kendine has özellikleri, onun etrafında oluşan dinî grubun öğrenme ve öğretme şeklini, ilişki ve iletişim tarzını tayin etmektedir. Dolayısıyla her dinî grubun kendine özgü grup kültürü ve grup normları vardır. Bu durum, ister istemez grubun dinî anlayış ve yaşayışına bir şekilde farklılık kazandırmaktadır. Şüphesiz ki her dinî grubun kendi doğruları vardır ve grup taassubu başka doğruların da olabileceği ihtimaline açık kapı bırakmaz. Yine her dinî grubun kendisini var eden ve bağlılarının sadakatini önceleyen bir ilişkiler düzeni vardır. Bunlar dinî grubu ümmet bütünlüğü içinde farklı bir konuma taşıyıp yerleştirmektedir. Grubun ümmetten kopma iddiası olmasa bile fiiliyatta ümmetten ayrışma, hatta grubu ümmetin üstünde görme durumu kendini açıkça belli etmektedir.

Eğer bir toplumun din öğretimi ihtiyacının karşılanması görevi dinî gruplara bırakılırsa, o toplumda farklı dinî anlayış ve yaşayışların ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Dinî gruplar, günümüzde olduğu gibi nüfuz sağlama, topluma egemen olma amacı taşıyorlarsa, zıtlaşmaların, çatışmaların, kargaşanın önü alınamaz, sosyal yapı bütünlüğünü koruyamaz olur. Bu gerçek, toplumda dinî bilgi ve değerlerin doğru, dengeli ve bütünlüğü sağlayacak şekilde nasıl öğretilmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Toplumda din eğitimi kimler tarafından nasıl bir organizasyonla ve ne şekilde verilmeli ki din üzerinden toplumu sarsan problemlerin ortaya çıkmasına meydan verilmemiş olsun. Bu durum, günümüz İslâm toplumlarının en can alıcı sorunudur. Aslında bu sorunun temelinde, bilgiye dayalı dinî bilinç ile bilinç dışı dinî bağlılık arasında doğru bir tercihte bulunamamak yatmaktadır. Bugün İslâm toplumları bu tercihi yapacak bilgi, bilinç ve karar verme kabiliyetinden uzak olmanın sıkıntısını çekmektedirler.

Bilgiye dayalı dinî bilincin oluşması için toplumdaki din öğretiminin akılcı, tartışılabilir, herkese açık, ortak programlarla verilmesi gerekir. Bunu da gerçekleştirecek olan yegane mekanizma devlettir. Ancak din öğretiminin devlet eliyle verilmesinden söz edilince, dünyanın en ileri ve güçlü ülkesi olan ABD’de din eğitime devletin karışmadığı ve devlet okullarında din öğretiminin verilmediği dile getirilerek bunun doğru bir

yaklaşım olduğu ifade edilmektedir. Deniyor ki, dinin öğretimi vatandaşa bırakılmalı, devlet bu konuya girmemeli, insanlar istedikleri dinî bilgileri istedikleri kişilerden öğrenebilmelidirler. Gerektiğinde sosyal gruplar, din öğretimi konusunda etkin olabilmelidirler. Evet Günümüz Amerika'sında sosyal grubun birey üzerinde görünür tahakkümünü akla ve ahlâka uygun kabul eden pragmatik bir anlayış mevcuttur. Özellikle manevi yönden sosyal grubun bireyi besleyen etkisi önemsenmektedir.²²⁷ Ancak ABD gerçekliğinin ölçüsü değildir. Müslümanlık, farklı bir kültürü ve farklı bir medeniyeti ifade etmektedir. İslâm'ın dinamizmi ve İslâm toplumlarındaki yorum zenginliği, din öğretiminde bütünlüğü koruyacak tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Din eğitim ve öğretimini özel inisiyatiflere bırakan İslâm toplumlarında dine yönelme ve bağlanma sorunlarından kaynaklanan ciddi problemlerin ortaya çıktığı bir gerçektir. Bu toplumlarda dinî konuda bir bütünlüğün, istikrarın ve ahengin sağlanması mümkün olmamaktadır. Hatta özel din eğitimi etkinliklerine akademik ve resmi müdahale olmadıkça zamanla dinin özünden uzaklaşma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan dinî grupların özgünlükleri ile farklı yönlendirmelerine meydan vermemek için din eğitim ve öğretiminin toplumun bütün bireylerini kapsayan resmi öğretim organizasyonları ile yürütülmesi hayati önem arz etmektedir.

Cemaat eksenli özel din öğretimi, kavrama yerine bağlanmayı esas alan, hamasete dayalı grup tarzı duygusal retoriklerle yürütülür. Bunun sonucu olarak da zihni muhakemeye öğrenenler değil, duygusal tahriklerle bağlananlar grubu ortaya çıkmaktadır. Bunun önlenmesi için din öğretiminin bütün toplum bireylerini kapsayan, tartışmaya ve eleştiriye açık, bilimsel metotlarla yürütülen genel öğretim sistemi içinde verilmesi gerekir. Genel öğretim, herhangi bir özgünlüğü öncelemeyen, bağlanmayı değil kavramayı esas alan akılcı, bilimsel ve akademik öğretimdir. Dinî grup öğretiminin ayrıştıran, farklı dinî anlayış üreten etkisine karşın genel öğretim, toplum bireylerini aynı dinî anlayışta birleştiren bir sonuç vermektedir.

227 Orhan Türkdoğan, "Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1999, c. XXXIX, sayı: 2, s. 65-90.

Osmanlı Devleti'nin son yüz yıllık döneminde din eğitimi ve öğretimi alanındaki acı tecrübelerden sonra Cumhuriyet kurulunca toplumun bu konudaki eğitim ihtiyacını karşılama görevi özel teşebbüslerden alınıp devlet kurumlarına verilmiştir. Bununla din eğitim ve öğretim hizmetlerinin müşterek programlarla yürütülerek herkesin kendi bildiğine bir yol tutmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Uzun yıllar süren tecrübelerden sonra ilk öğretim ve orta öğretim düzeyinde Milli Eğitim Bakanlığı, yükseköğretim düzeyinde de üniversite görevlendirilmesi noktasına gelinmiştir. Ancak devletin yapısında ve toplumsal alanda ciddi dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde bu yeni düzenleme yürütülemediği. Buna hem devlet mekanizmaları intibak edememiş, hem de değişimler konusunda endişeler taşıyan halk yeni durumu benimseyememiştir. Böylece yeni düzenlemeye yönelik ilk uygulamalar sonuçsuz kalınca toplumda din eğitimi ve öğretimi uzun yıllar yapılamaz olmuştur. İşte bu boşluk yıllarında dinî hayatı canlandırmak üzere cemaatler ortaya çıkmıştır.

Bir yandan doğudaki medreselerde yetişmiş olan Said Nursî, halkın kaybolmakta olan imanını korumak amacıyla o gün legal olmayan din öğretimi faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Gizlice evlerde etrafına topladığı şakirtlerine Kur'an hikmetlerinden dersler vermek suretiyle "Yalnız Türkiye'de değil bütün İslâm dünyasında kaybolmak tehlikesinde gördüğü imanı kurtarma faaliyetine girişmiştir."²²⁸ Öğretilerini hem uzak yerdeki bağlılarına ulaştırmak hem de kendisinin olmadığı toplantılarda okunmak üzere risaleler halinde kaleme almıştır. Said Nursî kendi özgünlüğünü öne çıkaran, mağduriyetleri kullanan, nur şakirtleri dediği bağlılarını motive eden söylemleriyle etrafında geniş bir dinî grubun oluşmasını sağlamıştır.

Diğer yandan medrese menşeli bir vaiz olan Süleyman Hilmi Tunahan, din öğretiminin yapılmadığı dönemde Kur'an'ın unutulmaması, İslâmî inancın kaybolmaması için çaba göstermiştir. Tunahan, önceleri laikliğe aykırılık gerekçesi ile izin verilmeyen faaliyetlerini gizlice yürütürken, din eğitimi konusundaki sıkı takibin 1946 yılından itibaren bir neb-

228 Yaşar Kutluay, "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. III. cüz:3-4, s. 211-226, Ed. Z. Velidi Togan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1966.

ze gevşetilmesi ile birlikte öğrenci yurtları adı altında legal formatlarda Kur'an öğretimine devam etmiştir. Yine Cumhuriyetin kurulmasını takip eden din eğitimi alanındaki boşluk yıllarında öne çıkan bir isim de Hüseyin Hilmi Işık'tır. Asker kökenli bir kimyager olan H. Hilmi Işık, 1929 yılında Abdulhakim Arvasî'ye intisap ederek dinî bilgiler konusunda kendisini yetiştirmiş ve yazdığı dinî kitaplarla insanları etkilemeyi ve etrafında bir bağlılar grubu oluşturmaya başarmıştır. Işıkcı denilen grup, önceleri Ehl-i sünnet inancı ve amelleri etrafında bir hassasiyeti öncelerken 1960'lı yıllardan itibaren basın yayın işlerine girmiş, daha sonrada çeşitli şirketler kurarak hemen her alanda ticarete yönelmişlerdir.

Tek partili yönetim döneminde devlet din eğitim ve öğretimi ile ilgili girişimleri laiklik açısından sakıncalı bulduğundan sürekli bunları takibat altında tutmaktaydı. Bu sebeple hem Said Nursî hem de Süleyman Hilmi Tunahan defalarca yakalanıp hapse atılmışlardır. Hüseyin Hilmi Işık, laik devlete itaatini dinî yönden mahzurlu olmadığı düşüncesinde olduğundan takibata uğramamıştı. Bir yandan halkın din eğitimi ihtiyacı, diğer yandan devletin laik baskısı halkı dinî şahsiyetlerin etrafında toplanmaya sevk etmiş ve bu hareketlerin cemaatleşmesini sağlamıştır. Böylece Nurculuk, Süleymancılık ve Işıkcılık cemaatleri toplumda yer edinirken bir yandan da yasaklanmış olmasına rağmen tarikatlar da çok partili sisteme geçişin ardından ortaya çıkıp varlıklarını göstermeye başlamışlardır. İşin kötü yanı, dinî grupların hepsi birbirlerini rakip görüyor, biri diğerini yanlış yolda olmakla suçluyor ve giderek birbirleriyle zıtlaşıyorlardı. Her grup kendi anlayış ve yaşayış şeklini din olarak ortaya koyuyor, diğerlerinin anlayış ve yaşayışlarını reddediyorlardı. Artık ümmet dini yerine tam olarak grup dini denilebilecek bir gelişme ortaya çıkmıştı.

Toplum bütünlüğünü parçalayan bu durum karşısında, hem yönetici kesim hem de halk, din eğitiminin Devlet eliyle verilmesinin önemini fark etmiş oldu. Din öğretiminin herkese açık ortak programlarla ve objektif, akılcı metotlarla verilmesi, grup dini yerine ümmet dinini ikame etmek anlamına geliyordu. İslâm'ın birlik dini olmasının da anlamı buydu. Bazı kesimlerin yine intibak güçlükleri çekmesine rağmen toplum genelindeki

olumlu hava, Devletin de tekrar din eğitime el atma ihtiyacını hissetmesi, durumu kolaylaştırmıştır. Böylece çeyrek asırlık bir süre heba edildikten sonra din eğitim ve öğretiminde Cumhuriyetin ilk yıllarındaki uygulamalara geri dönmek için harekete geçildi.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’de tamamen devlet eliyle yürütülen din eğitim-öğretimi yaygınlaştıkça toplumda çok önemli gelişmeler olmuştur. Dinî grupların etkilerinin azalması, toplumda gözlenen dinî olgunluk, farklılıklara karşı gelişen anlayış ve uzlaşmacı tavırlar, devlet-toplum kaynaşmasının sağlanmış olması şeklinde not edilebilecek önemli gelişmeler, din eğitimi okulda Devlet eliyle yürütmenin isabetli olduğunu göstermiştir. Günümüzde hemen bütün İslâm ülkelerinde bir şekilde görülen din merkezli radikal hareketlerin, şiddet olaylarının ve çatışmaların ülkemizde itibar görmemesinin en temel sebebi, din eğitim ve öğretiminin devlet eliyle, tartışmaya ve eleştiriye açık ortak programlarla yürütülüyor olmasıdır. Dinî gruplar varlıklarını sürdürseler de etkilerinin mensupları ile sınırlı kaldığı, toplumda kitlesel bir karşılık bulmadıkları, büyük resminde küçük renk cümbüşleri olmaktan öteye geçemedikleri bir gerçektir.

Cemaatlerin Oluşumu ve Yapıları

İslâm irfanının, sorma, sorgulama, anlamlandırma şeklinde temayüz eden hakikati arama geleneği, bugünkü dinî cemaatler şeklindeki oluşumlara imkan vermiyordu. İslâm’ın ilk 5-6 asırlık döneminde bilginin, irfanın ve erdemin üretilip hayata geçirilmesinde destansı başarılar sağlanmıştır. O zamanlar “cemaat” sözü ümmetin birliği ve bütünlüğü anlamına geliyordu. Düşüncelerin, yorumların farklı oluşu hakikate ulaşmada değişik bakış açılarını yansıtan fikir zenginliği oluştururken gönülleri birbirinden ayıracak savrulmalara fırsat vermemiştir. İrfanı ve erdemi yaymak üzere harekete geçen gönül erleri, tefekkür ve tezekkür dergahlarında nefsanî arzuları öldürüp ruhları yüceltmenin gayreti içinde olmuşlardır. Tefekkür derinliğinin olgunlaştırıcı ritmine dayanan bu tasavvuf mektebi, masivadan gönül bağlarını kesip sadece Allah’a bağlanmanın yollarını gösteriyordu. Benlik iddiasından, dünyevî heveslerden uzak duran bu gönül mimarları,

önce kendi nefislerini arındırdılar, gönüllerini Hakk'a bağladılar, ruhlarını istiğna ile bezediler; sonra da niyeti, azmi ve gayreti sahih olanlara bu kemal yolunu göstermeye çalıştılar, ömürlerini bu yola vakfettiler. Bugün hala tesirleri devam eden bu Allah dostu kutup insanlar, İslâm beldelerinin manevi mimarları olmuşlar, açtıkları yollardan insanlığa irfan ve erdem ışıkları yaymışlardır. Onlar dinî bir grup kurmadılar, bir dinî cemaat oluşturmazdılar; ticaretten, siyasetten, itibardan, şöhretten cehennem ateşinden korkarcasına korkup uzak durdular. Dolayısıyla tasavvuf okuluna bugünkü anlamda dinî cemaat demek mümkün olmamakla birlikte üzerinde durduğumuz konu içindeki konumunu gösterme bakımından bu kısa açıklamaya gerek görülmüştür.

İkinci olarak zikredilmesi gereken oluşumlar, bugünkü dinî cemaat yapısına benzemektedir. İlk devirlerden itibaren ortaya çıkan dinî görünümlü gruplar, genel olarak itiraz ve isyan güdüsüyle hareket eden, dinî duygu ve hassasiyetleri kullanan fakat temel amaçları itibarıyla siyasi oluşumlardır. Haricîler, Haşhaşîler, Bahaîler, Kadiyânîler gibi dinî kisveli hareketlerin ortaya çıkış sebeplerinin İslâm'ın özü ve esasıyla bir ilgisi yoktur.²²⁹ Bunların yapıları, grup normları ile gruba bağlılık ve grup için her türlü fedakarlığı yapma esasına dayanmaktaydı. Bunlar, şiddete başvurma, kan dökme kargaşa çıkarma, korku salma gibi İslâm'ın meşru kabul etmediği yöntemleri kullanmaktan çakinmemişlerdir.

Üçüncü olarak da günümüzde tarikat diye bilinen ve tasavvuf geleneğini takip ettiklerini söyleyen gruplardır. Bunlar tasavvuf terbiyesinin özünden ve esasından uzaklaşarak farklı bir duruma gelmişlerdir. Farklılıklarını ifşa etmekten, hallerinin reklamını yapmaktan çekinmeyen, nefsanî hazzardan imtina etmeyen, hayat tarzları ile dünyevîleşmiş bu yapılar, bugün dinî cemaat olarak adlandırılmaktadırlar. Bu yapılar, tasavvuf ekolünden çıkıp belli yaşam tarzını benimsemiş kültürel gruplara yahut dayanışma amaçlı meslek gruplarına benzemişlerdir. Bu durum elbette toplumda kültürel renk ve çeşitlilik olarak görülüp anlayışla karşılanabilir. Kimsenin de demokratik ortamda böyle bir kültürel yapıya itiraz etmeye

229 Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Siyâsî, İtikad ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Hisar Yayınevi, 2011.

hakkı olmaz. Ancak dinî sembol ve söylemleri kullanarak kendilerini gerçekliğin ölçüsü saymaları, kendi bağlıları dışındaki Müslümanları kabul edilebilir bulmayıp ötekileştirmeleri, bu cemaatleri toplum bütünlüğü için sorun üreten gruplar zümresine dahil etmektedir.

Bu üç dinî gruptan farklı olarak son yüzyıl içinde yeni tarz dinî gruplar da ortaya çıkmıştır. Oluşum itibarıyla bu yeni yapılar ne tasavvufa, ne itiraz ve isyan gruplarına ne de tarikatlara benzemektedirler. Dinî cemaat kavramı bu gruplarla birlikte kullanılmaya başlanmış, sonra tarikatları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Bunlar; farklı özellikleri ile temayüz eden dinî şahsiyetlerin İslâmî bilgi ve bilinci geliştirmek için insanları toplayıp organize ettikleri yapılardır. Nurculuk, Süleymancılık, Işıkçılık bunlardandır. Bu yeni sürüm cemaatler birer tarikat olmadıkları gibi tasavvuf ekolü ile de ilişkileri yoktur. Vakıflar, şirketler, okullar, yurtlar kurarak geniş yelpazede çalışma yürüten günümüzün bu yeni tür dinî grupları yurt dışına da açılmışlardır.

Bütün bunlardan başka dinî gaye güdüyor görüntüsü altında insanların dinî hassasiyetlerini kullanarak onları siyasi amaçlarla organize edip nüfuz mücadelesine giren yapılar da ortaya çıkmıştır. Yakın zamanda dinî hizmet görüntüsü altında Türkiye'nin sınırlarını aşarak çok büyük ölçüde ekonomik, bürokratik ve siyasi güç toplayan FETÖ hareketi bunun en çarpıcı örneğidir. Bürokratik kanalların her türlü istismarı, ekonomik hile ve yolsuzlukları, siyasi entrikaları ortalığa saçılmış olan bu yapılanma, hala dinî bir cemaat olduğunu iddia edebilmektedir. Bu cemaat yarım asra yakın bir süre insanları bir dinî hizmet ve hayır hareketi olduğuna, bütün bürokratik, ticari ve siyasi bağlantı ve faaliyetlerinin dine hizmet için olduğuna inandırmayı başarmıştır. Büyük bir güce ulaştıktan sonra Türkiye başta olmak üzere dünya devletlerinin ekonomik ve siyasi yapısını kontrol etmeye, bunun için operasyonlar düzenlemeye başlamış, en son olarak Türkiye'de darbe girişiminde bulunmuştur. Bu hareketin başlangıçta gerçekten dinî bir hizmet cemaati olduğu fakat büyüdükçe kabarıp kontrolden çıkan iştah ve ihtiraslarının onu kullanılabilir bir operasyonel yapı durumuna getirdiği,

bunu fark eden dış mihraklarca kullanılmaya başlandığı şeklinde açıklamalar da vardır.

Buna benzer bir gelişme de Osmanlı Devleti'nin son yıllarında olmuştur. Derviş Vahdeti adında vaizlikten gelme bir gazeteci aktivist, İttihad-ı Muhammedî adıyla bir hareket başlatmış; hararetli, dinî duyguları tahrik eden konuşmaları ve yazıları ile insanları etrafında toplamayı başarmıştır. Devletin dinî değerlerden uzaklaştığını iddia ederek şeriatı ihya etme talebiyle harekete geçen Derviş Vahdeti ve taraftarları Devlete karşı bir isyan hareketi yürütmüşlerdir.²³⁰ Ünlü 31 Mart vakasını gerçekleştiren bu fitne hareketi, Batılıların emellerine hizmet etmiş, Sultan Abdulhamid'in azledilmesinin yolunu açmıştır.

Dinî grupların amaçları, toplumu terbiye etme ve geliştirme anlamında birbirine benzemektedir. Ayrıldıkları nokta olarak; tarikatların hedefinde insan, itiraz ve isyan gruplarının hedefinde yönetimler, son versiyon cemaatlerin hedefinde ise devletler ve toplum vardır. Dinî cemaatler, toplumu ve devleti hedef alınca ister istemez eğitim kurumlarına, onları işletecek şirketlere ve işleri rahat yürütebilmek için de bürokratik ve siyasi bağlantılara ihtiyaç duymaktadırlar. Cemaat olmanın verdiği güçle hem ticari işler hem de siyasi ilişkiler, onların üst düzey imkanlar elde etmelerini sağlamakta, böylece her geçen gün cemaatin gücü artmakta ve etki alanı genişlemektedir. Birbirini besleyen bu döngüde cemaatler sosyal ve siyasi etki gruplarına dönüşmekte, operasyonel örgüt olarak kullanılmaya son derece elverişli bir yapıya kavuşmaktadırlar. Son FETÖ cemaatinin dış destek ve bağlantılarıyla Türkiye üzerinde yürütmeye çalıştığı operasyonlar bu yönde dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Şüphesizki dinî grupların ortaya çıkması İslâm toplumlarına özgü bir durum değildir. Tarih boyunca her dinden ve kültürden milletlerin içinde dinî gruplar hep var olagelmıştır.²³¹ İnsanlar, bir grubun üyesi olma, birlikte bir manevi hazzı paylaşma, birlikte ihtiyaçlarını karşılama gibi gerekçelerle gruplar oluştururlar. Karşılıklı birbirine bağlılığı motive eden

230 Osman S. , Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Dervişlerin İsyanı*, İstanbul: Temel Yayınları, 2001.

231 Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. T. Kalpsüz, Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.

ihtiyacın tatmin olma ölçüsü arttıkça gruplaşma olgusu da artmaktadır.²³² Dinler tarihi ve mezhepler tarihi çalışmaları göstermiştir ki Yunan, Roma, İbrani, Mısır, İran, Çin ve Eski Amerika’da dinî gruplar teşekkül etmiştir.²³³ Bugün de dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli dinî grupların var olduğu bir gerçektir. Günümüzdeki dinî oluşumların temelinde aidiyet, yalnızlıktan ve çaresizlikten kurtulma gibi psikolojik dayanakların dışında modernleşmenin getirdiği sekülerizm, sübjektivizm, küreselleşme, çoğulculuk gibi daha pragmatik sebepler de vardır.²³⁴

Günümüzdeki dinî cemaatler, toplumun arınmasında, erdemin ve irfanın yayılmasında görev yapmakla birlikte, toplum bütünlüğüne ve huzuruna karşı ciddi tehdit olma riski de taşımaktadırlar. Dinî hayatın canlılığını ve insanların farklı anlayışlarda olsa da dinî yaşantılara tutunarak kötülüklerden uzaklaşmasını sağlaması bakımından cemaatlerin faydası inkâr edilemez. Bugün dinî gruplar olarak ortaya çıkan oluşumlar, mezhep ayrışmalarında olduğu gibi sadece farklı fikir, anlayış ve kavrayışı ileri sürüp onu temsil etme konumunda kalmış olsalar zararlı olma riskini ortadan kaldırıp topluma faydalı hale gelebilirler. Zira salim aklın ve halis imanın rehberliğinde ileri sürülen farklı düşünceler, gerçeğe ulaşmada bir ayrışma değil, zenginlik oluşturur.

Bu bağlamda ister cemaat ister tarikat olsun bütün dinî grupların çalışmaları irfanı ve erdemi yayma hedefinden şaşmamalı, Allah ve Resulünün rızasına uymayan hiçbir hareketi yöntem olarak kabul etmemeli, insanlar arasında ayrılığa, ötekileştirmeye, zihinsel kargaşaya sebep olacak davranışlardan kaçınmalı, lüks ve refaha tenezzül edip dünyevîleşmemelidir. Bu ilkelere riayet edildiği takdirde dinî grupların topluma çok değerli hizmetler yapacakları muhakkaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın raporuna göre Türk insanının yarısından çoğu dinî cemaatlerin yararlı olduğu-

232 Sibel Arkonaç, *Grup İlişkileri*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1993.

233 Mehmet Taplamacıoğlu, *Din ve Toplum İlişkileri ve Dini Gruplar*, cilt: 13 sayı: 1, Ankara 1965, s. 13-20.

234 Özkan, Ali R. *Yeni Din Görünümlü Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri*, <https://minikkelebek.wordpress.com/2010/02/15/yeni-din-gorunumlu-hareketlerin-ortaya-cikis-sebepleri/>, Erişim: 17. 08. 2017

nu kabul etmektedir.²³⁵ Bu durum iyi değerlendirilmesi gereken çok değerli bir imkan ve önemli bir güven alanıdır. Ne yazık ki günümüzde bazı dinî gruplar, aklın rehberliğini bırakıp duygulara sarılmada, grup bağınazlığını körüklemekte, cemaat normlarını dinî referanslar haline getirmede, taraftar ve güç devşirmede birbirleriyle yarış halindedirler. Bu yoldaki dinî gruplara yanlışlıkları hatırlatılınca, savunma refleksi ile eleştirenleri cemaat düşmanı, kötü niyetli kimseler olarak ilan etmektedirler.

Dinî Grupların Operasyonel Örgütlere Dönüşmesi

İkinci Dünya savaşından sonra oluşan iki kutuplu dünyada egemen güçlerin dünya siyasetini tayin etme, diğer ülkelerin yönetimlerini kendi siyasi ve ekonomik çıkarları istikametinde yönlendirme çabaları soğuk savaş olarak adlandırıldı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam eden bu mücadelede gençlerin ideolojik kamplara bölünerek çatıştırılması, ilkin özgürlük ve egemenlik mücadelesi olarak lanse edilse de sonradan bunun terörü bir soğuk savaş aracı olarak kullanma yöntemi olduğu anlaşıldı. Ancak zaman içinde terör ve terörü yöneten devlet içindeki illegal yapılar kontrolden çıkıp egemenlerin huzurunu kaçırmaya başlayınca yöntem değişikliğine gidildi. Bu sefer terör düşman konumuna yerleştirildi ve hizaya getirilmek istenen devletler teröre destek verenler listesine alındı. Ancak terörün düşman ilan edilmesinin beklenmedik bir şekilde terörü etkisizleştireceği hesap edilmemişti. Eta, Asala, İRA gibi ulusal örgütler ile komünist ve faşist diye nitelenen global terör örgütleri sahneden çekildi. Yahudiler'e dünyayı dar eden el-Fetih örgütünün kurucusu Yaser Arafat bile dünya kamuoyu önünde teröre lanet edince “global terör” kartı işlerliğini iyice kaybetmiş oldu.

Artık dünyada yaygın bir şekilde gençleri terörize etmek yerine, çıkar bölgelerinde lokal, kontrol edilebilir terör grupları ihdas edilmeliydi. En iştah kabartan bölgeler; zengin petrol ve doğalgaz yatakları, yeraltı ve yer üstü servetleri, stratejik konumu ve farklı bir güç olarak ortaya çıkma ihtimali bulunan İslâm coğrafyasıydı. PKK, Taliban, El-Kaide, Bokoharam, DAİŞ, Haşdi Şabi gibi proje dinî gruplar, operasyonel örgütler olarak ku-

235 Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, Ankara 2014.

rulup desteklendi. Daha önce Said Nursî'nin etrafında oluşan Nurculuk ile Hasan el-Bennâ'nın kurduğu İhvan-ı Müslimin teşkilatı siyasi sonuçlar verecek çalışmalar yaptıkları için hedefe alınmıştı. İki büyük İslâm ülkesindeki bu grupların gelişip etkin hale gelmesine izin verilmiyordu. Said Nursî mahkemeler ve hapishanelerle sindirilirken; Hasan el-Bennâ bir suikastta öldürülmüş, ardından teşkilatın güçlü liderlerinden Seyyid Kutup idam edilmişti.

Ancak dinî grupların oluşturduğu bağlılığın çok kolay kullanılabilen mankurtlar ortaya çıkardığı görülünce durum değişti. Dinî gruplara, akli melekeler ile değil, duygusal tahriklerle bağlanmış dindarların (cahil bağnazların) ne kadar kolay yönlendirilip kullanılabileceği keşfedilmişti. Artık istenilen şekilde kullanılacak kontrol altında tutulacak uygun dinî gruplar oluşturulmalıydı. Yahut mevcut dinî gruplar operasyonel örgütlere dönüştürülmeliydi. Ticari kazançlar, bürokratik hegemonya ve siyasi etkinliklerle mevcut dinî grupların iştahı kabartılarak, seküler alana çekildi. Bu ölümcül dönüşüm dinî grupları saf ve halis dinî amaçlı oluşumlar olmaktan çıkarıp, hem kullanımı kolay, hem de kullanma süresi dolunca imhası kolay operasyonel örgütler haline getirmektedir. Bu kapsamda DAİŞ'in çok açık ve aleni bir proje olarak kurulduğu ABD yetkililerince de itiraf edildi. Irak-Şam İslâm Devleti adıyla kurulan bu yapının mahalli temeli yoktur. Batı ülkelerinde özel yetiştirilmiş, çoğu hipnotize edilmiş elemanlar 2010-2011 yıllarında gizli servis uzmanlarınca getirilip Kuzey Irak ve Suriye'de konuşlandırıldığında bölge ülkeleri bunların neyin nesi olduklarını anlamadan Musul'dan Halep'e kadar geniş bir arazi onlara teslim edildi.

Türkiye üzerinde ise sonuç odaklı daha uzun soluklu bir yol izlendi. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki soğuk savaş yılları, uluslararası operasyonel gizli örgütlerin gelişmesini ve büyük tecrübeler kazanmasını sağladı. Özellikle Batının hegemonya hedefine hizmet eden gizli örgütler, İslâm toplumlarında kör bağlılıkla mankurtlaşmış yığınların oluşturduğu dinî gruplar üzerinde çalıştılar. Bu grupların zaafı, motivasyon kaynakları ve bunları oluşturan dinamikler değerlendirilmeye alındı. Terörün araç olarak kullanıldığı yıllarda ideolojik çatışma alanları oluşturulurken Erzurum'da

kurulan Komünizmle Mücadele Derneğinin başına Fetullah Gülen adında ihtiraslı bir genç getirilmişti. Bu kişinin insanları aldatma ve kandırma konusunda üstün mahareti ve itibar görme, şöhret olma yönünde belirgin kişisel zaafı vardı.

Bu durumu keşfeden ABD gizli teşkilatı CIA şeflerinden Graham Fuller onun liderliğinde bir dinî grup oluşturma yoluna gitti. Onu Erzurum'dan alıp kitlelerle buluşturacak olan vaizlik görevine, oradan Türkiye'nin gündemine taşıdı. Fetullah Gülen sırtı sıvazlanıp itibar görme duygusu okşandıkça usta tiyatro sanatçılarına taş çıkartacak rollerle insanların duygularını tahrik ediyor onların bağlılıklarını kazanıyordu. Sonunda onun retorikleri ile büyülenen dine yatkın insanlar, bilinç dışı bağlılar olarak etrafında toplanmaya başladılar. Dinî duyguları kamçılanan kitleler, ona bağlandıkça sorgulama, değerlendirme, fark etme kabiliyetini yitirmiş, basiret ve ferasetten yoksun ram olmuş yığınlara dönüşüyordu. Proje tam da istenildiği gibi başarılı bir şekilde yürüyordu. Kendisini "hizmet hareketi" olarak adlandıran bu yapının liderinin özgünlüğü içeride kuşkuyla karşılanırken onun cemaati dışarıdan çok kullanışlı, itaatkar ve etki gücü yüksek hazır teşkilat olarak görülüp desteklendi. Böyle bir yapı ile sadece Türkiye'yi değil bütün İslâm dünyasını dizayn etmek mümkündü. Artık dinî görünümlü güçlü bir yapı haline gelmiş olan örgütün yönetimi ABD'ye taşındı, oradan okullar ve ticari kuruluşlar yoluyla bütün dünyada etkin olmasının yolları açıldı.

Bu etkili proje, diğer İslâm ülkelerini bir bütün olarak hizaya getirmede yeni girişimlere kapı açmış oldu. Artık Büyük Ortadoğu Projesi, Arap Baharı gibi daha komplike projeler devreye sokuldu. Yerel dinî gruplar marifetiyle sonuca gitme anlayışının Türkiye ayağı için Fetullah Gülen, çok uygun bir aktör olarak seçilmişken Pakistan için Tahir'ül-Kadri, Irak için Kesnizani, Hint yarı kıtası ve Orta Asya için Kerim Ağa Han uygun isimler olarak belirlenip bunların teşkilatlanmaları ve dünya çapında itibar kazanmaları sağlandı. Bu dini akyörlerin, saygınlıklarını ve etkilerini artırmak için vakıflar, şirketler, okullar, basın-yayın kuruluşları kurup bunları yaygınlaştırmaları teşvik edilip desteklendi. Herbiri yurtdışında güvenlik al-

tında tutulacakları merkezlerde karargâh kurdular. Gülen Amerika Birleşik Devletleri'nde, Tahir'ül Kadri Kanada'da, Kerim Ağa Han İngiltere'de mekân tuttu. Gülen grubu eliyle Türkiye'de, Tahir'ül-Kadri grubu eliyle de Pakistan'da yargı darbesi planlandı. Tahir'ül-Kadri'nin grubu, bir yargı darbesiyle seçilmiş Başbakan Navaz Şerif'in görevden azledilmesini başardı. Fakat ondan daha büyük ve yaygın bir cemaat olan Gülen grubu başaramadı.

ABD'nin dünyanın her tarafında 180 ülkede teşkilatlandırıp her yönden güçlendirdiği, Türkiye Devleti'nin bütün kurumlarına nüfuz etmiş olan FETÖ neden muvaffak olamamıştır? İslâm dünyasında düşmeyen tek kale olarak Türkiye'nin buna karşı direnmesini ve ayakta kalmasını sağlayan şey neydi? Bu soruların cevabını, yukarıda temas edildiği üzere Türkiye'nin din eğitimi uygulamalarında aramak yanlış olmaz. Devlet eliyle yürütülen din eğitimi uygulamaları sayesinde bağlanmaya değil anlamaya ve kavramaya dayanan bir toplum bilinci gelişmiştir.

Batının dinî grupları siyasi amaçlar için kullanma yöntemi ilk defa Ortaçağ'da Hristiyan gruplar üzerinde denenmişti. Hristiyan tarikatları olarak da bilinen Dominikenler ile Fransiskanlar Doğu Avrupa'nın, Kuzey Afrika'nın ve Ortadoğu'nun Avrupa Hristiyan egemenlik alanına dahil edilmesi maksadıyla kullanıldı. Aziz Dominik'in 1217 yılında kurduğu Dominik Teşkilatı, başta Paris Üniversitesi ve Bologna Üniversitesi olmak üzere birçok üniversitede merkezler kurmuştur. Dominiken keşişler, entelektüel misyonerler olarak bir yandan Doğu Avrupa, Yunanistan, İran, Kudüs ve Kuzey Afrika'da çalışmalar yürütürken bir yandan da, Haçlı Seferlerinin düzenlenmesi, Papa'nın etkinliğinin artırılması ve Avrupa'da Hristiyan birliğinin kurulması yönünde önemli hizmetler yapmışlardır. Halen bu tarikat başta Almanya olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinde siyaseti yönlendirmede etkili olmaktadır.

Bir İtalyan olan Aziz Francis'in kurduğu Fransiskanlar manastır hayatından kopup toplum içinde bir cemaat oluşturmuşlardır. Fransiskan vaizlerin ruhban sınıfından değil de laik insanlardan seçilmiş olması²³⁶

236 Muhammed Tarakçı, "Fransiskan ve Dominiken Tarikatları", *Felsefe Ansiklopedisi*, Ed. A.

çok ilginçtir. Fransiskanlar kiliseye bağlı olmakla birlikte kilise dışı kalıp siyasi etkilerini istihbari çalışmalarla yürütme metodunu tercih ederken, Dominikanlar gerektiğinde şiddete başvurmayı ve silah kullanmayı (Tapınak Şövalyeleri) benimsemişlerdir. Bu tarikatlar Batının siyasi emellerinin gerçekleşmesine önemli katkılar sağlamış olsalar da İslâm toplumlarına nüfuz etmede beklenen düzeyde başarı sağlayamamışlardır. Bu sebeple Batının İslâm toplumları üzerinde etkili olmak için müslüman dinî grupları kullanmayı keşfetmesi önemli bir dönüm noktasıdır.

Batı dinî grupları operasyonel örgütlere dönüştürmede kendince çok önemli bir imkana kavuşmuş olduğunu düşünmekte haklıdır. Ancak maddiyonun diğer yüzünde bardağın dolu tarafını gösteren emareler de yok değildir. İslâm toplumları, bu sayede kendi zaaflarını görme ve tartışma imkanına kavuşmuş, o zaafları giderme yönünde çalışma yapma bilinç ve iradesini geliştirmeye başlamışlardır. Bir musibet bin nasihatten evla olmuş, İslâm toplumları Batının hile ve desiselerini fark etme, özellikle Türkiye örneğinde Batı egemenleri ile başa çıkılabileceğine inanma noktasına gelmişlerdir. Bunun yanında dinî grupların güttükleri amaçlara ve kullandıkları yöntemlere bakarak bir meşruiyet belirlemesi yapabilme bilinci gelişmiştir. Artık bir dinî cemaatin irfan ve erdem grubu olup olmadığını anlamanın en kestirme yolu, onun maddi kazanç, siyasi nüfuz ve itibar peşinde olup olmadığına bakmaktır.

Şüphesiz dinî cemaatler hem toplumda erdemin ve irfanın yaygınlaşmasında görev yapan hem de toplum bütünlüğüne ve huzuruna karşı ciddi tehdit oluşturan yapılardır. Artık toplumumuzda itibar, nüfuz ve çıkar peşinde olan, topluma ve devlete zararlı oluşumlarla işbirliği yapan, ayrımcılık ve ötekileştirme peşinde olan hiçbir grup meşru sayılmayacak, anlayışla karşılanmayacaktır. Siyasete, ticarete ve nüfuz mücadelesine giren bir dinî cemaat, dinî olma vasfını kaybetmiş, farklı amaçlar için kullanılmaya elverişli bir fesat örgütüne dönüşmüş olur. Dünyevî amaçları olmayan, nefsanî ve maddi çıkar hesaplarından uzak duran, sadece gönüllerin

imarı ve ruhların ihyası ile uğraşan irfan ve erdem yolcuları da her zaman hak ettikleri saygıyı göreceklendir.

Kaynakça

- Abacı, Ramazan. *Yaşamın Kalitelenendirilmesi*. Adapazarı: Değişim Yayınları, 2002.
- Arkonaç, Sibel. *Grup İlişkileri*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1993.
- Bloom, Benjamin. *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. çev. D. A. Çelik. Ankara: MEB yayınları, 1979.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: 2014.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslâmda Siyasi, İtikad ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Hisar Yayınevi, 2011.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan A. Ş., 1998.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. T. Kalpsüz. Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Kocahanoğlu, Osman S. *Derviş Vahdeti ve Dervişlerin İsyanı*. İstanbul: Temel Yayınları, 2001.
- Kutluay, Yaşar. “Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. cilt:III. cüz:3-4, ss. 211-226, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1966.
- Özkan, Ali R. *Yeni Din Görünümlü Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri*. <https://minikkelebek.wordpress.com/2010/02/15/yeni-din-gorunumlu-hareketlerin-ortaya-cikis-sebepleri/>. Erişim: 17. 08. 2017
- Taplamacıoğlu, Mehmet. *Din ve Toplum İlişkileri ve Dini Gruplar*, c. XIII, sayı: 1. Ankara: 1965. ss. 13-20.
- Tarakçı, Muhammed. “Fransiskan ve Dominiken Tarikatları”, *Felsefe Ansiklopedisi*. Ed. A. Cevizci. Ankara: Ebabil Yayınları, 2009, s. 829-833.
- Türkdoğan, Orhan. “Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. XXXI, sayı:2, s. 65-90, Ankara, 1999.

3.3. “DİNÎ ÖRGÜT”TEN ÖRGÜTÜN “DİN”İNE: GÜLEN HAREKETİNİN SOSYOLOJİK DEĞİŞİMİ: ELEŞTİREL BİR ANALİZ²³⁷

Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Dinler mensuplarının duygu, düşünce ve pratiklerini biçimlendiren kurumsal yapılardır. Dinlerin en önemli özelliklerinden biri mensuplarından oluşan bir cemaat oluşturma gücüdür. Ancak dinler verili bir toplumsal yapıya geldiklerinden, bir taraftan toplumu dönüştürürken bir taraftan sosyolojik anlamda toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamdan etkilenirler. Bu anlamda din toplumu etkilerken toplumdan da etkilenir. Bu sebeple aynı dinin mensupları farklı coğrafyalarda ve farklı tarihsel süreçlerde farklı tecrübeler ortaya koyarlar. Aynı dinin toplumsal açıdan algılanışı, oluşturduğu dinî topluluklar açısından farklı örneklerin ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Dinî toplulukların ortaya çıkışında başat unsurlardan biri de karizmatik dinî liderlerdir. Karizmatik dinî liderler etrafından oluşan topluluklar, zamanla kitlesel yapılara dönüşebilir. Ancak karizmatik dinî liderlerin kitleler üzerinde etkili olmasını sağlayan ve bu etkinin boyutlarını belirleyen unsurlardan bahsedilebilir. Bu anlamda sağlıklı dinî bilgilendirme ve özgürlük ortamının varlığı, dinî eğitimin sistematik ve metotlu bir şekilde verilmesi, kapsayıcılığı, çağın gereklerini gözetmesi, geleneğin yeniden

²³⁷ Bu çalışmanın ilk hali 11-13 Ekim 2016 tarihleri arasında Sakarya’da düzenlenen III. Ortadoğu’da Toplum ve Siyaset Kongresi’nde “Gülen Grubunun Sosyolojik Portresi: Ayrıcı Yönleri Üzerinden Bir Analiz” başlığıyla Dr. Abdullah İnce ve Dr. İsmail Akyüz tarafından sözel bildiri olarak sunulmuş ancak herhangi bir yerde yayınlanmamıştır. Çalışma daha sonra Dr. İsmail Akyüz’ün izniyle tarafımdan yeniden biçimlendirilerek ve genişletilerek bu halini almıştır.

güncellenebilmesi gibi temel unsurlar karizmatik liderlerin alanını sınırlayan unsurlar olabilir.

Klasik din sosyolojisi literatüründe Weber'in üçlü tasnifi,²³⁸ dinî grupların tasnifi açısından genellikle kabul görmektedir. Ancak dinî grupları doğup geliştikleri sosyal yapılardan bağımsız olarak tanımlamak yeterli olmayabilir. Bu anlamda Türkiye'de dinî grupların tasnifinde tarikat, cemaat ayrımının daha açıklayıcı olacağı ifade edilebilir. Tarikatlar, yüzyıllara dayanan geçmişleri ile kendi içerisinde gelenek oluşturmuş, hiyerarşik düzeni, dinî bilgi kaynakları ve temel ilkeleri olan yapılardır. "Cemaat" olgusu ise Türkiye'de daha modern dinî yapıları tanımlayan bir kavramdır. Bu anlamda Nakşilik yüzyıllara dayanan geleneği ile bir tarikat iken Nurculuk modern bir dinî yapıdır. Ancak her halükarda tarikatlar da modern dönemde bir takım değişikliklere uğramışlar, sosyal ve siyasi gelişmelere göre kendilerini yeniden konumlandırmışlardır.²³⁹

Türkiye'de kitlesel anlamda önemli iki cemaatin doğuşu, ulemanın sosyal statüsünün sarsıldığı, geleneksel İslâmi eğitimin sekteye uğradığı bir döneme denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de cemaatlerin doğuşu, din eğitimi konusunda ortaya çıkan eksiklikler, ehil olmayan kişilerin İslâmi temsil konumunda bulunması vb. sonucu oluşan boşluğun, fırsat alanları²⁴⁰ oluşturması ile ilişkili görülebilir.

Gülen Grubu'nun²⁴¹ Doğuşu ve Gelişimi

Başlangıcından 17-25 Aralık sürecine kadar "Gülen Hareketi" olarak isimlendirilen örgütlü dinî yapı, tarihsel süreç içerisinde dinî yapının sınırlarını zorlayacak nitelikler kazanarak²⁴² dönüşmüş, erken dönemden

238 Celalettin Çelik, "Dini Gruplar Sosyolojisi", *Din Sosyolojisi*, Editör: Mehmet Bayyigit, Konya: Palet Yayınları, 2013 s. 285.

239 Çelik, "Dini Gruplar Sosyolojisi", s. 294.

240 "Fırsat Alanları" kavramı için Bkz. M. Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar Nurcular, Nakşiler, Millî Görüş ve AK Parti*, Çev. Ahmet Yıldız, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s.198.

241 Bu yazı boyunca "Gülen grubu", "Gülen hareketi", "cemaat" gibi kullanımlar artık FETÖ/PDY olarak tanımlanan yapının geçmişine yönelik, 17-25 Aralık süreci öncesine ait bir tanımlamadır. Bu bağlamda cemaat, hareket vb. kavramlar nötr bir içerikle ve olgusal bir gerçekliği ifade etmek için kullanılmaktadır.

242 Celalettin Çelik, "Örgütlü Dini Yapılarda Hegemonik Dönüşüm Nurculuktan Post-Nurculuğa,

itibaren dinî cemaat olma özellikleri sorgulanmıştır. Geline nokta itibarıyla en hafif ifadesiyle örgütlü çıkar grubu, resmi tanımıyla PDY/FETÖ olarak tanımlanmaktadır.²⁴³ Doğuşu itibarıyla bir dinî grup modeli sergileyen bu yapı, Gülen önderliğinde Nurculuk zemininde doğmuş, giderek müstakil bir yapıya dönüşmüştür.²⁴⁴

Türkiye’de Gülen Grubu’nun da dâhil olduğu, dinî grupların doğuşunu etkileyen unsurlardan bahsedilebilir. Bu bağlamda sosyal bir gerçeklik olan dinî grupların temsilinin yasaklanması, din eğitiminin yeterli ve sağlıklı bir düzeyde yapılamaması, dindar-muhafazakâr kesimin siyasal temsiline yeterince imkân verilmemesi, seküler eğitim sisteminin toplumsal gerçekliğe denk düşmemesi gibi unsurlar sayılabilir. Mardin’in merkez-çevre kuramı²⁴⁵ ile ifade edecek olursak, Türkiye’de dinî gruplar çevrenin merkezde yer alma isteğinin toplumsal bir sonucudur. Merkezde yeterince temsil imkânı bulamayan çevre, legal yollarla bunu elde edemeyince bu taleplerini bulabildiği kanallar üzerinden ifade etmek istemiş bu süreçte “din”, bu taleplerin meşrulaştırılmasında işlevsel olmuştur. Ancak burada gözden kaçmaması gereken temel unsur dinî grupları böyle bir yön-temi kullanmaya iten sosyopolitik zemindir.²⁴⁶

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkiye’de ortaya çıkan sosyopolitik süreçler, dindar muhafazakâr sosyal tabanın temsiline imkân vermeyen, tercihini seküler yönde kullanmış bir özellik gösterir. Buna göre “din” sosyal ve siyasal süreçlerde gözden düşmüş, siyasal sistem dindar-muhafazakâr kesimin siyasal temsiline imkân vermeyen bir özellik

Cemaatten Örgüte Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları” *İnsan ve Toplum* 7(1) (2017): 26, 61; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 3 Ağustos 2016 tarihinde gerçekleştirilen “Olağanüstü Din Şurası”nda Gülen Hareketinin dinî bir yapı olarak görülemeyeceği ifade edilmiştir. Aynı toplantıda bahsi geçen yapının 1986 yılından itibaren dış güçlerin müdahalesine açık olarak şekillendiğinin tahmin edildiği belirtilmiştir. Bkz. DİB, “*Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY*” “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Kararları, 03.08.2016. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), s. 40.

243 “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, 96; DİB, Kendi Dilinden FETÖ Örgütlü Din İstismarı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017, s. 11.

244 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, 26.

245 Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, Derleyenler: Mümtazer Türkön-Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 35 vd.

246 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, Ankara: İnsan Yayınları, 2003, s. 283.

göstermiştir. Ancak Kemalizm'in seküler toplum projesi halka inememiş, dindar-muhafazakâr kesimi ötekileştirmiş, din-devlet ilişkisinde gerilimli süreçler yaşanmıştır. Tevhîd-i tedrîsât ile din eğitimi oldukça sınırlı seviyede tutulmuş, ilerleyen süreçte bu düzey bile korunamamıştır. Tekke ve zâviyelerin kapatılması ve yasaklanmasıyla birlikte dinî gruplar yasaklı konuma düşmüş, örgütlenmesini illegal yollarla devam ettirmek zorunda kalmıştır. Resmi açıdan meşruiyetini kaybetmiş olmak, cemaatleri siyaset ve toplum nezdinde ikircikli bir konuma itmiştir. Zira bu yapılar, siyaseten yok olmakla birlikte toplumsal açıdan meşruiyetleri olan işlevsel yapılanmalardır.²⁴⁷ Toplumsal bir tabanı olan bu yapılar, ekonomi ve eğitim sahasındaki boşluklarda ortaya çıkan fırsat alanlarını değerlendirmişlerdir.²⁴⁸ Dinî grupların yasaklı bir konuma düşmesi bir taraftan da yapı ve müktesebatlarına dair ciddi kayıplar yaşamalarını beraberinde getirmiştir. Bu yapılar devletin kendilerine tanıdıkları meşruiyet alanları üzerinde varlıklarını inşa etmişler ancak bu inşa sürecinde varlık kazandıkları hükmi şahsiyetlerin özelliklerine göre biçim almak durumunda kalarak asıl niteliklerinden taviz vermek zorunda kalmışlardır.²⁴⁹

Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal özellikleri, Sünnî geleneğin oluşturduğu kültürel kodlar, Türkiye'de olgusal gerçeklerinden biri olan dinî grupların oluşum ve tarihsel seyrine etki etmiştir. Buna göre Türkiye'de dinî yapılar, Osmanlıdan beri süregelen bir şekilde devletin onayı ve çizdiği sınırlar içerisinde hayatîyetini sürdürmüştür. Genel olarak devlet yöneticileri dine ve dinî yapılara saygılı olmuşlar, dinî yapılar da sistemi tıkayacak bir işleyişe yönelmemişlerdir.²⁵⁰ Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren istisnâî durumlar bir kenara bırakılacak olursa, genel seyrin yine bu bağlamda sürdürüldüğü ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, Gülen Grubu'nun örgütlenme tarzı daha başından itibaren geleneksel dinî grup ve cemaatlere

247 Mustafa Tekin, Türkiye'de Din Siyaseti ve Siyaset-Cemaat İlişkisi", *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi- Kurav Yayınları, 2015, s. 558.

248 Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, 198; Necdet Subaşı, "Diyanet ve Örgütlü Din Yapılar ve Cemaatler" *İnsan ve Toplum* 7(1) (2017): 226; Tekin, "Türkiye'de Din Siyaseti", s. 558.

249 "Türkiye'de Din Siyaseti", s. 559.

250 Subaşı, "Diyanet ve Örgütlü Dini Yapılar", s. 225.

uymamaktadır.²⁵¹ Başlangıçta grubun bu yönü fazla dikkat çekmemiş ancak önce ulusal sonra küresel bir aktöre dönüşmesi, örgütlü yapı hakkında çeşitli sorgulamalara kapı açmıştır. Cemaatin hedeflerinin İslâmi çerçevede temellenen fetih ruhuyla örtüşmesi cemaat mensupları için önemli bir motivasyon kaynağı olmuş, liderlik bundan yeterince istifade etmeyi bilmiştir. Gülen grubu bu yönüyle diğer dinî gruplardan ayrılmaktadır.

Gülen Hareketi'nin Tarihsel Süreci

Gülen Hareketi'nin kronolojik olarak geçirdiği evreleri; Gülen'in meşhur İzmir vaazıyla İzmir'den ayrılıp İstanbul'a gelmesine kadar geçen süreyi birinci evre, İstanbul'da bulunduğu dönemi ikinci evre, İstanbul'dan ABD'ye gitmesiyle başlayan ve küreselci bir söylemi benimsediği dönemi üçüncü evre olarak ifade edebiliriz.²⁵² Bahsi geçen örgütlü dinî yapının dördüncü evresi ise 2010 sonrası yıllarda özellikle 2013 yılında ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak şekillenen evredir.²⁵³ Artık bu tarihten sonra bu yapı PDY/FETÖ olarak isimlendirilmektedir. Bu evrelerden İzmir dönemini, Gülen'in cemaatin temellerini attığı oluşum evresi olarak, İstanbul'daki evreyi cemaatin toplumsal alana çıktığı, başka ülkelerde örgütlenmeye başlamakla birlikte henüz ulusal bir aktör olduğu evre, Gülen'in ABD'ye gitmesiyle birlikte başlayan evreyi de, artık kendisini küresel bir aktör olarak gördüğü evre olarak ifade edebiliriz. Her bir evrenin belirli bir geçişlilik ile birbirine bağlandığını ve birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacağını ifade etmek gerekir. Örneğin bu yapının henüz küresel bir aktör olarak kendini tanımlamasa bile diyalog çabaları vb. araçsal yöntemlerle bu arayışını belirginleştirdiği süreç ikinci evredir.²⁵⁴ Bu örgütlü dinî yapının, Gülen'in ABD'ye gitmesiyle başlayan süreçte, küresel güçlerle etkileşime girmesi dönüştürücü bir rol oynamış olmalıdır.

251 Çelik, "Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları", s. 28

252 Adem Efe, *Dinî Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açısından İncelenmesi (Isparta Örneği)*, (Isparta: Tuğra Matbaası-Anadolu Kitap-Kırtasiye, 2008), s. 259; Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, s. 245; Çelik, "Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları", 38.

253 Çelik, "Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları", 36.

254 Moonculuk ile Gülen Hareketi arasında benzerlikler olduğunu ileri süren Bodur, Moonculuğun küresel aktör olma sürecinde Seul Olimpiyatları'nı organize etmesi ile Gülen Hareketi'nin Dinler Arası Diyalog çalışmalarını aynı kapsamda görmektedir. Bkz. Hüsnü Ezber Bodur, *Klasikten Günümüze Dini Hareketler Sosyoloji Yazıları*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016, s. 82.

Cemaatin benimsediği örgütsel yapı modelinin baştan beri aynı olduğu görülmektedir. Bu durumda cemaatin hedefleriyle küresel aktörlerin hedeflerinin zamanla örtüştüğü, örgütsel modelin de bu ilişki biçimi için işlevsel olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu konuda farklı görüşler de vardır.²⁵⁵ İkinci evrenin sonunda başlayıp üçüncü evrede bütünüyle ortaya çıkan durum, cemaatin artık tartışmasız ulusal-toplumsal aktöre dönüşmesidir. Aslında cemaat ile Ak Parti'nin yollarının kesiştiği nokta da burasıdır. Toplumu dinî-muhafazakâr zeminde dönüştürmek isteyen bu iki yapının başlangıçta birbirine muhtaç olduğu ileri sürülebilir. Yıldırım, Gülen Cemaati ve Ak Parti'nin aynı tarihsel koşullardan ve sosyolojik dinamiklerden geldiğini ileri sürmektedir. Buna göre, bu iki yapıyı birbirine yaklaştıran unsurlar, benimsedikleri söylemler kadar toplumsal dinamiklerinin ortaklığıdır.²⁵⁶ Çelik de, aynı sosyolojik olguya işaret ederek, AK Parti ile Gülen Hareketini yakınlaştıran unsurlardan birinin, yeni İslâmi orta sınıfların her iki kategori içinde, kitlesel bir şekilde yer etmesine işaret etmektedir.²⁵⁷ Ancak o dönem için cemaat kadrolarının, örgütsel yapısı ve hedefleri bakımından Ak Parti'ye göre daha hazırlıklı ve avantajlı durumda olduğu görülmektedir. Zira Ak Parti, Milli Görüş geleneği hakkında geliştirilmiş kabullerden kendini ayırtırmak ve yeni bir siyasi parti olduğunu deklare etmek için çaba sarf etmek durumunda kalmıştır. Bu süreç cemaate hedeflerini gerçekleştirmek için fırsatlar sunmuştur. Böyle bir ortam, cemaatin hedeflerini gerçekleştirmek için Ak Parti ile ortaklığın zeminini oluşturmuştur. Uzun süredir uyguladığı bir strateji gereği cemaat, geçmişte diğer partilerle yaptığı gibi sadece kendi hedeflerini gerçekleştirmek üzere Ak Parti'ye destek vermiştir.

28 Şubat süreci, Türkiye'de dinî grupların kurum ve kadrolarının ciddi ölçüde tasfiye edildiği bir dönemdir. 28 Şubat sürecinde diğer dinî grupların tasfiyesi ve bir meşruiyet krizi ile yüz yüze kalması, cemaatin

255 Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 3 Ağustos 2016 tarihinde gerçekleştirilen "Olağanüstü Din Şurası"nda Gülen Hareketi'nin dinî bir yapı olarak görülemeyeceği ifade edilmiştir. Aynı toplantıda bahsi geçen yapının 1986 yılından itibaren dış güçlerin müdahalesine açık olarak şekillendiğinin tahmin edildiği belirtilmiştir.

256 Ergun Yıldırım, *Yeni Türkiye'nin Yeni Aktörleri Ak Parti ve Cemaat*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2011, s. 210.

257 Çelik, "Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları", s. 52.

alanını oldukça genişletmiştir. Büyük ölçüde dindar-muhafazakâr bir sosyal tabana dayanan Ak Parti, kendisine yönelen tehditleri savuşturabilmek için ittifak edeceği sosyal kesimler aramıştır. Diğer dinî grupların tasfiyesi ve meşruiyet krizi yaşa(tıl)ması aslında cemaatle ilişki hususunda Ak Parti'ye fazla bir seçenek bırakmamıştır.

Cemaatin dönemsel tasnifinde son dönemeç, 17-25 Aralık süreciyle ortaya çıkan yeni durumdur. Bu süreç, cemaatin o güne kadarki bütün söylemlerinin, yöntem ve hareket biçiminin sorgulamaya açıldığı dönemdir. Bu süreçten kısa bir süre önce başlamış olan cemaat-Ak Parti ayrışması artık açık bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu süreçten sonra, cemaatin artık dinî yapı olma özelliğinin tamamen sorgulamaya açıldığı bir döneme girilmiştir.²⁵⁸

Gülen grubunun tarihsel süreci, genişleme stratejisi göz önünde bulundurularak kapalılık ve hazırlık dönemi, ulusal boyutta genişleme ve dışa açılma dönemi, uluslararası boyutta dışa açılma ve diyalog dönemi ve bir aktör olarak sahaya inme dönemi olarak da tasnif edilebilir. Kapalılık ve hazırlık evresinde cemaat sadece içe dönük çalışmalara yönelmiş, bu dönemde hareket, mensuplarını olabildiğince gözden ırak tutarak, kendisine inanan ve güvenen bir topluluk oluşturmaya çalışmıştır. Örgütlü yapı içinde 15 Temmuz sonrası süreçte bile her şeyiyle harekete inanan ve yapıdan kopmayan kesim bahsi geçen kesim olmalıdır. Erken dönemden itibaren örgütlü yapının içinde bulunan çekirdek kadro, dinî gruplar sosyolojisi açısından ilk müminler halkası olarak ifade edilebilir.²⁵⁹ Bu mensupların genel özelliği öncelikle Gülen'e itaat etmeleri ve hiçbir şekilde lideri ve yapıyı sorgulamamalarıdır.²⁶⁰

258 Çelik, "Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları", s. 27.

259 Niyazi Akyüz, "Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması" *Dini Araştırmalar* (1), sy. 3 (1999): 60-61.

260 Veren yapı içerisindeki itaat kültürünün erken dönemden itibaren "yemin" uygulaması ile yapıldığını, bu yemin içerisinde lidere ve harekete koşulsuz bağlılığın garanti altına alındığı, sorgulamanın mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Nurettin Veren, *FETÖ Cemaate Dair Duyulmayan Konuşulmayan Bilinmeyen Her Şey*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016, s. 22; Çaha farklı bir yemin türünden bahsederek, bireylerin lidere "üç talak" üzere yemin ederek söz verdiğini ve sözünü tutmaması sonucu nikâhının düşeceği inancında olduklarını belirtmektedir. Ömer Çaha, "Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi", *Liberal Düşünce* (21), sayı 83 (2016): 104.

Ulusal boyutta dışa açılma döneminin arka planında, Özal'lı yıllarda cemaatin devletten destek görmesi, bu referansı iyi kullanarak bürokrasi-de ciddi yer edinmiş olması, devlet tarafından faydalı, kabul edilebilir ve desteklenebilir bir yapı olarak tanımlanması olmalıdır.²⁶¹ Özal'lı yılların liberalleşme ve serbestlik politikalarından cemaat diğer dinî yapılara göre daha fazla istifade etmiş, serbestlik ortamının imkânlarını iyi değerlendirmiştir. Cemaatin Türkî Cumhuriyetlere açılması da bu döneme tekabül etmektedir.

Dinî grupların devlet tarafından tanınmayarak yasaklı olması, ironik bir şekilde Gülen hareketi benzeri örgütlenmeleri doğurmuş ve beslemiştir. Dindar-muhafazakâr kesimin merkezde yer alma isteği, onları çeşitli legal-illegal yapılara yöneltmiş, Gülen grubu benzeri yapılar için bu olgu bir fırsat alanı oluşturmıştır. Türkiye’de öteden beri resmî olarak yasaklı konumda bulunan dinî grupların devletle ilişki biçimi, dinî grupların başında sürekli Demokles’in kılıcını hazır tutarken, kritik anlarda siyasi destek arayan siyasi partiler için de bir fırsat alanı oluşturmıştır. Bu tür bir ilişki biçimi pragmatizm merkezli, denetimsiz ilişkiler doğurmuştur. Böylesi bir ilişki biçimi, Türkiye’de resmi din eğitimi süreçlerine sıcak bakmayan siyasi yapılarla, görünen hedefi toplumu dinî açıdan dönüştürmek, “iyi Müslüman” yetiştirmek olan ancak gerçek hedeflerinin ne olduğu yaşadığımız süreçlerde daha açık ortaya çıkan yapıların ilginç ittifaklarını ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle bahsi geçen iki yapı arasındaki gizli hedef örtüşmeleri Türkiye’de din eğitimi sürecinin geleceğini belirlemektedir. Tipik bir şekilde bu iki yapının ortak amacı İHL liselerinin yaygınlaşmasıdır. Gülen’in İHL’ler ile ilgili kritik süreçlerde yaptığı açıklamalar bu zeminde izah edilebilir.²⁶²

Gülen grubunun uluslararası boyutta dışa açılma ve diyalog dönemi cemaatin gelişiminde üçüncü evreyi oluşturur. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu evrede örgütlü yapının küresel aktörlerle başlayan etkileşim ve it-

261 Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, s. 247.

262 Gülen, 28 Şubat sürecinde, siyasi düzenlemelerin hedefinde olan İmam-Hatiplerin orta kısımlarının kapanmasına ve genel olarak bu okulların itibarsızlaştırılmasına itiraz etmek bir yana, meşhur “İmam-Hatipler miadını doldurmuştur” açıklaması ile bu düzenlemelere destek vermiştir.

tifakları yapı üzerinde dönüştürücü sonuçlar doğurmuştur. Bilindiği gibi Sünnî gelenek, öncelikle toplumsal maslahatını dikkate alarak, son ana kadar şiddete başvurmamayı, zalim de olsa halkın zarar görmemesi için devlet başkanına itaati telkin eder. Ancak cemaatin 17-25 Aralık süreci sonrası tutumu, geleneksel Sünnî çizgiden uzaklaşma, “Sünni kodların kaybı olarak” nitelenmiştir.²⁶³ Gülen grubunun erken dönemden itibaren özellikle bürokraside yer edinmeyi hedeflediği dile getirilen bir husustur. Ancak cemaatin üçüncü evresine kadar bu talep aktif bir şekilde dile getirilmemiş, bu yapı kendisini devlet yöneticilerine; devletin hizmetinde, gerektiğinde geri adım atan, kendini devletin hep gerisinde konumlandırmış bir görüntü ile sunmuştur. Cemaatin bilinçli şekilde oluşturduğu imaja göre; Gülen grubu İslâm’ı radikal bir şekilde anlamayıp, aksine radikal ve siyasi yapıları eleştirir. Örneğin ona göre, gerekli İslâmi terbiyeyi almamış gençler provokasyonlara kanarak, “boykot” yapmakta, aile, devlet ve hükümet gibi otoritelere başkaldırmaktadır.²⁶⁴ Ya da dünyadaki Müslümanların teröre bulaşmasının nedeni, Marksistçe bir yaklaşımla hedefe varmak için her vesileyi meşru saymalarıdır. Şer güçler bazılarını tahrik edip sokaklara salmış, başkalarını onlara karşı kıskırtmış, vuruşturmuş, böylelikle kendi menfaatlerini elde etmiş korumuşlardır.²⁶⁵

Gülen’in söylemlerinde İslâm’ı siyasetle ilişkilendiren yapılar ve aşırılık sürekli eleştiri konusu olmuştur. Ancak Gülen’in söylemlerinde yer bulan siyasetle ilişkili olmama vurgusuna rağmen, Gülen’in eserlerinde kullanılan “gerçek İslâm” kavramının bile politik bir çağrı olduğu belirtilmiş,²⁶⁶ cemaat erken dönemden itibaren siyasi liderlerle ilişki içerisinde olmuştur. Gülen hareketinin bu tavrını siyaset dışı tahakkümcü bir tavrın eseri olarak “siyasete söylemde uzak, fiiliyatta iç içelik durumu” olarak ifade etmek mümkündür.²⁶⁷ Cemaatin Özal’la başlayan siyasi ilişkileri

263 Burhanettin Duran, “Gülen Cemaati ve Sünni Kodların Kaybı” Star Gazetesi Açık Görüş, 28.12.2013, <http://www.star.com.tr/acikgorus/gulen-cemaati-ve--7csunni-kodlarin-kaybi-haber-822278/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2017).

264 Yavuz Çobanoğlu, “Altın Nesil’in Peşinde Fethullah Gülen’de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 135.

265 Çobanoğlu, “Altın Nesil’in Peşinde”, s. 293.

266 Çobanoğlu, “Altın Nesil’in Peşinde”, s. 148.

267 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 30; Keleş genel olarak Nurcuların siyasetten

Demirel, Ecevit ve Erdoğan ile devam etmiştir. Diğer taraftan cemaatin güçlenmesiyle birlikte Gülen hareketi, bir siyasi parti kurmasa da artık hep bir siyasi aktör gibi hareket etmiş, siyasi partilerle işlevsel ilişkilere girmiştir. Bu ilişki biçiminin dikkat çeken tarafı, cemaatin bu süreçlerde daima kendi stratejik hedeflerini ön planda tutması, hiçbir siyasi partiyle kalıcı ilişki kurmamasıdır.

Teoloji ve Liderlik

Dinî gruplar çeşitli kriterler açısından tasnif edilebilir. Klasik din sosyologlarının church, sect ve cult şeklindeki tasnifi yeterli bulunmamış bazı din sosyologları tarafından hidayete erdiren, inkılapçı, içe dönük, özel bilgi, muçizevi, reformist ve ütöpik mezhepler şeklinde tanımlar yapılmıştır.²⁶⁸ Ancak bu tasnifler belirli bir tipolojik tasnif imkânı vermekle birlikte, Türkiye’deki dinî grupları yeteri kadar tanımlamamaktadır. Türkiye’de dinî gruplar en temelde tarikatlar ve cemaatler olarak tasnif edilebilir. Ancak bu tasnif de kendi içinde eksikler barındırmaktadır. Dinî gruplar metne bağlılık ve liderin konumlandırılışı açısından da farklı karakter gösterirler. Diğer dinî gruplardan farklı olarak Gülen grubunun en farklı yanı modern bir örgütlenme biçimi taşıması, hem lider hem de metin merkezli bir özellik göstermesidir.

Gülen grubunun ayırıcı vasıflarından biri, birçok yönden “modern” bir görünüm ortaya koymasısıdır. Cemaatin bu özelliğini bilgi kaynakları, İslâm geleneği ile ilişkisi, İslâmi bilgiyi kullanma biçimi, liderin konumlandırılışı, hiyerarşik yapılanma açısından ayrıntılı bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınacağı gibi Gülen grubu, bir dinî yapılanma biçimi olarak, klasik İslâmi gelenek içinde kolayca bir zemine oturtulamaz. Dinî gruplar bağlamında değerlendirildiğinde Gülen hareketini tarikat olarak tanımlamak imkânsız görünmektedir.

uzak olduklarını söyleyip “derin siyaset” yaptığını ifade etmektedir. Ahmet Keleş, “Cumhuriyet Dönemi Cemaat Hareketleri: Nurculuk Örneği ve Cemaatler Arası Diyalogun İmkânı” *Kur’an ve Toplumsal Bütünleşme Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli- Vejdi Bilgin, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi- Kurav Yayınları, 2015), s. 495.

268 Ahmet Faruk Kılıç, “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri” *Değerler Eğitimi Dergisi* (5), sy. 13 (2007): 37-58.

Ancak tarikat hiyerarşisi içinde müritlerin eğitiminde önemli bir unsur olan “şeyh efendinin sorgulanamazlığı”, gizemli, mistik-bâtînî bilgi sistemi grup içerisinde bütün akılcı görünümüne rağmen tarikatlardan daha ileri düzeyde kullanılmaktadır.

Gülen Hareketinin Dinî Bilgi Kaynakları: Denetimsiz Bir Teolojinin İnşası

Hareketin dinî bilgi kaynakları ile ilişkisi daha yakından incelemeye değer bir konudur. Bazı görüşlere göre, daha başından beri Gülen hareketi çift dilli bir söylem inşa etmiştir.²⁶⁹ Bu yönüyle tarihteki bazı dinî yapılarla benzerlik göstermektedir. Hareketin söylem biçimi, hareketin söylem ve eylemlerini sahih dinî bilginin dışında, kontrol dışı bir alanda inşa etmesine sebep olmuş, böylelikle hareket “denetimsiz bir teoloji” inşa etmiştir. Bu teolojinin inşa biçiminde belirleyici unsur, hareket liderinin kendisini mensuplarına tek bilgi kaynağı olarak sunması, muhataplarını klasik İslâmî bilgi kaynaklarıyla irtibata geçirmemesi, kendi bilgi kaynakları konusunda bilgisiz bırakmasıdır.²⁷⁰ Zira enformasyon kontrolünün yollarından biri de farklı bilgi kaynaklarıyla grup üyelerinin irtibatını kesmektir.²⁷¹ Bilginin denetimsiz bir teolojik söylem bağlamında konumlandırılması, hareketin lider kadrosunun söyledikleri pratikte yaptıklarıyla örtüşmese bile, her şeyde bir hikmet olduğu kabulüne zemin oluşturmuştur.²⁷²

Denetimsiz teoloji inşası, derecesi aynı olmasa bile bazı dinî yapılarda görülen bir eğilimdir. Bu tür yapıların toplum katında yer edinebilmesinin önemli sebeplerinden biri, dindar kesimi ötekileştiren yanlış din politikalarıdır. Bu yanlış politik tutumlar, hem dinî grupları yasaklı konumda tutmakta hem de toplumun ihtiyacı olan dinî bilgileri sağlıklı yollardan öğrenmesine engel olmaktadır. Sonuç olarak, İslâm’ı temel kaynaklarından öğrenemeyen toplum, denetimsiz dinî yapılara yönelmektedir. Bu bağlamda son 20 yılda FETÖ okullarının öne çıkması, Türkiye’de resmi

269 Mustafa Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 57.

270 Ömer Erkan, *FETÖ Örgütlenmiş Din İstismarının Tahlili*, Türkiye Diyanet Ankara Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, s. 27.

271 Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016, s. 338.

272 “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 62.

din eğitiminin sınırlanması, gözden düşürülmesi, diğer taraftan da Gülen hareketi dışındaki dinî yapıların baskılanması ilişkili görülebilir.²⁷³

Gülen Hareketi, resmi devlet okullarında, inançsızlık ve la-ahlâkîlik telkin edildiğini dile getirerek pozitivist eğitim anlayışını eleştirir.²⁷⁴ Cemaatin modernlik vurgusu, fen bilimleri gibi alanlarla irtibatı ve bilimsel-teknik bilgiye gösterdiği ilgi dikkate alındığında bu ilginç bir ayrıntıdır. Fakat bu haklı eleştiriye rağmen, kendi eğitim kurumlarında pozitivist eğitim anlayışı dışında bir eğitim programı yoktur. Türkiye’de örneğini gördüğümüz Süleymancılar, Çarşamba Cemaati gibi yapılardan İslâmî gelenekle irtibatı bakımından ayrışan Gülen grubu, bu gruplarda olduğu gibi “medrese eğitimi”, “Kur’an ve Arapça eğitimi” gibi özelliklere sahip değildir.²⁷⁵ Başlangıçta kendini gizlemek, farklı bir görüntü vermek, dikkat çekmemek gibi gerekçelerle uygulanan tedbirin, ilim geleneği olarak da cemaat içinde uygulandığını bu yönüyle görmek mümkündür. Ancak dinî söylemi sonuna kadar kullanan, kendini dinî söylem üzerinde inşa eden ve bu gerekçeyle taban oluşturan bir yapının, klasik İslâmî gelenekle irtibatının bu denli zayıf olması ilginç bir ayrıntıdır. Aslında bu olgu örgütün tarihsel süreçte ortaya çıkan savrulmasını da izah etmektedir. Bir eğitim geleneği olarak klasik İslâmî bilgi ile irtibatı bu ölçüde zayıf olan Gülen grubunun, yaşadığı ve yaşaması muhtemel savrulmalar gelenekle irtibatının zayıflığında yatmaktadır. İslâmî bilgi geleneğinin zayıf olduğu bu sosyal yapıda, bilginin otoritesi, ezoterik yapılarda²⁷⁶ örneğine rastlanan mistik, insanüstü özelliklerle takviye edilmiş lider ve lider kadrosudur. Böyle bir eğitim anlayışı ve planlamasının ürünü olarak, hareket için İslâm, vazife

273 Büyükkara, M. A., Ardiç, N., Başoğlu, T., Sayar K. ve Karabaşoğlu, M., *Gülen Yapılanması 15 Temmuz’a Giden Süreçte FETÖ’nün Analizi ve Tavsiyeler*, İSAM Yayınları-Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, s. 55-56.

274 Çobanoğlu, “*Altın Nesil’in Peşinde*”, s. 193.

275 Çaha’ya göre Gülen Hareketi mensupları, genel bir eğilim olarak Kur’an veya Hadis okumazlar; İslami anlayışlarını bu kaynaklara dayandırmazlar. Onların yerini Gülen’in kendi öğretisi almıştır. Bkz. Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi”, 104.

276 Hasan Yücel Başdemir, “Ezoterik Grupların Epistemolojisi” *Liberal Düşünce*, Yıl 21, Sayı 83(2016): s. 79-80.

ahlâkı, büyüklere saygı, yardımlaşma, dayanışma gibi ahlâki ilkelerin kaynağı olarak konumlandırılır.²⁷⁷

Hoffer’a göre kitle hareketleri, taraftarlarıyla dünya gerçekleri arasında gerçeği örten bir perde koymayı hedefler. Bu fikri telkin sürecinde kitle hareketleri, mutlak ve son gerçeğin kendi öğretilerinde olduğunu ve bunun dışında bir gerçek, kesinlik bulunmadığını telkin eder. Bahsi geçen hareketler, bireye duygularının ve aklının bulgularına dayanmayı ihanet olarak gösterirler.²⁷⁸ Gülen düşüncesinde, toplumu dönüştürmenin en önemli yolu olan ferdi şuur üzerinde önemle durulur. Ancak bu ferdi şuur, bireysel olarak değil, cemaat içerisinde oluşmakta, orada gelişmekte onunla bütünleşmektedir. Böylelikle Gülen kişiliği, kimliğe bağlı olarak tanımlamakta, kişilik cemaat kimliğine bağlı olarak değer kazanmaktadır.²⁷⁹ Gülen hareketinin öngördüğü cemaatsel yapı içerisinde bireyin, simbiyotik bir biçimde cemaati içine iyice gömülen, cemaatin mülkiyetindeki özel alanlarda kendi otantikliğiyle birlikte yaşayan ve sadece orada huzur bulan, kamusal alana çıktığında ise giderek daha fazla yaşadığı sisteme ve çevresindeki farklı insanlara nefret duyan kişileri/kişilikleri üreteceği öngörülebilir.²⁸⁰ Buradan yola çıkarak din temelli bir bakıştan uzaklaşan örgütlü yapı için dinin eğitim sistemi içindeki yeri, bireylerin cemaat prensiplerine itaatini sağlamayı öngören ve modern yapılara adaptesini sağlayan işlevsel bir argüman üretmektir. Böylelikle hareketin eğitim kurumları “dünyacı bir dindarlık” ve “karşı-kamusallığın” üretimini sağlayan mekânlara dönüşmektedir.²⁸¹

Bir başka açıdan bakılırsa Gülen Hareketi, din eğitiminin gerekliliğine vurgu yapmakla ötekileştirdiği pozitivist eğitim anlayışının karşısına bir model koymak istemiş, bu şekilde mensuplarının beklentisine de cevap vermek istemiştir. Ancak bu bakış açısını dillendiren örgütlü yapının, İHL’ler başta olmak üzere, resmi din eğitimine karşı örtülü-açık tavır al-

277 Çobanoğlu, “Altın Nesil’in Peşinde, 194.

278 Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, Çev. Erkil Günur, (Baskı yeri yok: Tur Yayınları, 1978?), s. 61. Bkz. <http://www.muhammedbalci.com/kitaplika/31.pdf> (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

279 N. Sevindi, Nakleden: Bodur, *Klasikten Bugüne Dinî Hareketler Sosyoloji Yazıları*, s. 80.

280 Çobanoğlu, “Altın Nesil’in Peşinde, s. 368.

281 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 31, 60.

ması, en azından bir mesafe bırakması bir paradokstur. Mensuplarına dinin, din eğitiminin, ahlâklı insan olmanın gereklerini vurgulayan örgütlü yapı, buna karşılık bir din eğitimi müfredatı ya da modeli oluşturmamıştır. Bunun doğal sonucu dinî bilgi kaynağı olarak sadece hareket liderinin kendisinin ön planda olduğu cemaat ağları olmuştur. Dolayısıyla din eğitime bakış ve dinî bilginin konumlandırılışı konusunda cemaat içerisinde ortaya çıkan algı, bir tesadüf değil bir tasarım ve uygulamanın sonucudur. Her ne kadar konu gereği Gülenizm söz konusu edilse de, bilgi sisteminin aynı parametrelerle inşa edildiği dinî yapılar için sonuç farklı olmayacaktır.

Dinî Önderden Mehdiye: Gülen Hareketinde Liderin Konumlandırılışı

Ezoterik dinî yapılar, liderlere ait özellikleri sıra dışı bir şekilde tanımlayarak, lideri aşırı derecede yüceltirler. Din kurucusunun özelliklerinin transfer edildiği karizmatik liderler, Peygamberin karizmatik özellikleri ile donatılırlar. Bu sebeple grup önderi, yapıya ait kararları kendisinin almadığını, rüya vb. yollarla Tanrı ya da Peygamberden aldığını ifade eder. Gülenist hareket içerisinde liderin konumlandırılışı ezoterik hareketleri andıran özellikler barındırmaktadır.²⁸²

Ezoterik özellikler gösteren bir yapı olarak Gülen grubunda liderin konumlandırılışı, klasik İslâmî gelenek ile temellendirilse bile, oldukça modern ve klasik Sünni gelenek içerisinde izah edilemeyecek bir görünüm arz etmektedir. Buna göre lider, bir tarikat şeyhinde aranan silsileyle, bir geleneğe dayandırılmamaktadır. Cemaat, dinî vurgusu güçlü bir görünüm taşımasına rağmen klasik İslâmî geleneğe ait metinleri merkeze alan bir eğitim anlayışını benimsememiş, mensuplarını eğitme sürecinde fıkıh, tefsir, hadis gibi klasik İslâmî ilimlerin eğitimini sürekli kılacak bir ilim geleneği geliştirmemiştir.

Bunun doğal sonucu olarak hareketin lideri, cemaat mensupları için tek bilgi kaynağına dönüşmüş, bu da, hareketin mensupları üzerindeki karizmatik liderliğini pekiştiren bir unsur olmuştur. Aynı gerekçeyle

²⁸² Başdemir, “*Ezoterik Grupların Epistemolojisi*”, s. 80; Keleş, Gülen Hareketi içerisinde liderin devamlı Hz. Peygamberle görüştüğü yolunda bir inanç olduğunu, liderin de bunu kendi ifadeleriyle toplantılarda mensuplarına iletliğini ifade etmektedir. Bkz. Keleş, “*Cumhuriyet Dönemi Cemaat Hareketleri*”, s. 499.

cemaat içerisindeki hiyerarşik yapılanma da, lidere yakın olmaya göre biçimlenmiştir. Dolayısıyla harekette liderlik yapısı, cemaatin teolojik zemininin, pratik ilkelerinin, gündelik hayata dair detayların şekillendiği “dinî bilgi”ye yakın olma özelliğine göre oluşmuştur. Liderin cemaat nezdinde bu şekilde konumlandırılışı mensupların itaate göre değer kazandığı bir yapının pekişmesine sebep olmuştur. Çünkü Gülen’e göre, “tecrübeli, bilgili, vicdan ufuklu bu üstatların rehberliğinden çıkmamalı, onların rotasından sapılmamalıdır”.²⁸³ Klasik nakşî-tasavvufi gelenekte pratikte çeşitli sorunlar olmakla birlikte ilkesel düzeyde “tarikatımız Kur’an ve Sünnetle kayıtlıdır” ilkesi, yaygın bir din eğitimi geleneği olmayan bu yapı içerisinde ilkesel düzeyde de olsa belirginleşmemiştir. Gülen yapılanması için lider tektir. Yukarıdan aşağıya doğru inen hiyerarşik yapılanma çok sıkıdır. Her düzeydeki “abi” “abla” faaliyet ve planlamaların yalnızca bir kısmını bilir. Yüksek düzeyle ilgili konularda soru sormaktan çekinmeyi ve bilgi edinmekten kaçınmayı kabul etmiştir.²⁸⁴ İlginç bir şekilde grup hissinin bu denli güçlü olduğu bir yapıda, yatay ilişkilere izin verilmediğinden herkes “yalnız” olarak konumlandırılmıştır ve üyeler arasında bir dayanışma yoktur. Bu sebeple bireyler için dostları, arkadaşları değil yalnızca “abi/abla”lardan oluşan hiyerarşik yapılanma yani örgüt vardır.²⁸⁵

Liderin bu şekilde konumlandırılışı, lidere yakın olanları da belirli ölçüde kutsi bir mevkide konumlandırmış, “abiler” ve “ablaların” lidere yakınlığı sebebi ile kutsi bilgiyi taşıyan bir konumda görülmesine yol açmıştır. Mensupların liderlikle irtibatında ve cemaate mensubiyetinde belirleyici ölçü olarak itaatin kabul edilmesi, bir bütün olarak yapının kutsanması sonucunu doğurmuştur. Böylelikle yapı içerisinde, liderden ve abi/abla adı verilen yöneticilerden gelen talimatlar, sorgulanamaz dinî hakikatler olarak algılanmıştır.²⁸⁶ Hareketin böyle bir tercihte bulunması, dinî argüman-

283 M. Fethullah Gülen, *Işığın Görüldüğü Ufuk* (Çağ ve Nesil 7), 96; Nakleden: Çobanoğlu, “*Altın Nesil’in Peşinde*”, s. 149.

284 Çobanoğlu, “*Altın Nesil’in Peşinde*”, s. 146.

285 Çaha, “*Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi*”, s. 102.

286 “*Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY*”, s. 45; Çaha’ya göre örgüte tam olarak teslim olmuş bireylerin varlık nedenleri örgütleridir. Bu şekilde ortaya çıkan örgütsel ilişki, bireylerde adalet, hakkaniyet vb. duyguların ortadan kalkmasına sebep olur. Bkz. Çaha, “*Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi*”, s. 97.

larla liderin alternatifsiz, sorgulanamaz bir lider olarak konumlandırılışını organizasyon biçimi açısından da pekiştirme imkânı sağlamış, aynı zamanda kendisine karşı alternatif bir lider çıkmasına da engel olmuştur. Buna ilave olarak cemaat içerisindeki hiyerarşik örgütlenme biçimi, daima lider dışında kimsenin bir nüfuz alanı oluşturamayacağı bir şekilde kurgulanmış ve işletilmiştir. Cemaat içerisinde liderin konumlandırılışı mensupların nitelikleri ile de ilişkili bir durumdur. Her şeye rağmen bahsi geçen örgütlü dinî yapıyla ilişkisi olan bireyleri aynı kategoride görmek olası değildir. Çaha, bireysel tecrübe ve araştırmalarına dayalı olarak bu yapıya mensup bireyleri, “saf”, “sinsi” ve “sapkın” olmak üzere üçe ayırmaktadır.²⁸⁷

Cemaatin (dinî, siyasi, sosyal konularda) bilgi kaynağı olarak mensuplarını sınırlaması kendilik ve öteki algısını da güçlendirmiştir. Dinî bilgi akışı açısından sadece cemaatin bilgi kaynakları ile beslenen cemaat mensupları, bir müddet sonra toplumsal ve dinî hedefler açısından kendini diğer yapılardan neredeyse bütünüyle ayırtırmıştır. Cemaat içerisinde söylem düzeyinde zaman zaman rastlanan “en doğru”nun kendileri olduğu vurgu ve uygulamaları zamanla cemaat mensuplarının öteki algısını da biçimlendirmiş, cemaatin “hizmet” alanlarındaki başarıları bunu haklılaştıran bir gerekçeye dönüşmüştür. Bu süreçte “öteki”ler, en iyi hizmet eden, hizmetinin sınırlarının ulusal boyutu aştığı bir cemaatin önünde durarak hizmete engel olan kesimler olarak, dinî açıdan zemmedilmeyi hak eden bir konuma yerleştirilmiştir. Bu bakış açısının bir sonucu olarak cemaat, özellikle bürokraside kendi dışındaki her kesimi feda edilebilir görmeye başlamıştır. Zira onlar hizmete mani olan, dolayısıyla “Allah’ın dininin yayılmasına engel olan kesimler” olarak konumlandırılmıştır.

Gülen hareketinin, Said Nursî’yi konumlandırılışı erken dönemden itibaren özellikle Nurcu gruplar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden yola çıkılarak Nursî’nin risalelerinin cemaat içerisindeki konumunun, Gülen tarafından bilinçli bir şekilde sınırlandığı ve sembolik bir düzeye düşürüldüğü dile getirilmiştir. Diğer bir deyişle Gülen grubu, Nurculuk söylemini bir sosyal taban oluşturmak üzere işlevsel bir şekilde kullanmış

287 Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketi in Anatomisi”, s. 94.

ancak kendisi hiçbir zaman klasik bir nurcu hareket olmamıştır. Bu manada Gülen hareketi Nurculuğu klonlayan bir harekettir.²⁸⁸ Bir görüşe göre cemaat, bürokraside oluşturduğu paralel yapıyı da dinî alanda Nurculuk zemininde oluşturmuş, paralel bir din söylemi inşa etmiştir.²⁸⁹

Gülencilerin, klasik Nurcu hareketler başta olmak üzere diğer dinî gruplardan, özellikle İHL’lerden fazla eleman devşiremediği ileri sürülebilir. Bu iddiayı güçlendiren en temel gerekçe, bu hareketin İslâmi gelenekle irtibatı ve modern bir görüntü sergilemesidir. Türkiye’de klasik gelenek bağlamında şekillendirilen ve dinî-geleneksel yapılar tarafından sunulan İslâmi kuralları sıkıcı bulan sosyal kesimlerin, klasik İslâmi gelenekle irtibatlı olan kesimlere göre daha fazla bu yapıya yöneleceği bir öngörü olarak ortaya atılabilir. Zira ortada hem “din” ile hem de dünya ile barışık, modern bir hareket vardır. Ancak oldukça karmaşık bir yapı arz eden bu olgu, bu kadar kolay izah edilebilecek bir özelliğe sahip değildir. Kanaatimizce klasik İslâmi bilgi ve eğitim geleneğinin sağlıklı süreçlerle ve kararında eğitim süreçlerinde yer alması, Gülen grubu benzeri yapıların toplumsal tabanını zayıflatan bir unsurdur. Bunun nasıl olacağı, yöntemi, miktarı ayrı bir uzmanlık konusudur ve bu yazının ilgi alanı dışında kalmaktadır. Daha genel bir ifadeyle, Gülen grubu klasik İslâmi gelenekle irtibatlı yapı ve kurumlarda daha zor tutunmuştur. Buna göre şeffaf, sorgulayıcı, yasal zeminde, kontrol edilebilir süreçlerde bir din eğitiminin bu yapının sınırlandırılmasının belki de tek yolu olduğu ifade edilebilir.

Yöntem ve Teşkilat

Kazanmaya Odaklanmış Stratejik Bir Yöntem

Gülen hareketi, oluşum evresinden itibaren tedrici bir yöntemi benimsemiştir. Bir stratejinin eseri olduğu anlaşılan bu yöntemin temelinde, her zaman gücü merkeze alan bir bakış açısı olmuştur.²⁹⁰ Buna göre atılacak her adım dikkatle planlanmış, cemaat stratejisinin gereği olan adımlar zamanı geldiğinde dikkatle atılmıştır. Cemaatin ilk hedefi “ileri-

288 Bu görüş Aydın Aktay’dan alınmıştır.

289 Bkz. Bodur, *Klasikten Günümüze Dini Hareketler*, s. 78-86.

290 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 59.

de ortaya çıkacak ihtiyaca binaen” temel alanlarda “hizmet edecek” kadroları planlamak ve yetiştirmek olmuştur. Bu süreçte katı-hiyerarşik bir yapılanma, liderlik tarafından özenle yürütülmüştür. Örgütün önemsedığı meslek 1980’li yılların sonuna kadar öğretmenlikti. Çaha’ya göre örgüt, 1980’li yıllara kadar Said Nursî’nin hedeflerine de bağlı kalarak, toplumu dönüştürmenin aracı olarak öğretmenliği önemsemiştir. Ancak hareket politik çizgiye kaydıkcı bu hedef ikinci plana düşmüş, siyasi açıdan stratejik meslekler ön plana çıkmıştır.²⁹¹

Sosyal hareketlerin genellikle tavandan tabana ya da tabandan tavana olmak üzere iki yöntemden birini tercih ettiği ifade edilebilir. Gülen hareketi tabandan tavana doğru genişleme stratejisini benimsemiş görünmektedir. Bunun bir gereği olarak Gülen, öncelikle “altın nesil” projesini gerçekleştirmek amacıyla öğrenci yetiştirme faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Ancak gücü elde ettikten sonra, iktidar arzusu ve hareketin süreç içinde –belki de farkında olmadan– yaşadığı değişim bu konuda da farklı tercihlerin olduğunu göstermiştir.

Ahlâki Zeminin Kaymasına Giden Yol: Başarı Odaklılık, Elitizm ve Seçilmişlik Hissi

Gülen hareketi başından beri, kendi içinde “elitizm ve seçilmişlik hissi”ni²⁹² besleyecek bir şekilde, “başarı odaklı” bir yöntem benimsemiştir. Öyle ki hareket kendini Türkiye’de İslâmi modernleşmenin ve gelişmenin itici gücü olarak lanse etmekten geri durmamış, “Fuzuli kahramanlık yerine ele geçirmeyi tercih” etmiştir.²⁹³ Hareketin zamanla elitist bir karaktere bürünmesinde önemli bir unsura dönüşen bu ilke, hareketin dinî nosyonundan ve ahlâkî zemininden uzaklaşmasına da kapı aralamıştır.²⁹⁴ “Başarı odaklılık” zamanla, meşruiyet sorunu ile başarmak arzusu ve ihtiyacı arasındaki dengenin ortadan kalkmasını beraberinde getirmiş, ilahi bir misyonla donatılan cemaatin hedeflerinin gerçekleştirilmesi sürecinde,

291 Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi”, s. 96.

292 “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 50; Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, s. 81.

293 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 32; “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, 41.

294 “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 43.

meşruiyet sorununu doğurmuştur.²⁹⁵ Bu aşamada, ironik bir şekilde cemaat ilk dönemlerde kıyasıya eleştirdiği aşırı örgütlerin kendileri dışındaki yapıları ötekileştirme biçimleriyle aynılaştırmış, kendi dışındaki herkes “öteki” olarak tanımlanmış ve feda edilebilir görülmüştür. Hareket mensuplarının bir özelliği haline gelen elitizm ve seçilmişlik hissi, cemaatin kendinden başkasını yok mesabesinde görüp, diğer bütün Müslümanların değerini cemaate hizmetle ölçmesi sonucunu doğurmuştur.²⁹⁶ Öztürk, hareketin bu özelliğinin Türkiye’deki diğer dinî gruplarla ilişki kurmamasındaki temel etkenlerden biri olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁷

Aslında 28 Şubat sürecinde Gülen’in İHL’ler ile ilgili beyanatında da örneği görülebilen bu yaklaşım, daha aşikâr bir şekilde bu yapının tanımlayıcı bir karakteristiği olmuştur. Hareketin temel karakteristiklerinden biri olan başarı odaklılık, esasında sosyal tabanın oluşum ve değişim seyrine de etki etmiştir. Buna göre Gülen hareketinin toplumsal tabanı genel olarak, sosyal adaletsizliklere karşı tepkiler sonucu mağdur olmuş kesimlerden oluşmaz. Aksine üniversiteliler, orta sınıf esnaf ve büyüme yolundaki iş adamlarından oluşmaktadır.²⁹⁸ Böylesi bir sosyal tabanın öncelikli amacı bedel ödemek yerine “kazanmak ve kazanımları muhafaza etmek” olduğundan, güç ve iktidarla yan yana olmak önemli bir özelliği olmaktadır. Bu sebeple hareket “siyasete meşru araçlarla girip muhalefete düşme riskini almaktansa, dışarıdan ya da bürokratik nüfuz yoluyla oportünist taktiklerle sürekli kazanma” yolunu tercih etmiştir.²⁹⁹

Gülen hareketi, başından beri stratejik, liderlik tarafından özenle hazırlanan planlamalar çerçevesinde hareket etmiştir. Ancak sosyal tabanın en temel hedeflerinden biri haline getirilen başarı odaklılık, hareketin dönüşümüne etki eden önemli unsurlardan biridir. Cemaatin yıllardır ba-

295 Çaha’ya göre, örgütlü dinî yapı düşman olarak gördüğü birey ve yapılarla mücadelede dinî açıdan onaylanmayacak birçok yöntemi kullanabilir. Bkz. Çaha, “Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi”, s. 100.

296 Mustafa Öztürk, Gülen Cemaati ve Melez Teoloji; Mehdiçilik Takiyye Müdaracılık, Star Gazetesi Açık Görüş, 08.02.2014, <http://haber.star.com.tr/acikgorus/gulen-cemaati-ve-melez-teoloji-3b-mehdiçilik-takiyye-mudaracilik/haber-840519>, (Erişim Tarihi: 28.09.2017).

297 Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, s. 81.

298 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 41-42.

299 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, 58; “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 55.

şarılı öğrencileri elde etmeye çalıştığı, eğitim yatırımlarında bunu ciddi-
yetle gözettiği bilinmektedir. Elde ettiği başarılarla, pekiştirilen süreçlerle
bu kesim zamanla elitist bir yapıya evrilmiş, hareketin hep başaracağı ve
bu başarıda bu kesimin etkinliği vurgulanmıştır. Ancak sürekli büyüyen ve
siyasi, sosyal, ticari, bürokratik karar mekanizmalarında etkin olan cemaat,
üyelerine verdiği seçkinlik bakış açısıyla kendisinin en doğru hareket oldu-
ğu hissini beslemiştir. Teolojik olarak inşa edilen hareketin “en iyi oldu-
ğu” algısı sosyal taban üzerinde başarı algısıyla pekiştirilmek istenmiştir.
Böylelikle ilkeler yerine başarının önemli olduğu husûsu meşrû bir bakış
açısına dönüştürülmüştür. Ancak bu bakış açısı zamanla hedefe giden yol-
da her şeyin mubah olduğu düşüncesini doğurmuş olmalıdır. Başarıya ve
kazanmaya odaklanmış hareketin, liderin ortaya koyduğu hedefleri sorgu-
layacak mekanizmalardan yoksun olması, bu düşüncüyü pekiştirmiş bu da
cemaatin dönüşümünde önemli bir gerekçe oluşturmıştır.

Gizliliğin Kodu: Tedbir

Türkiye’de dinî gruplar, sistemle belirgin mesafelerini sürekli ko-
rumuşlardır. Bunun dönemsel olarak anlaşılır sebeplerinin olduğu ifade
edilebilir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devletin çeşitli toplum ke-
simlerine karşı “terbiye edici” rolü, döneme göre dereceleri farklılaşacak
şekilde, dinî gruplar üzerinde de hissedilmiştir. Kur’an eğitiminin takibat
gerekli konular arasında sayılmasına kadar varacak bu sıra dışı uygu-
lamalar, tarikat ve cemaatlerin devletle ilişkilerinde güvensizlik iklimini
besleyen unsurlar olarak görülebilir. Devletle aralarındaki mesafe sebebi-
yle dinî yapıların belirgin bir gizlilik içerisinde faaliyetlerini yürüttükleri
görülmektedir. Bu tutumun bazı dinî gruplarda bugün bile varlığını sür-
dürdüğü ifade edilebilir. Elbette bazı dinî gruplar özelinde bu yöntemin
teolojik, tarihi sebepleri de vardır. Ancak her şeye rağmen dinî grupların
devlete karşı tutumunu belirleyen temel ilke “bu da geçer ya hu!” şeklinde
özetlenebilir. Diğer bir deyişle Türkiye’de tarikat ve cemaatlerin sorunu
devletle değil yönetim biçimiyle ilişkilidir. Bu sebeple dinî yapılar, genel
olarak yıkıcı faaliyetlerden uzak durmuş, “olağanüstü” “sıra dışı” uygu-
lamalara karşı sabretmişlerdir. Şartlar olgunlaştığında ise eğitim başta olmak

üzere sivil alanda eleştirilerini sürdürmüşler, siyasi süreçlere önceliklerine göre etki etmeye çalışmışlardır.

Gülen Hareketinin diğer dinî-sosyal yapılardan ayrılan en önemli özelliklerinden biri organizasyon biçimidir. Hareket, daha ilk dönemden itibaren gizlilik prensibini dikkatle ve ısrarla uygulamıştır. Öyle ki bu gizlilik, sadece dışarıya karşı değil, yapının kendi içinde de katı bir biçimde uygulanmıştır. Cemaatin yöntem, örgütlenme ve hedeflerinde yer alan tedbir söylemi üzerinden meşrulaştırılan gizlilik prensibi, daha başlangıcından itibaren dikkat çekmektedir.³⁰⁰ Hareketin liderinin konuyla ilgili talimatı “Esnek olun, sivrilmekten can damarları içinde dolanın” şeklinde, yönlendirmesi de “Elinizdeki meyve sularının boş kutularını dışarı çıkarken bir çöp kutusuna attığınız gibi, bu düşünceleri de –açık olma yanıyla- çöp kutusuna atıp geçeceksiniz.” şeklindedir.³⁰¹ Örgütlü yapının bu özelliği sosyal bilimcilerin de dikkatini çekmiş ve çeşitli analizlere konu olmuştur. Belirli bir süre harekete mensup bireyler üzerinde gözlem yapan Mardin, bahsi geçen yapının sosyolojik yöntemlerle yeteri kadar analiz edilemeyecek özellikler taşıdığını ve kendisinin de hareketin teşkilatlanma biçimini çözemediğini belirtmiştir. Ona göre “cemaat” bulut gibi çalışmakta fakat bulutun içine giren uçaklar da kolay çıkamamaktadır.³⁰²

Sosyal hareketlerde grubu birbirine kenetleyen önemli unsurlardan biri ortak düşmana karşı kitleyi bir arada tutan “nefret” duygusudur. Ancak nefretin “derinliğine beğenmek” gibi ters bir akıntısı vardır. Bu sebeple kitle hareketleri zamanla nefret ettiği düşmanına benzer bir duruma gelebilir.³⁰³ Gülen grubunun organizasyon sürecinde en fazla müracaat edilen hususlardan biri olan “tedbir söylemi”nin teolojik arka planına kısaca girmek gerekmektedir. Sünnî-Hanefî bir dinî gelenek içinde yer alan Gülen hareketi, erken dönemden itibaren Şia’yı eleştirmiş, takiyye söylemini onaylamadığını ihsas eden bir vurguyu güçlü tutmuştur. Ancak ilginç bir

300 “Dini İstisamar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 65.

301 “Dini İstisamar Hareketi FETÖ/PDY”, 41, 43.

302 Şerif Mardin, “Gülen cemaatini çözemedim” 16 Eylül 2010, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/mardin-gulen-cemaatini-cozemedim.9vq9a2cFe0m8KvMU5cpuoQ>, Erişim Tarihi: 20.10.2017.

303 Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 74.

şekilde takiyyenin hem teorik hem de pratik bir karşılığı olan tedbir, cemaatin organizasyon biçiminin belirleyici ilkesine dönüşmüştür. Bu sebeple Gülen Cemaatinin tedbir söyleminin, Sünnî sabır siyasetinin ötesine geçerek Şia'nın takiyye siyasetine yaklaştığı ifade edilmiştir.³⁰⁴ Sünnî bir gelenek ve toplum içinde temellenen Gülen grubu, tedbir söylemi yanında liderin konumlandırılışı açısından da Şia'yı andıran özelliklere sahiptir.³⁰⁵ Mehdi söylemiyle güçlendirilen karizmatik liderliği bağlamında Gülen,³⁰⁶ hareket içerisinde Şia'da imamın masumiyeti ilkesine benzer şekilde konumlandırılmış ve sorgulanamaz özelliklerle donatılmış görünmektedir.³⁰⁷ Ehl-i Sünnet geleneği ve tasavvufi gelenek açısından meseleye bakıldığında, aslında Gülen'in cemaat içerisinde konumlandırılışı “modern” “sıra dışı” ve gelenekle kolay izah edilemeyecek bir olgudur. Diğer bir deyişle, ultra modern bir yapı olan Gülen grubunun, din dili olarak Ehl-i Sünnet vurgusunu kullanması bir çelişki ifade etmektedir. Zira bahsi geçen yapının, modern bir yapı olmanın bir tezahürü olarak, garip dinî uygulamaları (Hz. Peygambere kurban kesmek vb.) icat edip sürdürmesi geleneksel dinî çizgiden ne kadar uzaklaştığının bir göstergesidir. Bu yapı, geleneksel İslâmî ilkeler açısından bakıldığında, geleneksel dinî yapılara daha çok yakıştırılan “hurafe”leri “modern hurafeler” olarak yeniden canlandırmakta ve sürdürmektedir. Böylelikle bu yapı, dinî anlamda “modern bidatçı” bir çizgiye yerleştirilebilir.

Tedbir söyleminin cemaat içerisinde erken dönemden itibaren aktif bir şekilde uygulandığı dile getirilmektedir. Örneğin 80'lerde askeriyede namaz kılmak serbestken cemaat mensuplarının yine îmâ ile namaz kılarak kendini gizlediğine dair pek çok tanıklık bulunmaktadır. Son dönemde itiraflara yansıyan birçok ifadeye bakılırsa bu tür davranışlar cemaat men-

304 Burhanettin Duran, “Gülen Cemaati ve Sünni Kodların Kaybı”, Star Açık Görüş.

305 Din İşleri Yüksek Kuruluna göre bu inanış “masum imam” anlayışını çağrıştırmaktadır. Bkz. “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 46.

306 Bodur Mesih beklentisinin Gülen'in çocukluğuna kadar uzanan ve aile ortamında oldukça önemsenen bir unsur olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, Gülen'de Mesih beklentisi kardeşine Mesih ismini verdirecek kadar güçlüdür. Bkz. Bodur, *Klasikten Günümüze Dinî Hareketler*, s. 79.

307 “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, 57; Öztürk de Gülen Hareketinin kişisel karizma ve otorite mezhebi olan Şia'nın reflekslerine daha uygun hareket ettiğini, bu sebeple hareket içerisinde liderin konumlandırılışı biçiminin Şii gelenekteki “masum imam” konumlandırılmasına daha uygun olduğunu düşünmektedir. Bkz. Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, s. 151-152.

supları için sıra dışı davranışlar değildir. Bahsi geçen örgütlü dinî yapının baştan beri uyguladığı bir ilke olan tedbir söylemi zamanla açıklığa karşı gizlilik olarak ifade edebileceğimiz bir davranış kalıbına dönüşmüş, cemaatin organizasyon biçiminin belirleyici vasfı olmuştur.³⁰⁸

Gülen, bağlılarına kaygıyla başlayıp korkuyla biten sohbetlerinde, İslâm'ın cemaat kavramına yaptığı vurguyu sık sık hatırlatarak, cemaat dışında serbestçe yaşayabilme yoluyla oluşacak bireyselliğin önüne geçmektedir. Bu söylemlerde Gülen, emniyet kavramı üzerinden tasarladığı sosyal ahlâk ve toplumsal yapı için bireyselliğin mahsurlarına dikkat çeker.³⁰⁹ Cemaatin sosyal taban oluşturma ve eleman devşirme stratejisi öncelikle dinî çerçevede temellendirilen “hizmet” söylemine dayanmaktadır. Liderlik, bireyleri toplumsal ve bireysel özelliklerine uygun olarak planlamak ve bireyleri hizmet söylemi üzerinden harekete dâhil etmektedir. Ancak dinsel söylemle meşrulaştırılan hiyerarşik düzen, zamanla tedbir kavramı üzerinden bir sır örgütü görüntüsünü almakta, dinî grupların bir biçimi olan sır gruplarına dönüşen bir yapı oluşmaktadır.³¹⁰ Adayların harekete katıldıktan sonraki sevk ve idaresinde hiyerarşik örgüt yapılanmasının ciddi etkisi olduğunu, zamanla mensupları sevk eden en önemli unsura dönüştüğünü ileri sürmek mümkündür. Aslında bu yapı gücünü E. Hoffer'in ifadesiyle ideolojisinden değil teşkilat gücünden almaktadır. Buna göre bir kitle hareketinin başarı sağlayabilmek için mutlaka yüksek bir ideolojiye sahip olması gerekmez. Aksine başarının anahtarı ilk andan itibaren kapalı bir teşkilat kurması ve taraftarlarını bu teşkilat içinde eriterek, teşkilatın ayrılmaz bir parçasına dönüştürmesi gerekmektedir.³¹¹ Gülen hareketi mensupları, harekete katıldıktan sonra güçlü sosyal ağlarla kendini kuşatan yapının ideolojisini, gücünü kabul etmekte, dinî zeminini sorgulamak

308 Ruşen Çakır, “Orduya sızan dinci grup: Fethullahçılar” 28 Aralık 1986 tarihli *Nokta Dergisi* haberi: Orduya sızan dinci grup: Fethullahçılar, Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017, <http://medyascope.tv/2016/07/23/28-aralik-1986-tarihli-nokta-dergisi-haberi-orduya-sizani-dinci-grup-fethullah-cilar/>.

309 Çobanoğlu, “*Altın Nesil'in Peşinde*”, s. 107-111; “*Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY*”, s. 45.

310 Sır örgütleri ve özellikleri için Bkz. Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları LIV, 1964, s. 48-49; Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul: İFAV, 1995, s. 164.

311 Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 36.

yerine sürekli tekrarlanan söylemlerle meşrulaştırılan ilkeler bağlamında hareketle ilişkilerini sürdürmektedir. Ancak örgütlü yapı, kendini dinî zemin üzerinde var ettiği için sürekli dinî meşruiyeti vurgulayan bir söylem kullanmaya devam etmektedir. Ancak bu söylemler genellikle dinin işlevsel rolüne odaklanmaktadır. Bunun tipik örneği, 17-25 Aralık sürecinden sonra ortaya çıkan söylemlerde görülmektedir. Bu söylemlerde, dinî birer argüman olarak kullanılan ama aslında siyasi bir mücadelenin aracı haline gelen “Firavun”, “Nemrut”, “Zalim” gibi dinî kavramların yoğun bir şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Açıktır ki bu kavramlar siyasi bir mücadelenin din dili üzerinden meşrulaştırılmasıdır.

Sıkı Örgütlenme-Güçlü Denetim

Sosyal grupların mensupları arasında belirli ölçüde uyum araması, grubun devamı açısından bir gereklilik olarak görülebilir. Bu uyum, yazılı ve sözlü grup normları üzerinden grubun varlığını sürdürmesini amaçlar. Ancak sık dokulu ve grup kimliğini bireysel kimliğin önüne geçirmiş sosyal yapılarda, grup normları bireyleri sıkı bir şekilde denetleyerek, ödül (hayır dua) ve ceza (izolasyon) ile bireysel kimliğinden uzaklaştırabilir. Bu yapıların en temel özelliklerinden biri, yönetici elitlerin hegemonyasının ortaya çıkmasıdır.³¹² Artık Paralel Devlet Yapılanması/PDY olarak tanımlanan örgütlü yapının, toplumu disipline etme anlayışı, “toplumun her alanındaki her türlü eylemin ruhuna nüfuz edebilme düşüncesi üzerinden tasarlanmıştır”.³¹³ Diğer dinî-sosyal yapılarla kurumsal ilişkilerini olabildiğince sınırlı tutan Gülen grubu, bu disiplin anlayışını mensupları üzerinde de katı bir şekilde uygulamaktadır.³¹⁴

Bu yapının en önemli karakteristiklerinden biri, mensuplarının ilişkilerini sınırlamasıdır. Cemaat bunu yaparken, üyelerini oldukça kapsayıcı bir çerçevede geliştirdiği ilişkiler ağı üzerinden kontrol etmektedir. Bu kapsayıcılığın mensuplar üzerinde bir süre sonra isteseler de yaramayacakları bir kuşatıcılık oluşturacağı ve aşılabilir bir sosyal baskıya dönüşeceği

312 Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, s. 326-327.

313 Çobanoğlu, *Altın Nesil'in Peşinde*, s. 271.

314 Bodur, *Klasikten Bugüne Dini Hareketler*, s. 80; Çaha, *Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi*, s. 101.

açıktır. Son dönemde basına yansıyan sayısız bilgiye bakıldığında, kriminal bir takım olaylar üzerinden de, bu ilişkilerin kontrol düzeyi artırılmış görünmektedir.

Örgütlü dinî yapı, mensupları üzerinde kurduğu ağlarla, cemaat tarafından oluşturulan kurumların, “hizmete sahip çıkmak” vurgusuyla mensuplar tarafından sahiplenilmesini sağlamakta, bu yolla ortaya çıkan müthiş bir ekonomik döngünün yanında, bireyler bir sosyal ilişkiler sarmalına dâhil edilmektedir. Bütün bunlar yapılırken cemaat içinde sürekli ve yoğun bir şekilde kullanılan dinî argümanlar, meşruiyet zeminini güçlü ve devamlı tutmaktadır.

Toplumsal hareketler için “eylem” kitleyi bir arada tutar. Eylem birleştiricidir. Ancak eylem adamı olmak için bireysel kimlik ve kişiliğin, karar verme hakkının belirli ölçüde geride bırakılması gerekir. Bunun için de kitleleri meşgul etmek gerekir. Bu sebeple birlikte çalıştıkları nadir görülen fikir adamlarına karşılık, eylem adamları daha uyumlu bir kişilik sergilerler. Hermann Rauschning “Yürüyüş insanları düşüncelerinden uzaklaştırır. Yürüyüş düşüncüyü öldürür. Yürüyüş, bireyciliğe son verir” der. Kitlese hareketlerde hayal kırıklığının temel sebeplerinden biri, meşguliyet sahibi olmamaktan gelir. Bu sebeple kitle hareketlerinin sürekli bir şekilde mensuplarına yeni hedefler ürettikleri, çeşitli yöntemler kullanarak kişisel eksikliklerini arttırdıkları görülür.³¹⁵ Dinî yapılar, mensuplarına çeşitli görevler vererek onları eğitmeyi ve “ma-la-ya’ni” ile uğraşmayı engellemeyi hedefler. Bir eğitim metodu olarak bunun anlaşılabilir yönü vardır. Ancak sürekli “yürüyüş yapmak” bazen düşünmeyi engelleyen bir unsura dönüşebilir. Türkiye’de dinî yapıların abartılı detaylara uzanan ve büyük ölçüde ritüellerle doldurulmuş dindarlık biçimleri, bu açıdan incelemeye değer konular arasındadır.

Örgütlü dinî yapının, mensuplarının sosyal ilişkilerini biçimlendiren dinî uygulamaları, bu bağlamda ele alınabilir. Hareketin mensuplarına verilen çeşitli dinî görevler, bir ilişkiler sarmalını destekleyen ve mensupları kontrol etme stratejisi güden görevler olarak görünmektedir. Dinî

315 Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 91-97.

çerçeve de temellendirilen çeşitli teferruatları abartarak mensupları detaylara boğmak, cemaat faaliyetlerinden arta kalan zamanlarda ortaya çıkan boş zamana hükmetmenin bir yolu olmaktadır. Bu uygulamalar, stratejik olarak mensupların dışarıyla irtibatını asgariye indirmek üzere tasarlanmış uygulama biçimleridir. Şüphesiz bu yaklaşım biçimi, İslâmi ilkelerden yola çıkarak, henüz ahlâken kemal noktasına ermemiş bireyler için öngörülen bir eğitim metodu olarak görülebilir. Dolayısıyla cemaatin bu dinî uygulamaları pozitif bir bakış açısıyla, ahlâki erdemlerin sağlanmasında bir yöntem olarak görülebilir. Ancak aynı literatürde “bir saatlik tefekkür bin yıllık ibadetten evladır” ya da “sufi ibn-ül vaktir” ilkelerinin yer aldığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Söylem ve Öteki(leştirme)

Pragmatizmin Din Diline Dökülmesi: Söylem

Gülen grubu, genişleme ve dışa açılma döneminde diyalog söylemini yoğun bir şekilde kullanmıştır. Öncesinde de cemaatin dışa dönük mesajları söylem olarak hep barışçıl ve uzlaşmacı bir karakter taşımıştır. Bu kapsamda cemaatin uluslararası bir aktör olarak kendini konumlandığı süreçte, dinler arası diyalog söylemini yoğun bir şekilde kullanması; Abant toplantıları, diyalog toplantıları gibi organizasyonları sahiplenmesi bazı kesimler tarafından olumlu bulunup sahiplenilmiş, bazı kesimlerce de yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Ancak kuruluşundan bugüne zaman zaman taktiksel olarak nitelenebilecek çıkışları bir tarafa bırakılırsa, cemaatin Türkiye’deki diğer dinî gruplarla arasında bilinçli bir mesafe bıraktığı, onları dinî, siyasi ve sosyal açıdan ötekileştirdiği bilinmektedir. Gülen’in İslâm vizyonunun disiplin ve diyaloga dayalı olduğunu belirten Yavuz, bunlardan birincisinin cemaat içinde ikincisinin de gayr-i Müslim unsurlara yönelik işletildiğini belirtmektedir.³¹⁶ Çobanoğlu da, Gülen düşüncesinde hoşgörü ve diyalog söylemlerinin belirli bir ahlâki amaca matuf ancak sınırları çizilmiş bir şekilde tanımlanmakta-kullanılmakta olduğunu belirtir. Bahsi geçen kavramların bütün kullanımı, Gülen’in öngördüğü ahlâki düzeni, itaati, birlik ve bütünlüğü gerçekleştirecek şekilde kurgulanmıştır.

316 Bu konu için ayrıca Bkz. “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY”, s. 63.

Bu sebeple hem milliyetçi bir söylem kullanması hem de toplum içerisindeki farklılıklara ve anlaşmazlıklara hoşgörü ve diyalog temelli çözüm yolu önermesi, Çobanoğlu'na göre bir tutarsızlıktır. Diğer taraftan aynı yazara göre, Gülen'in hoşgörü ve diyalog adına önerdiği ahlâki seçenekler içerisinde sadece tutarsızlıklar değil, yeri geldiğinde karşısındakini hiç de hoş göremeyecek unsurlar da bulunmaktadır.³¹⁷

Gülen Hareketi, 28 Şubat sürecinde, diğer dinî gruplara yönelik baskılara herhangi bir şekilde itiraz etmemiştir. Aksine bu süreci “ılımlı İslâm”ın temsilcisi olduğu, radikal unsurların bastırılması gerektiği vb. söylemlerle kendisine meşruiyet alanı açmak için kullanmış, seçmiş olduğu ezoterik yollarla, özel korunma ve gelişme stratejileri inşa etmiş, süreçten uluslararası bir aktör olarak çıkmıştır.³¹⁸ 17-25 Aralık sürecinin öncesi ve sonrasında, cemaatin diğer dinî gruplara karşı olan tavrı açıkça ortaya çıkmış, bu süreçte cemaatin, yargı eliyle kendisine rakip olarak görmese bile itaat etmeyeceğini düşündüğü dinî yapıları tasarımılamak, yıldırma istediği ortaya çıkmıştır.

17-25 Aralık sürecinde, cemaatin kontrol ettiği ifade edilen yargı eliyle operasyon yapılan iş adamlarının önemli bir kısmının, Türkiye’de belirli dinî yapılarla ilişkili kişiler olduğu dile getirilmiştir. Cemaatin bu yaklaşımı dikkate alındığında, dinler arası diyalog söylemi de dâhil benzer barışçıl söylemlerinin bir aktör olma yolunda kullandığı argümanlar mı yoksa gerçekten inandığı temel ilkeler mi olduğu sorgulamaya açıktır. Diyaloğa karşı diyalogsuzluk olarak ifade edilebilecek bu yaklaşım biçiminde, diyaloğa işlevsel bir anlam yüklenerek barışçıl diyalog söyleminin, sıcak ilişkiler kurmanın bir aracı olarak görüldüğü genel bir kanaat olarak paylaşılmaktadır. Esasında cemaatin hoşgörü ve diyalog kavramları bir aşamadan sonra, politik iktidar arayışları/tercihleri doğrultusunda önemli hale gelmiştir. Buna göre, Türkiye’de farklı etnik ve dinî unsurların bir

317 Çobanoğlu, *Altın Nesil'in Peşinde*, s. 343, 350

318 Başdemir, “Ezoterik Grupların Epistemolojisi”, s. 87; Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, s. 273-274; Keleş, 28 Şubat Sürecinde cemaatin toplantılarında, Zaman gazetesinin Refah-Yol hükümetini düşürme çabalarının yetersiz bulunduğunu, “Bir hükümeti düşüremeyen gazeteyi çıkarmayın daha iyi!” şeklindeki beyanların bizzat lider tarafından ifade edildiğini belirtmektedir. Bkz. Keleş, *Cumhuriyet Dönemi Cemaat Hareketleri*, s. 499.

arada olması ve bunların tek bir potada eritilmesi ihtiyacı, alt kimlikleri besleyen ve öne çıkaran postmodern süreç, adem-i merkezîyetçi politik öneriler, ABD merkezli “ılımlı İslâm” modellerinin dünyada kendisine örnekler araması, hoşgörü ve diyalog söyleminin politik arka planını ortaya koymaktadır.³¹⁹ Bu durumda cemaatin ulusal bir aktör olma sürecinde hoşgörü, küresel bir aktör olma sürecinde de diyalogu dillendirmesi, politik hedeflerden bağımsız okunamaz. Bir başka deyişle bu söylemler, politik amaçların din dilinin imkânları kullanılarak gizlenmesi anlamına gelmektedir.

Öteki: Diyalog Söylemine Karşı Diyaloğsuzluk

Türkiye’deki dinî gruplar, düşünsel olarak İslâm kardeşliği prensibi çerçevesinde görece bir ilişkisi içerisinde. Kurumsal faaliyetleri birbirinden bağımsız olmasına rağmen en azından düşünsel olarak, kimi zaman da organizasyonel olarak birlikte hareket edebilmektedir. Dindar muhafazakâr kesimin taleplerini dillendiren Milli Görüş Hareketi birçok tarikat ve cemaat tarafından konjonktürel değişimler ve kısmi rezervlerle birlikte genelde desteklenmiştir. Milliyetçi ve sağ söyleme sahip partiler de, kimi dinî gruplarla ittifak yapabilmişlerdir. Ancak ilginç bir şekilde, Milli Görüş Hareketinin tarihinde ilk bölünme cemaat-tarikat ya da nurcu-nakşî bölünmesidir.³²⁰ Gülen hareketinin, Milli Görüş hareketine neredeyse devamlı muhalif olduğu görülür.³²¹ Gülen diğer siyasi partilere verdiği krediyi hiç-

319 Çobanoğlu, *Altın Nesil’in Peşinde*, s. 323.

320 M. Ali Büyükkara, Türkiye’de Radikal Di i-Siyasi Akımlar, *Demokrasi Platformu*, Yıl, 2, S. 8 (2006): s. 134.

321 Cemaatin bu tavrı erken dönemden itibaren dikkat çekmiş olmalı ki, son dönemde cemaat yayınlarında aktif olarak yazan Ali Bulaç’ın, 1995 yılında cemaate sorduğu üç sorudan biri “Neden RP’nin iktidara gelmesini önlemeye çalışıyorsunuz? sorusudur. Bulaç’ın sorduğu diğer sorular ise “Mustafa Kemal ve devrimleri konusundaki duruşunuz nedir?” ve “Neden Ortadoğu’ya değil de Orta Asya’ya yatırım yapıyorsunuz?” sorularıdır. Bkz. Ali Bulaç, *Yeni Şafak Gazetesi*, 11 Temmuz 1995, Nakleden: Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, s. 269. Ali Bulaç, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası süreçte tutuklanarak cezaevine konmuştur. Bulaç’a ait olduğu söylenen savunma metninde, Bulaç, Gülen hareketinin geldiği nokta ile ilgili düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir. “Aristo, “kazalar ayıpları orta yere döker” der. 15 Temmuz’da hain darbe teşebbüsü, 40 yıllık bir yapının illet ve ayıplarını ortaya çıkarmış oldu. Dışı hayli süslü cemaat vazosu 15 Temmuz’da bir darbe ile yere düştü, paramparça oldu. İçinden yüz kızsartıcı ayıplar, kusur, illet ve cürümler orta yere saçıldı.

1) Kimileri diyor ki “Bu bir tiyatrodur, bizim darbe ile ilgimiz yoktur.”

Soru: Peki, 40 yıl kılı kırk yaran bir yapı nasıl olur da ilgisiz olduğunu iddia ettiği bir darbe fiili

bir zaman bu harekete vermemiştir. 28 Şubat sürecinde tipik bir şekilde görüldüğü gibi, kritik zaman dilimlerinde kendini bu kesimden hep ayırtırmıştır. Ancak Gülen hareketinin sağ partilerle kurduğu ittifaklar, cemaatin daima güçlüye ve iktidara yakın olma stratejisine uygun bir şekilde devam etmiştir. Buradaki öncelikli amaç kendi çıkar ve kazanımlarını korumak olmuştur.³²² Ancak ilginç bir şekilde cemaatin yaptığı ittifaklarda, sorun çıkmayan konuların başında, devletin din eğitime yatırım yapmaması veya yeterince alan açmaması gelmektedir. Zira bu alan, cemaatin stratejilerine uygun olmayan ve sosyal tabanını zayıflatacak bir unsurdur.

Konjonktürel Değişim ve Gülen Hareketi

Dinî gruplar, toplumu dönüştürürken toplumdan etkilenirler. Bu sebeple aynı dinin mensupları tarafından oluşturulan toplumsal gruplar, farklı özellikler gösterebilir. Ancak dinî grupların şekillenmesinde karizmatik liderler başat bir unsur olarak etkin olurlar. Bu sebeple bir dinî grup liderinin, hareketin biçimlenmesine etkisi tartışmasızdır.³²³ Liderin tutumu mensupların dinî algısına, hareketin organizasyon biçimine, ötekine bakışına vs. doğrudan etki eder. Tarihsel süreçte ortaya çıkan şartlar da bir grubun karakteristik özelliklerine etki eden diğer bir unsurdur.

tam ortasına yerleşiyor? 50 bin insan hapse atıldı, 110 bin kişi işten çıkarıldı.

- 2) Kimisi de der ki “tuzağa düşürüldük”. Peki, öyle de olsa sizi hangi cazibe tuzak mahalline, kapan yerine çekti? Fareyi kapana çeken beyaz peynirdir. Hangi peynirin cazibesi sizi motive etti? Halka ateş açanları, tarihte misli görülmemiş sivil katliama sevk eden duygu, güdü nedir? Tiananmen Meydanı’nda komünist Çin tankları bile önlerinde duran genci ezmedi. Sadece şursuz bir Siyonist, Filistinlilerin evlerini yıkmaya gelen bir iş makinesinin önüne dikilen Rachel’i ezdi. Sizi 249 insanı katletmeye sevk eden duygu, düşünce, inanç, güdü nedir?
- 3) Gülen, “Bize sempati duyan bazı askerler bu işe katılmış olabilir; onlar bize ihanet etmişlerdir.” diyor. Peki, İslami bir cemaatin, darbe geleneği olan bir kurumda cuntacılarca suistimal edilebileceğini, elinde silah bulunduranların fırsatını bulduklarında ne hoca ne tüccar ne eğitimci dinlemeyip kazan kaldıracacağını hiç mi hesaba katıp “bizim emniyette, askeriyede ne işimiz var?” deyip, sivil-sosyal hayattaki hizmetlerle yetinmeyi düşünmediniz?
- 4) Saf ve temiz insanlardan himmet toplarken esnafı, öğretmeni, ev hanımını, gece gündüz koştururken “Biz yeri gelince emniyetteki ve askeriyedeki gücümüzle devleti ele geçiririz, darbe yaparız; hatta masum insan da öldürürüz” diye onlara söylediniz mi? Böyle bir sözleşme yaptınız mı? Sayısı milyonlara tırmanan mağdurların kim hesabını verecek?” Savunma metni için Bkz. Ali bulaç, “Hak Sahibi Sultandır!” Ali Bulaç’ın Savunma metni, <http://www.aliaktas.net201709AliBulacSavunmaMetni.html>,
Erişim tarihi: 20.10.2017.

322 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 49.

323 Akyüz, “Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması”, s. 56.

Yukarıda karakteristik özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız Gülen hareketinin en tanımlayıcı özelliklerinden biri de, din söylemini, örgütsel stratejilere uygun olarak sürekli yenilemesidir.³²⁴ Dinî bir hareketten organize bir suç örgütüne dönüşen bu yapının değişimini, birkaç alan üzerinden okumak mümkündür. Hareketin 1980’li yıllarda dinî bakımdan çok sıkı ilkeleri ön plana çıkardığı, bazı konulardaki tutumlarının hala devam ettiği bilinmektedir. Aynı yıllarda, Gülen’in söylemlerine hâkim olan temel unsurlardan biri milliyetçilik vurgusudur.³²⁵ Ancak Türkiye’de dindar-muhafazakâr kesimin oldukça duyarlı olduğu bir konuda Gülen, konjonktürel şartları dikkate alarak “başörtüsü fûruattır” diyecek noktaya gelmiştir. İfadenin teknik anlamı bir tarafa bırakılırsa, Gülen’in o dönemde takındığı tutum ve diğer söylemleri başörtüsünü feda edebilecek bir noktaya gelişinin işaretidir. Cemaat içerisinde, hemen her konuda olduğu gibi bir itiraz gelmek yerine, Gülen’in yaklaşımı meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Gülen’in 1980 ve 1990’lı yıllarda, Osmanlı tecrübesinden yola çıkarak, milli bir kimlik inşası çabasında olduğu ve mensuplarını bu tecrübe üzerinden güdülediği görülür. Bu söylemlerde vatan, millet, devlet kavramları başat unsurlardır. Bir yoruma göre hareketin milliyetçilik vurgusu, hareketi meşru alanın dışına itmek isteyen laik sisteme karşı bir meşruiyet arayışıdır.³²⁶ Yıldırım’a göre, Türkiye’de milliyetçiliğin tartışılmaz, egemen bir yaklaşım olması varlığını sürdürmek isteyen cemaat ve aktörlere bu dili kullanma zorunluluğu getirmektedir.³²⁷ Ancak milliyetçilik söylemini yoğun bir şekilde kullanan bahsi geçen örgütlü yapı, meşruiyet sorununu aşıp bir aktöre dönüştüğünde, bu söylemi terk etmekte bir beis görmemiştir. Aksi halde hareketin yeni söyleminde yer bulan, “gerekirse bir ülke feda edilir” ifadeleriyle pekişen, “vatansızlık”, “dünya vatandaşlığı” algısı izah edilemez. Burada açıkça ortaya çıkmaktadır ki; 1995’lerden itibaren kendisini küresel aktörler ile Türkiye arasında bir yere yerleştiren “cemaatin” “bu aktörler çatıştığında, yönünü ne tarafa döneceği” sorusu

324 Çelik, “Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları”, s. 33.

325 Çobanoğlu, *Altın Nesil’in Peşinde*, s. 253.

326 Çobanoğlu, *Altın Nesil’in Peşinde*, s. 286.

327 Yıldırım, *Ak Parti ve Cemaat*, s. 263.

cemaat içerisinde ya hiç sorulmamış ya da cevabı gizlenmiş bir sorudur. Zaten hareketin uluslararası bir güç olarak kendini tanımlamasından sonra, milliyetçilik, milli değerler gibi kavramları, kademe kademe sönmüşleştirildiği ve küresel bir kimlik inşasına yöneldiği görülür. Şüphesiz bunda hareketin dil bilen, dünyanın farklı ülkelerinde eğitim görmüş kesimleri ile çok uluslu ticari faaliyete yönelmiş destekçilerin ve Osmanlı fetih düşüncesiyle güdülenmiş kitlenin beklentileri etkin bir unsur olmuş olmalıdır. Ancak küresel kimlik inşasına yönelmiş hareket, kendi yol arkadaşlarını dindaşlarından değil, dinler arası diyalog çalışmaları ile etkileşime girdiği Batılı güç odaklarından seçmiştir. Bir başka deyişle cemaat ulusal güç odağı olma sürecinde Türkiye’de diğer dinî yapılardan kendisini ayrı tutmakta gösterdiği dikkati, uluslararası güç olma sürecinde de diğer İslâm ülkeleri ve buralardaki yapılara karşı göstermiştir.

Güç Değişiminin Akılcı Kontrolü: Siyasetle İlişkiler Ya da Kaybetmeden Kazanmanın Kodları

Sosyal hareketler, toplumsal ve siyasi açıdan meşruiyet arayışı içerisinde olabilirler. Bu arayışın biçimlenmesinde bazen yerel dinamikler bazen de uluslararası dinamikler etkili olur. Bu hareketler kendilerine bir meşruiyet alanı oluştururken zaman zaman ittifaklar kurarlar. Şeffaf ve denetlenebilir süreçlerde gerçekleştiği sürece bu ittifaklar sivil toplum-devlet ilişkileri bağlamında demokratik yönetimlerin temel özellikleri arasında sayılabilir. Türkiye örneğinden hareketle, bu ittifakların tek taraflı olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de siyasi partiler, tarikat ve cemaat liderleriyle işlevsel ilişkiler kurmuşlardır. Siyasi liderlerle dinî grup liderlerinin ilişkisi dinî grupların temsilci ya da adaylarını parlamentoya taşımış, cemaat üyelerinin birbirine kenetlenmesini ve şeyh ya da liderin cemaat üzerindeki otoritesini pekiştirmiştir.³²⁸ Dinî gruplarla siyasi parti ilişkilerinin yakın dönem örnekleri arasında; İskenderpaşa-Milli Görüş,

328 Ruşen Çakır, *Ne Şeriat Ne Demokrasi Refah Partisini Anlamak*, İstanbul: Metisi Yayınları, 1994, s. 69.

Yeni Asya-Adalet Partisi,³²⁹ DSP-Gülen Hareketi, İskenderpaşa-MHP³³⁰ vb.lerini saymak mümkündür.

Siyasi partilerle dinî grupların ilişkisinde siyasetin belirli bir pragmatizm içerisinde olması, siyasetin pragmatist doğası ile ilişkilidir. Elbette siyasi partilerden beklenen yaklaşım, pragmatizm değil ilkeli bir duruştur. Ancak siyasetin ve devlet adamlarının desteğini alan dinî yapıların, gruplar arasındaki gerilimi arttırması ve kendi dışındakini ötekileştirmesi, tarikat ve cemaatlerin siyaset malzemesi olmalarıyla, dine de devlete de zarar vermeleriyle sonuçlanabilir.³³¹ Din temsili açısından dinî gruplar daha hassas olmak durumunda olan yapılardır. Hiç değilse bir siyasi parti ile dinî grup arasındaki fark açık olmalıdır.

Gülen cemaati 1990'lı yılların ortalarına kadar, aktif siyasete katılmama yönünde oldukça isteksiz görünmüştür. Bu yıllara kadar, siyasi liderlerle kurduğu ittifaklar genellikle cemaatin hizmet ve büyüme hedeflerine katkı amacı gütmüştür. Hatta Gülen o yıllarda Cebrail (A.S.) parti kursa oy vermem diyecek kadar siyasete ilgisizliğini belli etmek istemiştir. Ancak Gülen her zaman İslâmcı partilerin karşısında olduğunu ve onları onaylamadığını açıkça ifade ederek sağ siyasi partilerin yanında yer almış, onlarla çıkar ilişkisini devam ettirmiştir. Bunun tipik bir yansımasını 1995³³² yılında bir gazeteye verdiği mülakatta Refah Partisi'ne karşı bir denge unsuru olarak görülmekten rahatsız olmadığını dolaylı olarak ifade ederek, bu siyasi yapının Avrupa'yı rahatsız edecek söylemlerde bulunduğunu, bu söylemlerin de darbe endişelerine sebebiyet verdiğini ifade etmiştir.

Gülen hareketi, ulusal bir aktör oluncaya kadar devleti kutsal bir aygıt olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla hareke-

329 Selim Sözer, "Dini Grup (Cemaat)-İktidar İlişkileri Bağlamında Esad Coşan-Necmettin Erbakan Ayrışmasına Sosyolojik Bir Bakış" *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme -Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları-Kurav Yayınları, Burfaş Matbaası, 2015, s. 586.

330 Tekin, *Türkiye'de Din Siyaseti*, s. 561.

331 Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli-Vecdi Bilgin, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi- Kurav Yayınları, 2015, s. 639.

332 Fethullah Gülen, "İkinci Cumhuriyetin Şeyhülislamı "Melek caanım, meleek..." Sabah Gazetesi Haftaya Bakış, s. 27-31, Nuriye Akman'la Röpörtaj; 28 Ocak 1995.

tin devletten ziyade güce sadakati daha ön plandadır. 12 Eylül darbesi, 28 Şubat süreci de dâhil olmak üzere her daim askeri darbelerin yanında yer alan Gülen hareketi, bu tavırlarıyla da devletten ziyade gücü önemseydiğini göstermiştir. Örgütlü dinî yapı, elde ettiği güçle uluslararası güçlerle etkilere geçmiş kendisini ulusal güçlerle uluslararası güçlerin arasında bir yere konumlandırmıştır. Esasında ulusal ve uluslararası siyaset ekseninde ortaya çıkan sorunlarda, yapının milli hedeflere bağlılığı hep şüpheyle karşılanmıştır.³³³ 15 Temmuz darbe girişiminde örgütlü dinî yapının tercihi net olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçle birlikte aslında hareketin vatan algısının değiştiği, devlete biçilen rolün kutsal bir rol olmayıp cemaat hedeflerine hizmet ettiği sürece anlamlı olduğu, böyle olmadığında devletin hatta milletin feda edilebilir olduğu görülmüştür. Hâlbuki bahsi geçen örgütlü dinî yapı, sisteme başkaldıranların devlet tarafından bastırılması gerektiğini, uluorta konuşup devleti haksız yere eleştirmenin, millete karşı hainlik sayılması gerektiğini savunmaktaydı.³³⁴

Siyaseti bir şeytan işi olarak gören bir yapının, siyasal aktör olma hedefi elbette devşirilen güç ile de ilişkilidir. Bu olgu sosyal hareketlerin bir gerçeği olarak sadece Gülen hareketine has bir olgu da değildir. Kendisinde güç vehmeden her yapının açık ya da örtülü bu gücü kullanmak isteyeceği, Türkiye'nin tarihinde örneğine rastlanır bir şeydir. Gülen hareketi ve Nurculuğun bir kısmı için farklı olan husus, siyasetle ilgisi olmadığını uzun yıllar ısrarla dile getiren, devleti kutsal, dokunulmaz gören bir yapının siyasi partileri de aşacak bir taleple siyasi bir aktör olarak ortaya çıkması, buna bir sınır getirilmek istendiğinde ise işi darbe teşebbüsüne kadar vardırmasıdır.

Değişimden Başkalaşıma: Dinî Grup Olmanın Sınırlarını Zorlama

Dinî kurumların birbiriyle ilişkisinin gözlemlenebileceği alanlardan biri Osmanlı örneğinde ortaya çıkan Medrese-tekke ikilemidir. Kitabî İslâm'ın temsilcisi olan medrese, bir devlet kurumu olarak varlığını sürdürmüştür. Tekkeler ise dinin sivil alandaki temsilcileri olarak göze çarp-

333 Çelik, *Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları*, s. 56.

334 Çobanoğlu, *Altın Nesil'in Peşinde*, s. 256.

makta, çoğunlukla gönüllü bazen yarı resmi faaliyetlerde bulunmaktadır. Medrese ile tekke zaman zaman karşı karşıya gelmiş ancak her hâlükarda, her iki kurum nihai olarak devlete bağlı ve onun çizdiği sınırlar içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bütün eksiklerine rağmen Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de kitabî İslâm’ın temsilcisi olarak görülebilecek bir kurumsal hüviyet taşımaktadır. Osmanlıdan Cumhuriyete geçişle birlikte, kurumsal anlamda medresenin sürekliliğinin sağlanamaması, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görev alanının sınırlı olması, halk kitlelerinin rağbet ettiği dinî yapıların kontrolünü zorlaştırmıştır. Cumhuriyet döneminde, informal olarak faaliyetini sürdüren ve halk katında derin ve yaygın etkileri hissedilen dinî gruplar, çizgi dışı faaliyetlerini denetleyecek yetkili kurumlardan mahrum olmuşlardır. Böylesi bir durum, uç örneğini derinden yaşadığımız FETÖ gerçeği ile karşılaşmanın gelecekteki habercisi olabilecek potansiyeldedir.

Gülenist hareketin dinin sınırlarını zorlayacak bir çizgiye doğru evrilmesinde birkaç temel unsurdan bahsedilebilir. Bunlar; denetimsiz bir teolojinin inşası, liderin Mehdi-Mesih olarak konumlandırılması, dinî bir eğitim geleneğinin hareket içerisinde yer bulmaması sonucu denetim mekanizmalarının oluşmaması, güce yaslanan başarı odaklı teşkilatlanma biçimi, ikircikli bir söylemin inşa edilmesi, sonraki dönemde küresel güçlerle yapılan ittifaklar gibi aslında hareketin temel özellikleri olarak görülen hususlardır. Bütün bu gerekçelerle, Gülen hareketinin yaşadığı dönüşüm, erken dönemden itibaren dinî grup olmanın sınırlarını fazlasıyla zorlamış, gerçekleşen dönüşüm, hareketi dinî grup çizgisinden çıkarmıştır. Bu dönüşümün nasıl ve hangi sebeplerle olduğu, üzerinde düşünmeyi hak eden bir olgudur. Hareket mensupları tarafından Mehdilik konumuna kadar yükseltelen Gülen, kullandığı dil açısından değerlendirildiğinde geleneksel âlim tipine uymamaktadır. Bu durumda karizmasının kaynağı merak edilen Gülen’in, karizmasının temel kaynağının diğer dinî grupların aksine toplumsal sermayesinin genişlemesinden ileri geldiği ifade edilmiştir.³³⁵

335 Çelik, *Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları*, 41.

Gülenist hareketin, Gülen'in dinî vurgulu, duygusal ve coşkulu vaazlarına rağmen, kendi içinde klasik İslâmî bir eğitim modeli geliştirip uygulamaması kanaatimizce başat bir unsurdur. Bu eksiklik kırılma ve değişim anlarında cemaatin kendi içinde bir sorgulama mekanizması geliştirmesine engel olmuştur. Zira bir dinî liderin ve dinî grubun hedef ve uygulamaları, en anlaşılır bir şekilde dinî gerekçelerden beslenebilir. Eleştiri de temel olarak dinî gerekçelerle yapılabilir. Böyle bir sorgulama mekanizmasının geliştirilememesinin en temel gerekçelerinden biri, Gülen'in akıldan çok duygu ve coşkuya hitap eden vaazlarıdır.³³⁶ Böylelikle mensupların harekete duygusal bağlılığı güçlendirilirken, gerektiğinde lideri sorgulayacak mekanizmalardan yoksun kalması sağlanmıştır. Sürekli büyüyen ve oldukça büyük bir güce hükmeden hareket, Gülen'in tek başına verdiği kararlarla yoluna devam etmiştir.

Küresel güçlerle etkileşime giren örgütlü yapının, bir suç şebekesine doğru evrilmesinde kurduğu ittifaklar da belirgin bir rol oynamıştır. Sebepleri ve şekli bu yazının konusu dışında kalan bu ilişkinin, Gülenist yapı üzerinde etkili olmaması düşünülemez. Cemaatin sosyal tabanını oluşturan eğitimli, mobilize olmuş kitlenin beklentileri de bu ilişkiyi beslemiş ve güçlendirmiştir.

Bütün bu gerekçelerle artık bir delil sunmaya gerek kalmayacak şekilde, basına yansıyan-saçılan, iddianamelere ve itirafnamelere konu olan, Gülen'in en yakınında olmuş kişilerin ifadelerine yansıyan hususlar artık hareketin dinî bir yapı olarak değerlendirilemeyeceği istikametindeki görüşleri güçlendirmektedir. "Birlikte olun ama zevk almayın", "içki için ama sarhoş olmayın", "birbirinize selam vermeyin", "gerektiğinde başınızı açabilirsiniz" "Peygamberin hareketin müfettişi olarak sunulması, Gülen'in vaazını dinlemesi", "cami kürsüsünde Allah'ın olduğu iddiası"³³⁷ vb. sayısız ifade ve tespitler bu görüşleri destekleyen temel argümanlardır.

336 Çelik, *Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları*, s. 39; *Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY*, s. 60.

337 Bkz. *Kendi Dilinde FETÖ*, s. 14 vd.

Sonuç Yerine: Hareketin Geleceği

Gülen hareketinin geleceğini okumak için biraz geriden başlamak faydalı olabilir. Hareket kendini küresel bir güç olarak konumlandığı döneme kadar devletle ve siyasilerle açık bir çatışmaya girmekten daima kaçınmıştır. Cemaat, AK Parti ile de uzun süre ittifak içinde olmuş hatta en geniş açılımlarını da bu dönemde yapmıştır. Fakat referandum sürecinden sonra cemaatle AK Parti'nin ilişkisi çatırdamaya başlamış, zamanla bu süreç açık bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu sürece kadar hep devleti yanına ya da arkasına alarak devam eden hareket için bu yeni bir tecrübedir. Fakat bu süreçte farklı olan şeylerden biri devleti karşısına almış olan cemaatin önemli küresel güçleri yanına almasıdır.

Aslında “2011 MİT Krizi” olarak isimlendirilen sürece kadar götürülebilecek tarihten bu yana, cemaatin sosyal tabanının erimeye başladığı ifade edilebilir. Zira bu olay, dersanelerin kapatılması, 17-25 Aralık olayları, cemaatin geziye destek verdiğinin dillendirilmesi ve 15 Temmuz darbe girişimi kadar açık olmasa da, cemaatle devletin çatışmaya girdiği bir süreçtir. 2011'den itibaren giderek artan bir şekilde, AK Parti tabanının en azından bir kısmının cemaate karşı artık bir rezervle yaklaştığı ileri sürülebilir. Dersanelerin kapatılması ile ilgili düzenleme, cemaat AK Parti savaşının açıkça görüldüğü bir süreçtir. Cemaati artık bir tehdit olarak gören devlet, böyle bir düzenlemeye yönelmiş, bu düzenleme cemaat tarafından insan kaynağının ve ekonomik alt yapısının kesilmek istenmesi şeklinde algılanmıştır. Nihayetinde cemaat yargı ve emniyet yapılanması üzerinden hükümeti tasarımlamak istemiştir. Bu sürecin cemaatin tabanında önemli bir daralmaya yol açtığı ifade edilebilir. Bu süreç özellikle cemaate sonradan katılmış, diğer bir ifadeyle çekirdekten cemaatte yetişmemiş önemli bir kesimin cemaatten kopmasıyla sonuçlanmıştır. 17-25 Aralık sürecini açık bir savaş olarak gören devlet, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra FETÖ ile ilgili ayıklama sürecinde bu tarihi esas almış, bu tarihten sonra bu yapıyla ilişkili olanları cezalandırmak istemiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin cemaatle açık bir şekilde ilişkilendirilmesi, cemaat tabanının önemli ölçüde zayıflamasına sebep olmuş olmalıdır. Cemaatin yetişmiş elemanlarının önemli sayıda kısmının yurt dışına çıkması da, bu yapıyı

zayıflatan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu örgütlü yapının bir süreden beri terör örgütü olarak tanımlanması ve mensuplarına cezai işlemlerin uygulanması diğer bir aşamadır.

Kendini dinî bir çerçevede var eden bu organize yapının, geleceği ile ilgili belirli öngörülerde bulunmak mümkündür. Hareketin stratejisi gereği bir süre sonra diaspora ve mağduriyet söylemini ciddi şekilde kullanacağı ve yetişmiş elemanları ile küresel aktörleri Türkiye aleyhine provoke edeceği öngörülebilen bir şeydir.³³⁸ Ancak çok sıra dışı bir gelişme olmaması halinde kendi yapılanması, sermaye ve insan kaynağı hareketliliği açısından bu yapının artık hayatını Türkiye dışında geçireceği görülmektedir. Böyle bir süreç, Sünnî bir toplumsal yapıda biçimlenen hareketin insan kaynağını büyük ölçüde sınırlayacaktır. Yukarıda birçok defa vurguladığımız gerekçelerle Sünnî-İslâmî gelenekle bağı sorgulamaya açılmış bu yapının, kendini var eden sosyo-dinî süreçlere giderek yabancılaşacağı ve bu zeminden kayacağı öngörülebilen. Bu konuda benzer bir örnek Kadiyanîlik'tir. Ancak bu öngörülerini etkileyecek Türkiye içi ve dışı birçok unsurun varlığı da aşîkârdır.

Başlangıçta Said Nursî'nin metinlerini esas alan, daha sonra Gülen'in metinlerini merkeze alan Gülen Hareketi, bir dönemden sonra tamamıyla lider merkezli bir harekete dönüşmüştür. Dolayısıyla hareketin geleceği, bir ölçüde liderin tutumunun ne olacağı ve liderlik mekanizmasının ne yöne evrileceği ile ilgilidir. Hareketin ve liderinin son dönemde ciddi eleştirilere konu olması, küresel güçlerle ilişkisinin varlığının açıkça dile getirilmesi, dinî görüşlerinin ciddi ölçüde eleştirilmesi ve bir bütün olarak hareketin kullandığı dilin, din dilinden siyasi-örgütsel bir yöne kayması, Gülen Hareketinin bir dinî grup olarak yoluna devam etmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Hareketin özünde var olan ancak sürekli perdelenen dinî bir hareketten ziyade siyasi bir aktör olduğu gerçeği

338 Nitekim 27 Eylül 2017 tarihinde Sabah Gazetesi internet sitesinde yer alan bir habere göre, İsviçre'de FETÖ ve PKK'nin propagandaları sonucu, İsviçre Parlamentosunun artık Diyanet'in Türkiye'den göç etmiş soydaşlarına dinî hizmet sunabilmek için Türkiye'den imam getirmesine sınırlama getiren paketi onayladığı ifade edilmektedir. Bkz. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2017/09/27/ısvicreden-skandal-diyanet-karari>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

bundan sonra daha fazla açığa çıkacak, siyasi süreçler konusunda yeteri kadar tecrübesi olmayan örgütlü dinî yapı bir belirsizlik içine düşecektir.

Son olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin bahsi geçen yapıyla irtibatı, Türk toplumunun muhayyilesinde yıllarca sürecek etkisi ile yerini almıştır. Böyle bir algı hareketin bütün perdeleme çabalarına rağmen, toplumsal hafızada silinmez izler bırakmıştır. Hareketin geleceğini belirleyecek unsurlardan biri de şüphesiz bu gerçek olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, Niyazi, “Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması” *Dini Araştırmalar* (1), sy. 3 (1999): ss. 43-64.
- Başdemir, Hasan Yücel “Ezoterik Grupların Epistemolojisi” *Liberal Düşünce Üç Aylık Dergi*, Yıl 21, Sayı 83 (2016): ss. 75-90.
- Bodur, Hüsnü Ezber, *Klasikten Bugüne Dinî hareketler Sosyoloji Yazıları*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016).
- Bulaç, Ali, “Hak Sahibi Sultandır!” Ali Bulaç’ın Savunma metni, <http://www.aliaktas.net201709AliBulacSavunmaMetni.html>, Erişim tarihi: 20.10.2017.
- Büyükkara, Mehmet Ali, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016).
- Büyükkara, M. Ali, Türkiye’de Radikal Dini-Siyasi Akımlar, Demokrasi Platformu, Yıl, 2, S. 8 (2006): ss. 107-166.
- Çaha, Ömer, Cemaatten Terör Örgütüne Gülen Hareketinin Anatomisi”, *Liberal Düşünce* (21), sayı 83 (2016): 91-113.
- Çakır, Ruşen, “Orduya sızan dinci grup: Fethullahçılar” 28 Aralık 1986 tarihli Nokta Dergisi haberi: Orduya sızan dinci grup: Fethullahçılar, 23 Temmuz 2006, <http://medyascope.tv/2016/07/23/28-aralik-1986-tarihli-nokta-dergisi-haberi-orduya-sizan-dinci-grup-fethullahcilar/>, Erişim Tarihi: 26.11.2017.
- Çakır, Ruşen, *Ne Şeriat Ne Demokrasi Refah Partisini Anlamak*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1994).

- Çelik, Celalettin “Örgütlü Dinî Yapılarda Hegemonik Dönüşüm Nurculuktan Post-Norculuğa, Cemaatten Örgüte Gülenist Yapının Sosyolojik Kodları” *İnsan ve Toplum* 7(1)(2017): ss. 25-67.
- Çelik, Celalettin “Dini Gruplar Sosyolojisi”, *Din Sosyolojisi*, Editör: Mehmet Bayyigit, (Konya: Palet Yayınları, 2013), ss. 277-305.
- Çobanoğlu, Yavuz, “Altın Nesil’in Peşinde Fethullah Gülen’de Toplum, Devlet, Ahlâk, Otorite, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).
- DİB, *Kendi Dilinden FETÖ Örgütlü Din İstismarı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017).
- DİB, “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY” *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Kararları*, 03.08.2016. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016).
- Duran, Burhanettin (2013) “Gülen Cemaati ve Sünni Kodların Kaybı” *Star Gazetesi Açık Görüş*, 28.12.2013, <http://www.star.com.tr/acikgorus/gulen-cemaati-ve--7csunni-kodlarin-kaybi-haber-822278/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2017).
- Efe, Adem, Dinî Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açından İncelenmesi (Isparta Örneği), (Isparta: Tuğra Matbaası-Anadolu Kitap-Kırtasiye, 2008).
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları LIV, 1964).
- Gülen, Fethullah, *Sabah Gazetesi Haftaya Bakış*, s. 27-31, “İkinci Cumhuriyetin Şeyhülİslâmı “Melek caanım, meleek...”Nuriye Akmanla Ropörtaaj; 28 Ocak 1995.
- Hoffer, Eric, *Kesin İnançlılar Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, Çev. Erkil Günur, (Baskı yeri yok: Tur Yayınları, 1978?), Bkz. <http://www.mu-harrembalci.com/kitaplika/31.pdf> (Erişim Tarihi: 05.10.2017).
- Keleş, Ahmet, “Cumhuriyet Dönemi Cemaat Hareketleri: Nurculuk Örneği ve Cemaatler Arası Diyalogun İmkânı” *Kur’an ve Toplumsal Bütünleşme Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi- Kurav Yayınları, 2015), ss.491-501.
- Kılıç, Ahmet Faruk, “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri” *Değerler Eğitimi Dergisi* (5), sy. 13 (2007): ss. 37-58.

- Mardin, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, Derleyenler: Mümtazer Türköne- Tuncay Önder, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006).
- Mardin, Şerif, “Gülen cemaatini çözemedim” 16 Eylül 2010, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/mardin-gulen-cemaatini-cozemedim,9vq9a2c-Fe0m8KvMU5cpuoQ>, Erişim Tarihi: 20.10.2017.
- Öztürk, Mustafa, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek FETÖ*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017).
- Öztürk, Mustafa (2014) “Gülen Cemaati ve Melez Teoloji; Mehdilik Takiyye, Müdaracılık”, Star Gazetesi Açık Görüş, 08.02.2014, <http://haber.star.com.tr/acikgorus/gulen-cemaati-ve-melez-teoloji-3b-mehdilik-takiyye-mudaracilik/haber-840519>, (Erişim Tarihi: 28.09.2017).
- Subaşı, Necdet “Diyanet ve Örgütlü Din Yapılar ve Cemaatler” *İnsan ve Toplum* 7(1) (2017): ss. 223-232.
- Sözer, Selim, “Dini Grup (Cemaat)-İktidar İlişkileri Bağlamında Esad Coşan-Necmettin Erbakan Ayrışmasına Sosyolojik Bir Bakış” *Kur’an ve Toplumsal Bütünleşme –Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları-Kurav Yayınları, Burfaş Matbaası, 2015), ss. 585-608.
- Tekin, Mustafa, Türkiye’de Din Siyaseti ve Siyaset-Cemaat İlişkisi”, *Kur’an ve Toplumsal Bütünleşme Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler*, Editörler: Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi- Kurav Yayınları, 2015), ss. 547-562.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, (İstanbul: İFAV, 1995).
- Veren, Nurettin, *FETÖ Cemaate Dair Duyulmayan Konuşulmayan Bilinmeyen Her Şey*, (İstanbul: Destek Yayınları, 2016).
- Yavuz, M. Hakan, *Modernleşen Müslümanlar Nurettin, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, Çev. Ahmet Yıldız, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005).
- Yıldırım, Ergun, *Yeni Türkiye’nin Yeni Aktörleri Ak Parti ve Cemaat*, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2011).

3.4. TÜRKİYE’NİN CEMAATLERLE İMTİHANI: FETÖ ÜZERİNDEN DİNİ-SOSYOLOJİK BİR OKUMA

Yrd. Doç. Dr. İsmail AKYÜZ
Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

*Aslında normal koşullar
altında tamamen zararsız olan
bireyler bile bir topluluğun
içinde, o topluluğun bir parçası
olarak akıl almaz zalimlikteki ey-
lemlere sürüklenebilirler.*

E. Durkheim³³⁹

Toplum halinde yaşayan insanların birbirleriyle kurdukları farklı kapsam ve düzeylerdeki ilişkiler toplumsal hayat içerisinde çeşitli grup ve kurumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sosyal bir varlık olan insanın günlük hayatını sosyal etkileşim ağlarıyla kurması sosyal ilişkilerden ve etkileşimden kopuk bir bireyselliği pratikte pek mümkün kılmamakta³⁴⁰; toplum yaşamında ekonomiden siyasete, aile hayatından dinî pratiklere, eğitimden sanata tüm gündelik faaliyetlerin bir grup içerisinde ve ortak etkinliklerle gerçekleştirilmesine sebep olmaktadır. Bu durum toplumsal

339 Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2006.

340 Celalettin Çelik, “Dini Gruplar Sosyolojisi”, *Din Sosyolojisi* içinde, Edt. Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 278.

bir varlık olan insanın, hayatı boyunca bazen gönüllü bazen zorunlu olarak bir veya daha fazla toplumsal gruba dâhil olmasını gerekli kılmaktadır. Toplumsal grup en genel manasıyla “birbirleriyle sistematik biçimlerde etkileşen insanlar topluluğu³⁴¹” olarak tanımlanabilir. Bu anlamda bireyler toplumsal hayat içerisinde aile, arkadaş, akraba, komşu grupları, meslek örgütleri, dernekler, sendikalar, siyasi partiler, şirketler, tarikatlar, mezhepler, cemaatler gibi çok çeşitli sosyal gruplar içerisinde yer alarak sosyal etkileşimde bulunmaktadır. Toplumsal gruplarda üyeler arasında yüz yüze ilişki, zihinsel ve kültürel, hatta duygusal etkileşim ve temas bulunmaktadır. Bazı sosyologlara göre ise yüz yüze ilişki toplumsal gruplar için çok gerekli bir unsur olmayıp üyelerin “biz” bilincine sahip olmaları ve samimi bir ilişki içerisinde bulunmaları yeterli olmaktadır.³⁴²

Toplumsal hayatta farklı sâiklerle oluş(turul)muş pek çok sosyal gruptan biri de “dinî gruplar” olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hayat içerisinde ortaya çıkan diğer sosyal gruplar gibi dinî gruplar da yapıları, fonksiyonları, gruplaşma prensipleri, büyüklükleri gibi çeşitli niteliklerine göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı “tabii dinî gruplar” ve “sırf dinî gruplar” şeklinde yapılan ikili tasniftir.³⁴³

Tabii dinî gruplar; üyeleri kandaşlık, komşuluk, arkadaşlık gibi tabii bağlarla birbirine bağlı ama aynı zamanda dinî bağları da olan aile, klan, kabile, köy, çeşitli mahalli birlikler; hatta devlet türü ilkel toplumlara özgü sosyal birimlerdir. Bu gibi yapılarda bir doğal grubun üyesi olmak aynı zamanda mevcut dinî grubun da üyesi olmak anlamına gelmektedir. Çünkü aynı organik cemaate mensup kimseler aynı zamanda tabii olarak aynı dinî inançları paylaşmakta ve müşterek dinî faaliyetler ve törenlere katılma yoluyla birbirlerine sıkıca kaynaşmaktadırlar.³⁴⁴ Tabii dinî gruplar

341 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev: Hüseyin Özel, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2013, s. 1076.

342 İsmail Doğan, *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Akademi, Ankara 2014, s. 114.

343 Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964, s. 39; Jochaim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 17, 23.

344 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 238.

çoğunlukla ilkel ya da daha az karmaşık kültürlerde; sırf dinî gruplar ise evrensel ve nispeten yüksek dinlerle birlikte ortaya çıkmaktadır.³⁴⁵

Sırf dinî gruplar, evlilik, aile, arkadaşlık, yurttaşlık gibi faktörlerin yeterli olmayıp daha derinden kaynaklanan ve “tabii” olanı aşan bir beraberliğe dayanan dinî grupları ifade etmektedir.³⁴⁶ Sırf dinî grupların temel özelliklerinden birisi, öncekilere kıyasla yeni bir dünya görüşü, yeni bir toplum modeli ve bazı değer ve normları getirmiş olmasıdır. Başlıca hedefleri, sahip oldukları değer ve normları korumak, duruma göre irşat, tebliğ, cihat, misyonerlik gibi kavramlarla yaymak ve bu vesileyle yeni üyeler kazanmaktır.³⁴⁷ Sırf dinî gruplar üyelerini her şeyden önce din bağı ile birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla bu tür gruplarda manevi ve dinî bağ organik bağlardan daha güçlüdür. Zira bu tür gruplarda üyelerin birbiriyle olan münasebetleri “din kardeşliği” esasına dayanmakta ve grup manevi bir bütünlük sergilemektedir. Bu atmosfer içinde üyeler, tabii olarak var olan bağların önemini azaltarak bunları ikinci plana itmektedir.³⁴⁸

Bu anlamda bir kurum olarak dinin bizzat kendisi de toplum hayatı içerisinde bir sosyal grup olarak değerlendirilmektedir. Buna göre her din daima bir topluluk, cemaat, ümmet ya da başka bir grup veya insan topluluğu içerisinde hayat bulmaktadır.³⁴⁹ Dindarlığın temel boyutlarından biri müminin bir cemaat içinde yaşama ve birlik oluşturma özelliğinde somutlaşmaktadır. Bu bakımdan dinler, genelde mensuplarından kardeşleşmiş bir cemaat ve en üst düzeyde bir ümmet oluşturmalarını talep etmektedir. Bununla birlikte başlangıçtaki tek bir topluluk olma isteğine rağmen dinler, süreç içerisinde kilise, mezhep, fırka ve tarikat gibi birtakım alt gruplara ayrışmaktadırlar.³⁵⁰ Esas itibarıyla içerisinde yayıldıkları toplumda bir ayrışma neticesinde yeni bir toplumsal grup olarak ortaya

345 Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 147.

346 Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, s. 23.

347 Kurt, *Din Sosyolojisi*, s. 147.

348 Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 252.

349 Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 238.

350 Çelik, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, s. 277.

çıkan dinler, ilk başlarda kendi içerisinde farklılıkların neredeyse hiç olmadığı ve müntesiplerin birbirine güçlü bağlarla bağlandığı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir dinî hareket genellikle karizmatik bir şahsiyetin etrafında bazı tecrübelerin paylaşımıyla gelişmekte; dinî liderin manevi tecrübelerini yakınlarına ve kendisiyle birlikte olacıklara açmasıyla “ilk cemaat” denilen bir çekirdek kadro oluşmaktadır.³⁵¹ “Yeni” dinin zamanla büyüyerek kurumsallaşmasını müteakiben farklı coğrafya ve kültürlere yayılması sonucunda ortaya çıkan felsefi etkiler, sosyo ekonomik ve kültürel şartlar birtakım fikir ayrılıklarını gündeme getirmektedir. Bu anlamda sadece yorum farklılıklarına dayanan içsel ve teolojik değil, aynı zamanda birçok dış faktöre de dayanan ana bünyeye yönelik dinî ikaz, itiraz, tartışma ve protestolardan kaynaklanan çeşitli zühd ve takva grupları, tarikatlar ve mezhepler ortaya çıkmaktadır.³⁵² Bu anlamda tarihsel süreç içerisinde bütün dinler kendi içlerinde çeşitli alt gruplara ayrılmışlardır. Dinî grup ve hareketlerin ortaya çıkışında sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel sebepler ya tek başına ya da birlikte etkili olmuşlardır.³⁵³

İslâm dini ve tarihi söz konusu olduğunda da aynı sosyal gerçeklikle karşılaşmaktadır: dinin kurucusu veya karizmatik lideri (Hz. Muhammed) öldükten sonra ilk ayrılıklar kendini göstermeye, aynı din içerisinde farklı fikirler, yorumlar ve tercihler etrafında toplanan inananların bir araya gelmesiyle fırka, mezhep, tarikat gibi dinî grup(laşma)lar ortaya çıkmaya; farklı aile, kabile, ırk veya bölgelerden insanlar farklılaşan dinî düşüncelerin etrafında birleşerek dinî grupları oluşturmaya başlamıştır.

Tarihsel olarak İslâm toplumundaki ilk gruplaşmaların siyasi, itikadi ve amelî konularda yaşanan görüş ayrılıklarından kaynaklanan ve çoğu zaman bu ayırımların iç içe geçtiği fırka ve mezhep formlarında ortaya çıktığı görülmektedir. İslâm dünyasında ilk büyük siyasi ayrılık hareketleri Hz. Ali’nin hilafeti döneminde Hariciler ve Şia ile başlarken yaşanan siyasi tartışmalar daha çok inançla ilgili birtakım fikir ayrılıklarından beslene-

351 Çelik, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*, s. 281.

352 Kurt, *Din Sosyolojisi*, s. 154.

353 Çelik, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*, s. 282.

rek Mürcie, Kaderiye, Cebriye, Mu'tezile, Eş'ariye, Maturidiye gibi itikadi mezhep/fırkaları; dinin daha çok amelî konularıyla ilgili nassları anlama ve yorumlama konusundaki metodolojik farklılıklar ise Şafii, Hanefi, Maliki, Hanbeli gibi amelî mezhepleri ortaya çıkarmıştır.³⁵⁴ Tarihsel süreç içerisinde itikadi ve amelî mezhep/fırkaların bir kısmının ortadan kalktığı, geriye kalanların ise geniş kitleler tarafından benimsenerek bir üst kimlik haline geldiği görülmektedir. Bu anlamda İslâm dünyasında dinî gruplardan bahsedildiğinde daha çok irili ufaklı tarikat oluşumları ve (büyük oranda) bunların günümüzdeki uzantıları olan cemaatler akla gelmektedir.

Fırka ve mezheplerden farklı şekilde, tarikatların kurumsal olarak ortaya çıkışı ise biraz daha geç bir döneme denk gelmektedir. İslâmiyet'te tarikatlar özellikle dokuzuncu ve onuncu yüzyıllardan itibaren "ahireti kazanma amacıyla bu dünyadan yüz çevirme, nefsi temizleme ve zühd hayatı yaşama" amacıyla oluşmuşlardır.³⁵⁵ İslâm'ın ilk yıllarında zühd ve takva hareketleri, ana dinî cemaatten ayrılmadan, dinî esasları sıkı bir manevi disiplin ve vecd içinde daha içten, yoğun ve daha dindarane yaşamayı hedefleyen ve ilk yıllarda genellikle düzenli bir grup haline gelmemiş bireysel eğilimleri ifade etmektedir. Yaklaşık iki asır devam eden İslâm zühd hareketi zamanla tasavvufi hareket haline dönüşmüş, hicri ikinci asrın ortalarından itibaren tasavvuf grupları kurumsallaşmaya başlayarak tarikatları ortaya çıkarmıştır.³⁵⁶

Sözlükte "tutulan" veya "gidilen yol" anlamına gelen tarikat kelimesi, ıstılahta "Allah'a erişmek için ruhun takip ettiği manevi yolu" ifade etmektedir. Bu anlamda 9. ve 10. yüzyıllarda öteki dünyayı kazanmak için bu dünyadan yüz çevirme, ruhu terbiye etme, nefsi ve tabii istekleri yenme, içi temizleme ve zahidane bir yaşayış şeklinde tezahür eden tarikat, 11. yüzyıldan itibaren halk katında, bilinen İslâmi ahkâma ilaveten birtakım özel dinî-mistik kurallar üzerine inşa edilmiş bir yaşayış şeklini almış

354 Kurt, *Din Sosyolojisi*, s. 155-160.

355 Çelik, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*, s. 291.

356 Kurt, *Din Sosyolojisi*, s. 161.

ve düzenli bir şekilde teşkilatlanmış cemaatleri ifade etmeye başlamıştır.³⁵⁷ Tarikatlar genellikle üç ana unsurdan oluşmuştur. Bunlar; tarikatın kurucusu ve müntesiplerin manevi eğitimi sağlayan “şeyh”, şeyhe intisap ederek onun yolunu takip eden “mürid” ve tasavvufi eğitimin gerçekleştirildiği mekân olarak “tekke” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Şeyhlerin en önemli özelliği, çevrelerinde yaşanan dinî hayata itiraz etmeleri ve ona bir alternatif göstermeleri olmuştur. Burada şeyhin itirazı dinin kendisine değil, fakat dinin belli yorumlarına karşıdır. Gayesi ise dinin esası veya özü dedikleri şekli yaşamak ve yaşatmaktır. Bunların geniş kitlelerden ayrı bir cemaat teşkil etmeleri için sadece ondan farklı düşünmeleri yetmez. Bütün tarikat şeyhleri daima kendi çevrelerinde gördüklerinden daha yoğun, daha heyecan verici bir din hayatı yaşayan insanlardır. Aslında onların ortaya çıkışlarının başlıca amili de budur; bir şeyhin din büyüğü olarak etrafına cemaat toplayabilmesi için, o günkü dinî hayatın insanlara artık eski günlerin heyecanını vermeyecek kadar gevşemiş ve şekilci bir hâl almış olması gerekir.³⁵⁸ Bu anlamda genellikle tarikat grupları, ana dinî kitleden bir ayrılmayı değil, ana gövde içinde yoğun bir dinî hayatı ifade etmektedir. Ancak tarikat mensuplarının yoğun dinî hayat arzularının tezahürü olan birçok nafil ibadet, raks, sema, bazı ruh-satlar, taşıdıkları kıyafetler vs. Sünnilik bağlamında çeşitli tartışmalara ve itirazlara konu olmuş, bu tartışmaların Osmanlı’daki tezahürü özellikle 17. Yüzyıldaki medrese-tekke çatışması şeklinde kendini göstermiştir.³⁵⁹

Bununla birlikte Tarikatlar, Müslüman halkın dinî inanç ve duygularını canlı tutmanın yanı sıra gayrimüslimlerin ihtidasına vesile olmak, işgalci ve sömürgecilere karşı İslâm ülkelerinde direniş cepheleri teşkil etmek, ihtiyaç durumunda İslâm ordularıyla birlikte seferlere katılmak, fethedilen bölgelere yerleşip İslâmiyet’i yaymak gibi fonksiyonlar icra etmiştir. Meselâ Türklerin İslâmiyet’i kabul etmesinde tarikat ehlinin irşat faaliyetlerinin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Orta Asya’da, Hindistan

357 Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 278.

358 Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 88-89.

359 Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 278.

ve bazı Uzakdoğu ülkelerinde, Afrika'da İslâmiyet'in yayılması, İran'da binlerce Mecûsî'nin İslâmiyet'i seçmesi, Anadolu ve Balkanlar'da gayrimüslim ahalinin ihtidası büyük çapta tarikatlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir.³⁶⁰

Geleneksel manâda Sünni İslâm'ın son büyük temsilcisi sayılan Osmanlı Devleti/Toplumu'nda dinî kurumsallaşma bağlamında ikili bir yapı söz konusu olmuştur: biri resmî/kitabi dini temsil eden ve ulema sınıfının şekillendirdiği medrese çevreleri; diğeri de sivil/folk dini temsil eden ve sufilerden oluşan tekke merkezli tarikat çevreleri. Osmanlı tarihi incelendiğinde genel itibarıyla tarikatların yönetimle uyumlu olduğu, bazı istisnalar hariç aralarında ciddi bir çatışma yaşanmadığı görülmektedir. Hatta birçok Osmanlı sultanının, dönemlerindeki kanaat önderleriyle iyi ilişkiler kurduğu, bir kısmının da tarikatlara intisap ettiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar tarikatları denetleyen ve tekkelerin idari işleriyle uğraşan bir kurum tesis edilmemiştir. Teşkilatlanmalarında belli ölçüde bağımsızlığa sahip olan tekkeler, XIX. yüzyılın ortalarına doğru bürokraside gelişen merkezîyetçi harekete paralel olarak devlet denetimine alınmaya başlanmıştır. Tekke vakıflarını Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'nin denetimine veren 1812 tarihli bir fermanla Osmanlı eyaletlerinde aynı tarikata bağlı bütün tekkeler İstanbul merkez kabul edilerek buraya bağlanmıştır. Tekkelerin denetim altına alınmasında ikinci önemli adım Tekkeleri denetlemek ve idarî işlerine bakmak üzere 1866 yılında Şeyhülislâmlığa bağlı olarak Meclis-i Meşâyih'in kurulması olmuştur.³⁶¹

Milli Mücadele yıllarında Şeyhülislâmlık ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti birleştirilerek Şer'îye ve Evkaf Nezareti adlı kurumda faaliyetlerini devam ettirmiş, 1924 yılında ise Şer'îye ve Evkaf Nezareti kaldırılarak temsiliyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı gibi kurumlar arasında paylaştırılmıştır. Bu tarihten itibaren yasal zeminini kaybeden tarikatlar 1925 yılında

360 Reşat Öngören, Tarikat, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, c. XXXX, s. 95-105, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 104-105.

361 Aydın Bilgin, Meclis-i Meşayih, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, c. XXVIII, s. 247-248, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, 247-248.

çıkarılan bir kanunla³⁶² tüm faaliyetlerden men edilmiş ve yasaklı konuma gelmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte yeniden yapılandırılan din-devlet ilişkilerinin yeni biçiminde yasal zeminini kaybeden ve yasaklı duruma düşen dinî gruplar (tarikatlara), tek parti döneminde hayata geçirilen katı laiklik uygulamalarından en fazla etkilenen toplum kesimlerinden biri olmuştur.³⁶³ Cumhuriyet ideolojisi (Kemalizm), 1924 ve 1925'teki radikal düzenlemeler sonrasında hiçbir Müslüman dinî cemaati, mezhebi, tarikatı ve meşrebi kabul etmemiş, tek tip bir İslâm/Müslümanlık anlayışını benimsemiş ve bunu empoze etmeye çalışmış, netice olarak tüm dinî grupları gayrimeşru ve bozucu, dağıtıcı birer unsur olarak kabul etmiştir.³⁶⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında patlak veren başta Şeyh Said isyanı ve Menemen Olayı olmak üzere merkezinde Nakşibendîliğin bulunduğu³⁶⁵ “devrim karşıtı” olaylar, Kemalist seçkinlerin tasavvufi hareketlere olumsuz bakışını pekiştirmiştir. Ancak Kemalist ideolojinin olumsuz bakışı ve katı tutumu tarikatların tamamen ortadan kalkması ile sonuçlanmamış; bazıları dağılırken bir kısmı

362 Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, Kabul Tarihi: 30.11.1925, Yayımlandığı Resmî Gazete: 13.12.1925, s. 243.

Madde 1 – Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhının tahtı tasarrufunda gerek suverî aharla tesis edilmiş bulunan bilûmum tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kamilen seddedilmiştir. Bunlardan usulü mevzuası dairesinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ipka edilir. Alelümum tarikatlerle şehlik, dervişlik, muritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gayıptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadiyle nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnurdur. Türkiye Cumhuriyeti dahilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilûmum sair türbeler mesdud ve türbedarlıklar mülgadır. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açılanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya aynı tarikat icrasına mahsus olarak vevle muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdi ile cezalandırılır.

363 İsmail Akyüz, *Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Din Politikaları (Recep Tayyip Erdoğan Dönemi)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, s. 142.

364 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 311.

365 Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 32; Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurettin, Nakşiler; Milli Görüş ve Ak Parti*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 54.

“yeraltına” inmiş, bazıları da geleneksel yapılarına modern unsurları da katarak yeni formlarda varlığını devam ettirmiştir. Bu anlamda tarikatların yeni siyasal düzenlemeler karşısında meşruiyetlerini kaybetmeleri, alternatif bir yapılanma olarak “cemaat” olgusunu ortaya çıkarmıştır.³⁶⁶ 1925 yılında yasaklanan tarikatlar için alternatif bir düzenleme yapılmaması ortaya büyük bir boşluğun çıkmasına sebep olmuş, resmî dinî kurum olan Diyanet ise o günden bugüne bu boşluğu dolduramamıştır. Toplumsal hayat boşluk kabul etmeyeceğinden bu boşluk kimi zaman illegal olarak kimi zaman da dernek, vakıf gibi legal paravanlar kullanılarak dinî gruplar tarafından doldurulagelmıştır.

Dinî gruplar (Cumhuriyet öncesinde tarikatlar, sonrasında ise tarikatlarla birlikte yeni bir yapı olarak ortaya çıkan cemaatler) meselesi esasında Osmanlıdan Cumhuriyete tevarüs eden modernleşme tecrübemizle ilgili en önemli sorunlardan biri olmuştur. Osmanlı modernleşmesinin geri kalmışlığın önemli sebeplerinden biri olarak kabul ettiği tarikatlar/tekkeler Cumhuriyet Türkiye’inde de batılı tarzda örgütlenmiş seküler ulus devlet idealinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmüştür. Şu farkla ki Osmanlı döneminde ıslah ve kontrol odaklı bir yaklaşım benimsenmişken Cumhuriyet ile birlikte yasaklama ve ortadan kaldırma yaklaşımı esas alınmıştır. Yeni bir devlet ile birlikte yeni bir toplum(sal yapı) yaratmayı hedefleyen ilk kadrolar Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen radikal devrimlerle devlet aygıtını kısa bir sürede dönüştürmeyi başarmış ancak toplumsal değişim istendiği kadar hızlı gerçekleşmemiştir.

Laiklik ilkesi her ne kadar 1937’de Anayasaya dâhil olmuş ve resmen kabul edilmiş olsa da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan devrimlere bakıldığında laikliğin yeni devlete ana rengini veren en önemli ve başat unsurlardan biri olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet ile birlikte girilen “hızlı” modernleş(tir)me sürecinde yapılan devrimler ve çıkarılan yasalar bir taraftan devleti dinî referanslardan arındırırken (laikleştirme) diğer taraftan dinî kurumları bazen ortadan kaldırarak bazen de

366 Ergün Yıldırım, *Yeni Türkiye’nin Yeni Aktörleri: Ak Parti ve Cemaat*, Hayat Yayınları, İstanbul 2011, s. 99; Kara, *Cumhuriyet Türkiye’inde Bir Mesele Olarak İslam*, s. 311, 313.

dönüştürüp kısıtlayarak toplumsal hayatı dinî görünümünden uzaklaştırmayı (sekülerleştirmeyi) hedeflemiştir. Dolayısıyla dinî gruplarla ilgili sorunların ve tartışmaların köklerini Cumhuriyetin ilk yıllarındaki toplumsal gerçeklerden kopuk, tepeden inmeceli, çoğu zaman aşırıya kaçan ve biçimsellikten kurtulamamış modernleşme anlayışı zemininde şekillen(diril)en din-devlet ilişkilerinin ortaya çıkardığı yapısal sorunlardan kaynaklanan gerilimde aramak gerekmektedir.

Tarikatların İslâm dünyasındaki oldukça uzun geçmişi ve toplumsal yaşantımızdaki yeri göz önüne alındığında bu köklü müessesenin çıkarılan bir yasa ile bir günde ortadan kalkmasını beklemek Anadolu'nun tarihî ve toplumsal gerçeklerinden habersiz olmak anlamına gelir ki bu konudaki tarihsel tecrübe yasa(k)larla bir yere varılamayacağını göstermiştir. Bununla birlikte bahsedilen biçimiyle laikliğin en katı (ve dışlayıcı) biçimde uygulandığı tek partili yıllarda dinî gruplar (bütünüyle ortadan kalkmasa da) ciddi bir hayatta kalma mücadelesi vermiş; devletin din politikalarına etki de bulunmak bir tarafa adeta varlıklarını devam ettirme mücadelesine girmişlerdir. Bu dönemde dinî gruplar kamusal taleplerden ziyade varlıklarını devam ettirme ve bireysel dinî hayatın muhafaza edilmesini öncelemek durumunda kalmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla sivil dinî kurumlar devre dışı bırakılmış, medreselerin yerine açılan imam hatip mektepleri ve Kur'an kursları ise ihmal ve ilgisizlik nedeniyle bir süre sonra kapanma noktasına gelmiş, okullarda ise din dersi müfredattan çıkarılmıştır. 1930'lu ve 40'lı yıllar boyunca sivil din eğitiminin katı bir şekilde yasaklanması resmî olarak da herhangi bir dinî eğitim verilmemesi din eğitimi ve müsterek dinî yaşantı noktasında büyük bir boşluğu ortaya çıkarmıştır. Din eğitimi ve öğretimi 1930'lardan sonra tamamen ortadan kalkmakla birlikte halkın dinî yaşantısı devam etmektedir. Yeni din görevlileri de yetişmediğinden 1950'lere gelindiğinde camilerde namaz kıldırarak, vaaz edecek, hutbe okuyacak, cenazeleri kaldırarak görevli bulunamamaya başlamıştır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, hazırladığı bir raporda bu duruma temas etmiş ve gerekli tedbirin alınmasını istemiştir.³⁶⁷

367 Mustafa Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s. 43.

Dinî yaşantının inanç, ibadet, bilgi, duygu gibi hem bireysel hem de toplumsal yansımaları bulunan farklı boyutları mevcuttur. Bu anlamda dinler tek tek inanan bireylerle birlikte bu bireylerin oluşturacağı ve müşterek dinî yaşantının devam etmesini sağlayacak bir cemaate de ihtiyaç duymaktadır. Osmanlı tecrübesinde ana hatlarıyla medreselerin dinî bilgiler, camilerin dinî pratikler, tekkelerin ise dinî duygu noktasında müşterek dinî yaşantı için uygun bir zemin oluşturduğu görülmektedir. Yeni devletin (Cumhuriyet) benimsediği laiklik anlayışı ve bu doğrultuda uygulanan politikalar yaklaşık yirmi beş yıl içinde müşterek (toplumsal) dinî hayatın neredeyse yaşanmayacak hâle gelmesine sebep olmuştur. Medreselerin kapanmasıyla birlikte dinî bilginin üretimi, öğretimi ve aktarımı ortadan kalkmıştır. Medreselerin alternatifi olarak açılan İmam Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültesi ise aradan çok geçmeden kapatılmış, açık oldukları dönemde de medreselerin yerini dolduramamıştır. Osmanlı'daki Şeyhülİslâmlık kurumunun devamı sayılan Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin yerine kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı ise uzun yıllar halkın gözünde güvenilmeyecek bir kurum olarak varlığını devam ettirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanları her ne kadar kurumun üzerindeki baskıya rağmen geleneksel İslâm anlayışını muhafaza etmeye çalışmışsa da halkın önemli bir kesimi bu kurumu dinle sorunlu bir ilişki biçimi geliştiren yeni devletin bir aygıtı olarak görmüştür. Bu anlamda Diyanet aslında devleti yönetenler tarafından da pek iltifat görmemiş; 1950 yılına kadar doğru düzgün bir teşkilat yasası bile bulunmayan Diyanet tek partili yıllarda oldukça pasif bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. O kadar ki 1931 yılında çıkarılan bir kanunla Vakıflar Umum Müdürlüğüne devredilen camiler ve din görevlileri ancak 1950 yılında çıkarılan 5634 sayılı kanunla yeniden Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmıştır.³⁶⁸ Dinî duyguların yoğun olarak yaşandığı tekkeler ise 1925 yılında çıkarılan kanunla kapatılarak tarikat faaliyetlerine son verilmiş ve böylece dinî yaşantının müşterek olarak devam ettirilmesi neredeyse tamamen engellenmek istenmiştir.

368 Ruşen Çakır, İrfan Bozan, *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?*, Tesev Yayınları, İstanbul 2005, s. 59.

Medreselerin ve tekkelerin kapatılmasıyla ortada kalan ulema ve tarikat önderlerinden bazıları ülke dışına çıkmayı tercih ederken bazıları köşesine çekilmiş, bazıları ise ilmî ve tasavvufî faaliyetleri gizli/örtük bir şekilde devam ettirmiştir. Son gruptakilerin bir kısmı resmî olarak imamlık, vaizlik, müftülük gibi görevlere gelmiş, bir kısmı ise “illegal” olarak faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Bu durum bir taraftan geleneksel tarikat faaliyetlerinin gizli olarak devam etmesine olanak sağlarken diğer taraftan bu konjonktürde sivrilmeye başlayan yeni karizmatik liderlerin etrafında toplananlar, bir kısmı tasavvufî yönü de bulunan bir kısmı ise tasavvuftan bağımsız “cemaatlerin” ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hemen hepsi Osmanlı’nın son dönemlerinde yetişen bu karizmatik liderler bir taraftan sahip oldukları ilmî/tasavvufî geleneği devam ettirmeye çalışırken diğer taraftan “yeni” ortama ayak uydurmaya ve bu ortamın güçlüklerine göğüs germeye çalışmışlardır. Bilinen gelişmeler tarikatların geleneksel yapısında birtakım değişiklikleri zorunlu kılmış; tekkelerin kapatılmasıyla tarikat faaliyetleri gizli olarak genelde evlerde icra edilmeye başlanmış, her tarikatın kendine has geleneksel kıyafetleri yasaklandığından bunların kullanımı terk edilmek zorunda kalmış, finans ve insan kaynakları büyük ölçüde kaybedilmiş ve birçok köklü tarikat kemiyet ve keyfiyet olarak küçülmüş, bazıları da tamamen ortadan kalkmıştır. Diğer taraftan yeni dönemin şartları gereği bir kısmı Said Nursî, Mahmut Sami Ramazanoğlu (ve ondan icazet alarak iki koldan faaliyetleri sürdüren Osman Nuri Topbaş ve Yahyalılı Hacı Hasan Efendi), Ali Haydar Efendi, Süleyman Hilmi Tunahan, Mehmet Zahid Kotku; biraz daha geç dönemde Mahmut Ustaosmanoğlu ve son dönemde Fethullah Gülen gibi isimler etrafında bazıları cami merkezli, bir kısmı da belli bir merkezden bağımsız; geleneksel tarikatlardan farklı biçimde örgütlenen ve faaliyet gösteren “cemaatler” ortaya çıkmaya başlamıştır. Süleyman Hilmi Tunahan’ın etrafında toplananlar “Süleymancılar” (kendi ifadeleriyle “Süleymanlılar”) cemaatini, Mehmet Zahid Kotku’nun etrafında toplananlar görev yaptığı İskenderpaşa Camii’nin adına nispetle “İskenderpaşa” cemaatini, Mahmut Sami Ramazanoğlu’nun (ve icazet verdiği isimlerden

biri olan Osman Nuri Topbaş'ın) etrafında toplananlar İstanbul'da yaşadığı muhite nispetle “Erenköy” cemaatini, Ramazanoğlu'ndan icazet alan diğer isim olan Yahyalılı Hacı Hasan Efendi'yi izleyenler memleketine nispetle “Yahyalı” cemaatini, Ali Haydar Efendi'den icazet alarak İstanbul'a gelen Mahmut Ustaosmanoğlu'nu takip edenler yine görev yaptığı camiye nispetle “İsmailağa” (diğer bir isimlendirmeye “Mahmutçular”) cemaatini oluşturmuşlardır. Said Nursî'nin etrafında toplananlar yazmış olduğu eserlerine verdiği “Risale-i Nur” ismine nispetle “Nurcular” veya “Nur” cemaatini, Said Nursî'den sonra bölünerek farklı kollara ayrılan ve genel olarak Nurcular olarak adlandırılan gruplar ise “Okuyucular”, “Yazıcılar”, “Med Zehra”, “Yeni Asyacılar”, “Meşveret”, “Nesil”, “Kurdoğlu” gibi cemaatleri ve son olarak İzmir'de vaizlik yapan Fethullah Gülen etrafında toplananlar “Fethullahçılar/Gülen Cemaati/Hizmet Hareketi; geldiği son nokta itibarıyla ise FETÖ'yu (Fethullahçı Terör Örgütü) oluşturmuşlardır.

Tekkelerin kapatılmasıyla toplanma merkezlerini ve kılık kıyafet yasasıyla karakteristik giyim biçimlerini kaybetmeleri dışında gizliden de olsa şeyh-mürît ilişkisi, toplu zikirler, icazet, biat gibi geleneksel yapısını muhafaza eden tarikatlar bir tarafa bırakılacak olursa klasik tarikatlardan bir hayli farklılaşan yeni dinî gruplar olarak “cemaatlerin” Cumhuriyetin erken döneminde (1925 yılında tekkelerin kapatılmasından 1950 Demokrat Parti iktidarına kadar) ilk teşekküllerine başladıkları görülmektedir. Cemaatler çok partili siyasi hayata geçildikten sonra kısmen yumuşayan laiklik uygulamaları ve yaygınlaşmaya başlayan görece demokratik ortam ile birlikte daha görünür hale gelmeye ve bir takım talep ve itirazlarını dile getirmeye başlamışlardır.³⁶⁹

Çok partili siyasi hayata geçilmesinin ardından cemaatler meselesi siyaseti de yakından ilgilendiren bir konu haline gelmeye başlamıştır. Seçimlerde siyasilere oy sağlayan cemaatler, karşılığında faaliyetlerine göz yumulması; imkânlarının genişlemesi, bazen de devlet imkânlarından faydalanma gibi hususlarda birtakım tavizler elde etmişlerdir.³⁷⁰ İsmail

369 Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, s. 313.

370 Menderes Çınar, “Ak Parti ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği”, *Ak*

Kara'ya göre cemaatlerin siyasilerle yakınlaşması, dinî gruplar açısından iki şekilde tezahür etmiştir. İlki, devletin veya partiler başta olmak üzere devlet aygıtlarının kendilerine yakınlaşmasını meşruiyet krizini çözme; irtica odağı ve rejim karşıtlığı algısından uzaklaşma yönünde kullanmaları ve devletçi denilebilecek din-siyaset anlayışlarının normal bir uzantısı olarak sisteme dâhil olma taleplerinin artmasıdır. İkincisi ise dinî faaliyetlerini (cemaat veya tarikata mahsus merasimleri yapma, mensup/müntesip saflarını sıklaştırma, eğitim-öğretim ve hayır kurumları inşa etme, dindarlaşmayı teşvik araçlarına sahip olma, topluma hizmet götürme vb.) nicel ve nitel olarak artırmaları ve giderek siyasi-ekonomik bir varlık olma arayışlarıdır.³⁷¹

Bu anlamda bilinen ilk temaslar, katı laiklik anlayışının ortaya çıkardığı baskının hafifletilmesi için, CHP karşısında bir alternatif olarak görülen DP'nin bazı dinî gruplarca desteklenmesiyle yaşanmaya başlamıştır. O dönemde, başta Said Nursî'nin açık çağrısıyla³⁷² "Nurcular" olmak üzere bazı dinî gruplar, 1950-60 arasında Türkiye'yi yöneten DP'yi desteklemişler, 1960'da DP'nin kapatılmasının ardından 1970'e kadar Nur ve Nakşi hareketler genel olarak, DP'nin devamı sayılan Adalet Partisi'ne yönelmişlerdir.³⁷³ Yasal zeminin ortadan kalkması ve uzun yıllar hâkim olan dışlayıcı laiklik anlayışı ve uygulamaları (çok partili siyasi hayata geçildikten sonra kısmen yumuşasa da) dinî grupların gizli/kapalı yapılar olarak varlığını devam ettirmesine sebep olmuştur. Devletin sert tutumu karşısında faaliyetlerini gizli/örtülü bir şekilde devam ettirme hassasiyetini geliştiren dinî grupların bu tutumu, Cumhuriyet tarihi boyunca; özellikle çok partili siyasi hayata geçildikten sonra siyasi eğilimlerinin tespit edilmesi noktasında en büyük güçlüklerden biri olmuştur. Ayrıca resmî olarak bir dinî gruba üye olunmadığı için hangi dinî grubun ne kadar üyeye sahip oldu-

Parti Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu içinde, Der: İlhan Uzel, Bülent Duru, Phoneix Yayınevi, Ankara 2013, s. 310.

371 Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, s. 315.

372 Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti*, s. 54; Gareth Jenkins, *Political Islam in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York 2008, s. 120.

373 Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti*, s. 54.

ğunun bilinmemesi bir diğer güçlüğü ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte siyasilerin cemaat/tarikatlarla ilişkileri çoğu zaman kamuoyuna yansımış, bazı dönemlerde gizlenme ihtiyacı duyulmadan açık bir şekilde cereyan etmiştir. Bu anlamda tüm cemaat ve tarikatlar olmasa da ülkemizdeki önde gelen “büyük” cemaatlerin, sahip oldukları insan kaynağı (seçmenler) itibarıyla siyasetten uzak durmaları pek mümkün olmamıştır.

Meselenin siyasi boyutu bir tarafa, yıllar boyunca herhangi bir cemaate mensup olmanın rejim karşıtlığı, gericilik, bağnazlık, yobazlık, çağdışılık gibi görülmesine/gösterilmesine ve insanların cemaatlere katılmaması için ideolojik/psikolojik setler örülmüş olmasına rağmen (cemaatlerin illegal olmasından bahsetmiyoruz bile) toplumun hangi sâiklerle cemaatlere ilgi göstermeye devam ettiğini ve cemaatlerin toplumsal hayatta nasıl önemli bir aktör haline geldiğini anlamak açısından asıl üzerinde durulması gereken bu grupların sosyal fonksiyonlarıdır. İnsanların cemaatlere yönelmesindeki en etkili sebeplerden birinin Cumhuriyet modernleşmesiyle benimsenen laiklik anlayışı çerçevesinde devletin dine (dindarlara ve dinî kurumlara) karşı uyguladığı dışlayıcı politikalar olduğu görülmektedir. Bu anlamda devlet eliyle yürütülen (en azından yürütülmesi beklenen) din eğitiminin 1930’lardan 1950’lere kadar tamamen ortadan kalkmış olması ortaya büyük bir boşluğun çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemlerde dinî eğitim işini “illegal” olarak üstlenen ve faaliyetlerini gizli gizli yürütmeye çalışan, çoğu Osmanlı/medrese bakiyesi âlim/kanaat önderi etrafında toplanan insanlar cemaatlerin ilk halkalarını oluşturmaya başlamıştır. Çok partili siyasi hayata geçilmesinin ardından laiklik anlayışının kısmen yumuşaması ise dindarların üzerindeki baskının hafiflemesine sebep olduğu gibi ilk teşekküllerini tamamlayan cemaatlerin kamusal görünürlüğüne yavaş yavaş artmasına yol açmıştır.

Çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte cemaatlerin tabanını genişletmesindeki en önemli faktörlerden birisi de “merkez-çevre” diyaletliği olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasının hemen ardından toplumsal hayatın merkezî kurumları olan siyaset/bürokrasi, ordu, akademi, serma-

ye, medya ve sanat çevrelerinden dışlanan din(darlar) uzun yıllar boyunca “çevrenin” önemli bir parçası olmuş, 1950’lerden itibaren ise “sekülerlerin” hâkim olduğu “merkezi” zorlamaya başlamıştır. Uzun yıllar çevrede kalan dindarların merkeze yürümesinde çok partili sistemin ortaya çıkarıldığı siyasi rekabetle birlikte 1960’lı yıllardan itibaren sürekli ivme kazanan şehirleşme ve bu bağlamda ortaya çıkan (kırdan kente) göç hareketleri önemli rol oynamıştır. Cumhuriyetin kurucu/yönetici elitlerinin benimsemiş olduğu “batılılaşma ve sekülerleşme” odaklı modernleşme anlayışının, “merkezi” güçlü bir biçimde şekillendirirken “çevreye” beklenen düzeyde etki edemediği anlaşılmaktadır. Bu anlamda dinî/geleneksel dünya görüşünü büyük ölçüde muhafaza eden “Anadolu” insanı büyük şehirlere göç ederken bu görüşün biçimlendirdiği yaşam tarzını da beraberinde getirmiştir. Dindarların merkeze doğru yürüyüşünde ilk adımlar 70’li ve 80’li yıllar boyunca küçük ve orta çaplı sermaye gruplarının teşekkül etmeye başlaması, dindar ailelerin çocuklarının yükseköğretime katılımının artması ve siyasal İslâm’ın siyaset sahnesine çıkmasıyla atılmıştır. Bu adımların atılmasında ise cemaatler çoğu zaman motor vazifesi görerek dindarların büyük şehirlerde “tutunmasını” sağlayan en önemli unsurlardan biri olmuştur. Dindar sermaye sahiplerinin (esnaf/iş adamı) çoğu zaman mütevazı fonlarıyla (bağışlarıyla) açılan yurtlarda ve öğrenci evlerinde kalan (çoğu zaman da burs alan) öğrencilerin bir taraftan üniversite okuması sağlanırken diğer taraftan yurtlardaki/evlerdeki cemaat sohbetleri aracılığıyla dinî yaşantıları beslenmiş ve canlı tutulmuştur. Özellikle büyük şehirlere çocuklarını gönderen aileler büyük şehirlerin ve üniversite hayatının “yozlaştırıcı” etkilerinden korumak için çocukları “güvenli bir liman olarak” gördükleri cemaatlerin yurtlarına ve evlerine yerleştirmek istemişlerdir. Böylece cemaatler bir taraftan ekonomik kaynaklarını, diğer taraftan da “nitelikli” insan kaynaklarını artırmaya başlamıştır. Bu anlamda 1960’lardan itibaren kırdan kente göç ile şehirlerin nüfusundaki hızlı artış cemaatlerin tabanlarını genişletmesindeki en önemli sebeplerden biri olmuştur. Finans ve insan kaynağındaki artışa paralel olarak cemaatlere ait dergi ve gazeteler, yayınevleri, radyo ve televizyon kanalları, turizm şirketleri, özel

okullar, öğrenci yurtları, dershaneler, yardım kuruluşları, şirketler vb. hızlı bir artış göstermiş ve bu süreçte dinî gruplar önemli birer toplumsal aktör haline gelmeye başlamıştır. Kuşkusuz bu durumda kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması da önemli bir rol oynamıştır. Türkiye’de yasal bir zemini bulunmayan cemaatler çoğu zaman kurumsal olarak dernek ve vakıf tüzel kişilikleriyle örgütlenmiş, temel faaliyetlerini ise eğitim ve yardımlaşma alanlarında göstermişlerdir. Bunun dışındaki iş-tirakleri ise ilgili alandaki mevzuata göre gerçekleşmiştir.

Her şeyden önce cemaatlerin sosyal bir olgu ve bu toplumun bir gerçeği olduğunu, yıllardan beri dinî ve hayri pek çok hizmet verdiklerini ve bu anlamda önemli boşlukları doldurarak insanların ilgisine mazhar olduklarını akıldan çıkarmamak gerekmektedir. FETÖ’nün, vicdan sahibi hiç kimsenin kabul edemeyeceği kendine has gayrimeşru yöntemleri istisna tutulursa insanların cemaatlere katılması için kimse baskı yapmamaktadır. Bilakis resmî ideoloji tarafından cemaatler, illegal olmaları bir tarafa, uzak durulması gereken rejim düşmanı gerici unsurlar olarak görülmüş/gösterilmiştir. Elbette insanların rağbet ediyor olması sosyal grupların bütünüyle faydalı/iyi/doğru olduğu anlamına gelmez; zira bireysel ve toplumsal anlamda zararlı gruplara da insanlar baskı olmaksızın, kendi iradeleriyle katılabilmektedirler. Bu anlamda cemaatlerin olumlu sosyal fonksiyonlarıyla birlikte sorgulanması/eleştirilmesi gereken yönleri de azımsanmayacak kadar çoktur. Ancak FETÖ gibi cemaat görünümlü bir suç şebekesinin en son askerî darbeye teşebbüs ederek masum insanların kanını dökmek dâhil işlediği suçların toplumsal muhayyilede meydana getirdiği tahribatın ülkemizdeki tüm dinî (İslâmi) oluşumları (cemaat/tarikat/hareket) töhmet altında bırakmasına ve “cemaat” olgusuna toptancı bir tavırla yaklaşılmasına fırsat verilmemelidir. Bu noktada FETÖ’nün diğer cemaatlerden ayrılıp bir terör örgütü olarak karşımıza çıkmasına sebep olan temel dinamiklerin ortaya konması, konuyla ilgili daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılmasına olanak sağlayacaktır.

FETÖ ortaya çıkışı, genel olarak söylemi ve faaliyetleri itibarıyla dışarıdan bakıldığında Türkiye'deki herhangi bir dinî gruptan çok farklı bir görünüm arz etmemektedir. Muhafazakâr toplumsal yapısıyla öne çıkan bir şehir olan Erzurumlu bir imamın çocuğu olarak dünyaya gelen Fethullah Gülen, İslâmî ilimleri tedris ettikten sonra resmî görev olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imamlik ve vaizlik yapmaya başlamıştır. Benzer tecrübelerle ortaya çıkan diğer cemaatler gibi, yetmişli yıllarda İzmir'de vaizlik yaparken etrafında toplanan insanlar cemaatinin ilk halkasını oluşturmuş; seksenli yıllarda ülke genelinde tabanını genişleten cemaat, doksanlı ve iki binli yıllarda uluslararası bir hüviyet kazanmıştır. Ortaya çıkışından itibaren yaklaşık ilk yirmi yıl bir zühd ve takva hareketi görüntüsü veren cemaat doksanlı yıllardan itibaren toplumsal hayatta önemli bir aktör haline gelerek ilk dönemdeki söylemini değiştirmeye başlamıştır. Dışarıdan bakıldığında diğer dinî gruplar gibi karizmatik bir liderin etrafında toplanan dindar insanların müşterek dinî yaşantısından ibaret görülen grubun asıl maksadı ise ancak seçilmiş bir hükümete cephe olarak yıllar içerisinde illegal yollarla devşirdiği güç ile açıktan meydan okuması ve nihayet elindeki araçların tükenmesinin ardından son çare olarak askerî bir darbeye teşebbüs etmesiyle ortaya çıkmıştır.

Sondan başlanacak olursa FETÖ'yü Türkiye'deki diğer cemaatlerden ayıran en önemli özelliklerden birinin kalkıştığı askerî darbeye zemin oluşturan çarpık düşünce yapısı olduğu söylenebilir. Sünni gelenekte fitneye sebep olunmaması ve ortaya çıkacak fitneden dolayı Müslümanların kanının dökülmemesi adına zalim de olsa yönetime başkaldırılmaması ve mücadelenin daha çok pasif direnişle gerçekleştirilmesi esas alınmıştır. Bu anlamda laikliğin en katı biçimde yorumlandığı tek partili yıllarda ve bir anlamda mezkur yıllara dönüşü ifade eden 28 Şubat sürecinde dahi (Cumhuriyetin ilk yıllarındaki birkaç istisna hariç tutulursa) tüm baskılara rağmen hiçbir dinî grup silahlı mücadeleye sıcak bakmamıştır. FETÖ ise 15 Temmuz darbe girişimiyle meşru yönetime karşı silahlı bir başkaldırının ötesinde elinde silah olmayan sivilleri öldürmekten çekinmeyerek bugüne kadar bu topraklarda hiçbir dinî grubun tevessül etmediği bir eyleme

kalkışmıştır. Başlı başına bu hadise bile FETÖ'nün büyük ölçüde Sünni İslâm geleneği çizgisindeki diğer cemaatlerden ne kadar farklı bir yapı olduğunu göstermektedir.

Yapının örgütlenme biçimi çerçevesinde yaklaşık kırk yılı bulan geçmişi dikkatle incelendiğinde askerî darbe girişiminin bir anda karar verilerek hayata geçirilen “beklenmedik” bir eylem olmadığı; bilakis yıllar içerisinde bunun için gerekli alt yapının oluşturulmasına yönelik ince hesaplara dayalı stratejiler geliştirildiği anlaşılmaktadır. Cemaatlerin bir boyutuyla belli dünya görüşüne sahip insanları (dindarları) çevreden merkeze taşıyan mekanizmalar olması bir realite olmakla birlikte FETÖ'nün bunu gizli bir gündemle uzun yıllara yayarak meşru olmayan yollarla gerçekleştirmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Resmî ideolojinin dinî gruplara olumsuz bakışı cemaatlerin uzun bir süre gizliliği esas almasına sebep olmuştur. Bununla birlikte baskının hafiflediği dönemlerde genel olarak cemaatlerin kendini gizlemeye ihtiyaç duymadıkları görülmektedir. Ancak FETÖ perde arkasındaki gizli gündemi doğrultusunda kamu kurumlarına (özellikle ordu ve emniyet içerisine) yerleştirdiği mensuplarının son âna kadar kendilerini gizlemelerini sağlayarak devlet içerisinde “uyuyan hücreler” oluşturmuştur. Buradan gizliliğin diğer cemaatler için konjonktürel bir refleks olurken FETÖ için stratejik bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda aynı kurumda çalışan mensupların dahi birbirinden habersiz olmaları, bazı mensupların aidiyetlerini uzun yıllar boyunca eşlerinden dahi saklamaları gibi hususlar FETÖ'nün gizliliğe ne kadar büyük bir önem verdiğini göstermektedir.

Taassup her ne kadar tüm toplumsal gruplarda; özellikle dinî gruplarda yaygın bir şekilde görülse de FETÖ'nün uygulamaları ve tercihleri klasik cemaat taassubunun çok ötesinde görünmektedir. Gizli gündemini hayata geçirmek için uzun yıllar boyunca ekonomiden siyasete, akademi-den bürokrasiye, askeriyeden yargıya kadar her alanda kadrolaşma çalışması yürüten FETÖ karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artırdıkça mezkûr alanlarda “kendinden olmayanlara” hayat hakkı tanımayan bir yak-

laşım ile tüm kurumları kontrol altına almaya çalışmıştır. Bunları yaparken de sınav sorularını çalmak, gizli ses ve görüntü kayıtlarıyla mahremiyete tecavüz ederek şantaj yapmak gibi vicdan sahibi hiç kimsenin tasvip etmeyeceği illegal ve gayri ahlâki yollara başvurmadan çekinmemiştir. Bu gibi uygulamalara ise FETÖ'nün, geleneksel İslâm öğretisinin dışında, “hedefe götüren her yol ve araç meşrudur” anlayışıyla şekillenen çarpık meşruiyet telakkisinin zemin oluşturduğu görülmektedir. Bu meşruiyet telakkisi yine Sünni İslâm geleneğinde yeri olmayan bir davranış biçimi olan “takiyeyi” beraberinde getirmiştir. En kısa tanımıyla “olduğundan farklı görünme” anlamına gelen takiye, Sünni İslâm geleneğini şekillendiren ilkeler açısından meşru bir davranış olarak kabul edilmemekteyken FETÖ tarafından sıklıkla kullanılmıştır. “Hocalarının” fetva ve talimatlarıyla “dindar” kimliklerini gizlemek için laiklik hassasiyetinin son derece yüksek olduğu ordudaki yapılanmalarında FETÖ mensubu askerlerin namaz kılmayı terk etmek, eşlerinin başını açtırmak, gerektiğinde alkol almak, hatta din ile mesafeli kimlik biçimlerine bürünerek söz gelimi ateist gibi görünmek de dâhil İslâm öğretisiyle bağdaşmayan tercihler FETÖ mensuplarının en bilinen takiye örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

FETÖ'nün dikkat çeken bir diğer özelliği örgütlenme biçiminde kendini göstermektedir. Askerî bir disiplinle örgütlenen FETÖ, oluşturduğu güçlü emir-komuta zinciriyle mensuplarını, aldıkları her emri sorgulamadan yerine getirecek şekilde yetiştirerek güçlü bir hiyerarşik yapı haline gelmiştir. Lidere itaat/biat/bağlılık tüm dinî gruplarda (hatta birçok toplumsal grupta) var olan tabii bir olgu, hatta dinî gruplar için temel bir yapısal özellik iken FETÖ'nün, mensupları üzerinde kurmuş olduğu hegemonya söz konusu olduğunda son derece tehlikeli bir hâl almaktadır. Küçük yaşlardan itibaren yapıya ait dershaneler, evler ve/ya yurtlarda adeta beyni yıkanan gençler üzerinde yıllar süren bir baskı mekanizması oluşturularak mensuplar sıkı bir şekilde denetim altında tutulmakta; gidecekleri okullardan seçecekleri mesleğe, evlenecekleri kişilerden alışveriş yapacakları firmalara, okuyacakları kitap, dergi ve gazetelerden izleyecekleri televizyon kanallarına; hatta çocuklarına verecekleri isimlere kadar hayatlarının

neredeyse her safhasına müdahale edilmektedir. Böylece birer mankurt haline getirilen örgüt mensupları yukarıdan gelen talimatları İslâmi veya ahlâki olup olmadığına bakmaksızın yerine getirerek hiyerarşinin en tepesindeki isim olan Fethullah Gülen'in "sorgulanamaz" otoritesi altında birer nefer olarak "hizmet" etmeye başlamaktadır. Bilindiği kadarıyla İslâm tarihinde böylesi bir adanmışlık sadece Hasan Sabbah'ın liderliğini yaptığı "Haşhaşilerde" görülmektedir. Lidere/şeyhe biat/itaat ülkemizdeki diğer dinî gruplarda da problemlili bir alanı teşkil etmekte ve neredeyse hiçbir cemaat mensubu kolay kolay lider eleştirisi yapmamaktadır. Bununla birlikte diğer cemaatler FETÖ benzeri bir hiyerarşik örgütlenme biçimine sahip olmadığından bu itaat kültürü genellikle büyük toplumsal sorunlara yol açmamaktadır.

Yıllar içerisinde oldukça büyük bir finans ve insan kaynağına sahip olan FETÖ, görünen yüzü itibarıyla açtığı öğrenci yurt ve evleriyle dindar/muhafazakâr ailelerin çocuklarına "güvenli" bir liman vazifesi görmüş, yardım kuruluşlarıyla ihtiyaç sahibi birçok insana yardımlarda bulunmuş, yurtdışında açtığı okullarla Türkiye'nin fahri temsilciliğini yapmış, Türkçe olimpiyatlarıyla dünyanın birçok ülkesindeki çocuklara Türkçe öğretmiş, bankacılık faaliyetleriyle dindar insanlara faizsiz finans ve birikim imkânı sağlamış, yazılı ve görsel yayınlarıyla insanların dinî yaşantısına katkıda bulunmuş ve böylece büyük "hizmetler(!)" gerçekleştirmiştir. Dışarıdan bakıldığında faaliyetleri itibarıyla diğer cemaatlerden hiçbir farkı olmayan FETÖ'nün tüm faaliyetlerini uzun yıllara yayılmış gizli bir ajanda dâhilinde finans ve insan kaynağını büyütme, kamu otoritesini bütünüyle kontrol etmek ve nihayet ülke yönetimini ele geçirmek için gerçekleştirmiş olduğu anlaşılmıştır. Bütün bunlar yapının öz itibarıyla dinî kaygılar güden, müşterek dinî yaşantıyı muhafaza etmeyi amaçlayan ve İslâmi ilkeleri önceleyen bir "dinî grup" değil, gizli ajandasını uygulamak için "dini araçsallaştıran bir grup" olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet dönemi modernleşme anlayışının dini ve dindarları katı bir şekilde dışlaması, tasavvuf/tarikat geleneğinin de etkisiyle dindarların

bir kısmının modern dönemin şartları gereği yeni dinî formlar olarak ortaya çıkan cemaatlere yönelmesine sebep olmuştur. İlk teşekkül dönemlerinde cemaatler din eğitimi ve müşterek dinî yaşantının devamını öncelmiş, ilerleyen yıllarda şehirleşme, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması ve yumuşayan laiklik anlayışının ortaya çıkardığı görece rahatlamayla tabanlarını genişleterek kurumsallaşmış ve eğitim başta olmak üzere medya, finans, yardım kuruluşları gibi farklı alanlarda faaliyet göstermeye başlamıştır. Dinî gruplar olarak yasal bir zemini olmayan cemaatler dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşları, özel okullar, yardım kuruluşları, yayınevleri, medya kuruluşları, finans kurumları gibi legal oluşumlar aracılığı ile faaliyet göstermektedir. Dinî gruplarla ilgili tek yasal düzenleme ise 1925 tarihli tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanundur. Tarihsel tecrübe yasaklamanın bir işe yaramadığını, sosyal bir olgu olan dinî grupların bir şekilde varlığını devam ettirdiğini göstermiştir. Yasaklama ve yok sayma aynı zamanda denetim imkânını ortadan kaldırarak dinî grupların farklı mecralara yönelmesine imkân sağlamaktadır. Cemaatler her ne kadar modern döneme ait bir olgu olsa da genel olarak tasavvuf/tarikat ve fıkıh geleneğinden büyük ölçüde etkilendikleri ve bu geleneğin cemaatler üzerindeki en güçlü denetim mekanizmasını oluşturduğu görülmektedir. Bu anlamda cemaatlerin gelenekle bağıını güçlendirecek mekanizmaların ve kurumsal süreçlerin inşa edilmesi FETÖ gibi oluşumların ortaya çık-maması ve acı tecrübelerin bir daha yaşanmaması için elzem görünmektedir. Bunun için tarihsel tecrübe, sosyal realite ve çağın gerekleri göz ardı edilmeden din-toplum-devlet ilişkilerinin bir kez daha gözden geçirilerek yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu gibi hususlar meselenin daha çok kamu otoritesinin sorumluluğuyla ilgili alanını teşkil etmektedir. Cemaatlerle herhangi bir ilgisi bulunan bireyler için ise en başta yapılması gereken yakın oldukları dinî gruplardaki uygulamaların İslâmî ilkeler etrafında şekillenen geleneksel anlayışla örtüşüp örtüşmediğini kontrol et-mektir. Unutulmamalıdır ki lidere/şeyhe itaat mutlak değil, İslâm'ın temel ilkeleriyle mukayyettir. Bu anlamda en temel iki kaynak olan Kur'an ve Sünnetteki ilkelere ve bu ilkelerin biçimlendirdiği geleneğe yabancı anla-

yış ve uygulamalar Müslümanların bireysel ve toplumsal hayatında faydadan çok zarara yol açmaktadır.

Kaynakça

- Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin Özel, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2013.
- Bilgin Aydın, “Meclis-i Meşayih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, c.XX-VIII, s.247-248, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- Celalettin Çelik, “Dini Gruplar Sosyolojisi”, *Din Sosyolojisi İçinde*, Edt. Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013.
- Ergün Yıldırım, *Yeni Türkiye’nin Yeni Aktörleri: Ak Parti ve Cemaat*, Hayat Yayınları, İstanbul 2011.
- Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.
- Gareth Jenkins, *Political Islam in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York 2008.
- Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurettin, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, Çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964.
- İsmail Akyüz, *Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikaları (Recep Tayyip Erdoğan Dönemi)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE 2016.
- İsmail Doğan, *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Akademi, Ankara 2014.
- İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Jochaim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.

- Menderes Çınar, Ak Parti ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği”, *Ak Parti Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu* İçinde, derleyen: İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoneix Yayınevi, Ankara 2013.
- Mustafa Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.
- Reşat Öngören, “Tarikat”, *TDVİslâm Ansiklopedisi(DİA)*, c.XXXX, s.95-105, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Ruşen Çakır, İrfan Bozan, *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?*, Tesev Yayınları, İstanbul 2005.
- Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

DİNİ İSTİSMAR BOYUTUYLA

15 TEMMUZ

DARBE GİRİŞİMİNİN ARKA PLANI

Milletimizin yaramaz bir ur gibi yıllar boyunca semirip büyüyen sinsi örgüt FETÖ'yü viedanlarda yokluğa mahkûm ettiği 15 Temmuz 2016 tarihi, hiç tartışmasız İstiklal Harbi'nden bu yana ülkemiz için en önemli kırılma noktalarından birisini oluşturmuştur. Üzerinden bir buçuk yıl geçmiş olmasına rağmen 15 Temmuz gecesi yaşananlar hafızalarımızdaki sıcaklığını hâlâ korumaktadır. Gözü yaşlı ve içli bir vaiz olarak nam salan Gülen'in dini bir cemaat olarak bilinen mankurtları o gece üzerlerindeki kuzu postunu çıkararak Türkiye'yi ateş alanına çevirmişlerdir. Şüphesiz bu örgütün en belirleyici vasıflarından birisi yüce dinimizi, toplum nezdinde itibar temin etmek, adam toplamak ve böylelikle siyasi emellerine kolaylıkla ulaşabilmek için kullanmakta hiçbir beis görmemesidir. Hak etmeden elde ettiği bu sahte itibarla devletin pek çok kurumlarına adeta bir kanser hücresi gibi sinmiş olması bu örgüte yönelik siyasi ve yargısal çalışmaları zorunlu kılmıştır. Meselenin disiplinlerarası akademik düzlemlerde ele alınması ise bu çalışmaların orta ve uzun vadede asıl tamamlayıcısı olacaktır. İşte bu ihtiyacı bir nebze de olsa karşılayabilmek amacıyla hazırlanan bu kitapta, FETÖ hareketi, esere katkı sunan akademisyenler tarafından teolojik, tarihsel ve sosyolojik açılardan incelenmiş ve bir takım çözüm önerileri sunulmuştur.

ISBN: 978-605-2174-16-6

9 786052 174166

www.ensarnesriyat.com.tr

ensarnesriyat.com.tr